

GLASNIK SLOVENSKEGA ETNOGRAFSKEGA MUZEJA
BULLETIN OF THE SLOVENE ETHNOGRAPHIC MUSEUM

E·T·N·O·L·O·G

2/2 (LII)

LJUBLJANA 1992

ISSN 0354-0316

UDK 39(497,12)(05)

ETNOLOG 2/2 (LIII), 1992

ETNOLOG

Etnolog, I (1926/27), 1926 - XVII(1944), 1945 in
Slovenski etnograf, I (1948), 1948 - XXXIII-XXXIV(1988-90), 1991.

Od leta 1926 do leta 1992 je izšlo LII letnikov glasila etnografskega muzeja v
Ljubljani.

From 1926 to 1992 LII volumes of the bulletin of the ethnographic museum in
Ljubljana have been published.

ISSN 0354-0316
UDK 39(497,12)(05)

ETNOLOG

Glasnik Slovenskega etnografskega muzeja
Bulletin of the Slovene Ethnographic Museum

Izhaja enkrat letno. Izdaja ga Slovenski etnografski muzej.
Published annually by the Slovene Ethnographic Museum.

Glavna urednica - Editor in Chief: mag. Inja Smerdel

Souredniki - Assistant Editors: Božidar Premrl (lektorstvo), Bojana Rogelj-Škafar (kritična in informativna bibliografija), Mojca Turk (tehnično urejanje).

Uredniški odbor - Editorial Board: dr. Ivan Sedej, dr. Zmago Šmitek, dr. Marko Terseglav, mag. Janja Žagar.

Naročila in pojasnila na naslov - Information and Subscriptions:
Slovenski etnografski muzej, Prešernova 20, 61000 Ljubljana.

GLASNIK SLOVENSKEGA ETNOGRAFSKEGA MUZEJA
BULLETIN OF THE SLOVENE ETHNOGRAPHIC MUSEUM

E·T·N·O·L·O·G

2/2 (LIII)
LJUBLJANA 1992

ETNOLOG

Redakcija te številke je bila končana 26. novembra 1992.
Za znanstveno vsebino svojega prispevka odgovarja vsak avtor sam.
Ponatis člankov in slik je mogoč z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

Tiskano s subvencijo Ministrstva za kulturo Republike Slovenije.
Izid briškega letnika Etnologa je omogočila še Enota kultura mesta Ljubljana.

VSEBINA

CONTENTS

II/1

Briški letnik Etnologa
I. Smerdel

Why is this issue dedicated to the Brda region?

BRDA, RAZPRAVE IN GRADIVO

STUDIES AND ARTICLES

Katja Kogej
Izdelovanje prunel v Brdih

The production of peeled dried prunes (prunelles) in the Brda region

Inja Smerdel
Med smrtjo na krožniku
in ječarsko ljubeznijo
ali o ptičjem lovu v Brdih

Between death on a plate and a warden's love (On bird-catching in the Brda region)

Ivan Sedej
Šmartno v Brdih, vas, taborska
vas ali mesto (Problematika
ljudske umetnosti in rurizma)

Šmartno in the Goriška Brda - village, camp-village or town (The issue of folk art and ruralism)

Irena Keršič
Kolon in gospodar -
dva načina življenja in
dve stanovanjski kulturi
(Primeri na mikroravni)

The colono and his landlord - two styles of living and two types of residential culture (Two cases on the microlevel)

Sergij Vilfan
Izročilo o kolonatu
v Goriških Brdih

Oral traditions on quota - leasing in the Brda region

Pavel Medvešček
Osvatina - poganski ogenj

Osvatina - pagan fire

Marija Stanonik
Goriška Brda in umetnost besed

Goriška Brda and the art of words

Mira Omerzel-Terlep
Cimbale - opsase ali orphica -
na Goriškem in v Brdih

Dulcimers in the Gorizia and Goriška
Brda region

Peter Stres
Izseljevanje prebivalcev iz
Brd v letih pred priključitvijo
k FLRJ 15. septembra 1947

Population emigration from the Brda
region in the years before the
annexation by Yugoslavia (15
September 1947)

II/2

JANUSOV RAZDELEK

JANUS' DEPARTMENT

Hermann Bausinger
Ali se paradigme spreminjajo?
Zapiski o krizi etničnosti

229 Change of paradigms?
Comments on the crisis of ethnicity

Frederick Baker, Gottfried Korff
Nacionalni, domoznanski
in aktivni muzeji:
oris razvoja nemških
muzejev na poti v devetdeseta leta

237 National, heimat and active museums:
an outline of the development of
German museums into the 1990's

Zmago Šmitek, Božidar Jezernik
Antropološka tradicija
na Slovenskem

259 The anthropological tradition in
Slovenia

HOMMAGE A ZORZUT, A OREL

Branko Marušič
Ludvik Zorzut - briški narodopisec.
Ob stoletnici rojstva

277 Ludvik Zorzut - Brda folklorist.
On the 100th anniversary of his birth

Barbara Sosič
Ob trideseti obletnici smrti
dr. Borisa Orla

285 On the occasion of the 30th anniversary
of dr. Boris Orel's death

ETNO MUZEJSKE STRANI

MUSEUM NEWS

ZAPISKI

MISCELLANEOUS

Razmišljanje o Brdih na obeh
straneh meje (Bi etnologija lahko
sodelovala pri načrtovanju
prihodnosti?)

293

Inga Miklavčič-Brezigar

Reflections on the Brda region on both
sides of the border (Could ethnology
cooperate in planning the future?)

Ob oživitvi Etnologa
Vilko Novak

298

About the revival of Etnolog

RAZSTAVE	EXHIBITIONS
Etnografska zbirka na Bukovju v Števerjanu <u>Zdenko Vogrič</u>	Ethnographic collection at Bukovje in Števerjan
305	
Briške čeriešnje so ble rdače... Etnološka razstava o pretekli podobi Brd <u>Katja Kogej</u>	How red the cherries from Brda were... Ethnological exhibition about the past outlook of the Brda region
309	
Vozovi in sledovi <u>Andreja Bahar-Muršič</u>	Carriages and their tracks
313	
"Trgovina v trgovini" - Muzeološka analiza projekta Muzeja Velenje ob štiridesetletnici ERE Velenje <u>Aleš Gačnik</u>	"A shop in a shop" - Museological analysis of the Velenje Museum's project on the occasion of the 40th anniversary of ERA
315	
MUZEJSKA PEDAGOGIKA	EDUCATIONAL ACTIVITIES
Ko učitelj postane veleposestnik. Pouk v muzeju s pomočjo fikcije <u>Jørgen Skaastруп</u>	When the teacher becomes a landlord. Experiences from museum teaching, using fiction as a method
321	
NOVE PRIDOBITVE	NEW ACQUISITIONS
Glasbena omara <u>T. Tomažič</u>	Musical cabinet
339	
Otroška hojca <u>I. Keršič</u>	Baby walker
341	
Naličja iz Števanovec <u>M. Kozar-Mukič</u>	Masques from the village Števanovci
343	
MUZEJSKA DOKUMENTACIJA	MUSEUM DOCUMENTATION
Terenska ekipa Etnografskega muzeja v Goriških Brdih <u>Barbara Sosič</u>	Field team of the Ethnographic Museum in the Brda region
345	
Poizkus dokumentacije pergamentne listine za privolitev dveh živinskih sejmov v občini/vasi/ Bukovo iz leta 1817 <u>France Golob</u>	An attempt to document an act on parchment from 1817, approving two cattle fairs in the village Bukovo
377	
POROČILA	REPORTS
Slovenski etnografski muzej v letu 1991/92 <u>S. Kogej-Rus</u>	The Slovene Ethnographic Museum in 1991/92
387	

NEKROLOG

O neki razstavi in njenih obiskovalcih, o nekem delu in uspehu. Kolegici Darinki Jankovič, kustodinji pedagoginji v Slovenskem etnografskem muzeju, v spomin
T. Tomažič

401

NECROLOGY

About an exhibition and its visitors, work and success. Dedicated to our late colleague Darinka Jankovič, curator and educator at the Slovene Ethnographic Museum

DEKLARACIJA

Dopolnila k deklaraciji o muzejih na prostem
I. Keršič

405

DECLARATION

Supplement to the declaration on open air museums

KRITIČNA IN INFORMATIVNA
BIBLIOGRAFIJA

BIBLIOGRAPHY

KNJIŽNA POROČILA IN OCENE

419

BOOK REVIEWS

Volkskunde und Nationalsozialismus (A. Baš)419 - *E. Fröschl, M. Mesner, U. Ra'anana, Staat und Nation in Multi-ethnischen Gesellschaften* (F. Baker)424 - *Kulturno društvo Rošte-Kolonkovec* (B. Rogelj-Škafar)425 - *Lovrenc na Pohorju skozi stoletja 1091-1991* (D. Pediček)427 - *Mlinškovo berilo, (i)zbrani etnološki in slovstveni zapiski* (M. Orehovec)430 - *Tools and Tillage* (I. Smerdel)432 - C. and D. Hart, *Natural Basketry* (A. Bahar-Muršič)433 - D. J. Ovsec, *Slovanska mitologija* (M. Ravnik)434 - P. Medvešček, *Na rdečem oblaku vinograd rase* (K. Kogej)440 - *Der bleiche Mond/Bledi mesec. Alte instrumentale Volksmusik aus Slowenien/Stara instrumentalna ljudska glasba iz Slovenije* (R. Muršič)441 - M. Godina, *Iz mariborskih predmestij. O življenju in kulturi mariborskih delavcev v letih 1919 do 1941* (J. Žagar)448 - B. Čebulj-Sajko, *Med srečo in svobodo - Avstralski Slovenci o sebi* (D. Hribar)450.

MONOGRAFIJE, PERIODIKA

MONOGRAPHIES AND
PERIODICALS

Bibliografija Brda
K. Kogej, N. Znidarčič

457

Bibliography of the Brda region

Novosti v knjižnici Slovenskega etnografskega muzeja v letu 1991/1992
B. Rogelj-Škafar

468

Library news from the Slovene Ethnographic Museum in 1991/92

SODELA VCI TEGA LETNIKA

503

CONTRIBUTORS TO THIS VOLUME

JANUSOV RAZDELEK JANUS' DEPARTMENT

Hermann Bausinger

Ali se paradigme spreminjajo?
Zapiski o krizi etničnosti

Change of paradigms?
Comments on the crisis of ethnicity

Frederick Baker, Gottfried Korff

Nacionalni, domoznanski
in aktivni muzeji:
oris razvoja nemških
muzejev na poti v devetdeseta leta

National, heimat and active museums:
an outline of the development of
German museums into the 1990's

Zmago Šmitek, Božidar Jezernik

Antropološka tradicija
na Slovenskem

The anthropological tradition in
Slovenia

Ta "dvoobrazi", dvojezični razdelek pomeni vrata (lat. *ianua* = vrata) iz sveta in v svet.

Članki, razprave, ki jih Etnolog v njem prinaša, bodo vedno v celoti objavljeni dvojezično; v jeziku pisca in v slovenščini oziroma v slovenskem in v enem izmed svetovnih jezikov.

This "two-faced", bilingual section represents a door to and from the world (lat. *ianua* = door).

Articles and studies presented here are published in their entirety in two languages: the language of the author and Slovene, or rather in Slovene and one of the major world languages.

(I.Sm.)

CHANGE OF PARADIGMS? Comments on the crisis of ethnicity*

Hermann Bausinger

229

IZVLEČEK

V eseju *Ali se paradigme spreminjajo*, zapiski o krizi etničnosti, pisec obravnava stičišča in razhajanja med etnologijo in folkloristiko na eni in državo na drugi strani, problemski sklop, tesno povezan s celotno zgodovino in mnogimi bolj sistemskimi vprašanji naše stroke.

ABSTRACT

In the essay *Change of paradigms?*, comments on the crisis of ethnicity, the author deals with the issues where ethnology and folklore on the one hand and the state on the other hand either meet or diverge. This is an issue which is closely connected with the entire history of our discipline and with many of its systems issues.

For folklorists and ethnologists it is not very common to speak about the state. Certainly, if funds have to be raised for folklore positions, research projects or Festschriften, state officials are an important address. The subject of our discipline, however, seems to be located not only below but also in deeper strata than the state. The discovery - in a more pointed way: the invention of folk and folklore was an answer to modernization, an answer emphasizing the durability and continuity of traditions and traditional ways of life; and as the elaborated organisation of the state has been one of the crucial elements of modernization one might even say that the interest in folklore and folklife has always implied a departure from state.

This did not exclude, to be sure, that states made good use of the endeavours of folklorists and ethnologist. In the very beginning of scientific orientation in this field during the period of enlightenment folklore was regarded a means of administrative reconnaissance - in order to govern people effectively one had to be aware of their ideas, attitudes and ways of life. Later on, folklore became a vehicle of political ideologies and, by this, an essential support of states. But for serious folklorists this was, as a rule, only a neglectable concomitant; their attention was focused on the inner structures of traditions seemingly untouched by political estrangements. In a third stage political manipulation of folk tradition was heavily criticized but even then this criticism was often foremost a springboard to arrive at cleaner parts of folklore far from politics.

* First appeared in *Folklore Processed*. In Honour of Lauri Honko. Studia Fennica Folklorisca I. Helsinki 1992.

Several key concepts of folk and folklore have been developed in opposition to existing stately structures. In their early stage the idea of 'Volksgeist' played an important part in the construction and extension of folklore studies. The term was coined, following French forerunners, by Herder. In general, it is translated as 'national spirit'; but this translation misses the characteristic distance from all stately configurations. 'Volksgeist' meant the spirit of the people and was aiming at the vision of a new political order in which different people would get to their unity and to clear demarcations against other people. It is well known how influential this idea was for the national struggles in Central and Eastern Europe - or to put it in a less idealistic way: how precisely Herder anticipated the real development in his theory. And it is also well known that this idea of 'Volksgeist' became a challenge and an incentive for folklorists: they started to collect what they looked at as popular antiquities in order to support the new organic concept by traditions allegedly having evolved over the millenia.

By and large, this seems to be an outdated view. But this antimodern and anti-state attitude has crept into other concepts. The term ethnicity, closely connected with one of the most usual names of our discipline, ethnology, aims at sociocultural units beyond or within a state. It is only in superficial discussions about working migrants that nationality and ethnicity are mixed up; in this context people sometimes speak of the ethnic identity of Italians and Turks, and they spoke even of Yugoslavians as if it were an ethnic group. In fact, ethnic groups differ from and often oppose the political units and detailments. To an ethnographer or folklorist it seems quite natural to assume or postulate at least cultural autonomy for ethnic groups; for her or him, state frontiers often cutting right through ethnic units, are just disruptive factors interfering with the free unfolding of the innate ethnic talents and tendencies.

Ethnicity is not an unambiguous term; but generally it aims at a social unit somehow defined by descent. It is, however, not only descent but also situation which sometimes combines subgroups of a national population against dominating tendencies and sometimes core values of a state. Therefore, political scientists have coined the term regionalism: regionalists stand up for the clearing away of real or alleged discriminations, foremost but not only in economic matters. The political opposition, as a rule, has its cultural implications and its cultural symbols - and again, folklorists and ethnologists sympathize with the centrifugal powers and their cultural manifestations.

Taken all in all, the basic attitude included in these concepts is a very acceptable and pleasant one: Ethnologists and folklorists stand by the side of the weaker groups; they plead for as much autonomy as possible and they oppose the levelling out measures of the powerful - the representatives of the state. They speak up or at least implicitly stand for the subjective dimension of culture, and they try to guarantee every group a life in accordance with its own principles; the word *Eigen-Sinn* has gained ground during the last two decades - written with a hyphen and thus indicating a sense and will of its own.

But one can write that word *Eigensinn* without a hyphen, and in this case it means stubbornness, a narrowminded insisting on one's own intentions and measures. And it seems to me that the question should be raised whether this other side of the coin has not been ignored too often. Or to put it in another way: Should the concepts mentioned above not be adapted to the structures and needs of modern society?

A few years ago Alain Finkelkraut called the idea of 'Volksgeist' the most dangerous explosive of the 19th and 20th centuries. He took the view that by this idea people idolize themselves and avoid the court of values; what Finkelkraut calls "the feeling for the universal" gets withered by the self-righteous sticking to particularized norms. This criticism is not totally new. It reminds of an older opposition sometimes cut down to a contrast between traditions arising from enlightenment versus traditions of romanticism. This is not quite correct: Herder for instance represented not only an early stage of romanticism but also important traits of enlightenment, and there was also romantic universalism transcending and sometimes opposing the idea of 'Volksgeist'. But it is true that the romantic coining of the ideas of folk, people, nation, has left its mark at least on the folkloristic currency up to our days. By concentrating on the inner nature and vigour of these 'organic' units the need for mediation and balance between them got out of sight, and it is only now that the scenery of world-wide conflicts originating in those 'natural' configurations calls for new perspectives.

And it seems that a turn to smaller and closer configurations doesn't bring about stable solutions. At first glance the concept of ethnicity and ethnic identity seems to evade the complacency of nations and people. But evidently this concept has also to be called into question. The high degree of mobility in the modern world makes the concept ambiguous. As soon as we depart from very simple and static structures of society it is always the question who has the power to define and control ethnic identity, and quite often ethnic identity is not a 'natural' concept but ideologically set up. In the discussions about migrant workers an emphatic upholding of the principles of ethnic identity seemed to be the theoretical solution for heavy practical problems. But apart from the pellmell of different ethnic denominations within nationality groups the postulate of ethnic adherence works as a bond and chain for people in transition - the daughters and sons of guest workers are no longer and can no longer be plain members of their original ethnic groups and do not either want to be plain members of the society they live in but something in-between or, more correct, on the way to a new identity influenced by both sides. In dynamic situations ethnic identity is often only a regressive answer to the differentiated challenges of society and the more refined needs and wants of individuals.

It is an answer which seems to present itself especially in stages and situations of high tension. In such situations there is an inclination not to accept people just as human beings and neighbours but to look at them as members of an other ethnic group with a clear tendency to fencing off and demarcation. The only way out often seems to be the homogenization of political and ethnic frontiers. Thus, the autonomy of ethnic groups is extended from cultural to political goals - and quite often exactly by this attempt minority groups are exposed to grave deprivations if not deportation or war. Needless to add that this is what's going on in several parts of Eastern Europe.

Not even regionalism is immune to unjustified group egoisms. Interestingly enough, political scientists have found out that it is rarely very poor and neglected areas which stand up against the monopolizing and alienating tendencies of the central power but often relatively prosperous and well developed regions. In states falling apart the most well-to-do regions or substates are generally the first striving for independence - which sometimes

means also independence from solidarity with neighbouring regions. Regionalism, to be sure, has been an unavoidable answer to diverse forms of imperialism; setting up signals indicating that social, economic and political problems cannot be solved by extending alienating super-structures over enormous countries or even continents. But the ongoing destructive actions of militant regionalism, often regardless even of greater parts of the population within the region, make clear that the reference to home or natural habitat can be as problematic as the reference to ethnic adherence or descent.

232 It is in this context in which new considerations on and new concepts of the state are required - state meaning not only the administration and executive power of existing nations but also international configurations committed to justice and peace and not to doubtful collective entities defined by an alleged spiritual unity, blood or place. This is, of course, a political statement; but it is not without consequences for the concepts and work of ethnologists and folklorists.

I think they should ask themselves where and when it is reasonable to hold aloft the old flags and where and when it is appropriate to change - well, maybe not paradigms but part of their perspectives. The model according to which folk culture or popular culture is a continuous struggle against estrangements and infiltrations from above is highly problematic even for the past (it is not very helpful - and comes rather close to national socialist ideologies - to look at the diverse ways of Christianization only as colonization of life worlds). And it is still more problematic with regard to present conditions and actual developments. It is acceptable and even wishable that folklorists and even ethnologists take care of the more traditional ways and items of culture, but they should avoid the trap to look at them as totally autonomous and untouched by elite or mass culture and they should never try to extrapolate cultural conditions to political designs without any discussion of intervening variables.

In my opinion cultural identity and political identity should be decidedly uncoupled. Saving or fostering cultural heritage does not necessarily refer to the heritage of an existing political unit, and the existence of special cultural traditions is neither a licence nor an obligation to demand the establishment of a political unit around these traditions. This is the logical complement of the expectation that every state will acknowledge and respect different cultural manifestations and traditions within its boundaries.* These assumptions seem to lessen the importance of cultural traditions - and I am a bit suspicious that this is the reason for their hesitant acceptance. If vernacular culture has no counterpart in political autonomy the word compensation is quickly at hand - and it is often used with pejorative connotations. This is part of the delicate discourse on authenticity. But in a world based, totally on the principle of the division of labour one may well claim relative independence for the different realms of human existence. And as to compensation, one could provide strong arguments for the thesis that it is *the* human characteristic.

*The problem treated in this little essay is interconnected with the whole history of folklore and many of the more systematic questions of our discipline. Thus, it could have been discussed very lengthily upholstered by many quotations and garnished by legions of footnotes. As I intended only a concise sketch of the main problem I have dispensed with details.

ALI SE PARADIGME SPREMINJAJO?

Zapiski o krizi etničnosti

Hermann Bausinger

233

Za folkloriste in etnologe ni ravno običajno, da govorijo o državi. Država je seveda pomemben vir, kadar je treba zbrati sredstva za folklorne predstavitve, raziskave ali izdajo častnih zbornikov. A predmet naše stroke ni samo pod državo, ampak, tako se zdi, tudi v globljih slojih. Odkritje, ali nekoliko zbadljivo rečeno, "izum" ljudstva in narodopisja je bil odgovor na modernizacijo. Poudarjal je stanovitnost in kontinuiteto tradicij in tradicionalnega načina življenja. Ker pa je bila kompleksna organiziranost države eden izmed ključnih elementov modernizacije, bi lahko rekli, da je zanimanje za folkloro in folklorno življenje vedno pomenilo razhajanje z državo.

Vendar to nikakor ne pomeni, da se države niso znale okoriščati s prizadevanji folkloristov in etnologov. Že na samem začetku znanstvene usmeritve stroke - v dobi razsvetljenstva - so narodopisje imeli za sredstvo administrativnega izvidništva. Kdor želi učinkovito vladati, mora biti seznanjen z mislimi, mnenji in načinom življenja svojih podložnikov. Pozneje je narodopisje postalo nosilec političnih ideologij in je s tem bistveno podpiralo državo. Za resne narodopisce pa je bilo to sožitje nepomembno, ker je bila njihova pozornost osredotočena na notranje strukture tradicij, ki jih, kot je bilo videti, politično odtujevanje ni prizadelo. V tretji fazi so strokovnjaki postali hudo kritični do političnega manipuliranja s folklorno tradicijo, a vendar je bila tudi ta kritika pogosto predvsem izhodišče za iskanje čistih sestavin folklore, daleč od politike.

Nekateri ključni koncepti ljudstva in narodopisja so se razvili v opoziciji do obstoječih državnih struktur. V zgodnji fazi tega razvoja je pomembno vlogo v oblikovanju in širjenju narodopisnih študij odigrala ideja o "Volksgeistu". Pojem, ki ga je po vzoru francoskih predhodnikov skoval Herder, se na splošno prevaja kot "ljudski duh", vendar ta prevod popolnoma spregleda značilno distanco do vseh državnih konotacij. "Volksgeist" izvirno pomeni duh naroda in označuje vizijo novega političnega reda, v katerem bi različni narodi dosegli vsak svojo enotnost in se jasno ločili od drugih narodov. Dobro vemo, kako močan vpliv je imel ta koncept na nacionalna gibanja v Srednji in Vzhodni Evropi - ali, če govorimo malo manj idealistično: kako natančno je Herder v svoji teoriji predvideval dejanski razvoj. Prav tako nam je dobro znano, da je ideja o "Volksgeistu" postala izziv in spodbuda za folkloriste: začeli so zbirati reči, ki so

jih imeli za ljudske starine, zato da bi novi organski koncept podpirali s tradicijami, ki so se menda razvijale tisočletja.

V splošnem se nam zdi ta pogled danes zastarel. A vendar se je ta nesodobna in protidržavna drža razširila tudi na druge koncepte. Pojem etničnost (angl. ethnicity), ki je tesno povezan z enim izmed najbolj običajnih imen za našo stroko - etnologijo - označuje družbenokulturne enote znotraj neke države ali prek njenih meja. Le v površnih pogovorih o tujih delavcih se pomešata nacionalnost (državljanstvo) in etničnost. V tem kontekstu včasih govorijo o etnični identiteti Italijanov ali Turkov in celo o Jugoslovanih se je kdaj pa kdaj govorilo kot o etnični skupnosti. Dejstvo pa je, da se etnične skupnosti prostorsko ne ujemajo s političnimi enotami in z njihovo razmejitvijo ter ji pogosto nasprotujejo. Za etnografa ali folklorista je povsem naravna predpostavka ali domneva, da etnične skupnosti uživajo vsaj kulturno avtonomijo. Zdi se jim, da so državne meje, ki sekajo etnične enote, razdiralni faktorji, ki ovirajo svoboden razvoj naravnih narodovih sposobnosti in teženj.

Etničnost (angl. ethnicity) ni nedvoumen pojem, na splošno pa vendar označuje družbeno enoto, ki jo nekako določa skupni izvor. A ne samo skupni izvor, tudi položaj neke podskupine nacionalnega prebivalstva jo včasih združi v odpor proti prevladujočim težnjam ali temeljnim vrednotam države. Zato so politologi skovali pojem regionalizem. Regionalisti se bojujejo za odpravo resnične ali domnevne diskriminacije predvsem, ne pa zgolj na gospodarskem področju. Politično nasprotovanje ima ponavadi svoje kulturne vsebine in simbole, folkloristi in etnologi pa simpatizirajo s sredobežnimi silami in njihovimi kulturnimi manifestacijami.

Na splošno je temeljna drža etnologov in folkloristov v teh konceptih zelo sprejemljiva in prijetna: so na strani šibkejšega, zagovarjajo čim večjo avtonomijo in nasprotujejo izenačevalnim ukrepom močnejšega, tj. države. Zagovarjajo ali se vsaj implicitno zavzemajo za subjektivno razsežnost kulture in skušajo vsaki skupnosti zagotoviti življenje v skladu z njeno opredelitvijo. V zadnjih dveh desetletjih se je močno uveljavila beseda *Eigen-Sinn*, napisana z vezajem, ki poudarja lastni smisel in voljo.

Poznamo pa tudi besedo *Eigensinn* (brez vezaja), ki pomeni samovoljo ali trmasto vztrajanje pri lastnih namenih in merilih. Zdi se mi, da se moramo vprašati, ali nismo morda pogosto spregledali tega drugega pomena. Z drugimi besedami: ali ne bi kazalo zgoraj omenjenih konceptov prilagoditi strukturam in zahtevam sodobne družbe?

Pred nekaj leti je Alain Finkielkraut o "Volksgeistu" govoril kot o najbolj eksplozivnem pojmu 19. in 20. stoletja. Po njegovem mnenju se narodi s tem konceptom postavljajo na oltar in se izogibajo vrednostni razsodbi. To, čemur Finkielkraut pravi "občutek za univerzalno", se izgublja zaradi pravičniškega vztrajanja pri partikularnih normah. Ta kritika ni povsem nova. Spominja na starejše nasprotje, ki mu včasih poenostavljeno pravijo nasprotje med tradicijama razsvetljenstva in romantike. Vendar to ni točno: Herder ni bil samo predstavnik zgodnje romantične dobe, ampak tudi pomembnih razsvetljskih značilnosti. Poleg tega je obstajal tudi romantični univerzalizem, ki je presegal misel o Volksgeistu in ji včasih tudi nasprotoval. Vendar drži, da je romantično kovanje pojmov: ljudstvo, narod in nacija pustilo sledove v jeziku, s katerimi še dandanes manipulirajo v folkloristiki. Z osredotočenjem na notranjo naravo in življenjsko moč teh "organskih" skupnosti je izginila potreba po posredovanju

in ravnotežju med njimi. Šele sedanji prizori konfliktov povsem svetu, ki izvirajo iz teh "naravnih" skupnosti, kličejo k iskanju novih perspektiv.

Kaže, da usmeritev v manjše in ožje skupnosti ne daje stabilnih rešitev. Na prvi pogled se morda zdi, da se s konceptom etničnosti in etnične identitete izognemo samozadovoljnosti nacij in narodov. Vendar je jasno, da moramo dvomiti o njegovi pravilnosti. Zaradi visoke stopnje mobilnosti v sodobnem svetu postaja namreč dvoumen. Brž ko se oddaljimo od najbolj preprostih in statičnih struktur družbe, se vedno zastavi vprašanje, kdo določa in preverja etnično identiteto. Ta identiteta pa pogosto niti ni "naraven" koncept, ampak ideološka tvorba. V razpravah o tujih delavcih se je zdelo, da je poudarjeno ohranjanje načel etnične identitete teoretična rešitev za hude praktične probleme. Ne glede na množico različnih etničnih nazivov znotraj nacionalnih skupin deluje postulat etnične pripadnosti kot vez in povezava za ljudi "na prehodu". Sinovi in hčere tujih delavcev niso in ne morejo več biti navadni pripadniki svojih izvirnih etničnih skupin, niti ne želijo biti navadni člani družbe, v kateri živijo, ampak nekaj vmesnega, ali bolje rečeno: na poti k novi identiteti so pod vplivom obeh strani. V dinamičnih situacijah je etnična pripadnost pogosto le regresiven odziv na različne izzive družbe ter bolj rafinirane potrebe in zahteve posameznikov.

Tak odziv je najbolj očiten v zelo napetih časih in situacijah. Takrat so ljudje nagnjeni k temu, da sosedov ne sprejemajo zgolj kot soljudi, ampak jih vidijo kot pripadnike druge etnične skupine, in sicer z izrazito težnjo ločiti se in ograditi od njih. Edini izhod pogosto vidijo v homogenizaciji političnih in etničnih meja. Tako se avtonomija etničnih skupin razširja s kulturnih na politične cilje - in prav pogosto se dogaja, da zaradi takih poskusov narodne manjšine trpijo hudo prikrajšanje, izgon ali celo vojno. Prav to se danes dogaja v raznih delih Vzhodne Evrope.

Pa tudi regionalizem sam ni imun za neupravičen skupinski egoizem. Zanimiva je ugotovitev politologov, da so območja, ki se uprejo monopolističnim in odtujevalnim težnjam osrednje oblasti, le redko revna in zanemarjena. Ponavadi gre za razmeroma uspešna in dobro razvita območja. Ko neka država razpada, prvi težijo k neodvisnosti tiste regije ali deli države, ki so najbolj razviti. Neodvisnost pa jim pogosto pomeni tudi konec solidarnosti s sosednjimi regijami. Seveda je bil regionalizem neizogiben odziv na razne oblike imperializma. Regionalizem je "oddajal" znamenja, da družbenih, gospodarskih in političnih problemov ni mogoče reševati s širjenjem odtujevalnih superstruktur čez velike države ali celo celine. Vendar nam sedanje pogubno ravnanje militantnega regionalizma, ki pogosto ne upošteva niti večinskega prebivalstva v regiji, jasno pove, da je sklicevanje na domači ali naravni habitat lahko enako vprašljivo kot sklicevanje na etnično pripadnost ali izvor.

V tem kontekstu so potrebna nova razmišljanja in novi koncepti države. Z "državo" pri tem ne mislimo samo na upravno in izvršno oblast obstoječih nacij, ampak tudi na razne mednarodne skupnosti, zavezane pravici in miru. Ne mislimo pa na dvomljive kolektivne skupnosti, ki temeljijo na domnevni duhovni enotnosti, krvi ali zemlji. To je seveda politična trditev, vendar ni brez posledic za koncepte in delo etnologov in folkloristov.

Menim, da bi se ti morali vprašati, kje in kdaj je razumno dvigati stare zastave in kje in kdaj bi bilo bolj primerno nekaj spremeniti: morda ne paradigem, ampak vsaj del njihovih perspektiv. Model, po katerem je ljudska

kultura nenehen boj proti odtujevanju in infiltraciji od zgoraj, je hudo problematičen celo v zvezi s preteklostjo. Le malo koristi je namreč od stališča - ki je blizu nacionalsocialističnim ideologijam - da so bili razni načini, na katere se je širilo krščanstvo, samo kolonizacija življenjskega prostora drugih. Tako stališče je še bolj problematično v zvezi s sedanjim stanjem in razvojem. Sprejemljivo in celo zaželeno je, da folkloristi in tudi etnologi skrbijo za bolj tradicionalne kulturne običaje in predmete, vendar bi se morali izogniti pasti, da nanje gledajo kot na povsem avtonomne pojave, ki jih je elitna ali množična kultura pustila nedotaknjene. In nikoli ne bi smeli poskušati kulturnih pogojev razširiti na politične načrte ne da bi obravnavali vse možne različice.

Po mojem bi morali kulturna in politična identiteta ostati povsem ločeni. Gojenje in spodbujanje kulturne dediščine ni nujno povezano z dediščino neke obstoječe politične skupnosti. Obstoj posebnih kulturnih tradicij pa ne pomeni nujno pravice ali dolžnosti, da se zaradi njih zahteva vzpostavitev posebne politične skupnosti. To je le logično dopolnilo pričakovanj, da bo vsaka država priznala in spoštovala različne kulturne manifestacije in tradicije znotraj svojih meja.* Zdi se, da te predpostavke zmanjšajo pomen kulturnih tradicij, in nekako sumim, da je prav v tem razlog, zakaj jih tako obotavljivo sprejemajo. Če ljudska kultura nima vzporedne politične avtonomije, se zelo hitro omenja beseda kompenzacija, ki jo pogosto uporabljajo z negativnim prizvokom. Vse to spada v občutljive razprave o pristnosti. Vendar so v svetu, ki v celoti temelji na načelu delitve dela, zahteve po relativni odvisnosti za različne svetove človekove eksistence vendarle upravičene. Glede kompenzacije pa bi lahko dobili močne argumente v prid tezi, da je to *glavna* človekova značilnost.

Iz angleščine prevedel Franc Smrke

AVTOR

Hermann Bausinger, emeritus profesor empirične znanosti o kulturi (Empirische Kulturwissenschaft) na Inštitutu Ludwiga Uhlanda na Univerzi Eberharda-Karla v Tübingenu.

THE AUTHOR

Hermann Bausinger, Emeritus Professor of Empirische Kulturwissenschaft at the Ludwig-Uhland Institute, at the Eberhard-Karls University Tübingen.

* Problem, ki ga obravnavam v tem kratkem eseju, je tesno povezan s celotno zgodovino folklore in z mnogimi bolj sistemskimi vprašanji naše stroke. Lahko bi ga obravnaval obširneje, lahko bi utemeljeval svoje trditve s številnimi navedki in vse skupaj okrasil z množico opomb pod črto. Ker pa sem v mislih imel le zgoščen oris glavnega problema, sem se izogibal podrobnostim.

NATIONAL, HEIMAT AND ACTIVE MUSEUMS: AN OUTLINE OF THE DEVELOPMENT OF GERMAN MUSEUMS INTO THE 1990'S *

Frederick Baker,
Gottfried Korff

237

IZVLEČEK

V članku *Nacionalni, domoznanski in aktivni muzeji: oris razvoja nemških muzejev na poti v devetdeseta leta* avtorja razčlenjujeta te tipe muzejev in orisujeta njihov razvoj in sedanje stanje.

ABSTRACT

In the article *National, heimat and active museums: an outline of the development of german museums into the 1990's*, the authors analyse these types of museums and describe their development and present state.

Introduction

While German museology shares many features with other European countries, it has various particular aspects resulting from its federal structure and particularly the reassessment since 1945, which has thrown up interesting initiatives, such as the Active Museum of Berlin. This article will outline this particularly rich German museum landscape on three levels. The first will be local or 'Heimat' museums, secondly regional 'Länder' museums, and finally the large national museums.

The German Museums Boom

In 1990 Alan Balfour wrote of the Potsdamer Platz in Berlin which is the classic palimpsest of Germany's newly reunited history. (The busiest place in Europe in the 1920's, bisected by Ulbricht's Berlin Wall and skirted by Hitler's bunker): "The presence of the past persistently interferes with the promise of the future. There are no dreams in isolation: all are in reflection and reaction, in a swirling confusion of past existence...the presence of so many pasts denies the operation of any simple struggle of opposites, and all attempts at synthesis seem to increase the fragmentation." (1990:249).

Since 1945 museums have been one of the key institutions used to represent the reconstruction of the country, but like the Potsdamer Platz, the attempts at synthesis have only lead to increased fragmentation. This has lead to the situation in which the museums have been thrown into the centre of the heated debate on Germany's history and culture of the country. The last 20 years have

* First appeared in: *New Research in Museum Studies* (London 1992).

seen an amazing boom in museums in almost all European states. There are some official statistics which show a two-fold increase and even a threefold rise since 1970. Germany is not alone with its enormous growth rate, but the extreme expansion of museums between 1970 and 1990 is particularly clear. There is hardly a place over 5000 inhabitants that does not have its own museum and there are hardly any villages below the 1000 population limit which can not proudly point to its own museum. Those responsible for planning in the cultural affairs offices have already spoken of a saturated level of museums provision. In 1969 West Germany had 673 museums, by 1988 this had grown to 2400 (Korff 1990:59). To put this in a Pan-German perspective: in 1982 East Germany had 642 Museums, of which 76 were literary and 73 were art museums, all of which staged a total of 1500 special exhibitions (Zimmerman 1985:918).

238

Historical museums were particularly favoured by this museum boom, because the rapid modernization in the post-war period, not only changed the structure of the economy, the face of the cities, but also the everyday private sphere. It is definitely possible to speak of a loss of identity as a result of an increasing loss of familiarity and intimacy. There where the living environment has been radically altered by new buildings or other changes, there where even private habits have been changed by new consumer orientations and lifestyles, there a nostalgia for old things has blossomed. A nostalgia serviced by flea markets, the many historical exhibitions and museums. An utterly concreted and asphalted environment demands a secure familiarity, and this was provided by the museum.

The museum plays a dual role. It provides both an identity that is historically speaking ones own and supplies an alternative identity which is historically different to the present. The museum must be both foreign and indigenous. A paradoxical situation in which the exhibits must transmit a history that is close to today, but is also far away (and therefore provide an alternative) to the present, a form of internal exoticism as Hermann Bausinger has described it in his seminar work "Popular Culture in the Technical World" (1961).

The Zürich based German philosopher Hermann Lübbe (1981) has given one of the most complete accounts of the social processes underlying the museum boom. The increased pace of change of the familiar environment is compensated for by the museological approach to the old. It therefore follows that the museum is a logical epiphenomenon of modern industrial society. The museum responds like no other institution to the need for colour, familiarity and meaning in people's everyday world.

Heimat Museums

The victorious career of the Heimat museum, started under the monarchy, took a strong surge in the Weimar republic, was then centrally controlled by the Nazis and stagnated in the post war period, because there were other priorities. Finally, in the 70's and 80's its career has reached a highpoint. As was said: there is hardly a place in the federal republic without a museum.

With the dramatic increase in the number of Heimat museums in the 70's and 80's it should not be surprising that the institution was the subject of a large number of discussions and the subject of many experiments (Scharfe 1982). One of the most controversial areas of debate has been an all-round struggle to

control and define Germany round the key German concept of "Heimat". This word can be loosely translated as hometown or homeland, but neither of these English words conveys the emotive power, which heimat has for the Germans. For them it carries a strong association with roots. Roots that are particularly precious for a people in the centre of war-torn Europe.

The difficulty of "Heimat" for the modern Germans, is highlighted in Siegfried Lenz's novel "Heimatmuseum", published in Britain under the title "The Heritage" (1981). The hero is the curator of a Heimat museum, recording and saving the culture of his heimat of Masuria, which he fled before the approaching Red Army, and that is now in Poland. At the end of the novel, Lenz's hero burns down his own Heimatmuseum, rejecting it as a form of documented History.

During the Second World War the Nazis used the Heimat museums as part of their propaganda (Roth 1990). A fact that discredited them for the postwar generations. As Hermann Bausinger describes, the situation was such that: "You could not use the word Heimat anymore. It was seen as either narrow or ideologically discredited. The phrase was for a time taboo, it is only now that one is trying to put the thing back on its feet...Heimat is not a fenced off area with a few folk costumes...Heimat is not what appears in the tourist brochures, it is the totality" (1988)¹.

In Bavaria the right wing CSU party have instituted the position of the "Heimatpfleger", which can be loosely translated as guardian, custodian or nurse to the homeland. Their responsibilities stretch from local archaeology and the Heimat museum to elements of folklore such as costumes and dances. This approach is accused of conserving only the cosmetic outward manifestations of Heimat. It is seen as a cosmetic compensation for the pollution of the local environment, and for the radical destruction of local communities by the urban sprawl, turning formerly autonomous villages into dormitory towns.

An alternative radical concept of Heimat was provided by the philosopher Ernst Bloch: "At the root of history is the working, creating and circumstances changing human. If he has understood himself and founded his being without privation and alienation in real democracy, there is in the world something that shines in everyone's childhood, but where no one ever was: 'Heimat'". The goal of the 1968 generation was to remain true to Bloch's radical definition of Heimat and avoid the commodifying influence of the so-called "Culture Industry" defined by Theodore W. Adorno and Max Horkheimer in their classic work "The Dialectic of Enlightenment" (1979). As David Held explains, they believed that "Most areas of cultural life become co-opted and transformed into means of controlling individual consciousness" (1987:90) in which cultural objects become "a species of commodity...marketable and interchangeable like an industrial product" (Horkheimer & Adorno 1979:158). While it is clear today that this dominant ideology analysis is too simplistic for the way in which museums function (Merriman 1987) the impact on the 68 generation of the so-called Frankfurt school should not be underestimated, since it described very effectively what museums should not do. It was in an attempt to escape the 'Culture Industry' and create an alternative that many of the 68 generation not only redefined the Heimat museums, but also found new forms of museum. A

¹ All translations are by Frederick Baker, unless stated.

major part of the 68 agenda was extra-parliamentary opposition and one of the key issues for them was history. People working outside the existing museum structures addressed categories of data, not adequately covered by traditional museums, such as the Nazi period and popular culture. The strategies adopted were either the formation of alternative forms such as history workshops (Halter 1990) or artistic installations on historical themes. One of the best examples of this approach was the 1987 "Mythos Berlin" which sought to explore the history of Berlin, purely through artistic installations. One of the most interesting examples was Claudio Lange's "Museum of the Utopias of Survival" (1987), which was specifically intended as an alternative to the large historical exhibitions.

Another idea popular at the time was the 'March through the institutions'. Udo Gößwald, curator of the Neu-Köln Heimatmuseum in Berlin, took the museum as his institution to march through. "We were all 68ers who studied sociology and history, and followed one of the anthems of the 68 students revolution: 'dig where you stand'. What we meant by that was that we should identify large-scale historical processes in the local area" (pers. comm. 1988)²... The idea behind this movement was brought together by Svet Lindquist in his book of the same name "Dig where you stand" (1988).

He went on to become the author of one of the two publications crucial to the museum debate. "A Place of Learning versus Museum Temple" (1972) and "Experiment Heimatmuseum" (Bätz & Gößwald 1987) are 15 years apart but share the ambition to bring the didactic competence of historical museums to the fore, but in very different ways. The 1972 volume is very clearly influenced by the educational reforms and euphoria of the 60's and 70's (Craig 1982:170). Education and the acquisition of knowledge were seen as the means of creating a successful and egalitarian society. As the title shows, museums were to adopt the pedagogical methods of schools. The imperative was for a discursive approach to learning, which concentrated strongly on the way in which texts were used in museums. At the end of the 70's museums increasingly broke away from the school-orientated educational model and aided by Lübke's identification of the trend towards a 'love of old things' moved to a more artefact based approach. In the case of ethnographic museums the debate raged between ideas of Third world solidarity or a non-European art approach (Harms 1988) and continue with Peter Kolowski's proposal for the world exhibition in Hannover in the year 2000, that the cultures of the world be exhibited as the "Experiments to find the right life" (1990).

The discussions that accompanied this transition are reflected in "experiment Heimatmuseum", which is the result of a conference held at the 1987 European Museum Prize winning Neu-Köln Heimat museum in West Berlin. "Our thesis runs: there are many approaches to the PRESENTATION of a historical relationship, and one uses the objects at hand in different ways. One imbues them with meaning...and makes objects into the carriers of meaning. Museum presentation relies on the meaning of the individual object that can then be placed in the context of an ensemble...the question is 'Can the artefact be used or not, for the relationship that I wish to show?...The method which we used in EXPERIMENT HEIMAT MUSEUM is based on the tenet that: what we

² Personal communication to Frederick Baker.

are showing here is a portion of history; we do not aim at completeness, and we do not suggest a totality. What is crucial for the presentation is that it succeeds in showing its incompleteness, not giving the viewer a false impression and giving him space for independent thought" (Cohn & Gößwald 1987:94-5 original emphasis).

With typical cold-war irony, East German party policy promoted the areas that the 68 students were particularly interested in i.e. postwar history, antifascist resistance and other so-called 'progressive' historical elements of large-scale history, that could be tied down to the Heimat, to the local area. However it was very clear which ends should be served by this work i.e. "The creation and maintaince of a feeling for the socialist Heimat" (Zimmermann 1985:598).

Regional Museums

The staggering career that museums have built for themselves in Germany have both current and historical causes (Preiß et al 1990). On the one hand there is the tradition of federalism, which allowed provincial metropoli to compete with each other for prestige as in the times of the small dukedoms and baronies. Museums have become the new form of representing local patriotism. If Stuttgart builds itself a new Staatsgalerie, then Munich cannot stay behind and nor does the new provincial capital Düsseldorf. This of course awakes the ambitions of its Rhineland neighbour Cologne, which can display its former importance on the European stage with a handsome number of noteworthy museums. In addition to the federally organized cultural politics, there is the fact that German cities are legally and financially stronger than their English and French counterparts (Watson 1992).

This mechanism of cultural competition and ambition also advanced the career of the smaller museum. If the Ministerpräsident of Baden-Württemberg can gain status with his museum foundations, then so can the mayors of small towns in the Black forest and Lake Constance. Due to the diverse and decentred history of the patchwork of states which made up Germany through much of its history, small provincial towns like Ludwigsburg or Regensburg often have a rich cultural heritage, that can be shown to good effect in a museum. Once the institution of the museum had reached this level the competition and prestige race trickled down to even smaller towns, eventually reaching the level of the heimat museum.

A crucial component to the museums culture in Germany at this regional or "Länder" level were the so-called "Landesausstellung" which started in the late 1970's. This is the equivalent of an English county or French department organizing a publically funded blockbuster historical or art exhibition once a year. The take-off for this sort of museum event was the "Stauffer Exhibition" in Stuttgart in 1977, which took place on the 25th anniversary of the foundation of Baden-Württemberg. Just as the German emperor moved his court from city to city, creating a mobile capital, so these exhibitions move the cultural caravan of blockbuster exhibitions around the country, allowing even a small town with a 70.000 population like Tübingen to become a cultural capital for a few months.

Although very different in scope, theme and approach these exhibitions had one thing in common: that is that they presented authentic artefacts. This had

long been a tradition in art museums, but had to be introduced bit by bit in historical museums. The experience of the large exhibitions enabled new presentational ideas to be tested out, to replace the previous text-orientated methods. The aim was to show the public a 'self evident ensemble' free of excessive reading material. The museum was to get away from its role of a schoolmaster, to a place of preservation and display that appealed to the senses. It was during this period that exhibition architecture became a popular phrase and made the exhibition an artefact of its own, worthy of posthumous publication (Korff & Rürup 1988).

National Museums

242

In Berlin these regional exhibitions took on a particular national character, starting with the controversial 1981 "Prussia: the search for a balance" exhibition, which tried to come to terms with the previously taboo subject of Germany's prussian heritage. So sensitive was the subject that the East Germans even criticised the West for not renaming the Prussian State Cultural foundation (which owns most of the collections held in West Berlin's postwar Dahlem museums) as being propaganda for a reunited German cultural nation. (Hexelschneider & John 1984:90). The radical Heimat museums shared the critique and saw "no place for national museums in a divided Nation like Germany" (Cohn & Güßwald 1987:99) and the Berlin History workshop saw "the category of the nation as inappropriate" for museum work (Geschichtswerkstatt 1987:9).

The clear political nature and importance of this debate is shown by Chancellor Kohl's ex adviser Michael Stürmer who said in the context of the debate about the two new national museums in Bonn and Berlin "Whoever controls history, they have the future" (in Lindqvist 1989:326). In Berlin there was, of course, the added dimension of East Berlin. The East-West competition was particularly strong during the 750.th anniversary of the founding of Berlin celebrations (Herbst 1987). In the East the national representation of history was centralized in the Museum of German History, opposite the parliament building. Its creation was called for at the 7.th Plenum of the Socialist Unity Party (SED) on the 20.th of October 1951. By the 18.th of January 1952 it was open for "the enlightenment of the people and particularly of the youth". Overseeing the director, all 3 of whom have been party members, was an academic commission with the job of seeing that the museum stuck to a Marxist-Leninist interpretation of German history (Zimmermann 1985:919).

Partially in reply to this version of national history the history graduate Chancellor Helmut Kohl commissioned a German Historical Museum in West Berlin, designed by Aldo Rossi (Williams 1988). He also commissioned the "House of History" in Bonn, which has the task of showing the development of the Federal Republic. Countering accusations of nationalism the Berlin museum's Director Christoph Stützl described the museum as "A matter for the nation, without any superficial nationalistic accent, a museum not of German History, but a German historical museum" (Williams 1988:25). Consistent with the political events of reunification, Kohl's museum has taken over the building of Honecker's 'Museum for German History', but not its name. Rossi's plan is seemingly redundant. The German historical museum has also started taking on its responsibilities by preserving a large section of the Berlin Wall in the Bernauer Strasse (Baker 1992, Möbius & Trotnow 1990).

The emphasis on national museums is not just a result of a reunited country, it is also a reaction to the heimat museums, which have reached the saturation point. Balance has clearly to be restruct. History can not be explained purely by the local and the detail, museums must also show the large-scale processes and deep structures. Brecht in his 1935 poem "Questions from a worker who reads" asks "Great Rome / Is full of triumphal arches. Who erected them?...Every page a victory/ Who cooked the feast for the victors?" Just preserving and studying the cook's kitchen or the mason's home is not going to help us understand us why they had to cook or why the masons had to build triumphal arches, not viaduct arches.

Less controversially the large art and archaeology collections have been reunited, since 1990 and are to take up their old place on Schinkel's classic Museums island, with the ethnographic collection remaining in Dahlem (Kipphoff 1991).

243

The Active Museum of Berlin

The other group, preserving a part of the Berlin Wall, are the Active Museum, which combines elements of the 68 'dig where you stand' heimat museum movement, but also tackle major sites and exhibits of national importance (Baker 1987, 1990). The 'Active Museum of Fascism and Resistance in Berlin' started in the early 1980's and came to public attention when they used excavation as an active tool in the fight against the suppression of Nazi past and neo-fascism today. 'At 11 o'clock on Sunday the fifth of May 1985 an excavation began in West Berlin. The Active Museum of Fascism and Resistance in Berlin (Schilling 1985), an association founded to set up a memorial at the former SS, SA and Gestapo headquarters in and around the 17th century Prinz-Albrecht Palace, "the most feared address in Berlin" (Rürup 1987:18).

Only after the Active Museum's protest excavation did the Senate of West Berlin fund a full excavation of the site in 1987. From the former complex of buildings, now adjacent to the Berlin Wall, Himmler organized the 'purge' of Jews, communists, Social Democrats, homosexuals, gypsies, clergymen, Quakers, the handicapped and the old. From here the bureaucrats, or "desk criminals", (Rürup 1987, 192) as well as interrogators, torturers and murderers of the Gestapo, SS and SA spread terror and suffering throughout Europe (Tuchel & Schattenfroh 1987).

In May 1985 people excavated not for money, academic interest, fun or to comply with planning regulations. They excavated as an act of remembrance. Remembrance is essential to come to terms with the Nazi past: "Whoever closes his/her eyes to the past, becomes blind to the present. Whoever does not want to remember inhumanity, will be vulnerable to reinfection" (von Weizsäcker 1985, 19). Remembrance is for the resistance fighters and countless victims interrogated and tortured in the Gestapo and SS cellars (Ev. Akademie 1989, Szepansky 1985), so that by uncovering the physical remains of the Prinz-Albrecht complex, "a place of remembrance should finally be created on the site of this centre of terror... A place of reflection to impart the lessons and insights from the site's history, and so contribute to war and fascism never setting forth from German soil again" (Aktives Museum 1985). The call to excavate ends with the appeal: "GRASS MUST NEVER BE ALLOWED TO GROW OVER IT" (Aktives Museum 1985. Original emphasis), and in similar

vein, a leaflet at the excavation site proclaims: "THE WOUND MUST STAY OPEN" (Aktives Museum 1987. Original emphasis).

The central theme of the Active Museum's didactic work is to turn visitors from consumers into producers of history (Baker 1990). In this they follow Walter Benjamin who said on the subject of writing "A writer's production...must have the character of a model: it must be able to instruct other writers in their production and, secondly, it must be able to place an improved apparatus at their disposal. This apparatus will be the better, the more consumers it brings into contact with the production process - in short, the more readers or spectators it turns into collaborators" (1973:98). To take a concrete example, guided tours "should wherever possible be dissolved by active participation, which makes producers out of consumers" (Schoenberger 1985:10). In order to achieve this the active Museum propose a methodology called 'Forschendes Lernen', which I translate as 'investigative learning'. This is described as "a collective process of learning and working, in which the planning implementation and the analysis of research are communal activities" (Fischer-Defoy 1985:24). The museum should act as an agent, a medium by which visitors can channel the shock, indignation and curiosity aroused by the physical confrontation with the site, into studying the history of their own local area, factory or profession in the Nazi period. "Taking their own interests and needs as a starting-point, democratic initiatives by social groups must be encouraged and enabled to undertake their own research, help for self-help must be offered...you can best appeal to people when you work with them" (Schoenberger 1985:10).

The Active Museum sees this methodology as working democratically since: "In accordance with a plurality of views in an open society, there should be room for different accounts, not just the views provided by one particular historical school... It is not the building of consensus by blurring different political positions, but the provocative stimulation of ideas through the presentation of contradictions and oppositions, which is the prerequisite for the formation of a political culture and a democratic consciousness" (Schoenberger 1985:9-10).

The essential element in the context of a plurality of views is for the museum to provide information about the origins and consequences of Nazi rule since "a poorly informed public, that is imprisoned by prejudice, was not only one of the foundations of fascism, but is also a precondition of antidemocratic tendencies today" (Fischer-Defoy 1985:23).

Here the Active museum are following the tradition of Erwin Piscator's experimental theatre in which, as his collaborator Bertold Brecht described, Erwin Piscator "saw the theatre as a parliament, the audience the legislative body. To this parliament were supplied all plastic forms, all the great public questions that needed an answer... It was the stage's ambition to supply images, statistics, slogans which would enable its parliament, the audience, to reach political decisions. Piscator's stage was not indifferent to applause, but it preferred a discussion" (1959:130-1).

The principle of dialogue is not only central to the Active Museum's methodology but also to its physical design. The temporary exhibition hall with its simple undecorated form and large windows, intrigues the visitor to enter, but does not intimidate him like the grand entrances of many museums. "The traditional division between the administration rooms and the workshops, to which the public are not admitted, and the exhibition and function rooms must

be dissolved" (Zwieska 1985:26). A permanent exhibition should be complemented by everchanging temporary exhibitions. Exhibitions work best when laid out in an asymmetrical manner. At the Active Museum's exhibition '1933', this design was found to stimulate visitors to spontaneously discuss the exhibited material in the nooks and corners provided by the design (Zwieska 1985:27). An exhibition should also include a means by which visitors can comment on the work, and propose new areas of research. The facilities and advice of the museum's workshop and technicians must be available to groups who wish to mount their own exhibitions.

Since the fall of the Berlin Wall on the 9.th of November 1989 the Active Museum has also been working on a pan-Berlin level. The first campaign was to preserve the section of the Berlin Wall running adjacent to the Gestapo site, so as to provide a unique palimpsest of German history. "We have to keep the Wall here, because the Wall is a result of Hitler's war and the Nazi terror which was planned and administered from this site. It is crucial to preserve the physical relationship, so as to confront visitors with the physical relationships of German history" says Silvia Lange of the Active Museum (pers. comm 1990).

Since reunification they have been particularly active in protecting plaques commemorating the anti-fascist resistance in East Berlin, which are increasingly coming under pressure from neo-nazi skinhead groups. Because they were erected by the East German government, they have become vulnerable to the blind rage of those who seek to destroy every trace of the former workers' and farmers' state.

"We in Berlin are living with the difficult situation, that in one half of the city the destruction of Anti-fascist memorials is being encouraged, and in West Berlin we are pleased that the Nazi period and the sites of their crimes are finally penetrating the public's consciousness and memorials are being built" (Aktives Museum 1990:2).

In May 1991 they replaced 5 of the plaques erected by the East German party to commemorate victims of the nazis in East Berlin. The Active Museum estimate that 16 such plaques have been removed by unknown persons (presumably Neo-Nazis) in the spring of 1991 (*Tagesspiegel* 1991).

Similar replacement activities have been induced by the blacking out of a plaque in the Niederkirchner Strasse, which reminded passers by that, before being named after a communist victim of the Gestapo, the street was called 'Prinz-Albrecht Strasse' and was the home of the Gestapo (*Neue Zeit* 1991). With streets already being renamed in East Berlin, the museum's official policy is now that any streets named after Nazi victims (even if they were communists) should be kept (*Tageszeitung* 1991).

One of the most vehement advocates of this policy is Robert Zeiler, a social democrat who had the unenviable experience of being incarcerated in the Buchenwald concentration camp by both the Nazis and the Soviets (*Berliner Zeitung* 1991).

He has since drawn particularly heavy criticism from sections of his party, who argue that because people like Clara Zetkin and Ernst Thälmann were not only victims of the Nazis, but also founders of the "communist regime of violence" (*Kreutzer* 1991), who forced 100.000 social democrats to flee, and killed an additional 1.400 in prison (*Kreutzer* 1991). Herr Kreutzer is however in favour

of keeping the Rosa-Luxemburg Platz, named after the famous communist, since it was here that Erich Mielke (later head of the Stasi) shot two policemen in 1932. Which all goes to show that even the remembrance of Nazi victims is not neutral, and that even after 50 years the famous factional fights between the social democrats and the communists, which allowed Hitler to become the chancellor in 1933, still fester.

Another major class of monuments examined by the Active Museum are the monumental sculptures of Marx, Engels, Lenin, Thälmann and the Red Army. The Museum mounted an exhibition recording all these monuments, cataloguing both their construction and defacement, with the aim to provide information and stimuli for the debate on the future of these historical artefacts. As the exhibition's title states, the options are clear: "Preservation, alteration or destruction" (Elfert et al 1990).

246

The museum's most recent project has been an exhibition in an exhibition. The exhibition is a commentary by a group of East and West-German historians on an old East-German 'Tradition Cabinet of the Anti-Fascist Resistance in Prenzlauer Berg', dating from 1986. So the texts of the Active Museum's exhibition stands alongside and among the original exhibition, mingling with and commenting upon them, allowing the visitor to compare 1986 museology with 1991. The Active Museum justifies the need for this exhibition in their invitation to be: "In a time when the memory of the past forty years is increasingly being suppressed, when museums are being hastily closed, streets renamed, symbols taken down, this is the place for a confrontation ("Auseinandersetzung") with an important part of GDR history, i.e. its official picture of antifascism".

The exhibition's motto is "Living with History". The work of the Active Museum shows that museums are not only Lübke's compensatory refuges from the present, but also crucial critical and controversial forms of coming to terms and living with the past, even one as complex as Berlin's, which is National History on a *Heimat* scale.

Conclusion

It is in its diversity of approaches and the theoretically based discussions of museums that Germany has much to offer to the European museum landscape post 1992. Which models will prevail and how they will mutate cannot be predicted yet, but some, such as the Active Museum, could be of considerable significance, particularly to the new democracies of Eastern and Central Europe, who like Berlin have a difficult recent history to live with.

Acknowledgements

Thanks to Dr. Susan Pearce and Frau Korff for their patience and to all those at 16, Normandy and Thames Television's "Down to Earth" team for their help and support during the writing process. Finally special thanks are due to the staff of the Merkister Hotel on Orkney for collecting the crucial German fax.

BIBLIOGRAPHY

- Adorno, T.W. & Horkheimer, M. 1979 "The Dialectic of Enlightenment", Cambridge, Verso.
- Aktives Museum 1985 '1933-1945 Nachgraben'. West Berlin: Aktives Museum.
- Aktives Museum 1987 'Zur Eröffnung der Ausstellung Topographie des Terrors am 4. 7. 1987. West Berlin: Aktives Museum.
- Aktives Museum 1990 'Berliner Denkmäler seit 1945 - Gedenken oder Zerstören?'. West Berlin: Aktives Museum.
- Baker, F. 1987 'History that hurts: excavating 1933-1945', Cambridge, Archaeological Review from Cambridge 7:1, 93-101.
- Baker, F. 1998 'Archaeological and the heritage industry', Cambridge, Archaeological Review from Cambridge 7:2, 141-144.
- Baker, F. 1990 'Archaeology, Habermas and the pathologies of Modernity' in Baker, F. & Thomas J. (Eds.) "Writing the Past in the Present". Lampeter, St. David's University College Lampeter. Pp 54-63.
- Baker, F. 1992 'The Berlin Wall: the production, preservation and consumption of a 20.th century monument'. Cambridge, Antiquity, March.
- Balfour, A. 1990 "Berlin. The politics of order 1737-1989". New York, Rizzoli International Publications.
- Bätz, O. & Gößwald, U. (Eds.) 1988 "Experiment Heimatmuseum. Zur Theorie und Praxis regionaler Museumsarbeit", Marburg, Jonas Verlag.
- Bausinger, H. 1988 "Bausinger: Heimat ist nicht, was im Tourismus-Prospekt steht". Tübingen, Schwäbisches Tagblatt. Süd West Presse. December 31st.
- Benjamin, W. 1973 "Author as Producer" in "Understanding Brecht" Anna Bostock trans. London, New Left Books.
- Berliner Zeitung 1991 "Zetkin soll bleiben". Berlin, Berliner Zeitung, July 1st.
- Brocu, E.,
- Brecht, B. 1935 "Questions from a Worker who Reads?" Michael Hamburger trans. from "Bertolt Brecht. Poems 1913-1956". London, Methuen.
- Brecht, B. 1959 "On Experimental Theatre" in Willet, P. (ed.) "Brecht on Theatre". London, Eyre Methuen. Pp 130-135.
- Cohn, R. & Gößwald, U. "Experiment Heimatmuseum-Zur Theorie und Praxis der Präsentation von Geschichte" in Bätz, O. & Güßwald, U. (Eds.) 'Experiment Heimatmuseum.' Marburg, Jonas Verlag. Pp 92-100.
- Craig, G.A. 1984 "The Germans". Harmondsworth, Penguin.
- Elfert, E. et al. 1990 "Erhalten-Zerstören-Verändern? Denkmäler der GDR in Ost Berlin. Eine documentarische Ausstellung". Berlin, Neue Gesellschaft für Bildende Kunst - Schriftenreihe des Aktiven Museum Band 1.
- Ev. Akademie 1989 "In der Gestapo-Zentrale Prinz-Albrecht-Strasse 8. Berichte ehemaliger Häftlinge". West Berlin, Evangelische Bildungswerk.
- Fischer-Defoy, C. 1985 'Zur Praxis' in "Zum Umgang mit einem Erbe", West Berlin, Aktives Museum, 23-26.
- Geschichtswerkstatt Berlin 1987 "Die Nation als Ausstellungsstück. Planungen, Kritik und Utopien zu den Museumsgründungen in Bonn und Berlin" Geschichtswerkstatt Nr. 11. Hamburg, VSA-Verlag.
- Halter, M. 1990 "Die Barfuß-Historiker im Schuhgeschäft". Freiburg im Breisgau, Badische Zeitung.
- Harms, V. 1988 "Marketing non-European art or Third World solidarity". Cambridge, Archaeological Review from Cambridge 7:2, 177-184.
- Held, D. 1980 "Introduction to critical theory. Horkheimer to Habermas". London, Hutchinson University Library.
- Herbst, W. "Berlin 1871-1945". East Berlin, Museum für Deutsche Geschichte Berlin.

- Hexelschneider, E. & John, E. 1984 "Kultur als einigendes Band? Eine Auseinandersetzung mit der These von der 'einheitlichen deutschen Kulturnation'". East Berlin, Dietz Verlag.
- Kipphoff, P. 1991 "Die Zukunft der Berliner Museen: Aus zwei mach drei". Hamburg, Die Zeit Nr. 8, February 15th.
- Koslowski, P. 1990 "Die Kulturen der Welt als Experimente richtigen Lebens. Entwurf für eine Weltausstellung". Passagen Heft Nr. 3. Wien, Passagen Verlag.
- Korff, G. 1990 "Apriorien der Musealisierung" in Zacharias, W. (Ed.) "Zeitphänomen Musealisierung". Essen, Klartext Verlag. Pp 57-72.
- Korff, G. & Rürup, R. 1988 "Berlin, Berlin. Bilder einer Ausstellung". Berlin (West), Berliner Festspiele GmbH.
- Kreutzer, H. 1991 "Letter of 11th August" in "Aktives Museum. Mitgliederrundbrief Nr. 11", Berlin, Aktives Museum.
- 248 Lange, C. 1987 "Museum der Utopien vom Überleben". West Berlin, Transit Buchverlag.
- Lenz, S. 1987 "The heritage", London, Methuen.
- Lindquist, S. 1989 "Grabe wo du stehst. Handbuch zur Erforschung der eigenen Geschichte", Bonn, Verlag J.H.W. Dietz Nachf.
- Luebbe, H. 1981 "Zwischen Trend und Tradition. Überfordert uns die Gegenwart?", Zürich, Edition Interfrom.
- Merriman, N. 1988 "The Heritage Industry Reconsidered". Cambridge, Archaeological Review from Cambridge Vol. 7:2. pp 146- 157.
- Neue Zeit 1991 "In memoriam Prinz-Albrecht-Strasse". Berlin, Neue Zeit. August 31st.
- Preiß, A. et al 1990 "Das Museum. Die Entwicklung in den 80er Jahren", München, Klinkhardt & Biermann.
- Rossi, A. 1989 "Deutsches Historisches Museum". West Berlin, Aedes.
- Roth, M. 1990 "Heimatmuseum. Zur Geschichte einer deutschen Institution". Berlinerschriften zur Museumskunde Band 7. Berlin, Gebrüder Mann.
- Rürup, R. 1987 'Topographie des Terrors. Gestapo, SS and Reichssicherheitsamt auf dem Prinz Albrecht Gelände: eine Dokumentation'. West Berlin: Willmüth Arenhövel Verlag.
- Scharfe, M. (Ed.) 1982 "Museen in der Provinz. Strukturen, Probleme, Tendenzen, Chancen". Tübingen, Tübingen Vereinigung für Volkskunde.
- Schoenberger, G. 1985 'Zur Sache' in 'Zum Umgang mit einem Erbe', 5-10. West Berlin: Aktives Museum.
- Szepansky, W. 1985 "Dennoch ging ich diesen Weg". West Berlin, Karl G. Mund-Neue Welt.
- Tagesspiegel 1991 "Erinnern notwendiger denn je". Berlin, Der Tagesspiegel, May 9th.
- Tageszeitung 1991 "NS-Opfer-Namen bleiben". Berlin, die Tageszeitung, August 31st.
- Tuchel, J. & Schattenfroh, R. 1987 "Zentrale des Terror. Prinz- Albrecht-Strasse 8. Das Hauptquartier der Gestapo". West Berlin, Seidler Verlag.
- Von Weizsäcker, R. 1985 "Von Deutschland Aus". München, Deutscher Taschenbuch Verlag 10639.
- Williams, S. 1988 "Rossi in Berlin". The Architects' Journal Vol. 187, Number 32, August 10th. London, The architectural Press. Pp 24-27.
- Zacharias, W. (Ed.) 1990 "Zeitphänomen Musealisierung. Das Verschwinden der Gegenwart und die Konstruktion der Erinnerung". Essen, Klartext Verlag.
- Zieske, C. 1985 'Zur Organisation' in Zum Umgang Mit einem Erbe, 27-29. West Berlin: Aktives Museum.
- Zimmermann, H. 1985 "DDR Handbuch. Band 1 A-L", Köln, Verlag Wissenschaft und Politik.

NACIONALNI, DOMOZNANSKI IN AKTIVNI MUZEJI: ORIS RAZVOJA NEMŠKIH MUZEJEV NA POTI V DEVETDESETA LETA

Frederick Baker,
Gottfried Korff

249

Uvod

Nemška muzeologija ima mnogo skupnih potez z muzeologijo drugih evropskih držav, vendar tudi posebnosti, ki izhajajo iz zveznega ustroja države in še posebej iz spremenjenih vrednot in pogledov po letu 1945, ki so navrgli zanimive pobude, kot je Aktivni muzej v Berlinu. V tem članku bova orisala zelo bogato podobo nemških muzejev na treh ravneh. Prva raven so lokalni ali domoznanski muzeji (Heimat muzeji), druga regionalni "deželni" muzeji in končno veliki narodni muzeji.

Konjunktura nemških muzejev

Potsdamski trg v Berlinu je bil v dvajsetih letih tega stoletja najbolj živahen kraj v Evropi. Pozneje so ob njegovem robu zgradili Hitlerjev bunker in po vojni ga je presekala Honeckerjev berlinski zid. Danes je trg klasičen palimpsest ponovno združene Nemčije. Leta 1990 je Alan Balfour o njem zapisal: "Navzočnost preteklosti se vztrajno meša z obeti prihodnosti. Sanje niso same po sebi, izolirane, vse so prežete z razmišljanjem in odzivanjem, v zmedu preteklega bivanja ... navzočnost tako številnih preteklosti onemogoča delovanje kakršnegakoli preprostega boja nasprotij, vsi poskusi sinteze pa le povečujejo drobljenje (1990:249).

Od leta 1945 dalje igrajo muzeji ključno vlogo pri predstavljanju prenov, a podobno kot pri Potsdamskem trgu, so poskusi sinteze povzročili le še večja razhajanja. Tako smo se znašli v položaju, v katerem so muzeji kar naenkrat postali središče vročih debat o nemški zgodovini in kulturi. V zadnjih dvajsetih letih je napočila presenetljiva konjunktura muzejev v skoraj vseh evropskih državah. Uradne statistike pričajo o podvojitvi in celo potrojitvi števila muzejev od 1970 dalje, vendar je izredno naraščanje števila muzejev v Nemčiji v letih 1970-1990 prav poseben pojav. Komaj je še kakšen kraj z več kot 5000 prebivalcev, ki nima muzeja in komaj kakšna vas z manj kot 1000, ki ne bi ponosno kazala na lastni muzej. Tisti, ki so v raznih kulturnih uradih odgovorni za načrtovanje, že govorijo o zasičenosti z muzejsko ponudbo. Leta 1969 je Zahodna Nemčija štela 673 muzejev, do 1988 pa je njihovo število naraslo na 2400 (Korff 1990:59). Če na stvari pogledamo še z vsenemškega vidika: Vzhodna

Nemčija je leta 1982 imela 642 muzejev, od katerih je bilo 67 literarnih in 73 galerij. Skupaj so ti muzeji priredili 1500 posebnih razstav (Zimmerman 1985:918). Največ koristi od te konjunkturo so imeli zgodovinski muzeji, ker hitra modernizacija v povojnem obdobju ni spremenila samo strukture ekonomije in videza mest, ampak tudi vsakdanje zasebno življenje. Brez dvoma lahko govorimo o izgubljanju identitete kot posledici pospešenega izginjanja domačnosti in intimnosti. Tam, kjer so nove stavbe in druge spremembe temeljito preobrazile življenjsko okolje, kjer so novo potrošništvo in novi načini življenja spremenili celo osebne navade, tam je cvetela nostalgija po starem. To povpraševanje so zadovoljevali boljši trgi, številne zgodovinske razstave in muzeji. V povsem zabetoniranem in asfaltiranem okolju ljudje iščejo nekaj znanega, domačega in to najdejo v muzejih.

250

Muzej igra dvojno vlogo. Pomeni identiteto, ki je z zgodovinskega stališča naša lastna in hkrati alternativno identiteto, različno od današnje. Muzej mora biti tako tuj kot domač. To je paradoksalen položaj, v katerem morajo eksponati prenašati zgodovino, ki je sicer blizu sedanjosti, hkrati pa tudi daleč - in tako pomeni alternativo sedanjosti. Gre za nekakšno domačo eksotiko, kot je zapisal Hermann Bausinger v vplivnem delu *Ljudska kultura v tehničnem svetu* (1961).

Hermann Lubbe, nemški filozof iz Züricha, je 1981 naredil eno izmed najbolj celostnih analiz družbenih procesov, ki so omogočili konjunkturo muzejev. Vse hitreje spreminjanje znanega okolja se kompenzira z muzeološkim pristopom k staremu. To pomeni, da je muzej logična posledica sodobne industrijske družbe. Muzej se bolje kot katerakoli druga ustanova odziva na potrebe ljudi po barvitosti, domačnosti in smislu v vsakdanjem svetu.

Domoznanski muzeji (Heimat muzeji)

Zmagoviti pohod domoznanskih muzejev se je začel že pod monarhijo. V weimarski republiki so naredili velik korak naprej, nacisti so jih centralizirali, po zadnji vojni pa so najprej stagnirali, ker je država imela druge prioritete. V sedemdesetih in osemdesetih letih pa je njihov razvoj dosegel vrhunec. Kot smo že rekli, komaj je še kakšen kraj v Zvezni republiki, ki nima svojega muzeja.

Ker se je število domoznanskih muzejev v sedemdesetih in osemdesetih letih tako zelo povečalo, nas ne sme presenetiti, da je ta ustanova postala predmet številnih razprav in eksperimentov (Scharfe 1982). Ena izmed najbolj kontraverznih razprav je bila vsesplošna bitka za to, da bi "obvladali" in definirali Nemčijo na podlagi ključnega nemškega koncepta "Heimat". Besedo lahko površno prevajamo kot domači kraj ali domovina, vendar s tem ne izrazimo čustvenega naboja, ki ga ima "Heimat" za Nemce. Zanje je ta pojem močno povezan s koreninami. Korenine, ki so še posebno dragocene za narod sredi Evrope, raztrgane od vojn.

Težave, ki jih imajo današnji Nemci s pojmom "Heimat", je izvrstno upodobil Siegfried Lenz v romanu *Heimatismuseum*, objavljenem v Veliki Britaniji pod naslovom *The Heritage* (Dediščina) (1981). Junak knjige je kustos domoznanskega muzeja, ki zbira in ohranja kulturno dediščino svojega domačega kraja v Mazuriji (sedaj na Poljskem), od koder je pobegnil pred prodirajočo Rdečo armado. Na koncu romana Lenzov junak zažge svoj lastni Heimatismuseum, ker ga zavrača kot obliko dokumentirane zgodovine.

Med drugo svetovno vojno so nacisti domoznanske muzeje uporabljali v propagandne namene (Roth 1990). To jih je seveda pri povojnih generacijah spravilo na slab glas in kot poroča Hermann Bausinger je bil položaj takšen: "Besede Heimat sploh nisi več smel uporabljati. Imeli so jo za preozko ali ideološko nesprejemljivo. Nekaj časa je bil ta pojem tabu in šele zdaj se ponovno uveljavlja... Heimat ni nekakšno ograjeno območje z nekaj narodnimi nošami. Heimat ni to, kar vidimo v turističnih prospektih, ampak je totaliteta" (1988).

Na Bavarskem je desničarski CSU uvedel naziv in službo "Heimatpfleger", kar bi lahko prevedli kot varuh Heimata. Njegove naloge segajo od lokalne arheologije in domoznanskega muzeja do folklorističnih prvin kot so noše in plesi. Temu pristopu očitajo, da z zunanjimi manifestacijami samo ohranja kozmetično podobo Heimata kot nekakšno kompenzacijo za onesnaženo okolje in razpad lokalnih skupnosti, ki jih urbanizacija iz nekoč avtonomnih vasi spreminja v spalna naselja.

251

Filozof Ernst Bloch je oblikoval alternativnen, radikalen koncept Heimata: "Korenine zgodovine so v človeku, v njegovem delu, ustvarjanju in spreminjanju življenjskih razmer. Ko sebe razume in si v pravi demokraciji ustvari svojo bit brez pomanjkanja ali odtujitve, potem je svet poln nečesa, kar sije v mladosti vseh nas, a kjer nihče izmed nas nikoli ni bil: Heimat."

Cilj generacije iz 1968 leta je bil ostati zvest Blochovi radikalni definiciji Heimata in se izogniti udobnemu popuščanju vplivom tako imenovane "industrijske kulture", ki sta jo definirala Theodore W. Adorno in Max Horkheim v njunem klasičnem delu *Dialektika razsvetljenstva* (1979). Po Davidu Heldu sta verjela, da "postaja večina področij kulturnega življenja kooptiranih in se spreminjajo v sredstva nadzora nad posameznikovim zavedanjem" (1987:90). Kulturne dobrine postanejo "tržno in zamenljivo blago, tako kot industrijski proizvodi" (H & A 1979:158). Čeprav je danes jasno, da je ta ideološka analiza preveč preprosta v zvezi z načinom, kako funkcionirajo muzeji (Merrian 1987), ne smemo podcenjevati vpliva tako imenovane frankfurtske šole na generacijo iz 1968. leta, ker je zelo nazorno opisala, česa naj muzeji ne bi počeli.

Prav poskusi, da bi se izognili "industrijski kulturi" in ustvarjali alternativno, so mnoge pripadnike te generacije pripeljali do tega, da niso samo na novo definirali domoznanskih muzejev, ampak so tudi vpeljali nove oblike muzejskega delovanja. V programu generacije je zunajparlamentarna opozicija igrala pomembno vlogo in ena izmed ključnih programskih točk je bila zgodovina. V praksi je bilo to tako, da so ljudje zunaj obstoječih muzeoloških mrež zbirali sklope podatkov, ki jih tradicionalni muzeji niso ustrezno "zajemali": npr. nacistično obdobje in množično kulturo. Strategija, ki so jo uporabili pri tem, so bile nove oblike, kot npr. zgodovinske delavnice (Halter 1990) ali umetnostne razstave o zgodovinskih temah. Eden izmed najboljših zgledov za to je bila razstava Mit Berlin, ki je skušala odkrivati zgodovino Berlina izključno z umetnostjo. Med najbolj zanimivimi primeri pa je tudi Muzej utopij o preživetju Claudia Langa (1987), ki je bil specifično zamišljen kot alternativa velikim zgodovinskim razstavam. Druga popularna ideja je bil "pohod skozi ustanove". Udo Goßwald, kustos domoznanskega muzeja v Neu-Kölnu (Berlin), si je za pohod izbral kar lastni muzej. "Vsi smo leta 1968 študirali sociologijo in zgodovino in se odzvali pozivu iz neke himne takratne študentske revolucije: "koplji tam, kjer stojiš". S tem smo mislili na to, da bi morali velike zgodovinske procese identificirati v lokalnem obsegu (osebni razgovor, 1988). Ozadje tega

gibanja je opisal Sven Lindquist v knjigi z enakim naslovom: "Kopli tam, kjer stojiš" (1988).

252

Lindquist je sicer napisal še dve deli ključnega pomena za razprave o muzejih. Knjigi *Mesto učenja*, ne pa *svetišče* (1972) in *Eksperiment Heimatmuseum* (Bätz & Gößwald 1987) sta izšli v presledku 15 let, vendar jima je skupna ambicija postaviti v ospredje didaktično kompetenco zgodovinskih muzejev, vsaki na svoj način. Knjiga iz 1972 leta je pod očitnim vplivom izobraževalnih reform in evforije šestdesetih in sedemdesetih let (Craig 1982:70). Izobrazbo in pridobivanje znanja so takrat imeli za sredstvi za ustvarjanje uspešne in egalitarne družbe. Imperativ je bil logična metoda učenja, s posebnim poudarkom na načinu, kako v muzeju uporabiti tekste. Na koncu sedemdesetih let so se muzeji že zelo oddaljili od šolsko-izobraževalnega modela in se na podlagi Lübbeckejeve identifikacije težnje za "stare reči" usmerili bolj v prikazovanje artefaktov. V zvezi z etnografskimi muzeji so potekale najbolj vroče razprave o zamisli o solidarnosti s tretjim svetom ali o neevropskem odnosu do umetnosti (Harms, 198). Nadaljevale so se v zvezi s predlogom Petra Kolowskega za svetovno razstavo v Hannoveru leta 2000, kjer naj bi bile kulture sveta razstavljene kot "poskusi kako najti pravi način življenja" (1990). Odsev razprav, ki so spremljale to prehodno obdobje, zasledimo v publikaciji *Eksperiment Heimatmuseum*, ki je plod konference v Neuköllnskem domoznanskem muzeju v Zahodnem Berlinu, na kateri je ta muzej l. 1987 prejel evropsko muzejsko nagrado. "Naša teza se glasi: mnogo je različnih metod PREDSTAVITVE zgodovinskih odnosov, in predmete, ki so nam na voljo, uporabljamo na različne načine. Vdahnemo jim pomen... in jih spremenimo v nosilce pomena. Muzejske predstavitve temeljijo na pomeni posameznega predmeta, ki ga potem lahko vključimo v kontekst celote..., a vprašanje je, "Ali je artefakt koristen ali ne za razmerje, ki ga želimo prikazati?... Metoda, ki smo jo uporabili v EKSPERIMENTU HEIMATMUSEUM temelji na stališču, da je to kar prikazujemo, del zgodovine, ne težimo h kompletnosti in ne želimo dajati vtisa celovitosti. Ključnega pomena za predstavitev je to, ali se ji posreči pokazati svojo nekompletnost, tako da obiskovalec ne dobi napačnega vtisa in mu pustimo možnost za neodvisno razmišljanje" (Cohn & Gößwald 1987:94-5, poudarki so izvirni).

Z ironijo, tipično za hladno vojno, je vzhodnonemška partijska politika promovirala tista področja, ki so še posebej zanimala študente osemindesetega leta, tj. povojno zgodovino, antifašistični odpor in druge tako imenovane "napredne" zgodovinske elemente velike zgodovine, ki bi jih lahko povezali s Heimatom, z domačim krajem. Vendar je bilo zelo očitno, katerim ciljem naj bi vse to služilo, namreč "ustvarjanju in gojenju občutka za socialistični Heimat" (Zimmermann 1985:598).

Regionalni muzeji

Za osupljivo konjunkturo nemških muzejev obstajajo tako sočasni kot zgodovinski razlogi (Preiß et al., 1990). Na eni strani imamo tradicijo federalizma, ki je deželnim metropolam omogočala tekmovali med seboj za prestiž, tako, kot so to nekoč počela majhna vojvodstva in baronije. Muzeji so postali nova oblika lokalpatriotizma. Če si Stuttgart lahko postavi novo Staatsgalerie, München ne sme zaostati, pa tudi novo deželno glavno mesto Düsseldorf ne. In potem je tu še renski sosed Köln s prebujenimi ambicijami, ki

lahko prikazuje svojo nekdanjo veljavo na evropskem odru z lepim številom pomembnih muzejev. Poleg tega, da je kulturna politika organizirana federalno, moramo upoštevati tudi to, da so nemška mesta bolj samostojna in finančno močnejša od angleških ali francoskih (Watson, 1992).

Mehanizem kulturnega rivalstva in ambicij je koristil tudi razvoju manjših muzejev. Če si deželni predsednik Baden-Württemberga lahko poveča ugled z muzejskimi fondi, potem je ta pot odprta tudi županom majhnih mest v Schwarzwald in ob Konstanškem jezeru. Zaradi različne in decentralizirane zgodovine minidržav, iz katerih je bila Nemčija sestavljena večji del svoje zgodovine, imajo majhna provincialna mesta kot Ludwigsburg ali Regensburg pogosto zelo bogato kulturno dediščino, ki jo lahko uspešno prikazujejo v muzejih. Potem ko je muzej kot ustanova dosegel to raven, sta rivalstvo in tekma za prestiž prenikala v še manjša mesta, prav do ravni domoznanskega muzeja. 253

Ključna sestavina muzejske kulture v Nemčiji na tej regionalni ali deželni ravni so bile tako imenovane "deželne razstave", ki so jih vpeljali v poznih sedemdesetih letih. Zamislite si, da bi kaka angleška grofija ali francoski departma vsako leto z javnimi sredstvi organiziral zgodovinsko ali umetniško velerazstavo. Začetek muzejskih dogodkov te vrste je bila Staufferjeva razstava v Stuttgartu leta 1977, v čast petindvajseti obletnici ustanovitve Baden-Württemberga. Tako kot je nemški cesar selil svoj dvor iz mesta v mesto in ustvaril potujočo prestolnico, se je kulturna karavana velerazstav selila po vsej državi. Celo Tübingen, mestece s 70.000 prebivalci, je za nekaj mesecev postal kulturna prestolnica.

Kljub razlikam v obsegu, temah in metodi so te razstave imele nekaj skupnega: razstavljale so avtentične artefakte. V umetnostnih muzejih je to že bilo dolgoletna tradicija, v zgodovinskih pa je bilo treba novost vpeljati postopoma. Izkušnje z velikimi razstavami so omogočile preizkušanje novih idej glede načina predstavljanja, da bi tako nadomestili prejšnje, na tekstih temelječe metode. Cilj je bil javnosti prikazati "samoumevno celoto", ne da bi ljudje pri tem morali prebrati dolge tekste. Muzej naj bi se oddaljil od vloge predmetnega učitelja in postal mesto, kjer se stvari ohranjajo in prikazujejo tako, da dražijo čutila. V tem obdobju je postal popularen pojem "razstaviščna arhitektura". Razstave so same postale artefakti, vredne celo "posmrtni" objave v knjižni obliki (Korrf & Rürp, 1988).

Nacionalni muzeji

Berlinske različice deželnih razstav so imele poseben nacionalni značaj. Začelo se je s kontraverzno razstavo Prusija: iskanje ravnotežja leta 1981, ki je skušala premagati tabu temo pruske dediščine Nemčije. Tema je bila tako občutljiva, da so Vzhodni Nemci kritizirali zahodne sosedo celo zaradi tega, ker niso preimenovali Pruskega državnega kulturnega fonda (v lasti katerega je večina zbirk v poveljnem muzeju Dahlem v Zahodnem Berlinu). Trdili so, da gre za propagando za ponovno združitev nemške kulturne nacije (Hexelschneider & John 1984:90). Radikalni domoznanski muzeji so se pridružili tej kritiki, ker "v razdeljeni naciji kot je Nemčija, ni mesta za nacionalne muzeje" (Cohn & Gößwald 1987:99). Delavnica Zgodovina Berlina pa je menila da "je kategorija nacija neprimerna" za delo v muzejih (Geschichtswerkstatt 1987:9)

Očitni politični značaj in pomen te razprave je potrdil bivši svetovalec kanclerja Kohla, Michael Stürmer, ki je v kontekstu razprav o obeh nacionalnih muzejih, v Bonnu in Berlinu, dejal: "Kdor nadzira zgodovino, temu pripada prihodnost" (v Lindquistu 1989:326). V Berlinu je sosednji Vzhod pomenil dodatno razsežnost razprave. Rivalstvo med Zahodno in Vzhodno Nemčijo se je še posebej pokazalo ob praznovanju 750. obletnice ustanovitve Berlina (Herbst 1987). Na Vzhodu je bila nacionalna predstavitev zgodovine centralizirana v Muzeju nemške zgodovine nasproti skupščinski stavbi. Ustanovitev muzeja je zahtevala sedma plenarna seja Enotne socialistične stranke (SED) 20. oktobra 1951. Že 18. januarja naslednjega leta so muzej odprli za "razsvetljevanje ljudi in še posebej mladine". Zaporedne ravnatelje muzeja - vsi so bili, seveda, člani partije - je nadzirala akademska komisija, ki je skrbela za pravoverno marksistično-leninistično interpretacijo nemške zgodovine (Zimmerman 1985:919).

Deloma v odgovor na to verzijo nacionalne zgodovine je kancler Helmut Kohl, sicer diplomirani zgodovinar, naročil postavitev Nemškega zgodovinskega muzeja v Zahodnem Berlinu po načrtih Alda Rossija (Williams, 1988). Prav tako je naročil, da Hiše zgodovine v Bonnu, katere naloga je prikazovati razvoj Zvezne republike. Ravnatelj berlinskega muzeja Christoph Stützel je - da bi odvrnil obtožbe o nacionalizmu - opisal muzej takole: "To je nekaj za nacijo, a brez vsakršnega nacionalističnega poudarka. To ni muzej nemške zgodovine, ampak nemški zgodovinski muzej" (Williams, 1988:25). V skladu s političnim razvojem, tj. s ponovno združitvijo obeh Nemčij, je Kohlov muzej prevzel stavbo Honeckerjevega Muzeja nemške zgodovine, vendar ne njegovega imena. Zdi se, da so Rossijevi načrti postali odveč. Nemški zgodovinski muzej je začel izvajati svoje naloge tako, da je konzerviral velik odsek berlinskega zidu v ulici Bernauer (Baker 1992, Mobius & Trotnow 1990).

Poudarek na nacionalnih muzejih ni zgolj posledica ponovne združitve, ampak tudi odziv na domoznanske muzeje, ki so dosegli raven zasičenosti. Očitno je treba ponovno vzpostaviti ravnotežje. Zgodovine ne moremo razlagati le z lokalnim in podrobnostmi, muzeji morajo prikazati tudi globalne procese in globlje strukture. V pesmi Vprašanja delavca, ki bere (1935) sprašuje Brecht: "Veliki Rim / je poln slavalokov zmage. Kdo jih je postavil? Na vsaki strani je kaka zmaga / Kdo pa je zmagovalcem pripravil pojedino?" Če samo ohranimo in proučujemo kuharjevo kuhinjo ali zidarjevo hišo, nam to ne bo pomagalo razumeti, zakaj so kuharji morali kuhati ali zakaj so morali zidarji postaviti slavaloke zmage namesto lokov viaduktov.

Na manj kontraverzen način so po letu 1990 ponovno združili velike umetnostne in arheološke zbirke. Te bodo tam, kjer so nekoč že bile: na Schinklovem otoku klasičnih muzejev, medtem ko bo etnološka zbirka ostala v Dahlemu (Kipphoff 1991).

Aktivni muzej v Berlinu

Druga skupina, ki ohranja del berlinskega zidu je Aktivni muzej, skupina, ki združuje elemente gesla "koplji tam, kjer stojiš" z gibanjem domoznanskih muzejev. Hkrati se loteva izkopavanj in razstav nacionalnega pomena (Baker 1987, 1990). Aktivni muzej protifašističnega odpora v Berlinu je začel delovati v zgodnjih osemdesetih letih in pritegnil pozornost javnosti, ko je z izkopavanji aktivno posegel v boj proti zamegljevanju nacistične preteklosti in sedanjemu

neofašizmu. "V nedeljo, petega maja 1985, ob 11. uri dopoldne se bomo lotili izkopavanja v Zahodnem Berlinu. Aktivni muzej fašizma in odpora v Berlinu (Schilling 1985) je združenje, ustanovljeno z namenom postaviti spomenik pred nekdanjim glavnim štabom SS, SA in gestapa v palači princa Albrehta (17. stoletje), pred naslovom, ki so se ga v Berlinu najbolj bali" (Rurup 1987, 18).

Šele po tem protestnem izkopavanju je senat Zahodnega Berlina 1987 odobril sredstva za popolno izkopavanje kraja. Iz tega kompleksa stavb je Himmler organiziral "čistke" Židov, komunistov, socialdemokratov, homoseksualcev, ciganov, duhovnikov, kvekerjev, prizadetih in ostarelih. Od tod so birokrati, "zločinci za pisalnimi mizami" (Rurup 1987, 192), zasliševalci, mučitelji in morilci gestapa, SS in SA širili teror in trpljenje po vsej Evropi (Tuchel & Schattenfroh 1987).

Maja 1985 so ljudje tam izkopavali ne zaradi denarja, akademskega interesa, zabave ali zato, da bi zadostili planskim zahtevam. Izkopavanje je bilo dejanje spominjanja. Spominjanje je bistvenega pomena, če hočemo premagati nacistično preteklost: "Kdor zapira oči pred preteklostjo, postane slep za sedanost. Kdor se noče spominjati nečlovečnosti, se bo lahko z njo okužil" (von Weizsäcker 1985, 19). Spominjanje je namenjeno brcem odpora in neštetim žrtvam, ki so jih zasliševali in mučili v kletah gestapa in SS (Ev. Akademie 1989, Szepansky 1985). Ko spravimo na dan ostanke kompleksa Princa Albrehta, bomo končno ustvarili kraj spominjanja prav tam, kjer je bilo središče terorja ... Kraj razmišljanja, ki bo dajal nauk in omogočal vpogled v zgodovino kraja ter tako prispeval k temu, da se vojna in fašizem nikoli več ne bosta začela na nemških tleh" (Aktivni muzej 1985). Vabilo k izkopavanju se konča s pozivom: "TRAVA TEGA NIKOLI NE SME PRERASTI" (Aktivni muzej 1985, poudarjeno v izvirniku). Podobna zahteva je na letaku, ki so delili tam: "RANE MORAJO OSTATI ODPORTE" (Aktivni muzej 1987, poudarjeno v izvirniku).

Osrednja tema didaktičnega dela Aktivnega muzeja je spremeniti obiskovalce iz porabnikov v "proizvajalce" zgodovine (Baker 1990). V tem oziru sledi Walterju Benjaminu, ki je o temi pisanja dejal: "Pisateljev proizvod... mora imeti značaj modela: iz njega naj bi se lahko učili drugi pisatelji pri svojem delu in, drugič, mora jim dati na razpolago izboljšan aparat. Ta aparat (orodje) bo tem boljši, čim več porabnikov mu uspe vključiti v proizvodni proces - skratka, čim več bralcev ali gledalcev bo spremenil v sodelavce" (1973:98). Konkreten primer so, recimo, vodeni ogledi, ki naj bi se "kjerkoli je mogoče razpustili z aktivnim sodelovanjem, ki iz porabnikov naredi izdelovalce" (Schönberner 1985:10). Da bi to dosegli, je Aktivni muzej predlagal metodologijo, imenovano "forschendes Lernen", kar lahko prevedemo kot "raziskovalno učenje". Opisal sem to metodo kot "kolektivni učni in delovni proces, s katerim sta tako načrtovanje kot analiza raziskave skupinski aktivnosti" (Fischer-Defoy 1985:24). Muzej naj bi deloval kot sredstvo ali medij, s katerim obiskovalci preusmerijo svojo šokiranost, ogorčenje in radovednost, ki jih je zbudilo fizično soočenje s tem krajem, v proučevanje zgodovine svojega kraja, tovarne ali poklica v nacističnem obdobju. "Če interese in potrebe družbenih skupin jemljemo kot izhodišče, moramo spodbuditi njihove demokratične pobude in jim omogočiti, da se lotijo raziskovanja po svoje. Pomagati jim moramo k samopomoči... Ljudje se najbolj odzivajo, kadar delaš skupaj z njimi" (Schönberner 1985:10).

Aktivni muzej meni, da je ta metodologija demokratična ker mora "v skladu s pluralnostjo mnenj v odprti družbi biti prostor za različne poglede, ne samo

za tistega, ki ga sporoča ena zgodovinska šola..." Ne gre nam za to, da bi ustvarili konsenz z brisanjem različnih političnih stališč, ampak za provokativno spodbujanje idej skozi protislovja in nasprotja, kar je prvi pogoj za oblikovanje politične kulture in demokratične zavesti" (Schönberner 1985:9-10).

V kontekstu pluralnosti stališč je bistveno, da muzej daje informacijo o izvoru in posledicah nacistične vladavine, ker "pomanjkljivo informirana javnost, ujeta v predsodke, ni bila samo eden izmed temeljev fašizma, ampak tudi pogojuje antidemokratične težnje naših dni" (Fischer-Defoy 1985:23).

256

Aktivni muzej tudi sledi tradiciji eksperimentalnega gledališča Erwina Piscatorja. O njem je njegov sodelavec Berthold Brecht dejal da "gleda na gledališče kot na parlament, gledalci pa so zakonodajno telo. Temu parlamentu sporočamo vse plastične oblike, vsa velika javna vprašanja, ki zahtevajo odgovor... Namen gledališča je bil prikazovati podobe podobe, statistične podatke, gesla, ki bi "poslancem" omogočili priti do političnih odločitev. Piscatorjev oder ni bil brezbrizen do aplavza, a je dal prednost razpravi" (1959:130-1).

Načelo dialoga ni samo osrednjega pomena za metodologijo Aktivnega muzeja, ampak tudi za fizično izvedbo. Začasna razstavna dvorana, ki s preprostimi, neokrašeni oblikami in velikimi okni vabi mimoidočega, da bi vstopil, ne deluje tako odbijajoče kot veličastni vhodi mnogih muzejev. "Tradicionalno delitev na administrativne prostore in delavnice, v katere javnost nima vstopa, ter na razstavne in funkcionalne prostore je treba ukiniti" (Zwieska 1985:26). Stalne razstave je treba sproti dopolnjevati z začasnimi. Razstave so najbolj učinkovite, če so postavljene asimetrično. Ob razstavi 1933 v Aktivnem muzeju so ugotovili, da način postavitve z raznimi kottički in koti lahko spodbuja obiskovalce k spontani razpravi o eksponatih (Zwieska 1985:27). Na razstavi naj bi obiskovalcem omogočili, da bi jo komentirali in predlagali nova področja raziskovanja. Oprema muzejske delavnice in strokovna pomoč tehnikov naj bi bili na razpolago skupinam, ki želijo postaviti svojo lastno razstavo.

Od padca berlinskega zidu, 9. novembra 1989, deluje Aktivni muzej tudi za celotno območje Berlina. Namen prve akcije je bil ohraniti del berlinskega zidu, ki teče mimo gestapovskega kompleksa, da bi tako dobili edinstven palimpsest nemške zgodovine. "Zid mora ostati tu, ker je posledica Hitlerjeve vojne in nacističnega terorja, ki so ju načrtovali in vodili s tega mesta. Bistveno je, da ohranimo to bližino in tako soočimo obiskovalce s fizičnimi odnosi nemške zgodovine", pravi Silvia Lange iz Aktivnega muzeja (v pogovoru z avtorjem, 1990).

Od ponovne združitve dalje je muzej posebno aktiven pri varovanju spominskih plošč antifašističnemu odporu v Vzhodnem Berlinu, ki so vse bolj tarča neonacističnih skinheadov. Ker jih je postavila bivša vzhodnonemška oblast, so izpostavljene slepemu besu tistih, ki hočejo uničiti vse sledove nekdanje države delavcev in kmetov.

"V Berlinu živimo v težkem položaju, ker se v enem delu mesta spodbuja uničevanje antifašističnih spomenikov, medtem ko se v zahodnem Berlinu veselimo, da nacistična doba in kraji zločinov končno prodirajo v zavest javnosti. Tu spomenike šele postavljamo" (Aktives Museum 1990:2).

Maja 1991 so nadomestili pet spominskih plošč, ki jih je vzhodnonemška partija postavila v spomin žrtev nacizma v vzhodnem Berlinu. Po oceni

Aktivnega muzeja so neznanci (domnevno neonacisti) spomladi 1991 odstranili šestnajst takih plošč (Tagesspiegel 1991).

Podobne aktivnosti muzeja je spodbuditi premazanje plošče v ulici Niederkirchner, ki je mimoidoče spomnil na to, da se je ulica, prej kot so ji dali ime po žrtvi gestapa, imenovala ulica Princa Albrehta, in da je tu bil sedež gestapa (Neue Zeit 1991). Medtem ko v vzhodnem Berlinu že preimenujejo ulice, je uradna politika Aktivnega muzeja, da morajo vse ulice, poimenovane po žrtvah fašizma (tudi če so bili komunisti), ohraniti svoje ime (Tageszeitung 1991).

Eden izmed najbolj vnetih zagovornikov te politike je socialdemokrat Robert Zeiler, ki mu je usoda namenila, da so ga v Buchenwald internirali najprej nacisti, potem pa še komunisti (Berliner Zeitung 1991).

Razne struje v Zeilerjevi stranki ga napadajo, češ da sta bila npr. Klara Zetkin in Ernst Thälmann ne samo žrtvi nacistov, ampak tudi ustanovitelja "komunističnega nasilnega režima" (Kreuzer 1991). Ta je pogal v izgnanstvo 100.000 socialdemokratov, 1.400 pa jih je pobil po zaporih (Kreutzer 1991). Isti Herr Kreuzer pa le zagovarja, naj trg Roze Luxemburg ohrani ime slovite komunistke, ker je Erich Mielke (pozneje vodja Stasija) tam 1932 ustrelil dva policaja. Vse to samo dokazuje, da niti spomin na žrtve nacizma ni nevtralen in da sektaštvo med socialdemokrati in komunisti, ki je 1933 Hitlerju omogočilo, da je postal kancler, še vedno živi.

Druga skupina spomenikov, ki jih proučuje Aktivni muzej so monumentalni kipi Marxa, Engels, Lenina, Thälmann in rdeče armade. Muzej je priredil razstavo s pregledom vseh teh spomenikov z navedbo datumov postavitve in odstranitve. Namen tega je bil informirati in vzpodbuditi razprave o prihodnosti teh zgodovinskih artefaktov. Kot pravi že naslov razstave so možnosti jasno definirane: ohraniti, spremeniti ali uničiti (Elfert et al. 1990).

Najnovejši projekt muzeja je bila razstava v razstavi. Skupina vzhodno- in zahodnonemških zgodovinarjev je na ta način komentirala vzhodnonemško razstavo Tradicionalni kabinet antifašističnega odpora v Prenzlauer Bergu iz leta 1986. Besedila Aktivnega muzeja so postavljena med eksponate in besedila izvirne razstave in jo tako komentirajo. Obiskovalci lahko primerjajo muzeologijo iz 1986 in 1991 leta. Aktivni muzej to razstavo v vabilu na otvoritev zagovarja takole: "V času, ko se spomin na preteklih 40 let vse bolj zatira, ko na hitro zapirajo muzeje, preimenujejo ulice, odstranjujejo simbole, je to pravi kraj za soočenje s tako pomembnim delom zgodovine NDR, kot je bila njena uradna podoba antifašizma."

Moto razstave je "Živeti z zgodovino". Delo Aktivnega muzeja priča, da muzeji niso samo zavetišča pred sedanostjo (po kompenzacijski tezi Lübbeja), ampak tudi pomembne kritične in kontraverzne oblike za premagovanje preteklosti in za življenje z njo. To velja tudi za kompleksno preteklost Berlina, ki predstavlja nacionalno zgodovino na ravni Heimata.

Sklep

Nemčija lahko s svojimi raznovrstnimi metodami in teoretično utemeljenimi razpravami o muzejih mnogo ponudi evropski muzejski sceni po l. 1992. Kateri modeli bodo prevladali in kako se bodo spreminjali, ni mogoče napovedati. Nekatere oblike kot je Aktivni muzej, bi lahko bile pomembne, predvsem za

nove demokracije v Vzhodni in Srednji Evropi, ki morajo tako kot Berlin živeti s težko nedavno preteklostjo.

Zahvale

Zahvaljujeva se dr. Susan Pearce in gospe Korff za njuno potrpežljivost, vsem sodelavcem v ulici Normandy 16 in ekipi programa Down to Earth (Thames Television) za njihovo pomoč med pisanjem. Končno se želiva še posebej zahvaliti osebju hotela Merkister na Orkneyu, ki nam je posredovalo ključni telefaks iz Nemčije.

Iz angleščine prevedel Franc Smrke

AVTOR

Frederick Baker, častni raziskovalec na Oddelku za arheološke vede, Univerza v Bradfordu, Anglija.

Gottfried Korff, profesor kulturoloških študij o sodobnosti na Inštitutu za etnologijo Ludwiga Uhlanda, Univerza Eberharda Karla v Tübingenu, Nemčija.

THE AUTHORS

Frederick Baker, Honorary Research Assistant, Department of Archaeological Sciences, University of Bradford, England.

Gottfried Korff, Professor of Contemporary Cultural Studies, Ludwig-Uhlands Institute for Volkskunde, Eberhard-Karls University Tübingen, Germany.

Zmago Šmitek,
Božidar Jezernik

259

IZVLEČEK

Avtorja ugotavljata, da je poleg prevladujoče etnološke tradicije na Slovenskem obstajal tudi živ antropološki miselni tok, in v članku dajeta pregled nekaterih njegovih poglavitnih predstavnikov od 16. stoletja dalje. Zaradi nejasne meje med antropologijo in na Slovenskem prevladujočo etnologijo je v članku poseben poudarek na stališčih slovenskih avtorjev o razmerju med njima.

ABSTRACT

The authors advocate the thesis that - besides the prevailing ethnological tradition in Slovenia - there also exists a strong anthropological line of thought. Their article presents a review of some of the most eminent supporters of this line of thought.

Due to the undefined borderline between anthropology and the - in Slovenia - paramount ethnology, the authors emphasize the views of relevant Slovene authors on the relation between the two disciplines.

Antropologija je ena mlajših akademskih disciplin; to zlasti velja za stanje v Sloveniji, kjer je dobila svoje mesto na Filozofski fakulteti šele leta 1991, ko se je po spremembah v študijskem programu dotedanji Oddelek za etnologijo tudi formalno preimenoval v Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo. Pred tem je bila od konca šestdesetih let eden izmed študijskih predmetov na Fakulteti za naravoslovje in tehnologijo (profesor Božo Škerlj) in na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani (profesor Stane Južnič). Seveda pa to ne pomeni, da antropološka vprašanja že dolgo prej niso bila predmet znanstvenega zanimanja.

Slovenski strokovnjaki zastopajo spekter različnih stališč o razmerju med etnologijo in antropologijo. Po nekaterih je za razliko od etnologije, ki velja za nacionalno vedo par excellence, antropologija študij drugih, predvsem neevropskih ljudstev in kultur. Po Vilku Novaku je (slovenska) etnologija veda o (slovenski) ljudski kulturi¹. To stališče je implicirano v vseh obstoječih pregledih zgodovine slovenske etnologije, v katerih zaman iščemo imena piscev, ki obravnavajo neslovenska ljudstva in kulture².

¹ Vilko Novak: Raziskovalci slovenskega življenja, Ljubljana 1986, str. 367-368.

² France Kotnik: Pregled slovenskega narodopisja; v: Rajko Ložar: Narodopisje Slovencev I (Ljubljana 1944), str. 21-52. Slavko Kremenšek: Družbeni temelji razvoja slovenske etnološke misli; v: Slavko Kremenšek & Angelos Baš eds.: Pogledi na etnologijo (Ljubljana 1978), str. 9-65.

Nadalje je med slovenskimi etnologi dokaj zakoreninjeno stališče, da je za razliko od etnologije, ki velja za zgodovinsko vedo³, antropologija študij tako imenovanih ljudstev in njihovih kultur iz nezgodovinskega zornega kota, torej neznanstveno početje⁴. Prepričanje, da je zgodovina edina znanost, torej ni umrlo z Marxom.

Nekateri avtorji vidijo antropologijo zgolj kot smer v etnologiji, pri kateri naj bi za razliko od kulturološke smeri, pri kateri je predmet proučevanje kultura, bil spoznavni cilj človek kot nosilec kulture, kot da bi bilo v znanstvenem proučevanju mogoče obravnavati človeka ločeno od kulture⁵.

Poleg omenjenih stališč je mogoče zaslediti tudi mišljenje, da med antropologijo in etnologijo ni nobene razlike, da gre dejansko le za dve imeni za isto vedo⁶.

260

Avtorja zastopata mnenje, da med antropološko in etnološko tradicijo na Slovenskem ni mogoče preprosto potegniti enačaja in da gre za dve tradiciji, ki sta se sicer pogosto prepletali in prekrivali, vendar sta se pogosto razvijali tudi ena mimo druge. Pri tem je bila glavna značilnost antropološke tradicije, da je skušala svoj predmet (človeka) obravnavati holistično in je predvsem problematizirala vprašanje, kaj je človek, kakšno je njegovo poreklo in proces kulturnega dozorevanja, kaj je tisto, po čemer se razlikuje od živali, medtem ko etnologija na Slovenskem tega vprašanja ni eksplicirala kot problem in se še vedno obnaša, kot da je to nekaj samoumevnega⁷.

Razlog za uveljavitev izraza in vsebine etnologije na Slovenskem lahko iščemo v občutku nacionalne ogroženosti v 19. stoletju in v prvi polovici 20. stoletja, ko je bil v evropskem merilu relevanten politični dejavnik narod kot kolektivna entiteta, in ne človek kot posameznik. Zato je mogoče še danes zaslediti mnenje, da antropološke tradicije na Slovenskem sploh ni bilo in da zanj še danes ni prostora.

Antropologija je po slovarski definiciji študij človeka glede na razširjenost, izvor, razvrstitev in razmerja med rasami, fizične lastnosti, razmerja v družbi in naravnem okolju in kulture⁸. Beseda antropologija je bila prvič uporabljena leta 1501⁹, vendar so o antropoloških vprašanjih razmišljali že prej: "Antropološka vprašanja so večna, ker se osredotočajo na univerzalno zanimanje za človekovo življenje in vedenje."¹⁰

Avtorja vidita temeljno razliko med antropologijo in etnologijo v tem, da je predmet proučevanja antropologije človek kot posameznik, predmet etnologije

³ Slavko Kremenšek: Retrogradni vidik - zanemarjen etnološki metodični pristop?; referat na simpoziju Predsodki in stereotipi v spoznavnem procesu humanističnih ved, Bokrač, oktober 1991, tipkopis, str. 1.

⁴ Slavko Kremenšek: Obča etnologija (Ljubljana 1978), str. 106.

⁵ Slavko Kremenšek: Etnologija (Opis raziskovalnega polja), razmnožen tipkopis za posvet etnologov v Ljubljani, aprila 1992, str. 2.

⁶ Blaž Telban: Kaj je pri nas antropologija?; Delo, 2. 10. 1991, str. 13.

⁷ Božidar Jezernik: O novem vzgojnoizobraževalnem programu; Glasnik SED 31/1-2 (Ljubljana 1991), str. 13-16.

⁸ Webster's Ninth New Collegiate Dictionary (Springfield 1987), s.v. anthropology.

⁹ Magnus Hundt: Anthropologium de hominis dignitate, natura et proprietatibus (Liptzik 1501). Za podatek se zahvaljujeva dr. H. F. Vermeulenu.

¹⁰ Annemarie de Waal Malefijt: Images of Man (New York 1974), Introduction.

pa človek kot kolektivna entiteta. Že sam izraz etnologija implicira prepričanje, da je etnična pripadnost bistvena. Ime etnologija je po doslej znanih virih nastalo v drugi polovici osemnajstega stoletja, in sicer v vzhodnem delu Srednje Evrope. Takrat se je pojavila disciplina etnologija, da bi pripomogla k razreševanju problemov, ki jih je sodobnikom, zlasti seveda avstrijskemu dvoru, zastavljala etnična pestrost prebivalstva v Podonavju, na območju, ki je bilo osvobojeno in vzeto turškemu cesarstvu. V tem smislu je uporabil naziv etnologija Adam Franc Kollár leta 1783¹¹. Pojmoval jo je kot intelektualno dejavnost, v kateri se s proučevanjem jezika, običajev in institucij posameznih ljudstev odkrivajo njihovi izviri in prvotna bivališča. Etnologija naj bi se torej ukvarjala z etnično zgodovino posameznih skupnosti¹².

Temeljna razlika med antropologijo in etnologijo je v tem, da je predmet antropologije človek kot posameznik, predmet etnologije pa je človek kot kolektivna (etnična) entiteta. Že izraz etnologija implicira, da je bistvena etnična pripadnost. Vendar je za človeka kot posameznika pogosto pomembnejša njegova spolna, rasna, verska, starostna, poklicna, razredna itd. pripadnost. Etnična pripadnost je dobila poseben poudarek in pomen v evropski zgodovini 19. stoletja v obdobju romantike, ki je odkrilo državotvorno moč nacionalne zavesti. Zunaj Evrope je ni in tudi ne v Evropi, kjer je temeljni subjekt človek kot državljan ne glede na svojo nacionalno, versko, rasno, spolno pripadnost ...

Začetki antropologije so povezani s srečanji s pripadniki drugih, drugačnih, tujih kultur. Za njenega začetnika štejejo že Herodota. Različnost kultur je za antropologijo bistvenega pomena, saj še danes velja pravilo, da je antropolog "profesionalni tujec". Šele primerjava omogoča problematizacijo, tj. vprašanje zakaj prav tako, in ne drugače. Brez primerjave antropologija kot znanost sploh ni mogoča. Paradoks antropološke pozicije, ki je tudi stalni generator njene krize oziroma je zaradi njega vsaka še tako popolna etnologija nezadostna, je v tem, da je mogoče primerjavo opraviti samo z določene (kulturne) pozicije. Antropolog je lahko nezadovoljen in kritičen do svoje kulture, lahko je nekritičen in zadovoljen, lahko indiferenten, toda ne more biti brez enega od teh stališč. Zato je njegov pogled nujno obremenjen s kulturnim okoljem, v katerem je bil socializiran.

Po Hudgenovi je bilo obdobje 16. in 17. stoletja čas, ko se je zanimanje za kulturne značilnosti ljudi v oddaljenih deželah in obdobjih neizmerno izostrilo. "Ta literatura šestnajstega in sedemnajstega stoletja, ki je dala podlago sodobni antropologiji, primerjalnemu veroslovju, antropogeografiji in številnim drugim sorodnim strokam, pomeni to, kar moramo zdaj šteti za znanstveno metodo v proučevanju kulture in družbe: prvič, v dokončnem prehodu od motiva zabave k organiziranemu raziskovanju; drugič, v bolj ali manj jasnem zastavljanju pomembnih vprašanj ali problemov; in tretjič, v izboru urejanja idej, ki naj bi se uporabile pri obravnavanju vprašanja izvora človeka, različnosti kultur, pomena podobnosti, zaporedja visokih civilizacij in poteka procesa kulturnih sprememb."¹³

¹¹ Adam Franciscus Kollár: *Historiae iurisque publici regni Hungariae amoenitates* (Wien 1783).

¹² Viera Urbancová: *The Beginnings of Ethnography in Slovakia; Ethnologia Slavica* 12/13 (Bratislava 1980/81), str. 93-110. Vitomir Belaj: *Plaidoyer za etnologiju kao historijsku znanost o etničkim skupinama; Studia ethnologica* 1 (Zagreb 1989), str. 9-17.

¹³ Margaret T. Hodgen: *Early Anthropology in the Sixteenth and Seventeenth Centuries* (Philadelphia 1971), str. 8.

Prva dela antropološke narave so zato izpod peres popotnikov, ki so potovali v daljne tuje kraje. Zato je - glede na slovensko tradicijo - najbolj primerno začeti ta pregled z Benediktom Kuripečičem (Benedicten Curipeschitz) in njegovim potopisom, ki je bil objavljen leta 1531 brez navedbe imena avtorja in kraja natisa pod naslovom Wegrayss Kö(niglicher) May(estät) potschafft gen Constantinopel zu dem Türckischen Kayser Soleyman. Anno XXX - MDXXXI. Potopis po slovenskem delu ozemlja je skromen: šli smo iz Ljubljane, skozi Grosuplje, Novo mesto in Metliko. Pisec torej domneva, da so bralcu pot in kraji ob njej znani. Podrobneje opisuje bolj oddaljene kraje, zlasti Bosno, ki je bila tedaj evropskemu bralcu neznana. Potopis je najstarejši opis potovanja po Balkanskem polotoku iz 16. stoletja, ki je ohranjen in je pomemben vir za antropologijo, etnografijo, sociologijo, topografijo, orografijo, hidrografijo posameznih balkanskih dežel, saj je iz tiste dobe le malo ali sploh ni ohranjenih podatkov o razmerah in stanju v deželah, skozi katere je potoval (Bosna, Srbija, Bolgarija in Grčija).¹⁴

Med plemiči s slovenskega ozemlja, ki so kot avstrijski ali beneški diplomatski odposlanci potovali v Moskvo ali v Carigrad, si je največji znanstveni ugled pridobil Sigmund Herberstein. Na dveh odpravah v Rusijo (v letih 1516-18 in 1526-27) je skrbno zapisoval vse, kar je moglo zanimati tedanjega evropskega izobraženca, ki o Rusiji ni vedel skoraj ničesar. Leta 1549 je na Dunaju izdal široko zastavljen opis Rusije z naslovom *Rerum Moscoviticarum Commentarii*, ki je postal bestseller tedanjega časa in je izšel v številnih prevodih in izdajah. Herberstein je skušal biti v svojih opisih vseskozi racionalen in nepristranski, hkrati pa tudi karseda izčrpen in barvit. Čeprav se je zanašal predvsem na lastno izkušnjo in razumsko presojo, je z izpraševanjem ruskih znancev zbiral tudi podatke o območjih vzhodno od Moskve, ki jih sam ni obiskal. Tako je zapisal zanimive informacije o Sibiriji in Tatarih. Med njegovimi informatorji so bili vojaki, ki so se udeležili obleganja Kazana leta 1524, o območju Jugre (severnega Urala in dela Sibirije) pa se je očitno poučil iz ruskih rokopisnih popotnih vodnikov.¹⁵

Med tistimi, ki so hvalili Herbersteinovo delo, je bil tudi angleški odposlanec v Rusiji George Turberville v svojih *Letters in Verse* (1568). The celebrated *Theatrum orbis terrarum* by Ortelius, first issued in 1570, is sending the reader for more information to Sigmund Herberstein¹⁶.

Potopisci Kuripečičevega in Herbersteinovega tipa so antropološke pojave opisovali nesistematično, a so imeli velik vpliv na oblikovanje evropskih predstav o (tujih) krajih in ljudeh. Zanimanje za razlike med domačo in tujo kulturo se je ujelo s prizadevanji Evropejcev, da bi se definirali kot civilizirani; zato so potrebovali antitezo. Povsod so odkrivali divjake, dobre ali slabe.

V 16. stoletju je prišlo na Slovenskem do ločevanja teologije in filozofije, ko se je zastavilo vprašanje o razmerju med vero in razumom. Pri tem je bil pomemben vpliv socinianizma, radikalnega reformacijskega gibanja, ki ga je poznal tudi najpomembnejši predstavnik slovenske reformacije Primož Trubar.¹⁷ Filozofija je tedaj že po logiki omenjene delitve obsegala človeško

¹⁴ Zmago Šmitek: Klic daljnih svetov (Ljubljana 1986), str. 38-39.

¹⁵ O.c., str. 33-35.

¹⁶ M. T. Hodgen, o.c., str. 153.

¹⁷ Jože Pogačnik: Starejše slovensko slovstvo (Ljubljana 1990), str. 221-223.

problematiko in je vsebovala zametke antropologije in etnologije. Trubar se je živo zanimal za kulturne značilnosti Slovencev in drugih Južnih Slovanov (zlasti za njihov jezik in običaje), poročal pa je tudi o značilnostih islama.

Pri drugem reformatorju, Adamu Bohoriču (v predgovoru k slovenski slovnici, 1584), je sicer še zaznaven skepticizem, da bi bilo s filozofijo mogoče priti do pomembnih spoznanj, "ker je človeški razum po grehu staršev oslepel".¹⁸ Vendar je poldrugo stoletje kasneje že delovalo nekaj pomembnih teoretikov, ki so filozofijo razumeli, podobno kot Saint-Simon, kot splošno znanost, ki povezuje dognanja posebnih znanosti.¹⁹ Tako je filozof Jakob Štelin dokazoval, da je moralno nazadovanje človeštva potekalo vzporedno z njegovim oddaljevanjem od narave.²⁰ Franc Ksaver Gmeiner je v zadoščanju vedno novim človekovim potrebam videl gonilno silo kulturnega napredka.²¹ O enakosti različnih ljudstev glede na kvaliteto razuma in njihovi neenakosti glede na njegovo kvantiteto je pisal Martin Kuralt (1783).²²

263

Potreba po sistematičnosti in metodičnosti se kaže od 17. stoletja dalje v različnih navodilih za zbiranje relevantnih podatkov. Med njimi so imela posebno ugledno mesto takšne navodila angleškega naravoslovca Roberta Boyla: "Upošteva je velik napredek, dosežen pred kratkim na področju naravoslovja (edinega zanesljivega temelja naravne filozofije), s potovanji gentlemanov, pomorščakov in drugih; in hudimi neprijetnostmi, s katerimi se soočajo mnogi bistrumni možje na svojih potovanjih, ker ne vedo vnaprej, o čem naj se poučijo v deželah, kamor pridejo, ali s kakšno metodo naj poizvedujejo o stvareh, ki so tam znamenite, sem menil, da ne bo nesprejemljivo zanje, če bodo imeli splošne napotke, ki se nanašajo na vse, in še posebej na določeno deželo s čim manj omejitvami v njihovih nazorih."²³ Boylovi napotki so bili izdani v knjižni obliki posthumno; v rokopisnih verzijah so bili v uporabi že prej.

Isti ali podoben vprašalnik, namenjen popotnikom, je uporabljal tudi slovenski polihistor Janez Vajkard Valvasor. Valvasor je v svojem enciklopedično zasnovanem delu *Die Ehre des Herzogthums Crain* (Ljubljana 1689) poleg opisov naravnih posebnosti, topografskih in zgodovinskih informacij prvi sistematično prikazal prebivalce tedanje Kranjske in Istre. V delu je opisal običaje, prehrano, nošo, bivališča in gospodarstvo ter označil njihovo etnično pripadnost. Največ antropoloških data je zbranih v šesti knjigi, ki jo je naslovil Kranjsko-slovanski jezik, nravi in šege na Kranjskem. V poglavju o Kraševcih je precej pozornosti posvetil tudi zunanosti moških in žensk "in s tem segel daleč naprej v sodobno gledanje (nekake antropološke ali - pretirano - 'rasne' estetike)."²⁴ Valvasorjevo metodo lahko imenujemo antropološko zaradi

¹⁸ O.c., str. 220.

¹⁹ Claude-Henri de Saint-Simon: Izbor iz djela (Zagreb 1979), str. 54.

²⁰ Jakob Štelin: Specimen de ortu et progressu morum (Venezia 1740).

²¹ *Literargeschichte des Ursprungs und Fortanges der Philosophie*, 1-2 (Graz 1788-89).

²² Podrobneje o Štelinu, Gmeinerju in Kuraltu: Ivan Urbančič: Poglavitne ideje slovenskih filozofov med sholastiko in neosholastiko; Filozofska knjižnica 10 (Ljubljana 1971), in *Zmago Šmitek*: Slovenski pogledi iz 18. in 19. stoletja na kulturni razvoj človeštva; Traditiones 15 (Ljubljana 1986), str. 5-18.

²³ Robert Boyle: General Heads for the Natural History of a Country, Great or Small; Drawn out for the Use of Travellers and Navigators (London 1692), str. 1-2.

²⁴ Vilko Novak: Raziskovalci slovenskega življenja (Ljubljana 1986), str. 14.

njegove naravoslovne usmerjenosti in holističnega obravnavanja, po katerem je kmečki živelj nerazdružni del narave.

Valvasor je zbiral podatke na kraju samem, predvsem zaradi znanstvene skepse, ker je vse hotel videti in preveriti na svoje oči. Njegova terenska metoda je obstajala tudi v opazovanju, spraševanju in skiciranju.

Glede na to, da Boyle v svojih napotkih izrecno omenja Cerknško jezero (The Schernitzer Lake in Carniola),²⁵ po opisu katerega je Valvasor zaslovel na Angleškem, lahko sklepamo, da je obstajala med Valvasorjem in Boylom neka povezava in da je Boylova navodila poznal tudi Valvasor, ko je zbiral gradivo za svojo Slavo vojvodine Kranjske. Delo je zasnovano izredno obsežno in je eden izmed vrhuncev evropskega naravoslovja. Med evropskimi učenjaki 17. in 18. stoletja je odmeval predvsem njegov opis Cerknškega jezera. "O slednjem je baron Valvasor izdal dokaj obširen, eksakten in kuriozen opis v svojem obširnem delu o Slavi vojvodine Kranjske, ki jo je redko najti v naših knjižnicah."²⁶

Anton Tomaž Linhart je objavil obsežno historiografsko delo o Slovencih²⁷, v katerem je v začetnih poglavjih skušal orisati način življenja Slovencev v najstarejši dobi in evolucijski tok njihove kulture. Linhart je verjel, da tudi v tem procesu, tako kot v naravi nasploh, obstajajo trdna pravila. Kulturni razvoj je pojmoval kot ločevanje od narave in stopnjevano poduhovljanje. Ločil je štiri osnovne stopnje kulturnega napredka. Že sredi 19. stoletja je bila o njegovem delu zapisana pravična ocena, da je "prvi Kranjec...", ki je z lučjo etimologije in jezikovne primerjave raziskoval najstarejša bivališča, najstarejše sorodstvo in socialni razvoj", in tudi "prvi, ki je kulturnozgodovinskemu delu poganskih Slovanov posvečal tisto pozornost, iz katere izvirajo pravna stanja in politične razmere".²⁸ Linhart je nedvomno poznal nekatera dela sodobnih francoskih teoretikov o razvoju civilizacije. Svoj spis *Über die Nutzbarkeit der natürlichen Philosophie* (v almanahu *Blumen aus Krain für das Jahr 1781*, Ljubljana 1780) je zasnoval po zgledu *An Essay on Man* angleškega razsvetljenca Alexandra Popa.

Na prehodu iz 18. v 19. stoletje je pomembno delo Bretonca Baltazarja Hacqueta, ki je povezoval svoje široko naravoslovno zanimanje in dejavnost z raziskavami načina življenja, gospodarstva ter ljudskih fizičnih lastnosti in jezikovnih posebnosti.²⁹

Gian Rinaldo Carli, doma iz Kopra, je v osemdesetih letih 18. stoletja v obsežni študiji *Lettere Americane*, objavljeni v *Magazzino Letterario* (Firenze 1780), istega leta v knjižni izdaji v dveh zvezkih in v razširjeni izdaji (Cremona 1781-83), pisal o azteški in inkovski kulturi. Navduševal se je nad njihovo

²⁵ O.c., str. 6.

²⁶ Alberto Fortis: *Saggio d'osservazioni sopra l'isola di Cherso ed Osero* (Venezia 1771), str. 81. O pomenu A. Fortisa glej Božidar Jezernik: O metodi in predsodkih v delu Alberta Fortisa (Prispevek za zgodovino antropologije); *Traditiones* 17 (Ljubljana 1988), str. 71-85.

²⁷ Anton Tomaž Linhart: *Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Oesterreichs* (I, Ljubljana 1789; II, 1791).

²⁸ V. Klun: *Über die Geschichtsforschung und Geschichtsschreibung in Krain*; *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain* (1857), str. 51.

²⁹ *Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyren und Slawen...* (Leipzig 1801-1808).

državno, družbeno in ekonomsko ureditvijo in zavračal ameriško "degeneracijsko teorijo", katere zagovorniki so bili Buffon, Pauw in drugi.

Franc Samuel Karpe je obravnaval področje "empirične psihologije ali antropologije"³⁰. Bil je zagovornik teorije linearne kulturne evolucije. Zanimale so ga predvsem duševne razlike med ljudstvi in vzroki zanje (podnebje, prehrana, rasne značilnosti, družbena ureditev ipd.).

V procesu oblikovanja ameriške kulturne antropologije ima pomembno mesto misijonar slovenskega rodu Friderik Baraga, ki je v letih 1831-1868 deloval med Indijanci iz plemen Otava in Ojibva (Čipeva). Napisal je monografijo o njihovi kulturi, predvsem na podlagi svojega dotedanjega petletnega bivanja pri Otavah na vzhodni obali Michiganskega jezera, čeprav se je tu in tam skliceval tudi na podatke drugih avtorjev. Baragova knjiga z naslovom *Geschichte, Character, Sitten und Gebräuche der nordamerikanischen Indier* je izšla v Ljubljani leta 1837 sočasno s slovensko priredbo Popis navad in sadershanja indijanov Polnozhne Amerike in s francosko izdajo *Abregé de l'Histoire des indiens de l'Amérique septentrionale*, natisnjeno v Parizu. Baragovo znanstveno delo imenujemo antropološko predvsem zato, ker je črpal vzore in pobude iz ameriške antropološke literature. Leta 1847 je za enega od začetnikov ameriške antropologije Henryja R. Schoolcrafta izpolnil obsežen vprašalnik ("Inquiries") o Indijancih Ojibva. Bil je tudi zbiralec predmetov indijanske kulture in je leta 1837 podaril Kranjskemu deželnemu muzeju zbirko z območja Gornjega in Michiganskega jezera³¹.

Zbiralec in pisec knjige o Indijancih Otava in Ojibva je bil tudi Baragov sodelavec Franc Pirc³².

Ivan Benigar, ki je po preselitvi v Argentino (leta 1908) živel med patagonskimi Indijanci in Aravkanci in si med njimi ustvaril tudi družino, je proučeval koncept prostora, časa in vzročnosti pri Aravkancih in o tem napisal tri razprave. Natisnjene so bile v *Boletino de la Junta de Historia y Numismática* v dvajsetih letih tega stoletja. V bistvu gre za študije o načinu mišljenja in zaznavanja zunanjega sveta, temelječe na lingvistični analizi. V zvezi s tem je nasprotoval tudi nekaterim zaključkom Lévy-Brühlove teorije o predlogičnem mišljenju.

Najobsežnejše Benigarjevo delo je knjiga *El problema del hombre americano* (Bahia Blanca 1928), v kateri je razpravljal o etnogenezi ameriških Indijancev, zlasti o difuzionistični pacifiško-ameriški teoriji, katere predstavnika sta bila Paul Rivet in José Imbelloni. Nasprotoval je zaključkom Imbellonija, bil pa je kritičen tudi do evolucionizma, ki mu je sicer načeloma priznaval veljavo³³.

Po značaju in obsegu svojega dela je bil Benigar pravi antropolog. Zanimala so ga področja lingvistike, zgodovine, arheologije, etnologije, sociologije in filozofije, ki jih je povezoval in imenoval "znanost o bistvu človeka"³⁴.

³⁰ Franz Samuel Karpe: *Darstellung der Philosophie ohne Beynamen* (Wien 1802), vol. 1.

³¹ Zmago Šmitek: Baraga, Schoolcraft in začetki ameriške antropologije; *Naši razgledi* (Ljubljana, 12. 10. 1984), str. 569-570.

³² Franc Pirc: *Die Indianer in Nord-Amerika, ihre Lebensweise, Sitten, Gebräuche* (St. Louis 1855).

³³ Zmago Šmitek: Amerikanistična raziskovanja Ivana Benigarja - zasnove in teoretična izhodišča; *Traditiones* 16 (Ljubljana 1987), str. 73-82.

³⁴ Irene Mislej: Janez Benigar: Izbrano gradivo (Ljubljana 1988).

Teolog Lambert Ehrlich se je v letih 1920-21 specializiral na socialni antropologiji v Oxfordu pri profesorju R. R. Marettu. Rezultat takšnega njegovega študija je bilo delo *Origin of Australian Beliefs* (St. Gabriel - Mödling 1922), ki je, po avtorjevih lastnih besedah, "poskus podvreči preizkušnji dejstva iz Avstralije z različnimi uveljavljenimi teorijami, ki se nanašajo na izvor vere in prizadevanje pojasniti - kolikor je to mogoče - avstralska verovanja". Ehrlich je sicer najtesneje sodeloval z Wilhelmom Schmidtom in drugimi predstavniki dunajske kulturnozgodovinske šole, kot profesor na ljubljanski Teološki fakulteti pa je tudi sicer delal na področju primerjalnega veroslovja. Etnologijo je pojmoval dokaj široko, v obsegu, ki se praktično izenačuje s kulturno ali socialno antropologijo.

266 Niko Županič je bil prvi slovenski akademski antropolog. Leta 1921 je bil po njegovih prizadevanjih ustanovljen Etnografski institut pri Narodnem muzeju. Županič je postal njegov upravnik, po ustanovitvi Etnografskega muzeja 1923 pa njegov ravnatelj in urednik časopisa *Etnolog*. Muzej je imel po Županičevih besedah "nalogo, da pospešuje narodopisje, antropologijo in zgodovino ljudske umetnosti, da zbira tozadevni material, ga proučuje in hrani v svojih razstavnih zbirkah"³⁵. Županičev opus je izredno širok po tematiki, saj je bilo njegovo raziskovalno področje lingvistika, fizična antropologija in etnična zgodovina Balkanskega polotoka³⁶. Čeprav je ustvarjal v času, ko se je evgenika najbolj vsiljevala v evropskih okvirih, je na mednarodnem kongresu za znanstveno proučevanje ljudskih problemov v Berlinu 29. avgusta 1935 nastopil z referatom O rasni estetiki ljudstva pri Jugoslovanih in zavrnil rasistično zakonodajo, ki je dovoljevala sklenitev zakonske zveze med Ariji in Neariji le na podlagi poprejšnje sterilizacije, kot "nesodobno, preveč poniževalno in preveč naperjeno proti elementarnemu pravu človeka in vsakega naroda"³⁷. Županič je leta 1940 postal prvi profesor na Filozofski fakulteti v Ljubljani na tedanjem seminarju za etnografijo, ki je kasneje prerasel v samostojen oddelek.

³⁵ Niko Županič: Za Etnografski muzej v Ljubljani; *Etnolog* 7 (Ljubljana 1934), str. 235.

³⁶ Cf. npr. študijo *Etnološki značaj kosovskih Čerkeza*; *Etnolog* 5-6 (Ljubljana 1933), str. 218-253.

³⁷ *Etnolog* 8-9 (Ljubljana 1936), str. 62-81.

THE ANTHROPOLOGICAL TRADITION IN SLOVENIA

Zmago Šmitek,
Božidar Jezernik

267

Anthropology is one of the younger academic disciplines; this applies in particular to the state of affairs in Slovenia, where anthropology had acquired its place at the Faculty of Philosophy only in 1991 when following the changes in the curricula the hitherto Department of Ethnology was formally renamed Department of Ethnology and Cultural Anthropology. Prior to that, since the end of the sixties, anthropology had been one of the subjects studied at the Faculty of Sociology, Political Sciences and Journalism in Ljubljana (Prof. Stane Južnič). This, however, is in no way indicative that anthropological issues should not have been a long time before that a topic arousing scientific interest.

Both authors find that in spite of the prevailing ethnological tradition in Slovenia there has existed also an active anthropological current of thought and in the paper they offer a survey of some of its main exponents from the 16th century onwards. Because of the unclear delimitation between anthropology and in the Slovene area predominating ethnology the article is specifically focused on the viewpoints of Slovene authors as regards the relation between the two fields.

Modern experts plead for a spectrum of different views concerning the relation between ethnology and anthropology. In contradistinction to ethnology which ranks as a national discipline par excellence according to some, anthropology is the study of other, mostly non-European peoples and cultures. According to Novak (the Slovene) ethnology is the discipline about (the Slovene) folk culture. (Vilko Novak, *Researchers into Slovene Life (in Slovene)*, Ljubljana 1986, p. 367-368). This is a viewpoint present by implication in all the existing surveys of the history of Slovene ethnology, in which one would in vain seek for names of writers dealing with non-Slovene peoples and cultures (NS I; Views (in Slovene)).

Among the Slovene ethnologists there is further on a fairly widespread opinion that in contradistinction to ethnology, regarded as a historical discipline, anthropology is the study of the peoples and their cultures from a non-historical angle, thus an unscientific undertaking: the belief that history is the only science, had not died with Marx.

Some authors see in anthropology merely one trend within ethnology, where in contradistinction to the culturological trend, the object of which should

be the study of culture, the scientific pursuit is aimed at man as the vehicle of culture, as if in a scientific study man could be treated in isolation from culture.

In addition to the views indicated above it is also possible to come across an opinion making no distinction between anthropology and ethnology, as if in fact these were but two terms for the same discipline (B. Telban, Delo).

268

The authors subscribe to the opinion that the anthropological and the ethnological traditions in Slovenia cannot simply be equated and that we are dealing with two traditions often interlinking or overlaying one another but nevertheless often one developing past the other. The principal characteristic of the anthropological tradition in this context was that it sought to treat man or rather its subject holistically and thus concerned itself with the problem: what is man, what is his origin and his process of cultural maturation, what is it that makes him different from animals, whereas ethnology in Slovenia did not explicate this question as a problem and still continues to behave as if it was something understood for granted.

The reason why the term and the content of ethnology had become established in Slovenia may be sought in the Slovene feeling of being nationally imperilled in the 19th and in the first half of the 20th century when within the European networks it was nation as a collective entity that was the relevant political factor and not man as an individual. Therefore there persist traces of the opinion that in Slovenia there has been no anthropological tradition and that today as well there is no room for it.

By the lexicographer's definition anthropology is the study of human beings in relation to distribution, origin, classification, and relationship of races, physical character and social relations and culture. The word anthropology is according to Webster's dictionary first recorded in English in 1593, while anthropological issues had been considered already earlier. "Anthropological questions are timeless because they center around the universal concern to understand human existence and human behavior." (Annemarie de Waal Malefijt, *Images of Man*, New York 1974, Introduction)

The authors see the fundamental difference between anthropology and ethnology in that the subject of anthropology is man as an individual while the subject of ethnology is man as a collective entity. The very term ethnology itself implies that ethnic belonging is essential. According to the sources currently known the word ethnology came up in the second half of the 18th century, specifically in the eastern part of Central Europe. At that time ethnology is said to have developed as a discipline which was to help cope with the problems arising for contemporaries and of course in particular for the Austrian Court through the ethnical variegation of the population in the Danube basin, in the area that had been liberated and taken from under the Turkish Empire. In this sense the term ethnology was used by Adam Franz Kollar in 1783 who regarded ethnology to be an intellectual activity in which the study of language, customs, and institutions of individual peoples is used to discover their origins and original settlements. Ethnology should thus be concerned with ethnic history of individual communities. (cf. Belaj).

While the very term, as said above, ethnology implies ethnic belonging as an essential quality, for man as an individual it is very often more important

where he belongs according to sex, race, religion, age, vocation, class, etc. In the European history of the 19th century ethnic belonging had obtained a special stress and significance in the period of romanticism, which was intent upon discovering the state-forming power of national awareness. Outside Europe it does not exist and also not in Europe where the fundamental subject is man as a citizen, irrespective of where he belongs by nation, religion, race, or sex ...

The beginnings of anthropology are related to meetings with members of other, different, foreign cultures. Its first beginner should be already Herodotus. The difference among cultures is for anthropology of essential importance, with the rule still today holding that the anthropologist is a "foreigner by profession". It is only the comparison that makes it possible to pose problems, i.e. the question of why in this particular way and not otherwise. Without the comparison anthropology is as a science not feasible. The paradox of the anthropological position, which is at the same time a permanent generator of its crisis and because of which any no matter how perfect ethnology remains insufficient, lies in the fact that a comparison can be made only from a fixed (cultural) position. The anthropologist may be dissatisfied with and critical about his culture, he can be non-critical and satisfied, or he can be indifferent, but he cannot but share one of these viewpoints. Therefore his view is necessarily burdened with the cultural environment in which he had become socialized. According to Hodgen, the period of the 16th and 17th centuries was a time when the interest in cultural characteristics of mankind in faraway lands and times was immeasurably sharpened. "This sixteenth - and seventeenth - century literature, which laid the foundation of modern anthropology, comparative religions, anthropogeography, and many other related studies, exhibit the emergence of what must now be regarded as scientific method in the study of culture and society: first, in a definite transition from the motive of entertainment to that of inquiry; second, in the more or less clear statement of questions or problems of importance; and third, in the choice of organizing ideas to be employed in dealing with the problem of origin of man, of diversity of cultures, the significance of similarities, the sequence of high civilizations, and of course the process of cultural change." (Margaret T. Hodgen, *Early Anthropology in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. p.8. Philadelphia 1971).

The first works of anthropological character are therefore from the pens of travellers who went on journeys to faraway foreign places. It is thus - with regard to the Slovene tradition - most appropriate to to begin this survey with Benedikt Kuripečič (Benedicten Curipeschitz) and his travel book published in 1531 without stating the name of the author or the place of printing under the title *Wegrayss Kü(niglicher) May(estät) potschafft gen Constantinopel zu dem Türckischen Kayser Soleyman. Anno XXX - MDXXXI*. The description of the journey through the Slovene part of the territory is really short. ("We went from Ljubljana, through Grosuplje, Novo mesto and Metlika.") The reader is assumed to be familiar with the way and the places along it. He describes in greater detail the more distant places, in particular Bosnia, which was at that time unknown to the European reader. The travel book, coming from the 16th century, is the oldest description of a journey through the Balkan Peninsula and represents an important source for anthropology, ethnography, sociology, topography, hydrography of individual Balkan countries as from that period there are few

or no data preserved about the circumstances and situation in countries through which he was travelling (Bosnia, Serbia, Bulgaria, and Greece).

Among the noblemen from the Slovene territory who in the capacity of Austrian or Venetian diplomatic emissaries travelled either to Moscow or to Constantinople stands out for his scientific reputation Sigmund Herberstein. On his two missions to Russia (in the years 1516-27) he carefully recorded anything that might be of interest to the European intellectual of his time and who knew about Russia practically nothing. In 1549 he published in Vienna a broad-scaled description of Russia entitled *Rerum Moscoviticarum Comentarii*, which became a bestseller of the time and was to come out in numerous translations and issues. Throughout his descriptions Herberstein tried to be rational and impartial and at the same time as exhaustive and vivid as possible. Although he relied predominantly on his own experience and rational evaluation, from his Russian acquaintances he collected through inquiries also information about regions east of Moscow, which he himself had not visited. He thus recorded interesting information about Siberia and the Tatars. Among his informants were soldiers who had been besieging Kazan in 1524, while on the region of Jugra (northern Ural Mts. and a part of Siberia) he had obviously informed himself from Russian travel guides in manuscript form.

Among those who voiced praise of Herberstein's work was also the English emissary to Moscow George Turberville, in his *Letters in Verse* (1568). The celebrated *Theatrum orbis terrarum* by Ortelius, first issued in 1571, is sending the reader for more information to Sigmund Heberstein. (Margaret T. Hodgen, *Early Anthropology in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Philadelphia, 1971, p. 153).

Authors of travelling accounts of Kuripečič's and Herberstein's type were offering only unsystematic descriptions of anthropological phenomena, but they exercised a great influence on the formation of European ideas about (foreign) places and people. The interest in the differences between domestic and foreign culture became integrated in the endeavours of Europeans to define themselves as civilized; and for that they needed an anti-thesis. Everywhere they were discovering savages, noble ones and bad ones.

In the 16th century there started in Slovenia a differentiation between theology and philosophy, when the question of the relation between belief and reason came up. Significant here was the influence of Socinianism, a radical reformation movement with which also the most important representative of the Slovene reformation, Primož Trubar, was familiar. (J. Pogačnik, *Older Slovene Literature* (in Slovene), Ljubljana 1990, pp. 221-223). According to the logic of the differentiation mentioned, the philosophy of the period dealt with human issues and included the germs of anthropology and ethnology. Trubar was taking an active interest in the cultural characteristics of Slovenes and other Southern Slavs (especially in their language and customs) and also reported on the characteristics of Islam.

With the second reformer, Adam Bohorič, (in the Preface to the Slovene grammar, 1584) there is already marked scepticism that through philosophy it could be possible to discover significant knowledge, "because the human mind has been made blind through the sin of the parents". (Pogačnik, p. 220). Yet a century and a half later there were active a few theorists who understood philosophy, similarly as Saint-Simon, as a general science integrating the

findings of other sciences (Claude-Henri de Saint-Simon, *A Selection from Works* (in Croatian), ed. by Mile Joka, Zagreb 1979, p. 54). The philosopher Jakob Štelin was thus in his work *Specimen de ortu et progressu morum* (Venezia 1740) arguing that the moral retrogression of mankind went parallel with mankind's estrangement from the nature. Franz Xaver Gmeiner (*Literargeschichte des Ursprungs und Fortganges der Philosophie*, 1-2, Graz 1788-89) saw in the satisfying of man's constantly increasing needs the motive power of human progress. Martin Kuralt (1783) wrote about the equality of various peoples as regards the quality of reason and about their inequality as regards its quantity.

Since the 17th century onwards the need for a systematic and methodological approach is to be seen in various instructions for the collecting of pertinent information. A particularly notable place among these instructions is occupied by this kind of instructions set out by the English natural scientist Robert Boyle: "Considering the Great Improvements, that have of late been made of Natural History (the only sure Foundation of Natural Philosophy), by the travels of Gentlemen, Seamen, and others; And the great Disadvantage many Ingenious Men are at in their Travels, by reason they know not before hand, what things are they to inform themselves of in every Country they come to, or by what Method they may make Enquiries about things to be known there, I thought it would not be unacceptable to such, to have Direction in General, relating to all, and also in Particular, relating to Particular Countries, in as little Bounds as possible, presented in their View." (Robert Boyle, *General Heads for the Natural History of a Country, Great or Small; Drawn out for the Use of Travellers and Navigators*, London 1692, pp. 1-2). Boyle's instructions appeared in a book form posthumously, but in manuscript versions they were in use already earlier on.

271

The same or a similar questionnaire, intended for travellers, was used also by the Slovene polyhistor Janez Vajkard Valvasor. In his encyclopaedically conceived work *The Glory of the Dukedom of Carniola* (in German) (Ljubljana 1689) he offered in addition to natural specifics, topographical and historical information also the first systematic presentation of the population of the Carniola and Istria of his time. In his work he described the customs, food, clothes, dwellings and the economy and he outlined also the people's ethnic belonging. Most of the anthropological information is collected in the sixth book bearing the title *Carniolan-Slavic language, Manners and Customs in Carniola*. In the chapter on the Karst inhabitants he paid considerable attention to the external appearance of men and women "and in doing that he reached a long way towards modern views (of a kind of anthropological or - with some exaggeration - 'racial' aesthetics)." (Novak, 14). Valvasor's approach may be called anthropological because of his orientation towards natural science and of his holistic pursuit in the area where the peasant element remains an undissociable part of the nature.

Valvasor was collecting his information on the spot, primarily so because of his scientific scepticism; we wanted to see and very everything with his own eyes. His field method included also observation, inquiring, and sketching.

In view of the fact that in his instructions Boyle explicitly mentions Cerkniško jezero (Schernitzer Lake) in Carniola (p. 6), through a description of which Valvasor became famous in England, we may posit a certain connection between Valvasor and Boyle and we may conclude that Valvasor as well was

familiar with Boyle's instructions when collecting the material for *The Glory of the Dukedom of Carniola*. The work is conceived on an exceptionally broad scale and represents one of the peaks of the European natural history. Among the learned men of Europe of the 17th and 18th centuries a particular response was called forth by Valvasor's description of the Schernitzer Lake. "About the latter Baron Valvasor brought forth a fairly extensive, exact, and curious description in his comprehensive work on the Glory of the dukedom of Carniola, which one rarely finds in our libraries." ("Di quest' ultimo il Baron Valvasori a dato al pubblico una ben lunga, esatta, e curiosa descrizione nella sua vasta Opera sopra Le glorie del Ducato della Carniola, che di raro si trova nelle nostre Biblioteche.") (Alberto Fortis, *Saggio d'osservazioni sopra l'isola di Cherso ed Osero, Venezia 1771*, p. 81).

272

Anton Tomaž Linhart published a historiographic work entitled *Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Oesterreichs*, (Vol I, Ljubljana 1789; Vol II, 1791), where in the initial chapters he tried to outline the way of living of Slovenes in the earliest period and the evolutionary course of their culture. Linhart believed that also in this process, like in nature generally, there operate firm rules. He understood the cultural development as a process of separation from nature and as a process of spiritual and intellectual growth. He distinguished four basic stages of cultural progress. Already in the middle of the 19th century a just evaluation of his work was written, according to which he was "the first Carniolian ... who with the light of etymology and linguistic comparison studied the earliest dwellings, the earliest kinship and the social development" as well as "the first who paid to the cultural-historical work of the pagan Slavs attention as to that activity from which proceed legal status and political circumstances". (V. Klun, *Ueber die Geschichtsforschung und Geschichtsschreibung in Krain*, Mitth. d. hist. Ver. f. Krain 1857, p. 51). Linhart doubtlessly knew some of the works of the French theorists of his time as regards the development of civilization. His text *Ueber die Nutzbarkeit der natürlichen Philosophie* (contained in the almanach *Blumen aus Krain für das Jahr 1781*, Ljubljana 1780) is modelled upon A. Pope's *An Essay on Man*.

At the turn of the 18th to the 19th century there appeared a significant work by the Breton Baltazar Hacquet relating his diverse interests in natural sciences and his activity to the study of the ways of life, economy, and people's physical characteristics and linguistic specific. (*Abbildung und Beschreibung südwest- und östlichen Wenden, Illyren und Slawen ...*, Leipzig 1801-1808).

Gian Rinaldo Carli, a native of Koper, produced in the eighties of the 18th century a sizeable study *Lettere Americane*, published in *Magazzino Letterario* (Firenze 1780), and in the same year in book form in two volumes (Firenze 1780), and in an expanded edition (Cremona 1781-1783); here he wrote about the Aztecan and Inca cultures. He was full of enthusiasm for their civic, social, and economic organization, and rejected the American "degeneration theory" advocated by Buffon, Pauw, and others.

In the first book of his work *Darstellung der Philosophie ohne Beynamen* (Wien 1802) Franz Samuel Karpe discussed the field of "empirical psychology or anthropology". Karpe was a proponent of the theory of linear cultural evolution. He was primarily interested in mental differences among peoples and in the reasons for them (climate, food, racial features, social order, and the like).

In the process of the formation of American cultural anthropology a significant place is occupied by Friderik Baraga, a missionary of Slovene origin, who was in the years 1831-1868 working among Indians from the tribes Ottawa and Ojibwa (Chippewa). He produced a monograph on their culture, basing it mostly on his five-year stay among them on the eastern coast of Lake Michigan, although occasionally he drew also upon other authors for information. Baraga's book entitled *Geschichte, Character, Sitten und Gebräuche der nordamerikanischen Indier* was published in 1837 in Ljubljana simultaneously with the Slovene version *A Description of Habits and Behaviour of the Indians in midnigh America* (in Slovene) and a French edition *Abregé de l'Histoire des indiens de l'Amerrique septentrionale*, printed in Paris. Baraga's scientific work is called anthropological above all because he had drawn upon American anthropological literature for his models and initiatives. For the research need of one of the beginners of American anthropology, Henry R. Schoolcraft, he provided answer to his comprehensive questionnaire ('Inquiries') about Ojibwa Indians. Baraga was also a collector of specimens of Indian culture and in 1837 he donated to the Carniolan Provincial Museum a collection from the area around the Upper and Michigan Lakes.

Baraga's colleague Franc Pirc was another collector and author of a book on Indians of the Ottawa and Ojibwa tribes (*Die Indianer in Nord-Amerika, ihre Lebensweise, Sitten, Gebräuche*; St. Louis 1855).

Ivan Benigar, who in 1908 settled down for good in Argentina, lived among Patagonian Indians and Araucanians and established his family there. He studied the concept of space, time, and causality as understood by the Araucanians and wrote three studies about that. They were printed in *Boletino de la Junta de Historia y Numismatica* in the twenties of the present century. Essentially they centre around the study of the way of thinking and perceiving the external world, and are based on linguistic analysis. In this connection Benigar opposed to some of the conclusions of Levy-Bruhl's theory about pre-logical thinking.

Benigar's largest work is the book *El problema del hombre americano* (Bahia Blanca 1921), in which he investigated the ethnogenesis of American Indians, in particular the diffusionist pacifico-American theory, represented typically by Paul Rivet and José Imbelloni. Benigar was opposed to conclusion reached by Imbelloni and he was likewise critical of evolutionism, to which he admitted validity in principle.

By the nature and the scope of his work Benigar was a true anthropologist. His scientific interests spanned over fields like linguistics, history, archeology, ethnology, sociology, and philosophy; he attempted to integrate them and called them a "science of the essence of man".

The theologian Lambert Ehrlich was in the years 1920-21 specialising in social anthropology with Prof. R. R. Marett in Oxford. A fruit of this study was the work *Origin of Australian Beliefs* (St. Gabriel - Mödling 1922), which is in the author's own words "an attempt to apply the test of Australian facts to the various theories put forward concerning the origin of religion, and endeavours to give an explanation - as far as this may be possible - of Australian beliefs." While Ehrlich was most closely cooperating with Wilhelm Schmidt and other representatives of the Vienesese cultural-historical school, as Professor at the Faculty of Theology in Ljubljana he was active in the field of comparative

religions. He took a very broad view of ethnology, taking it as almost equal with cultural or social anthropology.

Niko Županič was the first Slovene anthropologist of academic rank. Thanks to his endeavour the Ethnographic Institute was founded in 1921 at the National Museum. Županič became its first principal custodian and after the founding of the Ethnographic Museum its director, as well as the editor of the journal *Etnolog*. According to Županič, the museum had "the task to promote ethnography, anthropology, the history of folk art, to collect relevant material, and to keep it preserved in its exhibition collections". (Niko Županič, *For the Ethnographic Museum in Ljubljana!* (in Slovene); *Etnolog*, No 7, Ljubljana 1934, p. 235).

274 Županič's work is in its thematic field extremely varied, with investigation reaching from linguistics, physical anthropology to the ethnic history of the Balkan peninsula. (Cf. for instance the study *Ethnological Character of Tscherkesses in Kosovo* (in Slovene), *Etnolog*, No 5-6, Ljubljana 1933, pp 218-253). Although he lived at a time when eugenics was coming to the fore in European frameworks, at the International Congress for Scientific Study of Folk Problems, in Berlin, Županič on August 29th, 1935, presented the paper *On People's Racial Aesthetics among the Yugoslavs* and rejected the racial legislature, which permitted the contracting of matrimonial union between Arians and Non-Arians solely on the basis of the already performed sterilization as "indecent, too humiliating and too much directed against the elementary law of man and any nation". (*Etnolog*, No 8-9, Ljubljana 1936, pp 62-81). In 1940 Županič became the first Professor at the Arts Faculty holding the Chair of Ethnology, which in due course expanded into an independent department.

V angleščino prevedel Fanc Slivnik

O AVTORJIH

Dr. Zmago Šmitek, izr. prof. na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani;

Dr. Božidar Jezernik, docent na istem oddelku.

ABOUT THE AUTHORS

Dr. Zmago Šmitek, Senior Lecturer at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology at the Arts Faculty in Ljubljana.

Dr. Božidar Jezernik, Lecturer at the same department.

HOMMAGE A ZORZUT, A OREL

Ob stoletnici rojstva

Ob trideseti obletnici smrti

Ob stoletnici rojstva

Ob trideseti obletnici smrti

Ob stoletnici rojstva

Ob trideseti obletnici smrti

Branko Marušič
Ludvik Zorzut - briški narodopisec.
Ob stoletnici rojstva

Barbara Sosič
Ob trideseti obletnici smrti
dr. Borisa Orla

Ludvik Zorzut - Brda folklorist.
On the 100th anniversary of his birth

On the occasion of the 30th anniversary
of dr. Boris Orel's death

¹ M. Marušič v A. Zorzi, *Ilirščina*, Ljubljana 1974, str. 174-175.

² I. Kramar, *Ilirščina*, Ljubljana 1980, str. 101.

³ M. Marušič, *Ilirščina*, Ljubljana 1974, str. 174-175.

⁴ I. Kramar, *Ilirščina*, Ljubljana 1980, str. 101.

LUDVIK ZORZUT - BRIŠKI NARODOPISEC.

Ob stoletnici rojstva

Branko Marušič

277

IZVLEČEK

V članku *Ludvik Zorzut - briški narodopisec*, avtor opozarja na Zorzutove objave narodopisnega gradiva (v njegovi poeziji, v proznih in publicističnih prispevkih), zlasti o zemljepisnem območju Brd in Posočja.

ABSTRACT

In the article *Ludvik Zorzut - Brda folklorist* the author draws attention to Zorzut's publications of folklore material (in his poetry, prose and essays), especially from the geographical region of Brda and the Soča valley.

Slovenska javnost pozna Ludvika Zorzuta predvsem kot pesnika. O pesniku Zorzutu sta pisala največ Marijan Brecelj in Taras Kermauner. Brecelj ugotavlja, da korenini velik del Zorzutovih pesmi "rekel bi, v etnografiji", da opisujejo njegove pesmi "delo briškega človeka, vendar povsem tako, kjer se pesnik lahko razpiše o kaki etnografski posebnosti (penčanje češpelj, obiranje češenj, oranje in zasaditev novih vinogradov in nasadov)".¹ Pri poudarjanju vzgibov Zorzutovega pesniškega dela pa Kermauner ni tako določen, vendar sodi, da je Zorzut "lahkoten, prijazen, dobrosrčen, zase ne stremljiv, pač pa ljubeč svojo zemljo, narod, planine, kmete, rojake, vino, veselje."² Na podoben način pa je seveda mogoče označiti tudi Zorzutove prozne objave, v katerih - razumljivo - dobijo narodopisni ali kar domoznanski poudarki še večjo veljavo. Zorzut je svoje članke pisal na njemu lasten način. Igrive in lahkotne so njegove refleksije iz vsakdanjega ali prazničnega življenja slovenskega podeželja, vanje vnaša folklorno motiviko, krajinsko pa so v največji meri postavljene v rodna Brda. Desetletja dolgo ni menjal svojega sloga, prva objava *Božič v prognanstvu - Božič v domovini*³ pozna vse značilnosti kasnejših. Poleg rodnih Brd so krajine Zorzutovega pisanja še Vipavska dolina, Beneška Slovenija, alpski del Posočja, srednje Posočje okoli Kanala ob Soči, Cerkljansko in Pohorje. Osrednja so bila Brda, ki jim je posvetil prvo objavo in tudi zadnji načrt (članek Ivan Cankar in Brda)⁴, ki mu ga je preprečila smrt. Skozi obilico Zorzutovih objav želimo opozoriti na njegov prispevek za narodopisno poznavanje slovenskih krajev med Sočo in Idrijo, med Furlansko ravnino in Kambreškimi pogorjem.

¹ M. Brecelj, v: L. Zorzut, Ptička briegarca, Celje 1974, str. 13.

² T. Kermauner, Poezija slovenskega zahoda I, Maribor 1990, str. 101.

³ Mladika I, 1920, str. 210-212.

⁴ J. Kragelj, Ludvik Zorzut, v: Koledar Mohorjeve družbe, (Celje) 1978, str. 132-133.

Ludvik Zorzut se je rodil 24. avgusta 1892 v Medani.⁵ V njegovi rojstni hiši se je skoraj natanko deset let prej rodil pesnik Alojzij Gradnik. Učitelj sin je obiskoval v Gorici vadnico (1901-1904), prav tam pa tudi gimnazijo (1904-1913). Po maturi je stopil v goriško bogoslovje, študij je nato prekinil začetek vojne na Goriškem. V tistih majske dni leta 1915 je bil Zorzut v Medani. Tam ga je zajela italijanska okupacijska vojska, odgnala ga je v internacijo.

278

Živel je v raznih italijanskih krajih (Cremona, San Severino, Firenze), skušal pa je tudi nadaljevati študij na videmskem bogoslovju. Po kobariškem predoru (oktober 1917) je bil znova interniran, domov se je vrnil šele po koncu vojne. Opustil je bogoslovni študij. Ustvaril si je družino in se naselil v Mariboru ter v letih 1925-1941 služboval pri tamkajšnjem magistratu. Med drugo svetovno vojno se je pred Nemci umaknil v Videm pri Krškem, nato v Laško in Ljubljano ter se sredi leta 1944 naselil v Gorici. Tu je služboval pri Slovenskem Rdečem križu, od maja 1945 do septembra 1947 pa je bil referent za arhive in kulturno dediščino pri Okrožnem NOO za Goriško. Poldrugo leto je nato bil v Gorici zunanji sodelavec ljubljanskega Inštituta za narodnostna vprašanja. Potem je moral zaradi zahteve italijanskih državnih oblasti zapustiti Italijo. Preselil se je v Kanal ob Soči in tam živel do smrti, 27. aprila 1977. Na pobudo predsedstva slovenske vlade je postal konec junija 1949 uslužbenec Oblastnega ljudskega odbora za Goriško (sedež v Postojni) z nalogo skrbeti za kulturno dediščino. Po ukinitvi tega organa je bil krajši čas uslužbenec nižje gimnazije v Kanalu. Nato je deloval pri študijski knjižnici v Novi Gorici, postal vršilec dolžnosti ravnatelja okrajnega muzeja v Novi Gorici (danes Goriški muzej) in konec februarja 1954 odšel v pokoj.

Intenzivnost in obseg Zorzutovega zanimanja za briško domoznanstvo so v prvi vrsti določali mejniki življenjske poti. Tja do srede leta 1944 so bile Zorzutove objave prežete z mladostnimi vtisi in spoznanji, spomin na Brda so mu zbujali pregnanstvo v Italiji (1915-1918)⁶ in, seveda, emigrantska leta v Mariboru. V teh letih je bil Zorzut predvsem pesnik, vendar se tudi v objavljenih člankih kažejo vse njegove značilne teme. Že zgodaj je pisal o kolonatu, nanj je bolj opozarjal, kot pa da bi ga obravnaval s pravnih, gospodarskih in socialnih vidikov.⁷

Leta 1930 je bil objavljen tudi prvi Zorzutov opis Brd,⁸ podobnih je napisal v kasnejših letih še nekaj. Pisal je biografske oznake uglednih Bricev,⁹ pozornost pa je, zlasti kot pesnik, posvečal nekaterim cerkvenim praznikom (božič, velika noč)¹⁰ in običajem, ki so povezani s praznovanjem; posebno poglavje sta vinogradništvo in praznovanje sv. Martina,¹¹ zapisal je ta ali oni običaj ali pa

⁵ Življenjepisni podatki so povzeti po M. Breclju (n.o.m.); Upravni arhiv, Goriški muzej, Nova Gorica.

⁶ P. Svoljšak, Begunski odjek s soške fronte, v: Jadranski koledar 1991, str. 89-91.

⁷ Kolonski motivi iz Brd, Mladika 3, 1922, str. 325-327.

⁸ Brda, Družina 2, 1930, str. 139-141.

⁹ Prvo tako je objavil v Goriški straži (1924, št. 79) o duhovniku Ludviku Kumarju. Po drugi svetovni vojni je pisal o pesniku Gradniku, glasbeniku Antonu Simonitiju, apostolskem administratorju dr. Mihaelu Torosu in drugih.

¹⁰ Na primer pesmi Svetih treh kraljev ples (Mariborski večernik Jutra 1930, št. 90) in Velika noč v Brdih (Novi list 1930, št. 16).

¹¹ Pesem Vendimska (Goriška straža 1926, št. 62).

Ludvik Zorzut (edini s klobukom na glavi) med člani desete ekipe Slovenskega etnografskega muzeja leta 1953 v Kojskem na dvorišču župnišča (Foto B. Orel, 1953) ♦ Ludvik Zorzut (with hat) among the members of the tenth team of the Slovene Ethnographic Museum in the courtyard of the parsonage in Kojsko in 1953 (Photo by B. Orel, 1953) ♦ Ludovik Zorzut (l'unico con in testa il cappello) tra i componenti la decima équipe del Museo etnografico sloveno a Kojsko, nel cortile della casa parrocchiale (Foto B. Orel, 1953)

opozoril na nekatere briške gospodarske posebnosti (na primer na lupljenje češpelj).¹² Tja do konca druge svetovne vojne je bil izrazit ljubitelj, poln domotožja in skrbi za usodo rodni krajev. Po osvoboditvi je postal poklicni varuh in raziskovalec kulturne dediščine rodni in sosednjih krajev. Njegov članek Goriška Brda je izšel sicer še v času, ko je na Slovenskem divjala vojna.¹³ Toda že 22. junija 1945 je datirano Zorzutovo Poročilo o sedanjem stanju kulturnih vrednosti v Brdih.¹⁴ V njem je sicer posvetil večjo pozornost grajskim in cerkvenim objektom, splošne ugotovitve pa so tele:

¹² Pesem Briški češparji (Goriška straža 1927, št. 30).

¹³ Koledar Mohorjeve družbe (Celje) 1945, str. 77-81.

¹⁴ Goriški muzej (arhiv oddelka za zgodovino).

"Brda so zanimiva pokrajina, stisnjena med Sočo in Idrijco na stari avstrijsko-italijanski meji, med Sabotinom in Korminsko goro ter veljajo za najzapadnejši predel slovenske zemlje.

Kulturna podoba Brd se izraža v značaju zemlje (vinorodno-sadlerodno gričevje), v politični zgodovini (benečansko-avstrijski) in v socialni strukturi prebivalstva (vpliv oglejske cerkve, beneško-avstrijsko gospodstvo, beneška kultura v renesančni in baročni obliki, fevdalna kultura, furlanska zunanost).

Ob reki Idrijci poteka sicer meja med Furlani (Italijani) in Slovenci, ni pa že v Brdih dveh umetnostnih izrazov. Brda teže preveč v Furlanijo, od koder so prihajali glavni tokovi vseh kulturnih udejstvanj. Tako prevladujejo v Brdih furlansko-beneški arhitekturni tipi v stavbarstvu (beneški barok v kamnoseštvi, slikarstvu in kiparstvu), severnjaški gotski tipi pričenjajo pa že nad Gorico po Soški dolini navzgor.

Cerkveni zvoniki v Brdih, z odprtimi linami, gradovi, hiše, stavbe (z izpahi = 'sbatafur') predstavljajo benečanski furlanski slog, tudi v oblačenju, v nošah je videti vzorce furlanskega kroja.

V splošnem predeli Krasa, Brd, severne Furlanije veljajo kot prehodno ozemlje dveh kulturnih obrazov, romanskih in gotških oblik.

V Brdih samih nimamo ohranjenih - z izjemo oltarjev pri Sv. Križu nad Kojskem - nobenih znamenitih kulturnih umetnostnih spomenikov, znamenj, arheoloških najdb ali drugih posebnih umetnin.

Nekaj kulturnih vrednosti zasledimo po briških gradovih, prav malo pa v cerkvah (razen pri Sv. Križu). Med prvo svetovno vojno ni bilo odnešenih omembe vrednih spomenikov, pač pa med zadnjo totalitarno vojno zaznamujemo precejšnjo škodo, ko so po Brdih pustošile razne fašistične, nemške, kozaške in druge soldateske".

Po opisu stanja (gradovi Dobrovo, Vipolže, Kojsko, cerkev Sv. Križa pri Kojskem) se v zaključku poročila Zorzut zavzema, "da se po uradni oblastveni odredbi javno oznani ljudstvu o zbiranju oziroma o povračilu izgubljenih predmetov kulturne vrednosti, ki naj postanejo last naroda za bodoči muzej ali arhiv slovenskega ljudstva na Goriškem." To zamisel je začel uresničevati nekoliko kasneje, od poletja 1949 dalje.

V okviru referata za arhive in kulturne vrednosti goriškega okrožja je Zorzut deloval na področjih knjižničarstva, muzealstva in arhivistike; pridružil se je tudi boju za novo državno razmejitev med Italijo in Jugoslavijo. Pri tem je zlasti pozorno sledil poteku prihodnje meje na obronkih Brd.¹⁵ Delo, ki ga je opravljal po septembru 1947, ni bilo več tako izrazito starinoslovsko. Iz poročila,¹⁶ ki ga je septembra 1948 poslal Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani, ugotavljamo, da je deloval zlasti v Beneški Sloveniji z nalogo sestaviti "imenski kataster", poleg tega je zbiral narodopisno gradivo, informacije o dnevnem življenju, sestavljal je seznam kulturnih spomenikov. Pri tem je ugotavljal, kako ljudem v Benečiji manjkajo nekateri slovenski priročniki (katekizmi, koledarji, molitveniki itd.). Predlagal je tiskanje zbornika o Beneški Sloveniji in tudi

¹⁵ Pod geslom "Vsa pota, ki peljejo v Gorico so slovenska" je opozarjal na problem pofurlanjenega Ločnika (Primorski dnevnik 14.6.1947, št. 317).

¹⁶ Goriški muzej (arhiv oddelka za zgodovino).

tiskanje posebnega krajevnega leksikona za slovensko Benečijo in Kanalsko dolino.

Napeti odnosi med Italijo in Jugoslavijo v času po uveljavitvi določil mirovne konference v Parizu seveda niso bili naklonjeni Zorzutovemu terenskemu delovanju v Beneški Sloveniji. Moral je v Jugoslavijo, kjer je nadaljeval z delom, ki ga je opravljal zlasti v letih 1945-1947. Usmeril se je predvsem na teren in z ugotavljanjem ter zbiranjem muzejskega, knjižničarskega ter arhivskega gradiva ustvarjal razmere za ustanovitev ustreznih poklicnih ustanov. Terensko delo je dalo nekaj pomembnih rezultatov. Na prvem mestu je gotovo rokopisna Topografija,¹⁷ v katero je po krajih, z območja (severna Primorska), na katerem je bil poverjenik za arhive in muzeje, vnašal podatke o gradivu.

Drug pomemben rezultat je bila zbirka muzejskega in arhivskega gradiva, 281 ki je postavila temelje leta 1952 ustanovljenemu muzeju v Novi Gorici.¹⁸

Tretja pomembna sestavina Zorzutovih prizadevanj pa so bile objave, ki so se od leta 1948 precej pomnožile; poleg člankov je objavljaj še narečno in narodopisno poezijo. Pri pisanju domoznanskih prispevkov po letu 1945 Zorzut ni spreminjal svojega sloga, očitno mu je bilo več do tega, da bi bili njegovi izsledki bližje manj zahtevnemu (koledarskemu) bralcu. Strokovno metodologijo je prepustil drugim. Tako seveda razumemo, da je spremljal slovenske etnologe med dvakratnim obiskom Brd (1953, 1958) predvsem kot organizator in informator, in ne kot raziskovalec. Vsaj kar zadeva Brda, je šlo Zorzutovo pisanje dalje po poti, ki jo je zastavil že v dvajsetih letih. Njegovi članki o Brdih so seveda zbir etnografskega, zgodovinskega, kulturno-zgodovinskega in sorodnega gradiva. V članku iz leta 1945 je izpovedal, da je obraz Goriške "diplomatičen v Brdih".¹⁹ Potem je nadaljeval s to serijo briških kramljanj, vendar bi iz te vrste navedli le nekaj naslovov. Daljši so koledarski prispevek Vsi bi v Brda radi,²⁰ prav tako koledarski je Ranjena Brda,²¹ časopisni Gorven in dol ven po Brdih,²² potem članka Kultura in omika v Brdih²³ in Pred sto leti v Brdih.²⁴ Nekak povzetek vsega je besedilo v knjižici Svobodni kmetje. Zgodovinska pot zadružnikov iz Fojane na Dobrovo. (1974). Sestavil jo je na podlagi gradiva, ki ga je pripravil njegov brat Ciril.

Od splošnih in večstranskih orisov je potem prehajal na posamezne krajepise. Za prvo knjigo Krajevni leksikon Slovenije (1968) je opisal 45 briških naselij, posebej pa je pisal o Ločniku,²⁵ Podgori,²⁶ Prevalu,²⁷ okolici Krmina in

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ L. Zorzut je postal l. 1952 v.d. ravnatelja okrajnega muzeja v Novi Gorici, ta pa je bil ustanovljen 5. 9. 1952.

¹⁹ Koledar Mohorjeve družbe, (Celje) 1945, str. 77-81.

²⁰ N.d. 1951, str. 159-167.

²¹ Jadranski koledar 1954, str. 76-80.

²² Soča 1955, št. 53; 1956, št. 2, 3, 6, 7, 8, 20, 21.

²³ V: Brda (Dobrovo 1958), str. 30-37.

²⁴ V: Ne dajmo se! (Dobrovo 1969), str. 33-51.

²⁵ Ločniška kronika, v: Soški tednik 1946, št. 17.

²⁶ Podgorski pevci v narodni noši, v: Soča 1948, št. 70.

²⁷ Sonce na Prevalu, v: Soča 1948, št. 45, 46.

Medane,²⁸ o Vedrijanu.²⁹ Dosti je pisal o praznovanju božiča v Brdih ("božična čuja"),³⁰ pri srcu pa sta mu bila briška velika noč³¹ in briški mesec maj.³² Opozarjal je na briško značilnost lupljenja češpelj,³³ omenil je "prčkanje grozdja",³⁴ pisal je o briških češnjah,³⁵ o streljanju proti toči v Brdih³⁶ in o zagovarjanju kačjega pika.³⁷ Precej je njegovih objav o briškem vinogradništvu,³⁸ v njih ostaja na ravni živahne in šegave (včasih tudi z rimo podkrepljene) informacije, pri čemer so nekatere etnografske navedbe bolj okras kot predmet temeljitejšega piščevega zanimanja. Vse tisto, kar je želel in znal povedati o briških vinogradnikih, je strnil v že omenjeni knjižici Svobodni kmetje.

Ludvik Zorzut je svojevrstna osebnost v slovenski kulturi 20. stoletja. Namenoma poudarjamo vseslovenski okvir, saj je bil razpet med Brdi in zahodno Slovenijo ter Pohorjem in Štajersko. Svojevrsten je bil kot pesnik, svojevrsten kot domoznanec (zdi se, da ta beseda najbolj ustreza značilnostim njegovega publicističnega pisanja). Kot publicist je pravzaprav začel delovati v času, ko se je zahodna Slovenija že otresla diletantizma, zlasti v zgodovinoisju, in ko je bil že mimo čas domoznanskih reportaž, ki so jih objavljale Bleiweisove Novice ter drugi sočasni slovenski časniki in časopisi. Ker je vendar med Zorzutovo poezijo in publicistiko cela vrsta vsebinskih vzporednic, ni neprimerno s Kermaunerjevo oznako, ki velja za Zorzutovo poezijo ("po duhu sodi v sredo 19. stoletja").³⁹ označiti tudi njegovo domoznansko pisanje. Toda Zorzut je po drugi svetovni vojni vendar živel v posebnih razmerah. Bil je prvi, ki je oral ledino, in moral je, kljub poskusom iz prejšnjih desetletij, začeti znova. Sam se je svoje vrednosti dobro zavedal, ko je kako leto pred smrtjo zapisal v opravičilo in napotilo:

"Sedanj in poznejši pričevalci, pripovedniki, domoznanski pisci se bodo morali le temeljiteje poglobiti v živje in bitje novo prerojenih Brd."⁴⁰

Zorzut ni napisal temeljitih študij na področjih zgodovine, etnologije, arhivistike ali konservatorstva, toda sleherni pregled teh ved in dejavnosti na

²⁸ Med Krminsko goro in Brdi, v: Soča 1948, št. 34, 35; Tam, kjer se hribje in ravnine strnejo, v: Koledar Mohorjeve družbe, (Celje) 1972, str. 100-106.

²⁹ Na Vedrem hribu, v: Koledar Mohorjeve družbe, (Celje) 1974, str. 82-87.

³⁰ Na primer: Pogašeno ognjišče (Božična čuja tli), v: Koledar Mohorjeve družbe, (Celje) 1966, str. 122-125.

³¹ Na primer: Velikonočni sprehodi po Brdih, v: Soča 1952, št. 244, 246, 247; Velika noč v Brdih, v: Družina 1973, št. 15.

³² Na primer: V Brdih je tako lep maj, v: Soča 1950, št. 142, 143.

³³ Nekoč so v Brdih lupili češple, v: Soča 1953, št. 319, 320; Češpe smo lupile v Brdih, v: Trinkov koledar 1969, str. 43-48.

³⁴ Prčkajo, v: Soča 1948, št. 62.

³⁵ Čeriješnje, čeriješnje, v: Soča 1950, št. 150.

³⁶ Kako so Brici streljali proti toči, v: Glasnik Slovenskega Etnografskega društva 1971, št. 2, str. 16.

³⁷ Zagovarjanje, v: Naš čolnič 5/1927; ponovno objavljeno v: Glasnik Slovenskega etnografskega društva 13, 1972, št. 4, str. 29.

³⁸ Na primer: Ko zajaše Svet' Martin... v: Soča 1947, št. 13.

³⁹ T. Kermauner, n.d., str. 95.

⁴⁰ Svobodni kmetje. Zgodovinska pot zadružnikov iz Fojane na Dobrovo, Dobrovo v Brdih 1974, str. 6.

Primorskem ne bo mogel prezreti njegovega življenjskega primera. Vse te vede mu vendar veliko dolgujejo, veliko zaradi pionirskega in organizatorskega dela, veliko zaradi drobnih podatkov, ki jih je objavljaj in tako ohranjaj v svojih spisih. Dolgujejo pa mu tudi zaradi tistega, kar je sodil pisatelj Fran. S. Finžgar: "Vi, Zorzut, ste mojster, znate iz malega, iz nekaj nepomembnega, izluščiti, napraviti celo reč zanimivo, ki se jo lepo bere. Kar nadaljujte."⁴¹

Za Ludvikom Zorzutom se briškega narodopisja, preteklosti, umetnostno-zgodovinske podobe in sorodnega lotevajo nove generacije. Rezultati njihovih raziskav se objavljajo, in preočiten je razloček med temi objavami in Zorzutovimi spisi. Toda če pri tem pomislimo na Zorzutovo svojevrstnost, se zdi taka primerjava vendarle neupravičena. Zorzut je pričevalec in poročevalec z literarnim navdihom, saj mu je podobno kot poezija tudi publicistika "privrela iz srca".⁴² Želel je, da bi njegovo pisanje kar največ zaleglo, da bi imelo kar največ bralcev. Da bi to dosegel, si je pomagal tudi z "licentia poetica", ki je seveda dopustna le v literarnih delih. Pri mnogih sodbah je bil precej ohlapen ali pa himnično vznesen.

Brda zavzemajo v Zorzutovi bibliografiji najpomembnejše mesto, pisal pa je še o nekaterih slovenskih krajinah nič manj zavzeto in prav nič drugače. Ostajal je zvest samemu sebi v vsebinskih in izraznih pogledih. V pesmi Naša beseda⁴³ je zapisal:

Dušo našo vso prevzame,
ko domače zgodbe pravi,
s toplim dihom nas objame,
žalostne vedri in zdravi.

Morda te besede najboljše pojasnjuje Zorzutovo pisanje, ko se je iz namena in metodologije "pol za šalo, pol za res" vendarle nabralo dosti dragocenih podatkov, izkušenj in napotil.

41 M. Breclj, n.o.m., 17.

42 M. Breclj, prav tam.

43 Ptička briegarca, Celje 1974, 22.

BESEDA O AVTORJU

ABOUT THE AUTHOR

Branko Marušič, dr. zgodovinskih ved, znanstveni svetnik Slovenske akademije znanosti in umetnosti, vodi raziskovalno enoto Zgodovinskega inštituta Milka Kosa v Novi Gorici. Pred tem je bil dvaindvajset let (1965 - 87) ravnatelj Goriškega muzeja. Je zgodovinar Primorske, avtor preko sedemstotih različnih člankov, razprav in drugih bibliografskih enot. Njegovo pomembnejše delo je *Primorski čas pretekli*. (Koper, 1985)

Branko Marušič, Ph.D in historical sciences, scientific advisor to the Slovene Academy of Arts and Sciences, head of the research unit of the Milko Kos Institute of History. Before that he was head of the Gorica museum for 22 years (1965-87). He is a historian of the Primorska region, the author of more than 700 different articles, essays and other works. His most important work is *Primorska in times past* (Koper, 1985).

284

SUMMARY

LUDVIK ZORZUT - BRDA FOLKLORIST. ON THE 100TH ANNIVERSARY OF HIS BIRTH

Ludvik Zorzut (1892-1977), born in Medana in the Brda region, at the extreme western edge of the Slovene ethnic territory, was one of the few Slovene dialectal poets. In his poetry as well as in his prose and essays he published much ethnographic material, especially of the geographical region of Brda and the Soča valley. The article draws attention to Zorzut's publications, which are not the fruit of intensive research but rather amateur inspiration and close attachment to his native place. After the second world war the works of Ludvik Zorzut were the basis for museum, library, archival and curator activities in the Yugoslav part of the former Gorica province. Thus in his literary as well as publicist creations he was a unique personality.

RIASSUNTO

LUDVIK ZORZUT - ETNOGRAFO DEL COLLIO. NEL CENTENARIO DELLA NASCITA

Ludvik Zorzut (1892-1977), nato a Medana nel Collio, agli estremi limiti occidentali del territorio etnico sloveno, è uno dei rari poeti dialettali sloveni. Nella sua poesia, nella prosa ed anche nel suo lavoro di pubblicista ha usato molti elementi del patrimonio etnografico, inerente, in particolare, la zona del Collio e dell'Isontino. Il saggio pone l'accento sulle opere di Zorzut che non sono il risultato di un intenso lavoro di ricerca, ma della sua passione amatoriale e di uno stretto legame con il paese natio. Dopo la seconda guerra mondiale Ludovik Zorzut è stato colui che ha posto le basi dell'attività museale, bibliotecaria, archivistica e di conservazione nella parte jugoslava della provincia goriziana, distinguendosi, sia in campo letterario che pubblicistico, per la sua originalità.

OB TRIDESETI OBLETNICI SMRTI DR. BORISA ORLA

Barbara Sosič

285

IZVLEČEK

Februarja 1992 je minilo trideset let od smrti Borisa Orla, enega najvidnejših raziskovalcev življenja in ljudske kulture Slovencev, ravnatelja Slovenskega etnografskega muzeja od leta 1945 do 1962 in dolgoletnega sourednika Slovenskega etnografa.

ABSTRACT

In February 1992 thirty years had elapsed since the death of Boris Orel, one of the most distinguished researchers of the life and culture of the Slovene people, director of the Slovene Ethnographic Museum from 1945 to 1962 and long-time co-editor of the *Slovenski etnograf*.

Ko je 5. februarja 1962 po hudi bolezni umrl ravnatelj Etnografskega muzeja dr. Boris Orel, so to njegovi sodelavci in kolegi sprejeli z veliko žalostjo. Izgubili so namreč svojega vodjo in težko pogrešljivo gonilno in povezovalno silo, ki jim je stala na čelu in ob strani od konca druge svetovne vojne dalje. Njegova smrt ni pomenila le vrzeli med etnologi, saj je bil Orel prav tako požrtvovalen član v več tedanjih slovenskih, jugoslovanskih in mednarodnih strokovnih organizacijah. Gojil je žive stike muzeja z domovino in tujino. Osnoval je časopis Slovenski etnograf in souredil 14 njegovih letnikov; v njih je objavil svoje razprave o ralu na Slovenskem, o živinskih zvoncih, o gorjuškem piparstvu, o bloških smučeh, o motivih na panjskih končnicah itd. Souredil je tudi II. zvezek Narodopisja Slovencev, v katerem je objavil svoj najobsežnejši pregled slovenskih ljudskih običajev.

Boris Orel se je rodil na Brnici pri Beljaku 2. marca 1903 kot sin železniškega uradnika. Družina se je pogosto selila. Gimnazijo je končal in maturiral v Ljubljani leta 1922. Naslednje leto je opravil abiturientski tečaj na trgovski akademiji in se nato zaposlil kot bančni uradnik. Njegova želja, da bi dokončal študij na univerzi, se mu je uresničila šele v njegovem petinpetdesetem letu, ko je končal študij etnologije in umetnostne zgodovine ter leto kasneje promoviral za doktorja znanosti z disertacijo Bloške smuči in vprašanje njih nastanka in razvoja.

Prej kot je bil Orel postavljen za ravnatelja Etnografskega muzeja, se je ukvarjal s povsem drugačnimi dejavnostmi. Že v gimnazijskih letih je sodeloval v lutkovnem gledališču slikarja Milana Klemenčiča, kamor je pritegnil tudi svojega dobrega prijatelja Mirana Jarca. Bil je ustanovitelj Jugoslovanske lutkarske zveze in njen prvi tajnik, njegovo ime pa je bilo znano tudi v mednarodni lutkarski srenji tistega časa. Konec dvajsetih let in v tridesetih letih je napisal številne članke s področja slovstva, literarne kritike in filma.

Še zlasti v pravljicah se je srečal z mitologijo, legendami, s šegami in prek njih z etnologijo. Pri tem je imelo svojo težo tudi znanstvo z dvema osrednjima likoma slovenske etnologije - Rajkom Ložarjem in Francetom Maroltom, s katerima je obšel velik del slovenskega ozemlja in se zavedel "važnosti metode narodopisnega raziskovanja".¹ Po letu 1933 so bili njegovi članki z etnološko vsebino (še zlasti objavljeni v Etnologih) vse pogostejši in v njih se je še posebej posvečal ljudskim šegam, ki jih je obravnaval z izdelano mitološko historično metodo. S temi razpravami se je uvrstil med najvidnejše raziskovalce slovenske socialne in duhovne kulture.

Začetek dela v Etnografskem muzeju je pomenil konec njegovega folklorističnega delovanja, saj je razumel, da muzejsko delo pomeni delo s predmeti, materialno kulturo. Čeprav po duši folklorist, je ostanek svojega strokovnega dela posvetil skoraj vsem panogam materialne kulture. Temu lahko sledimo v vsakem letniku Slovenskega etnografa, ki je po njegovi zaslugi redno izhajal od l. 1948 dalje. V svojem uvodu v njegov prvi letnik poudarja, "da mora delo na terenu obseči prav vse oblike ljudske kulture, zlasti pa je treba posvetiti posebno pozornost tistim kulturam, ki so bile najbolj zanemarjene, so pa izredno pomembne za razvoj ljudskega življenja. Tu mislimo predvsem na ljudsko materialno kulturo in njene različne oblike, kakor so lov, poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo, vrtnarstvo, obrt, trgovina, skratka na pogoje materialnega življenja, ki določajo 'fiziognomijo' družbe, njene ideje, njene nazore". To je program, ki ga je Orel izvajal ves čas potem. V njem opozarja na pomembnost dela na terenu in svojo usmerjenost v materialno kulturo kot vir za spoznavanje življenja naroda. Vsak Slovenski etnograf je v uvodniku nosil poročilo, kaj je bilo na tem področju že storjeno in kaj bi bilo še treba raziskati. Naslednji letniki so bili vsebinsko osredotočeni na teme kot so

- noša (zlasti delovna in tista, ki se nosi ob posebnih priložnostih), pri čemer se je Orel izkazal kot zelo dober poznavalec tega dela ljudske kulture,
- domača delavnost in obrt,²
- poljedeljsko orodje,³
- kmečko pohištvo, s čimer se je prvi lotil tega področja,⁴
- motivi na panjskih končnicah⁵ in številni drugi.

K noši se je vrnil še nekajkrat, vendar je večina izpiskov, zlasti iz Arhiva Slovenije, ostala neobjavljenih. Zelo pomembna je njegova obdelava akvarelov noš slikarja Nikole Arsenovića iz začetka 19. stol., ki jih hrani SEM.⁶

Njegova je zasluga, da so bile raziskane in pravilno umeščene bloške smuči. Zbiral je gradivo o lončarstvu, pletarstvu in izdelovanju različnih orodij, mikale so ga panjske končnice in mit sv. Štefana, vendar pa se je vedno znova vračal k proučevanju t. i. snovne kulture.

¹ Povzeto po članku Marije Makarovič, Življenje in delo Borisa Orla, Slovenski etnograf, letnik XVI-XVII, Ljubljana, 1963-1964.

² Slovenski etnograf, letnik III-IV, Ljubljana 1951, v katerem je Orel objavil dva članka: Piparstvo v Gorjušah in v Bohinju ter O izdelovanju živinskih zvoncev v okolici Gorij pri Bledu.

³ Slovenski etnograf VIII, 1955, s člankoma Poljedeljsko orodje v slovenski etnografiji in Ralo na Slovenskem; isto temo je obravnaval spet v Slovenskem etnografu XIV, 1961.

⁴ Slovenski etnograf XII, 1959.

⁵ Slovenski etnograf XIII, 1960, Boj za moške hlače.

⁶ Zbornik Etnografskog muzeja v Beogradu, 1955.

Boris Orel (prvi z leve) na "čelu" svoje 12. terenske ekipe (l. 1955) ob odhodu iz Brkinov. Med njenimi člani so na fotografiji: Ivan Romih, Radoslav Hrovatin, Fanči Šarf, Marija Jagodic (Makarovič), Milko Matičetov in drugi. ♦ Boris Orel (first from the left), leader of the 12th fieldwork team (1955) leaving the Brkini region. Among the team's members are (in the foto): Ivan Romih, Radoslav Hrovatin, Fanči Šarf, Marija Jagodic (Makarovič), Milko Matičetov and others. ♦ Boris Orel (primo da sinistra) alla testa della sua XII. equipe di ricerca sul campo (1953), in partenza dai Berchini. Tra i componenti il gruppo si riconoscono: Ivan Romih, Radoslav Hrovatin, Fanči Šarf, Marija Jagodic (Makarovič), Milko Matičetov e altri.

Prav Orel je prvi, ki se je - v svoji skrbi za premične in nepremične etnografske spomenike - začel zavzemati za postavitve slovenskega 'skansna' na Bledu.

Poleg svojih prispevkov v etnoloških publikacijah je dosti objavljajl v dnevnem in poljudnem časopisju, v revijah in koledarjih. Pisal je še o ljudskih plesih in noši Primorske in Koroške, o varstvu spomenikov itd.⁷

⁷ O podrobnostih glej Marija Makarovič, Življenje in delo Borisa Orla, Slovenski etnograf XVI-XVII, 1963-64, str. 18-22 (Bibliografija).

Poudariti je treba zlasti njegovo stalno zavzemanje za nove in večje prostore muzeja; s tem je seznanjal javnost, če se mu je le ponudila priložnost. "Za rešitev nujne muzejske razstave in depojske problematike si je prizadeval prav tako vneto, kot da bi šlo za njegovo lastno."⁸ Pregled teženj muzeja, da bi rešil svojo prostorsko stisko, je povzel v svojem predgovoru ob tridesetletnici muzeja. V njem je takole razmišljal o trideset let starem problemu: "Zdaj smo v letu 1954. Še nekaj mesecev in za nami bo enatridesetletnica Etnografskega muzeja. In drugo leto naslednja obletnica in tako dalje. Ali bo stanje Etnografskega muzeja glede prostorov ostalo vseskozi nespremenjeno? Ali bomo morali še nadalje vsako leto ponavljati staro pesem o težkih razmerah, v katerih že toliko in toliko let životari Etnografski muzej?"⁹ Žal je res, da je njegova slutnja (ki pa ni bila ovita le v pesimizem) po skoraj štiridesetih letih (in ponovni skorajšnji obletnici) resničnost, saj problem še vedno ni rešen.

Dosti njegovih razmišljanj je ostalo neobjavljenih in v rokopisih ležijo v arhivu SEM-a, še več njegovega znanja pa je leglo z njim v grob.

Ko je po osvoboditvi postal ravnatelj Etnografskega muzeja, si je zastavil nalogo, da bo iz njega napravil nekaj velikega. Dr. Jože Kastelic, tedanji ravnatelj Narodnega muzeja, je v svojem poslovilnem govoru ob smrti Borisa Orla rekel: "Tvoj veliki Slovenski etnografski muzej, slovenski 'Skansen', v katerega si veroval in mu bil idejni pobudnik, je še stvar bodočnosti, znabiti celo daljne bodočnosti. Toda nekoč ga bo Ljubljana imela. In takrat bo v njegovih osnovah na vidnem mestu stala tudi skala tvojega napa in bo blestelo tvoje ime."¹⁰ Ob nastopu ravnanja je pregledal vse zbirke, inventarne knjige in določil merila inventariziranja, shranjevanja in sistematičnega izpopolnjevanja zbirk. Zaradi njegovih prizadevanj so prišli v muzej predmeti s tistih območij, s katerih prej ni hranil nobenih predmetov (Primorska, Štajerska, Prekmurje). Število predmetov v muzejskih zbirkah se je v njegovem času potrojilo, vsi pa so bili ob inventarizaciji kar najbolj natančno opremljeni s podatki. V še večjem razmerju se je namnožilo število fotografij v fototeke, izrednega pomena so pridobitve ilustrativnega gradiva ter terenski zapiski njegovih ekip. Muzej hrani več kot dvesto njegovih zvezkov in v albumih terenskih ekip se našteje več kot pet tisoč njegovih posnetkov.

1947. je v utesnjenih prostorih na novo uredil stalno razstavo.

Njegova zasluga je, da so bili predmeti razporejeni tematsko po depojih in tudi pravilno restavrirani ter hranjeni v najboljših pogojih.

Ker se je zavedal, da obstajajo v etnoloških raziskavah velike vrzeli, jih je želel zapolniti s sistematičnimi vsakoletnimi kolektivnimi raziskovanji. Leta 1948 je organiziral prvo terensko ekipo, ki ji je v naslednjih letih sledilo še sedemnajst. Ponavadi je terensko delo trajalo kar cel mesec. Ekipe so kasneje poimenovali "Orlove ekipe", saj je bil on njihov pobudnik, organizator in vodja. Način terenskega dela v ekipah je po tem vzoru prevzelo še kar nekaj muzejev. Njegovih osemnajst ekip je raziskovalo območja: Šentjurij - Škocjan, Šmarje - Sap, Dekane, Marezige, Šentvid pri Stični, Mokronog, Kobarid, Trento, Šentjernej,

⁸ Marija Makarovič, Življenje in delo Borisa Orla, Slovenski etnograf XVI-XVII, 1963-64, str. 17.

⁹ Boris Orel, Ob tridesetletnici Etnografskega muzeja v Ljubljani, Slovenski etnograf VI-VII, 1953-54

¹⁰ Dr. Jože Kastelic, Boris Orel, Beseda ob krsti, Naši razgledi, 24. februarja 1962.

Goriška Brda, Cerkljansko, Kostanjevico, Brkine, Žužemberk, Vipavo, Velike Lašče, Črni vrh - Vojsko in Sentrupert. S teh terenov hrani dokumentacija SEM-a 7739 fotografij, 4559 prostoročnih risb in 507 tehničnih risb. Terenskih zvezkov z zapiski je kar 569, s terena pa je bilo prinešenih 835 predmetov.¹¹ V dokumentaciji so shranjeni tudi številni dokumenti in statistični obrazci prvih sedmih ekip, ki so jih pomagali sestaviti tudi sociologi. Našteti fond pomeni z nadaljnjimi terenskimi raziskavami osnovo in največji del celotne dokumentacije SEM-a. Prvotni namen raziskovanja ljudske kulture vsega slovenskega ozemlja je bil objava izsledkov v knjigi "Etnologija in folklor Slovencev"¹². Kasneje je bil ustanovljen Inštitut za slovensko narodopisje in je tako folkloristični del raziskav na terenu postal njegova pristojnost. Zbrano gradivo, žal, še ni ovrednoteno in je v celoti ostalo le v prvotni obliki (razen terenskih zapiskov, ki so v večji meri že pretipkani in urejeni tematsko in krajevno), posamezni poznavalci in strokovnjaki pa vseeno pogosto segajo po teh virih.

Omeniti je treba še nekatere funkcije, ki jih je imel Orel zunaj muzeja. Bil je ustanovitelj in predsednik slovenske podružnice Etnografske sekcije pri Društvu muzealcev Slovenije, v kateri je zlasti spodbujal pravilno delo v muzejih z etnološkimi oddelki. Z njimi je sodeloval tudi sicer in jim dajal strokovno in moralno pomoč.

Bil je zastopnik Jugoslavije v Mednarodnem muzejskem svetu, deloval je v Etnološkem društvu Jugoslavije, bil je član uredniškega odbora Etnološkega pregleda in sourednik revije Muzeji.¹³

Boris Orel je bil eden najboljših poznavalcev slovenske ljudske kulture. V bistvu je bil folklorist, ki se je zaradi odgovornosti, ki jo je čutil do svojega položaja, z vso vnemo posvetil proučevanju materialne kulture, in kot poudarja Marija Makarovič,¹⁴ je prav tu njegov delež velike vrednosti.

Bolezen in po njej smrt je Borisa Orla presenetila sredi delovne vneme, sredi nedokončanega dela, pa vendar je njegova dediščina izredno obsežna, njegovo delo temeljito in strokovno dosledno. Orel ostaja vir in eden izmed osrednjih likov slovenske etnologije s svojim bojevanjem proti času, ki je vse hitreje prekrival staro ljudsko kulturo, do katere je čutil iskreno ljubezen in ji je zato posvetil velik del svojih življenjskih moči.

BESEDA O AVTORICI

Barbara Sosič, dipl. etnologinja, kustodinja za dokumentacijo v Slovenskem etnografskem muzeju (od leta 1990).

ABOUT THE AUTHOR

Barbara Sosič, B.A. in ethnology, curator for documentation at the Slovene Ethnographic Museum since 1990.

¹¹ Alenka Simikič, Pomen Orlovih ekip za muzejski dokumentacijski fond, Zbornik 1. kongresa jugoslovanskih etnologov in folkloristov 2, Ljubljana 1983, str. 469.

¹² Boris Orel, iz poročila o delu I. ekipe, tipkopis, iz arhiva SEM-a.

¹³ Povzeto po Marija Makarovič, Življenje in delo Borisa Orla.

¹⁴ Ibid.

SUMMARY

ON THE OCCASION OF THE 30TH ANNIVERSARY OF DR. BORIS OREL'S DEATH

290

Boris Orel was born in Brnica near Beljak (Villach) in 1903. He started his career as a banking clerk and got to know the spiritual culture of the people through his activities as an amateur puppet player. He became director of the Ethnographic Museum immediately after the war and from then on dedicated his professional work to the research of all branches of material culture. He also stimulated his fellow-workers in the same direction. During his entire term of office as the Museum's director he never stopped pointing out the lack of space the Ethnographic Museum suffered under and which limited the Museum's activities from the very beginning.

Boris Orel co-edited 14 volumes of the Slovenski Etnograf and published a wealth of articles in them. Of outstanding importance are his discourse on the origin and development of the skis of Bloke, domestic craftsmanship, peasant attire, motifs on beehive panels, peasant furniture and agricultural tools. He was an outstanding expert on the Slovene countryside. In order to gather and document as much knowledge as possible on those parts of the Slovene territory which until then had seen no ethnological research, Boris Orel organized systematic collective field research operations between 1948 and 1961. The field teams of the Ethnographic Museum gathered abundant invaluable information from the areas of Dolenjska, Notranjska, Primorska and Istria. Later these teams were often referred to as "Orel's teams". Because of his persistent efforts to preserve folk culture Boris Orel will always remain one of the central figures of Slovene ethnology.

RIASSUNTO

A TRENT'ANNI DALLA MORTE DEL DR. BORIS OREL

Boris Orel nacque a Brnica presso Villaco nel 1903. Inizio la sua attività professionale come impiegato di banca, ma la passione per le marionette lo portò a incontrarsi con la cultura spirituale popolare. Subito dopo la seconda guerra mondiale divenne direttore dell'allora Museo etnografico e da quel momento in poi il suo lavoro fu indirizzato allo studio di tutti gli aspetti della cultura materiale, studio al quale incitava anche i propri collaboratori. Per tutto il periodo in cui fu direttore non cessò di ribadire che la mancanza di spazio impediva al Museo etnografico di svolgere il proprio lavoro al massimo delle possibilità.

Boris Orel fu coredatore di 14 annate della rivista Slovenski etnograf, per la quale scrisse anche un notevole numero di contributi. Ottimo conoscitore della campagna slovena, ha lasciato importanti saggi sulla nascita e lo sviluppo degli sci, sull'artigianato domestico, sui costumi ed i mobili dei contadini, sugli attrezzi agricoli. Dal 1948 al 1962, per il suo desiderio di documentare e conoscere nella maniera migliore quelle parti del territorio sloveno che fino ad allora erano rimaste escluse dalle ricerche, organizzò indagini sistematiche collettive sul campo. I gruppi di ricerca trassero da queste "spedizioni" preziosi dati relativi alla Bassa Carniola, alla Carniola Interiore, al Litorale e all'Istria. Questi gruppi vennero in seguito chiamati "equipes di Orel".

ETNO MUZEJSKE STRANI MUSEUM NEWS

ZAPISKI

MISCELLANEOUS

RAZSTAVE

EXHIBITIONS

MUZEJSKA PEDAGOGIKA

EDUCATIONAL ACTIVITIES

NOVE PRIDOBITVE

NEW ACQUISITIONS

MUZEJSKA DOKUMENTACIJA

MUSEUM DOCUMENTATION

POROČILA

REPORTS

NEKROLOG

NECROLOGY

DEKLARACIJA

DECLARATION

ZAPISKI MISCELLANEOUS

RAZMIŠLJANJE O BRDIH NA OBEH STRANEH MEJE

Inga Miklavčič-Brezigar

293

(Bi etnologija lahko sodelovala pri načrtovanju prihodnosti?)

Z razmišljanjem o Brdih na obeh straneh meje, kolikor jih poznam z raziskovalnega dela z zamejskim mladinskim raziskovalnim taborom v Števerjanu, vási v italijanskem delu Brd, ter iz opazovanja življenja v slovenskem delu Brd, bi pravzaprav želela načeti vprašanje, kako naj etnologija sodeluje v procesih načrtovanja prihodnjega razvoja bodisi kraja, območja ali, če hočemo, tudi države ali naroda. Ambiciozna želja, vendar menim, da je načrtovanje prihodnosti, načrtovanje razvoja, ki naj vodi k višji kvaliteti življenja, preveč resna stvar, da bi ga lahko z mirno vestjo prepustili le politiki - poleg raznih drugih tehničnih in humanističnih ved, ki se tega že zavedajo, bi svoje mesto, po mojem mnenju, morala dobiti tudi etnologija. Posebna kvaliteta, ki etnologijo usposablja za to nalogo, je širina pogleda, s katero poskuša zajeti vse prvine človekovega življenja in jih povezati v kulturno podobo določenega območja in določene človeške skupnosti. Tako povezuje raziskovanje materialne kulture (od gospodarstva do vseh drugih materialnih dobrin, ki jih človek potrebuje oziroma želi, da bi si zagotovil človeka vredno življenje, pa mu včasih uspe ali pa tudi ne), socialne kulture (medčloveških odnosov, ki naj bi nam zagotavljali prijetno življenje v komunikaciji s soljudmi, pa nam tudi včasih uspe ali pa ne) in duhovne kulture (ki naj bi človeka notranje bogatila in mu dajala globlji smisel življenja). Ta širina je pogosto obremenjujoča in vodi v površnost, zato je v etnologiji povsem razumljiva težnja k specializaciji. Vendar bi rada ponovno opozorila na večni problem razmerja dreves in gozda, na nevarnost, da zaradi posameznih dreves ne vidimo gozda in narobe. V vsesplošni specializaciji moderne dobe nujno potrebujemo tudi širino, zavestno tvegajoč tudi napake, nekako tako, kot potrebujemo splošnega zdravnika, ki naj bi poznal človeka ne le po njegovem telesnem stanju, pač pa tudi po njegovih medčloveških odnosih, po njegovem duševnem stanju.

Kako torej ob zgledu Brd preizkusiti možnosti etnoloških spoznanj ob opazovanju načina življenja (s tem, da bi morali ob tem zapisana mnenja še empirično dokazati)?

Brda so geografsko in kulturno določljiva pokrajina mehkega gričevja ob Gorici in Novi Gorici, ki se razprostira med rekama Sočo in Idrijo, med furlanskim svetom na jugozahodu in slovanskim na severovzhodu. Državna meja je nekoč strnjeno ozemlje ločila na italijanski del na območju Pevme in Števerjana in na večinski slovenski del s središčem na Dobrovem. Za italijanski del Brd je to pomenilo veliko gospodarsko izgubo zaradi izgube kmečkega zaledja, njegov obmejni značaj pa je tudi omejeval obnovitvena in razvojna vlaganja. Slovenski del je tedaj izgubil svojo naravno povezavo z Gorico in Krminom, oba dela pa sta se po drugi svetovni vojni razvijala nekako vsak po svoje, ne le zaradi državne meje, pač pa tudi zaradi vpliva različnih političnih režimov.

294 Zanimivo pa je, da se je ohranil podoben videz Brd na obeh straneh državne meje: kulturna krajina s številnimi vinogradi. Sicer opažamo, da so na italijanski strani številni vinogradi urejeni v skorajda industrijskem slogu, z betonskimi oporniki za trte namesto kolov, da je standard arhitekture na italijanski strani za spoznanje višji, da so ceste tam boljše ter gradovi obnovljeni in urejeni, vendar pa je opremljenost tako bivalnih kot gospodarskih stavb na približno enaki ravni in prav tako opremljenost kmetij s kmetijskimi stroji ter splošni standard ljudi, ki ga lahko merimo npr. z vsakdanjo nošo, prehrano in prevoznimi sredstvi. Vsakdanja noša se tudi v slovenskem delu Brd zgleduje po italijanskem stilu, prehrana je kombinacija tradicionalne kuhinje in italijanskih vplivov, avtomobili so sicer pri nas nekoliko slabši in starejši, vendar še vedno dovolj dobri in neredko ima družina po dva ali več avtomobilov.

Razvoj je torej vsaj na zunaj pripeljal do istih ali vsaj močno podobnih rezultatov. V čem pa so razlike in podobnosti obeh načinov življenja?

Po drugi svetovni vojni so slovenski kmetje na italijanski strani Brd ostali v kolonski odvisnosti od veleposestnikov s plemiškimi naslovi ali brez njih. Razočaranje preprostih kmetov, ki so se med drugo svetovno vojno borili tudi za spremembo tu še ohranjenih fevdalnih odnosov, lahko primerjamo z razočaranjem preprostih kmetov na slovenski strani. Ti so se prav tako borili tudi za lastništvo nad polji in vinogradi, ki so jih vzeli nekdanjim posestnikom, "izkoriščevalcem", pa so bili prisiljeni včlanjevati se v komunistične kmetijske zadruge. Oboji so ostali nesvobodni. Boj za ustrežnejše socialne odnose pa se je pod različnima režimoma nadaljeval. Podobno pot je pod različnima režimoma ubiralo tudi gospodarstvo. Kmečke žene z italijanske strani so tako kot med obema vojnoma še v petdesetih in šestdesetih letih nosile na prodaj v bližnji mesti Gorico in Krmin sadje in zelenjavo, mleko in jajca, le da so sedaj košare, "kaštele", "cajne" ali "dzeje", naložile na voz z volovsko vprego, ki ga je mož zapeljal v mesto. Pa tudi žene iz slovenskega dela Brd so naložile košare s sadjem na vozove, možje so jih odpeljali na železniško postajo v Plave, naložili v vagone in z njimi so se Brijke odpeljale prodajat v Bohinj, na Bled, na Jesenice. Modernejše so že imele kolesa za prevoz košar na krajše razdalje. Oboji pa so trpeli v odvisnosti: italijanski kmetje zaradi obvezne oddaje dela pridelka (npr. vsega grozdja, zase so dobili slabše vino ali "prešanino" ali pa le "pitjot" iz tropin, do 40 odstotkov sadja, ki ga je določil oskrbnik) posestniku, slovenski kmetja pa zaradi obvezne oddaje dela pridelka po nižjih cenah kmetijski zadrugi.

Razvoj gospodarstva in modernizacija kmetijstva sta pod obema režimoma potekala nezadržno in podobno po svoji poti. Svobodni kmetje, ki so si kljub kolonatu na italijanski strani ohranili neodvisnost (zanimivo je, da je bil v

Števerjanu med obema vojnama "velik kmet" že tisti, ki je sploh lahko obdržal svojo kmetijo neodvisno), in tisti, ki so se na slovenski strani uspešno upirali pritiskom, naj stopijo v zadrugo, so prvi začeli kupovati sodobne kmetijske stroje, modernizacija kmetijstva pa se je razmahnila ob koncu šestdesetih let in v sedemdesetih letih. Kmetje na italijanski strani meje so se leta 1968 osvobodili kolonskega razmerja, na slovenski strani pa je osvoboditev v psihološkem smislu prineslo ekonomsko osamosvajanje z redno zaposlitvijo in stalnim dohodkom, ki je ob dodatnem kmetijskem dohodku omogočal napredek.

Zaposlovali so se, seveda, tudi kmetje na italijanski strani, razlike v politiki nadaljnega razvoja območja na eni in drugi strani državne meje, na katere bi želela opozoriti, pa so se pokazale ob koncu šestdesetih let in v sedemdesetih letih. Že od leta 1965 dalje se je italijanski del Brd usmeril v vinogradništvo. Kmetje so dobivali ugodna državna posojila tako za modernizacijo kmetije in razvoj vinogradništva kot tudi za odkup zemlje v procesu dekolonizacije. V Števerjanu je večina nekdanjih kolonov odkupila zemljo, neodvisni kmetje pa so zemljo še dokupovali. K razvoju vinogradništva sta prispevali določitev "vinske ceste", ki je npr. v občini Dolenje pospešila nastanek številnih gostinskih obratov in turističnih kmetij, in pridobitev zaščitne znamke D.O.C. (d'origine controlata) za vina s kontroliranim poreklom, ki pomeni dodatno spodbudo za pridobivanje kvalitetnih vin. Razvoj načina življenja na podeželju na italijanski strani Brd je tako potekal na treh ravneh:

295

1. Ohranjena in obnovljena so bila posestva veleposestnikov, od katerih lahko kot primer postavimo znani Formentinijev grad v Števerjanu, ki ga je lastnik uredil v restavracijo in hotel visoke kategorije, zraven sta znana vinska klet grofa Formentinija in vinogradniški muzej; kompleks je pomemben kot center stacionarnega (ne le prehodnega) turizma, kombiniran s proizvodnjo in prodajo lokalnih vin visoke kvalitete, ki tako posredno zagotavljajo prodor v svet vsem števerjanskim vinom.

2. Podjetni kmetje so se usmerili v monokulturno vinogradništvo in razvijajo družinske kmetije s polnilnicami sortnih vin ter lastno distribucijo; celotna proizvodnja ostaja v okviru družine, dodatne delavce pa zaposlujejo le sezonsko; na kmetiji sta zagotovljena zaposlitev in zaslužek tudi za naslednike, ki se že od malih nog usposabljaajo za podjetniško usmerjeno delo na družinski kmetiji;

3. Velik del srednjih in malih kmetov kombinira kmečko delo z zaposlitvijo v bližnjem mestu; združeni so v zadrugo, ki skrbi za predelavo grozdja in kontrolo zorenja ter za stekleničenje pa tudi distribucijo vina, kolikor ga ne porabijo za svoje potrebe; kmetije niso le monokulturno vinogradniško usmerjene, živa je še tudi živinoreja.

Na slovenski strani je kombinacija različnih vplivov družbenega sistema onemogočila ali zavrla pobude, ki bi omogočale večji razvoj območja, pač glede na njegove danosti:

1. Družbena lastnina in nadzor nad nekdanjimi posestvi veleposestnikov sta onemogočila uspešno obnavljanje številnih gradov in veleposestniških arhitekturnih kompleksov v Brdih, ki so tako učinkovali kot rana v sicer kultivirani pokrajini ter odsevali neko splošno indiferentnost in kulturno zanemarjenost območja. Namesto obnove teh objektov in njihovega razvoja v centre turizma v Brdih je sistem "nikogaršnje" lastnine nad temi, sicer spomeniško zaščitnimi

objekti povzročil bodisi propadanje ali neustrezno rabo (za skladišča, hleve, stanovanja). Naj za primer omenim le grad Dobrovo, ki ga je naši družbi uspelo obnoviti šele leta 1991, medtem ko je prej desetletja razpadal, kompleks starega in novega gradu Vipolže s parkom, izmed katerih je stari grad še vedno v razsulu (v njem ima depoje Goriški muzej), novi pa je, po mojem mnenju, nefunkcionalno izrabljen za družbena stanovanja - celoten kompleks z urejenim parkom pa bi bil lahko turistični center podobne kvalitete, kot je sicer privatni, Formentinijev grad v Števerjanu.

2. Posamezni veliki kmetje, ki so še pod prejšnjim režimom želeli razvijati svojo individualnost in podjetniško miselnost tudi v kmetijstvu, so se le z velikimi težavami in tudi z velikim naporom prebijali iz okvira združništva in kolektivistične miselnosti socialistične družbe. Šele ob sprostitvi režimskih okovov od konca osemdesetih let dalje so začeli uspešneje poslovati, razvijati in prodajati domača vina in jih distribuirati pod svojim imenom z lastno nalepko ter v nekaj primerih tudi razvijati kmečki turizem.

3. Velika večina briških kmetov je bila povezana v sklopu kmetijske zadruge; organiziranost vinogradništva v "družbeni" kmečki zadrugi in industrijsko zasnovani vinski kleti na Dobrovem pa je povzročala številna negotovanja briških kmetov, ki jih je omejeval monopol obeh podjetij pri odkupu grozdja in vina po bistveno nižjih cenah, kot bi jih lahko ustvarjal prosti trg.

Večina srednjih in malih briških kmetov tako na italijanski kot na slovenski strani kombinira zaposlitev s kmetijo. Toda medtem ko na italijanski specifični delovni čas (bodisi deljen ali kako drugače prilagojen) onemogoča čezmernost pri kmečkih delih, omogoča razporeditev delovnega časa v slovenskih tovarnah in podjetjih kombinacijo zaposlitve v tovarni in rednega dela na kmetiji, ki, po mojem mnenju, izčrpa človeka. Delovni čas od zgodnjih jutranjih ur (začetek dela ob šestih ali sedmih zjutraj, s potjo do Anhovega ali Nove Gorice) do zgodnjih popoldanskih (do dveh ali treh popoldne) povzroča nadaljevanje dela na kmetiji do trde teme. Poleti se delo ne ustavi do devetih ali desetih zvečer. Lahko bi sklepali, da Brice na naši strani meje k čezmernemu delu priganja težnja po materialnih dobrinah, in mogoče je pri posameznikih to tudi res. Vendar iz mojega opazovanja in pogovorov z ljudmi lahko sklepam, da človeka ne žene pohlep, pač pa je to utečen način življenja celotne skupnosti, življenjski tempo, ki se mu vsi podzavestno podreajo. Normalno oziroma obvezujoče je in je bilo v preteklosti še toliko bolj, da je človek zaposlen, zato ker je le zaposlitev zagotavljala socialno varnost in mirno starost s pokojnino. Normalno je tudi, da so ženske zaposlene, saj tudi tako pojmujejo enakopravnost. Kljub zahtevnosti in utrudljivosti gospodinskega dela le-to ni cenjeno, ker pač ni plačano. Sama kmetija pa tudi priganja k delu, saj "zemlja zahteva svoje" in kmet, ki bi svojo zemljo pustil zanemarjeno, zato da bi si privoščil npr. počitnice, prosti čas itd., bi po vsej verjetnosti izgubil ugled v soseski.

Izredna delavnost omogoča Bricem, da pri razvoju svojega območja dohitvajo italijanski del Brd. V zadnjem času so k temu seveda pripomogle tudi tako imenovane "italijanske penzije" - dohodek, ki ga starejši ljudje dobivajo za svoje delo in vojaške obveznosti, ki so jih odslužili pod Italijo. Ko opazujemo način življenja na obeh straneh meje, vidimo na italijanski strani večjo lagodnost, umirjenost, polja in vinogradi so obdelani, vendar s stroji to poteka nekako lažje; čeprav tudi tam delajo kmetje od jutra do večera, se zdi, da le niso tako obremenjeni z delom kot ljudje na naši strani; opazimo lahko praznično vzdušje

ob nedeljah in na italijanski strani ob nedeljah ne bomo videli domačinov pri zidanju hiše, kar je na slovenski strani skorajda običajno; naši ljudje si ob nedeljah ne privoščijo nedeljskega kosila v gostilni, pač pa dobimo tako po italijanskih kot po naših gostilnah "same Talijane". Ne, da bi si takega kosila ne mogli privoščiti, kratko malo ni v "navadi", da bi družina šla na nedeljski izlet in nedeljsko kosilo.

Če torej, na primer, vzamemo "nedeljski izlet s kosilom v gostilni" kot prvo nekega načina življenja, lahko posplošeno ugotovimo, da na italijanski strani meje obstaja, na naši pa ne.

Kaj lahko obstoj ali neobstoj neke kulturne prvine pomeni v širšem kontekstu družbenega življenja, kaj pomeni za medčloveške odnose, kaj pomeni za način življenja, pa je spet vprašanje, ki zahteva posebno obravnavo.

Etnologi lahko, poleg drugih strokovnjakov za načrtovanje strategije našega prihodnjega življenja, pripomoremo k temu, da se bomo zavedali številnih, mogoče na prvi pogled nepomembnih drobcev v zapletenem mozaiku našega življenja. Sociologi npr. že opozarjajo na preutrujenost slovenskega naroda. Vendar te preutrujenosti ne bomo odpravili, recimo, s tem, da bomo ženam omogočili ali jih bomo prisilili, da bodo ostajale doma, pri gospodinskem delu. Prav tako se je ne bomo rešili z opozarjanjem, češ, naj se ljudje ne "ženejo za materialnimi dobrinami". Spremeniti moramo način življenja. To pa ni tako lahka naloga.

Ali smo etnologi pripravljeni razvijati tudi to plat naše vede?

To vprašanje pa sem si vseeno zastavila, ko sem primerjala način življenja ljudi v italijanskih in slovenskih Brdih, torej tudi v času, ki ga živimo in ko je pred Slovenci odgovorna naloga, kako bomo v bodoče usmerili svoje življenje.

Menim, da moramo razmišljati o etnologiji, ki bo lahko kot veda tudi s svojimi aplikativnimi raziskavami usmerjala družbeni razvoj. Menim, da je bila usmeritev v raziskovanje kompleksne problematike nakazana v teoretični podlagi raziskovanja načina življenja, kot ga je zastavil dr. Slavko Kremenšek. Le-ta je v prispevku o razvoju slovenske etnološke misli premik k raziskovanju širše kulturne problematike (in ne le posameznih kulturnih sestavin) pripisal dejstvu, da zanima etnologa predvsem odnos med človekom in kulturnim okoljem (v članku Družbeni temelji razvoja slovenske etnološke misli, Pogledi na etnologijo, Ljubljana 1978, str.9-65). Razširitev zanimanja etnologije na kompleksno proučevanje načina življenja vseh družbenih skupin pozitivno ocenjuje tudi dr. Angelos Baš, ki v tem vidi nove možnosti etnologije (v članku O "ljudstvu" in "ljudskem" v slovenski etnologiji, Pogledi na etnologijo, Ljubljana 1978, str.68-115). Vendar teoretične misli v praksi velikokrat niso učinkovite. Projekt Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja - 20. stoletje ni izpolnil vseh pričakovanj. Drugih projektov, ki bi v praksi preizkušali sodobne teoretične usmeritve, pa se etnologi ne lotevamo, zato mislim, da je zdaj etnologija v fazi, ko tega vprašanja ni primerno odpirati.

LITERATURA

Tabor "Brda 88", Publikacija mladinskega raziskovalnega tabora "Brda 88", ki je deloval v Števerjanu, Gorica 1989.

Noi e Collio - Mi in Brda, publikacija srednjih šol "L. Perco" iz Ločnika in "I. Trinko" iz Gorice, Gorica 1990.

OB OŽIVITVI ETNOLOGA

Vilko Novak

298

Ob novem Etnologu, ki smo ga dobili z letnico 1991 in štetjem letnika I (LII), me navdajajo mešana občutja, bolj žalostna kot vesela. Prvič zaradi vseh sprememb in dogodkov, ki so jih povzročili v izhajanju naših etnoloških glasil težki, nenormalni časi in razmere; drugič zavoljo navezanosti na vsa ta glasila in z njimi na razvoj slovenske etnologije. Zato bi k primernim in potrebnim besedam glavne urednice v uvodnem članku prvega novega letnika dodal le nekaj odgovorov na njena vprašanja in nekaj misli enega izmed tistih, ki so vsa ta glasila skoro od začetka spremljali.

Kot je bilo že drugod nakazano, so imela ta glasila - z mariborskim Časopisom za zgodovino in narodopisjem vred - svoj obraz, svoje značilnosti in svoj pomen. Od nekaj smo govorili o Županičevem in Ložarjevem Etnologu. Kar bom povedal o prvem, temelji na dolgoletnih razgovorih z N. Županičem samim (1948 do 1955, ko sem bil pri njem asistent na fakulteti) in deloma s Stankom Vurnikom (1928 do 1932). Kako je sploh prišlo 1921 do ustanovitve Etnografskega inštituta v Narodnem muzeju v Ljubljani in nato 1923 Kraljevega etnografskega muzeja z Županičem kot upravnikom v prvem in direktorjem v drugem? Ravnatelj Narodnega muzeja Josip Mantuani je imel mnogo smisla tudi za etnologijo in je uredil v muzeju posebno dvorano s predmeti slovenske ljudske kulture, ki je dolgo pomenila naš Etnografski muzej. Na samostojen muzej v tistih prvih letih po Avstriji pač ni bilo mogoče misliti, saj tudi primernega človeka ni bilo za njegovo vodstvo (najbolj bi bil še primeren Fr. Kotnik).

Županič je bil od 1908 kustos v Narodnem muzeju v Beogradu in se je s svojo nadarjenostjo za staro zgodovino in antropologijo, podprto z dobro šolanostjo, posvečal tema predmetoma in nameraval postati docent za etnologijo na beograjski univerzi. Njegov zmagoviti tekmeč pa je bil Jovan Erdeljanović, ki je zavzel to mesto. Naj tu povem, da je bil Županič tragična osebnost (Bratko Kreft mi je nekoč dejal: Ta človek zasluži roman, čeprav ga je poznal le z ene strani), ker zaradi razmer, v katerih je živel, in svojih nagnjenj ni mogel docela razviti svojih sposobnosti. Ko je kot Slovenec, ki so mu bili naklonjeni nekateri Srbi (med njimi najvplivnejši Jovan Cvijić, prim. SBL), prišel v Jugoslovanski odbor in po vstopu v Narodno radikalno stranko dobil vpliv v Sloveniji, kjer je bil s svojo srbsko stranko osamljen, je pri beograjskih politikih dosegel ustanovitev Etnografskega inštituta. Sočasno je bil določen za poverjenika (ministra) za

socialno politiko v zadnji pokrajinski vladi za Slovenijo, vendar tega ni sprejel zavoljo sočasnega imenovanja za upravnika EI. Še bolj pomembno pa je bilo imenovanje za ministra brez listnice v vladi N. Pašića 1922, kar je nehal biti v maju 1923, ko je postal ravnatelj EM, kar si je tudi izposloval med beograjskim ministromenjem.

Županič je bil še do maja 1924 minister "na razpoloženju" (za ministra se je dal naslavljal še dolgo, in komur to ni šlo z jezika - meni je naslov univerzitetni profesor pomenil mnogo več - tistemu ni bil naklonjen) in je še 1927. izdajal volilno glasilo NRS Samouprava, čeprav brez "upa zmage", toda stranki je moral biti hvaležen. Ker je bil politično odtujen slovenskemu okolju in borec za jugoslovansko enotnost (obsojen od Avstrije na smrt), je gledal neprijazno na slovenski "separatizem". Zaradi te druge tragične poteze, ki jo je še krepil njegov ponos in zavest, da je intelektualno nad drugimi, ni imel prijateljev. Ko mi je v dolgih samogovorih večkrat tožil: Saj v znanosti nisem ničesar naredil - politika in ženske so bile krive! - sem mu moral dokazovati nasprotno.

299

Antropolog in zgodovinar Županič, ki ni imel do slovenskega terena nikakega razmerja, pač ni vedel kaj početi z dvorano predmetov s Kranjskega v Narodnem muzeju, zato ga je "reševala" politika do 1923. Za restavratorja je postavil slikarja Maksima Gasparija, ki je šel z njim včasih na teren, predvsem v Belo krajino pa tudi v Srbijo in Makedonijo. Ko je 1924 Stanko Vurnik doktoriral, je Izidor Cankar prosil Županiča, naj ga sprejme za asistenta. Menim, da je Županič bolj računal s Cankarjevim političnim vplivom kot pa s potrebo po asistentu.

Vsaj podpisanemu ni znano, ali je bil ravnatelj zadovoljen z asistentovimi načrti (prim. Etnolog I, 138 sl., in Novak, Raziskovalci, str. 308 sl.) in videl v njih rešitev za prihodnost muzeja. Mogoče mu je celo Vurnik priporočil izdajanje časopisa, kateremu je sam dal slovenski značaj. Še pojasnilo, da je Županič sam napisal svojo bio- in bibliografijo za Etnolog I, str. 144 sl., in jo dal podpisati Vurniku, čeprav se je le-ta branil (Vurnikova izjava meni).

Prav tako ni nikjer zapisano, da se je po Vurnikovi smrti 1932 prijavil na njegovo mesto Lojze Golobič, v Zagrebu diplomiran geograf in etnolog (pod B), čigar diplomsko nalogo je prof. Gavazzi objavil v Zborniku za narodni život i običaje 28: Porod, svatba, smrt v Semiču v Beli krajini. Oboje sta bila že vzroka, da ga je Županič odklonil, pa še iz kulturnega uredništva Slovenca je prišel. Tam je tudi moral ostati do prezgodnje smrti (1934).

Urednici je "uganka": "Zakaj Etnolog?" - Pač zato, ker je Županič prišel iz Beograda*, kjer so na univerzi stroko imenovali etnologija, čeprav so imeli Etnografski muzej in tudi Srpski etnografski zbornik, ki ga je urejeval geograf Cvijić. Prav tako sta bili v Skopju in Zagrebu katedri za etnologijo. Čeprav je Županič razlikoval med etnologijo in etnografijo - tako se je predmet imenoval

* Op.ur.:

Kot urednici mi ni šla izpod peresa tako, kot se mi je zdela, poenostavljena trditev (saj etnologija ni zrasla na srbskih tleh), čeprav mi Županičevi beograjski dnevi, njegova zagledanost v vse srbsko in obstoj študija etnologije na nekaterih univerzah po tedanji Jugoslaviji niso bili neznana dejstva.

V mislih sem se spraševala o Županičevi razgledanosti po evropski etnologiji, predvsem po francoski, vendar temu, brez pravih podatkov v roki, nisem prišla do konca. "Uganko" sem pustila v izziv kakemu bodočemu "županičologu".

uradno v Izpitnem redu filozofske fakultete vsaj do 1928, preden je katedra začela delovati, mu je vendarle "etnologija" pomenila (kot mnogim drugim) nekaj širšega, znanstvenoraziskovalni del stroke, ki naj bi mu "etnografija" kot opisni del le zbiral gradivo. In Županiču je pomenila tudi raziskovanje nastanka ljudstev, narodov, saj se je s tem ukvarjal. Županiču torej ne gre nikaka novatorska zasluga z vplivom na poznejšo uveljavitev termina "etnologija", ki smo ga na naši fakulteti (po njem) uvedli tako v naslovu katedre in oddelka kot predmeta, prav tako pa tudi v strokovnem pisanju (čeprav ne vsi dosledno).

In prav v zvezi s tem naj nadaljujem označevanje Županičeve strokovne in duševne razklanosti: ni spremljal strokovne literature (zato se ni brigal za teoretski razvoj evropske etnologije), ostal je v mejah svoje začetne tematike, zato se mu je npr. zgodilo, da ga je zaradi članka *Der Anten Ursprung und Name* ostro zavrnil češki zgodovinar K. Bouda, Županič pa njega nazaj kot kakega ničvedneža, nato pa mi je sam potožil, ko je dobil informacije o Boudi, da "ga je polomil" (gl. *Zgodovinski časopis* VI-VIII). In še en primer: za razpravo o *Nastrižnem kumstvu* sem mu moral kot asistent sam zbrati literaturo in formulirati njena dognanja. In čeprav mu je prof. Kidrič svetoval, kako in iz česa (svojih dotedanjih spisov) naj sestavlja svoja predavanja na fakulteti za začetek - tega ni storil. Zato je moral med predavanji polemizirati s tujimi besedili, ki jih je bral ...

Tudi po Vurnikovi smrti je Izidor Cankar privedel Županiču kandidata za novega kustosa, Franca K. Kosa, svojega diplomanta. In še besedo o zadnjem (XIII) Županičevem letniku *Etnologa*, ki ga je dal tiskati v Beograd in "je nosil/a/dolg podnaslov: Glasnik etnografskega društva, etnografskega muzeja in etnološkega seminarja na univerzi v Ljubljani", kot navaja urednica na strani 14. To je bilo seve docela samovoljno, ker je *Etnografsko društvo*, ki ga je Županič ustanovil z učiteljem Vekoslavom Bučarjem, obstajalo v resnici le na papirju, čeprav je bilo mogoče ustanovljeno z dobrim namenom, vendar nista povabila k sodelovanju menda nikogar od tistih, ki so dotlej kaj objavljali s tega področja. Resnični izdajatelj časopisa je bil pač le *Etnografski muzej* in se je Županič pri tej "razširitvi" pač uštel, saj je bil na njegovo mesto imenovan kot "v.d. ravnatelja *Etnografskega muzeja* v Ljubljani" - tako je zapisal na naslovni strani *Narodopisja Slovencev* I (1944) dotedanji kustos za arheologijo v *Narodnem muzeju* in privatni docent za ta predmet na filozofski fakulteti. "Redakcija in uprava" *Etnologa* torej na univerzi ni imela kaj delovati, ker je Ložar začel pripravljati nov, XIV. letnik, ki je mogel iziti šele 1942. Od sodelavcev Županičevega *Etnologa* živi le še podpisani - kot neimenovani prevajalec razprave Avgusta Pavla *Odprta ognjišča v kuhinjah rabskih Slovencev iz madžarščine* (prevedel po maturi 1928 na pobudo prof. Janka Severja, ki je rokopis pokazal najprej prof. Ramovšu in Nahtigalu in sta mu svetovala *Etnolog*) v letniku IV, 1931. Od sodelavcev Ložarjevega *Etnologa* pa smo živi: S. Vilfan, M. Matičetov in podpisani.

K "Slovenskemu etnografu" pa moram pripomniti, da me je Boris Orel, s katerim sva se seznanila 1938, naprosil za spis o Slovenskem Porabju 1945, ko sem bil še na gimnaziji v Soboti, češ da se mudi, ker bo ves letnik posvečen našemu zamejstvu in bo rabil kot dokumentacija na mirovni konferenci v Parizu. Na dopisnici z dne 30. I. 1946 me sprašuje: "Ali boste do srede marca s člankom lahko gotovi?". Ker mi že za pisanje naročene brošure o Slovenskem Porabju, ki bi naj imela isti dokumentarni in propagandni namen, tedanji voditeljji

soboškega okraja niso dovolili ne Jožetu Maučecu ne meni, da bi šla za nekaj dni v Porabje in zbrala nekaj nujnih svežih podatkov zanjo, sva morala pač napisati, kar sva vedela in znala ter imela v zapiskih na voljo (Slovensko Porabje, Ljubljana 1945) - tako sem tudi članek (razprava bi ga ne upal imenovati) Etnografska karakteristika Slovenskega Porabja moral napisati na podlagi prav skopega lastnega gradiva in enako skope literature. Ko sem bil nato v marcu 1946 na hitro premeščen na gimnazijo v Kranj, kjer sem služboval od decembra 1938 do začetka aprila 1941, sem začel obiskovati Borisa Orla v EM, kjer je bil tudi že Milko Matičetov kot asistent. Mimogrede naj še povem, da me je Maksim Gaspari - kot delegat - nekje v drugi polovici 1945 obvestil o personalnem stanju v EM (prim. njegov dopis ministrstvu v Etnologu I (LII), 1991, str. 12), da me je omenil ministru Ferdu Kozaku in da me imajo v razvidu za morebitno namestitev v EM. Ko sem se v avgustu 1946 z družino preselil v Ljubljano - še vedno kot profesor v Kranju, kamor sem se še ves september vsak dan vozil z vlakom, smo se z Orlom in Matičetovim mnogo pogovarjali o rokopisu naslednjega letnika Etnologa, ki "se je izgubil" nekje na ministrstvu za prosveto, od začetka 1948 - če ne že kaj prej - pa tudi o novem imenu časopisa. Dotedanji Etnolog ni bil nikaka izjema glede tega, da je moral - zaradi preloma "kulturnega molka med vojsko" - spremeniti ime. Ali pa je bil edini, zakaj mnoge revije so po vojski prenehale izhajati, le prejšnji sodelavci Ljubljanskega zvona in Sodobnosti so začeli izdajati Novi svet.

Zakaj je ta zahteva po spremembi imena prišla šele v začetku 1948 (ali mogoče konec 1947)? Pač zato, ker tisk izgubljenega rokopisa še ni bil aktualen in so se za to določeni varuhi šele tedaj prebudili ter "znašli" v čarobnem krogu: kaj je bil Etnolog, kdo, kdaj itn. Čisto naravno je, da je Orlu - in mogoče sočasno tudi Matičetovemu - prišlo najprej na misel ime Etnograf, saj smo dotlej vsi govorili o etnografiji pa o etnografih (prim. naslov mojega članka za novi letnik!). Potem se pa motno spominjam, da je najbrž Orlu prišlo na misel, ko je verjetno že dobil v roke rusko revijo Sovjetskaja etnografija in je dejal: zakaj pa ne bi rekli: Slovenska etnografija? Ampak to zveni kot prevod ruskega, pa malo sprememimo: Slovenski etnograf. - Ne morem reči, da je govoril dobesedno tako, ampak v tem smislu in to potrjuje tudi M. Matičetov. Prim. k izrazoma tudi Orlovo pismo Vukanoviću v Etnologu I (LII), str. 23!

Da je bil Slovenski etnograf 1948 prvi izhajajoči strokovni časopis v tedanji Jugoslaviji, ki je začel po vojski izhajati in da si je kmalu pridobil tudi mednarodni ugled, za kar so poskrbele mnoge zamenjave s sorodnimi revijami, kakor tudi korespondenca, izmenjava separatov in osebna srečanja urednikov in drugih sodelavcev s strokovnjaki po vsej Evropi (npr. 1951 na mednarodnem kongresu v Stockholmu; 1952 na Dunaju; 1955 v Arnhemu na Nizozemskem; začele so delovati Alpes Orientales s simpozijem v Ljubljani 1956, v Gradcu 1959 itn.), je res. In to je v veliki meri zasluga tako plemenito zagnanega, široko razgledanega, prav bančniško (iz te stroke je prišel!) rednega, natančnega in skrbnega - ob M. Matičetovem drugega - urednika, kot je bil Boris Orel. Drugi smo mu pomagali po svoji moči. To je bila prijetna, zares velika - "Orlova doba" (kot sem dejal ob njegovem pogrebu), ki bi bila uresničila v naši stroki še mnogo velikih načrtov, ko bi mu bilo dano živeti naprej. Malokdo se zaveda, kako je ta prezgodnja smrt zavrla razvoj naše stroke, katere edini tiskani glasnik je bil tedaj prav Orlov in Matičetovega Slovenski etnograf. Kar sem o vsem tem zapisal v Časopisu za zgodovino in narodopisje 1977, str. 272, potrjujem in vzdržujem še

dandanes. Ker odkrivamo nekatere ne nepomembne podrobnosti iz zgodovine naše stroke in naših glasil šele zadnji čas - kar ni nepomembno tudi za prihodnost, ko bodo prav tako iskali, upajmo, zanamci odgovore na razne neznanke, kot jih iščemo danes mi, naj tu nadaljujem tisto svojo sodbo o naslednjih letih SE, ki sem jo zapisal v ČZN.

Ker smo se ob tako nagli smrti B. Orla vsi sodelavci zavedali, da je končana neka ustvarjalna doba pri naši reviji in da je mogoče celo ogrožen njen obstoj, smo se takoj sestali v Inštitutu za slovensko narodopisje pri SAZU - tedaj še ni bilo kilometrskih naslovov in z njimi zamotanega razmerja med ustanovo in sodelavci - ter svoj dogovor tudi pismeno oblikovali, da se zastopniki Etnografskega muzeja kot izdajatelja časopisa in preostali zastopnik uredništva, Inštituta in oddelka za etnologijo na filozofski fakulteti obvezujejo, da je treba časopis SE nadaljevati s sodelovanjem vseh aktivnih slovenskih strokovnjakov ter, ko bo imenovan nov ravnatelj EM, sestaviti v skladu s tem dogovorom novo uredništvo, v katerem bodo zastopane vse tri imenovane ustanove. Po en primerek pogodbe je dobila vsaka podpisana ustanova, za EM tedanja v.d. ravnatelj Marija Makarovič.

Ko je bil potem imenovan za ravnatelja EM B. Kuhar - kdaj, na pamet ne vem in ni pomembno - je sestavil uredniški odbor, ki se je potem stalno menjaval. M. Matičetov pa je že zbiral gradivo za naslednji letnik, t.i. Orlov zbornik. Ko je B. Kuhar prišel k meni na fakulteto, sem mu povedal, da ne soglašamo z njegovim načinom "imenovanja" uredniškega odbora, pa je odvrnil, da tisti naš dogovor njega ne obvezuje. Nato sem mu odpovedal sodelovanje, že napisan začetek članka o B. Orlu pa sem izročil M. Makarovič, da ga lahko uporabi. O Orlu sem nato napisal nekrolog v Etnološki pregled 4, 1962.

Zaradi neurejenosti v uredništvu SE in vseh razmer v stroki se je Inštitut za slovensko narodopisje pri SAZU odločil izdajati časopis Traditiones. V njem smo tisti, ki nismo bili zadovoljni s SE in smo prenehali sodelovati v njem, objavljali od 1971 svoje raziskave. Na prošnjo glavnega urednika mednarodne etnološke revije Ethnologia Slavica, ki izhaja po zaslugi vnetega Jána Podoláka že dvaindvajset let, pa jo naši etnologi tako malo poznajo, sem napisal za njen II. letnik (1970, str. 287-290) poročilo o prvih dvajsetih letnikih SE. Tako smo morali vsaj nekateri, ki smo bili tudi v širšem uredniškem odboru tega časopisa, skrbeti vsaj z nekaj prispevki za navzočnost slovenske stroke, kakor smo morali za isto navzočnost skrbeti tudi v glasilu Etnološkega društva Jugoslavije - v Etnološkem pregledu (od 1959), ki je tudi tako klavrno končal, da niti nisem prejel vseh letnikov kot nekdanji predsednik društva in sourednik glasila.

Ta razbitost - pa še pomislimo na ČZN, ki ni znal pritegniti sodelavcev vsaj za svoje prvotno določeno, severno slovensko območje in že dolgo po krivem nosi svoj naslov - nam pač ni bila v prid, čeprav je bila do neke mere upravičena. In kako bo naprej? Sam sem - in gotovo še kdo izmed nas starejših - čustveno navezan na Etnolog I - XVII, predvsem na prve letnike zaradi Vurnika in svojega skromnega sodelovanja, ki me je navezalo nanj in na A. Pavla. Prav tako sem čustveno močno navezan na prvih petnajst letnikov SE, mnogo manj na nekako prisiljeno sodelovanje pri nekaterih naslednjih letnikih (do 21.-22.), ko drugega glasila v Sloveniji nismo imeli. Vendar - zopet (tako rekoč tretji) Etnolog? Če imam pri svojem vstopu v štirinosemdeseto leto še kaj pravice govoriti o prihodnosti in posebej o svojem deležu pri njej - moti me to dvojno štetje, pri čemer se bo marsikdo zmotil pri navajanju revije; kleli bodo bibliografi in končno

- menim, da še ni bilo v Evropi znanstvenega glasila, ki bi s ponovnim prevzemom prvotnega imena "povzelo" tudi kar dve prejšnji glasili (z različnima imenoma), začelo pa zagotovo tudi nov značaj novega glasila.** Vem in čutim, da je najbolje "zbrisati" tudi glede tega iz preteklosti vse, kar je bilo neprijetnega, nezrelega in začeti nanovo. Če je pa vam mlajšim prav - bodi, meni bo tudi prav, saj menim, da citiral več ne bom, če me bo pa še kaj sililo k pisalnemu stroju - kot me je tole pisanje - vam bom z veseljem ponudil v objavo. Vso srečo!

** Op.ur.:

Morda smo res naredili malce nenavaden korak, vendar premišljen, utemeljen in, kar zadeva dvojno štetje, na vidnem mestu natančno pojasnjen - prav zato, da bi ne "zbrisali" vsega iz preteklosti in ranili čustev katerega izmed "naših starejših". Glasnik muzeja in stroke ima svojo dolgoletno tradicijo, ne glede na različna imena in uredniške koncepte. In to tradicijo smo sešteli v dvainpetdeset zvezkov.

ETNOGRAFSKA ZBIRKA NA BUKOVJU V
ŠTEVERJANU

Akcija za Briški muzej kmečke kulture se je začela sredi leta 1979. Takratni tajnik Slovenske prosvetne zveze za Goriško časnikar Marko Waltritsch je dal zamisel, da bi v Števerjanu uredili etnografski muzejček, stalno zbirko predmetov in dokumentov o vinogradništvu v Brdih in sploh o ljudski, kmečki kulturi v tem delu Goriške.

Zavedati se moramo, da kulturna dediščina, kulturno bogastvo ni samo palača, cerkev, umetnina; tudi mlin na vodo, kovačnica, sodarska delavnica, kolonska hiša so kulturni spomeniki, ki jih moramo zaščititi. Zelo pomembno in zaslužno je zbiranje in hranjenje odsluženega starega orodja, kuhinjskega pribora ipd., ki so z umetniškega vidika lahko nepomembni, v resnici pa priče in dokumenti o življenju, delu, kulturi naših prednikov in zato vredni vsega spoštovanja.

Z ureditvijo stalne etnografske razstave bi prikazali domačinom in obiskovalcem delček preteklosti, omike, dosežkov in socialnega ter gospodarskega razvoja našega človeka. To bi prav gotovo pomagalo, da bi se današnja mladina s ponosom zavedela svojih korenin, postala bolj samozavestna in prepričana o enakovrednosti naše kulture kulturi sosednjih narodov.

Kot član predsedstva SPZ in nekaj let odgovoren za organizacijo poučnih predavanj po vaseh na Goriškem sem bil v stalnem stiku z večjim številom aktivnih članov naših društev in z vaščani. Ti so zvedeli za akcijo na Števerjanskem in so se začeli zanimati zanjo. Po malem je začelo pritekati raznovrstno zanimivo dokumentarno gradivo s cele Goriške. Po društvih sem pomagal pri njegovi selekciji. Ob jubilejnih obletnicah društev sem pripravil nekaj dokumentarnih razstav s pomočjo njihovih požrtvovalnih članov.

Na SPZ smo začeli misliti na nekakšen zbirni center, arhiv za zbrano gradivo in kmalu smo ustanovili v sklopu goriške ljudske knjižnice Damirja Feigla tudi dokumentacijski Odsek za zgodovino in etnografijo Gorica (OZEG). Ta je deloval pod okriljem SPZ (poznejše Zveze slovenskih kulturnih društev) do priključitve knjižnice Narodni in študijski knjižnici v Trstu. Tudi OZEG spada sedaj k tej ustanovi.

S prijateljem Silvanom Pittolijem, predsednikom Kulturnega društva Briški grič iz Števerjana, sva se v daljnem letu 1979 lotila organizacijskega in teren-

Preša iz zbirke na Bukovju, fotografirana še na svojem prvotnem mestu v kleti v Želinju
(Foto Z. Vogrič)

Fotografija razglednice iz bukovške zbirke. Razglednica je izpred 1. svetovne vojne.

skega dela. S pomočjo nekaj sodelavcev sva nekaj zimskih sezon zbirala po Brdih eksponate za muzejček. Nabrala sva lepo število primerkov starega orodja, nekaj značilnih briških vozov pa slik, raznih listin itd.

Pri tem delu sva lahko računala na pomoč in naklonjenost takratnega ravnatelja Goriškega muzeja v Kromberku (Nova Gorica) dr. Branka Marušiča in strokovno podporo muzejskega osebja. Konkretno in z dragocenimi nasveti nama je bil vsestransko na razpolago kustos muzeja etnolog Naško Križnar. Z njim sva navezala prijateljske vezi; stalno naju je hrabil in spodbujal k delu. Še danes ohranjamo prav dobre stike z omenjenim muzejem. Uživamo podporo ravnateljice gospe Slavice Plahuta, pomoč etnologinje gospe Inge Miklavčič-Brezigar in gospe Katje Kogej ter ostalega osebja. Izrabljam to priložnost, da se vsem prav prisrčno zahvalim.

Nekaj let je akcija lepo potekala. Za propagiranje našega delovanja smo priredili razstavo etnografske fotografije, predavanja, razgovore in s pomočjo Naška Križnarja tudi nekaj večerov etnografskega filma. Za plačilo sprotnih stroškov smo imeli podporo ZSKD; honorar za delo je bil minimalen, v glavnem je vse slonelo na prostovoljstvu.

Medtem je Slovenska kulturno gospodarska zveza odkupila na Bukovju (zaselek na Števerjanskem) večjo hišo, v kateri naj bi uredili sedež kulturnega društva, večjo dvorano za razne prireditve, administrativne prostore, skladišča in klet Vinogradniške zadruge Brda. V njenem pritličju so bili predvideni večji prostori za etnografsko zbirko in enoteko. Sčasoma je zadruga nujno potrebovala dodatne prostore, in smo morali preseliti vse zbrano gradivo. Porazdelili in nakopičili smo ga po neprimernih lokacijah, po kletih, "podstrehih" (lopah) in barakah na domovih zvestih sodelavcev. Ostali smo brez primernih prostorov, usahnil je vir gmotne podpore, načrt je zaenkrat propadel. Zanimanje in pomoč vaščanov sta začela pešati in delovanje se je upočasnilo. Predmeti v zasilnih skladiščih so začeli počasi propadati. Nismo več zbirali predmetov in svetovali ljudem, naj jih hranijo doma. Od vsega začetka smo bili prisiljeni zbirati samo predmete, ki so jih ljudje prispevali brezplačno; ni bilo sredstev za odkup. Nekatere predmete so nam "posodili" samo za morebitno razstavo in za določen čas. Orodja, družinske listine, fotografije, pisma..., ki jih ljubosumno hranijo, smo samo evidentirali, popisali, preslikali.

Na tihem sem tuhtal, kako bi se dalo na Števerjanskem odkupiti staro kolonsko hišo za postavitev stalne etnografske razstave, poleg nje pa še centra za zbiranje dokumentarnega gradiva za proučevanje zgodovine Brd, kolonstva, vinogradništva ter njihovega splošnega socialnega in gospodarskega razvoja. Kasneje sem projekt predstavil nekaterim "veljakom", a do danes na to pobudo, razen običajnih lepih besed, ni bilo še pravega odmeva. Glavno krivdo sicer pripisujemo kar pogosti finančni suši, ki se na žalost redno in točno ponavlja, ko gre za podobne pa tudi pomembnejše kulturne akcije.

Zbrano gradivo pa le ni popolnoma propadlo in delo se nadaljuje. Že pred leti smo prikazali del zbirke vinogradniškega orodja ob prvomajskih praznovanjih v Števerjanu. Vsi razstavljeni predmeti so bili označeni z domačim, knjižnoslovenskim in italijanskim imenom. Del shranjenih predmetov je bil dobrodošel na mladinskem raziskovalnem taboru Brda 88. Mladi raziskovalci etnološke skupine pod vodstvom etnologinje gospe Inge Miklavčič-Brezigar so zbrali lepo število predmetov, jih očistili, zaščitili, fotografirali, vpisali in

Pogled na del razstavljenе zbirke na Bukovju v Števerjanu (Foto Z. Vogrič, 1992)

katalogirali. Na zaključnem večeru tabora so prikazali zanimivo in bogato razstavo kmečkega in rokodelskega orodja.

Po večtedenskem delu smo s pomočjo zaslužnih članov društva lahko 22. februarja 1992 odprli v društvenih prostorih stalno etnografsko razstavo. Ta obsega del zbirke (blizu 120 predmetov), urejen po namembnosti predmetov (vinogradništvo, poljedelstvo, obrt, kuhinjska in druga hišna oprema...). Na stenah visijo reprodukcije starih fotografij in novi posnetki, ki prikazujejo kmečko življenje in delo nekoč in danes. Razobešene so tudi fotokopije starih dokumentov, izvlečki iz urbarjev za Števerjan iz 16. stoletja, kopije katastrskih map za Števerjan iz l. 1889 (posodobljene različice "francoskih" iz l. 1812) in druge zanimivosti, npr. podatki o Števerjanu iz Gabrščkovih Kažipotov po Goriško-Gradiščanskem, izdanih ob prelomu stoletja, o Brdih in kmečkih uporih, fotografije in risbe nekdanjih briških noš, reklame starih goriških gostiln itd. Tudi na tej razstavi je vsak predmet označen v dveh jezikih in narečju. V načrtu imamo, da bi dodali še imena v furlanščini in opremili, vsaj bolj značilne in malo poznane predmete, s kratkim opisom in njihovo namembnostjo.

Razstavo je predstavil študent etnologije Andrej Furlan iz Trsta. Poudaril je pomen, ki ga zbirka ima za vas in za celotno Goriško, ter priporočil domačinom, naj še dalje prispevajo k rasti in bogatitvi svojega "muzeja". Razstava bo s svojim sporočilom gotovo pripomogla k utrjevanju prizadevanja nas vseh za ohranitev slovenskega značaja teh krajev.

Zdenko Vogrič

BRIŠKE ČERIEŠNJE SO BLE RDAČE...

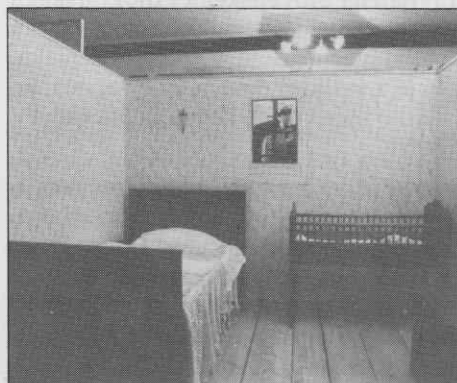
Etnološka razstava o pretekli podobi Brd

Lanskega februarja (1991) smo v Goriškem muzeju odprli razstavo z naslovom Briške čeriešnje so ble rdače..., sicer preoblikovanim verzom iz pesmi Ludvika Zorzuta Čeriešnje, čeriešnje. Priložnost in naključje sta omogočila prikazati del dokumentarnega gradiva o pretekli podobi Brd, ki ga hranimo v našem in Slovenskem etnografskem muzeju, pa doslej še ni bilo predstavljeno. Gre za razmeroma bogato zbirko zapiskov, risb, fotografij in predmetov, zbranih ob prvi večji sistematični etnološki raziskavi Brd, tako imenovanem Terenu 10, pod vodstvom Borisa Orla, takratnega ravnatelja Slovenskega etnografskega muzeja. Akcija je potekala leta 1953 in je zajela veliko število briških vasi in zaselkov. Razstavljene fotografije so v veliki večini delo Karla Plestenjaka, takratnega ravnatelja Goriškega muzeja, ki je z velikim darom za opazovanje, izrednim poslušom za način življenja in veliko mero estetskega občutka ujel v objektiv podobo Brd in Bricev iz petdesetih let.

Na podlagi analize in selekcije zbranega gradiva, pa tudi lastnih opažanj in terenskih raziskovalnih izkušenj smo poskušali oblikovati stiliziran razstavni prostor, ki ne nakazuje le arhitekturnih potez Brd, pač pa odpira tudi vpogled v notranjost bivalnih prostorov in tako razstira nekatere sestavine življenja v Brdih. Poskušali smo ustvariti stilizirano podobo in vzdušje, o katerih lahko trdimo, da se v petdesetih letih nista bistveno razlikovala od tistih na začetku stoletja. Kolonat, ki je bistveno zaznamoval Brda tja do prvih povojnih let, je v življenju Bricev zapustil neizbrisne sledove. Velike spremembe, sicer značilne za večino slovenskih pokrajin, so v Brda prinesla šele šestdeseta in predvsem sedemdeseta leta, ko je že tako predrugačeno deželo "pretresel" še potres (1976). Takrat se je ritem sprememb še pospešil: krediti, nove gradnje, nove cestne povezave, razmeroma ugodne razmere na trgu blaga in storitev... Brici so zaživeli dokaj drugačno življenje: izginile pa so nekatere sestavine, ki so bile prej značilne za Brda, predvsem češnje, oljke, lov na ptiče, gojenje sviloprejk, izdelovanje prunel, domače in hišne obrti in še marsikaj drugega. Marsikatero so ostale komaj prepoznavne; tudi šege in navade, tako delovne kot praznične, so se umaknile novim oblikam življenjskega stila; še vedno je ostalo veliko neraziskanega, nepovezanega, mestoma tudi napačno razumljenega.

Pogledi na razstavo Briške čeriešnje so ble
rdače... (Foto B. Blažko, 1992)

Razstava pomeni zgolj oris, nekakšen mozaik, potreben dodelav in poglobljenega študija. Zapostavljenost v dosedanjih raziskavah je očitna, čas za popraviljanje pa se izteka.

Razstava Briške čeriešnje so ble rdače... ni velika. Gre za postavitev v dveh grajskih razstavnih prostorih s skupno površino komaj sto m². Zasnovana je tako, da obiskovalec že na začetku stopi v oblikovan stiliziran ambient, pod značilen briški latnik, tako pogost element briške arhitekture. Tu se sreča z osnovnimi podatki o postavitvi: s kolofonom in kratkim besedilom o pretekli podobi Brd in njenih spremembah. Poudarili smo tudi naslovno fotografijo, ki se, na razstavi sicer povečana, pojavi kot naslovna fotografija tudi v zloženki, izdani ob otvoritvi razstave. Usmerjen prostor, oblikovan z belo pobarvano in z lesenimi nevtralnimi letvicami obdano iverno ploščo, deluje tudi kot "gasa", značilna ozka ulica kake stare briške strnjene vasi. Bele iverne stene zaživijo obenem kot razstavni panoji, na katerih v tem delu razstavljamo fotografije o arhitekturni podobi naselij. Tako lahko obiskovalce opozorimo na tipične elemente oblikovanja bivališč, značilne strehe, "žbatafurje", "ganke", "pajole" in podobno. Fotografski material se mestoma že povezuje z risbo, povečano in projicirano na iverni pano, kar poudari prostorski vtis in usmeri obiskovalca naprej, k ogledovanju nekaterih arhitekturnih detajlov, značilnih okenc z "gartaradami", kovanimi okenskimi mrežami. Eno izmed njih je napravljeno tako, da ima poleg razstavne še svojo prvotno funkcijo, saj v povezavi z notranjim razstavnim delom ("kambro") omogoča obiskovalcu pokukati iz "gase" v "kambro" in narobe. V drugi, notranji del razstave stopamo skozi stiliziran "prton", izrezana in po avtentični terenski povečani risbi izrezana vrata z letnico na sklepnem kamnu. Tu se pogled obiskovalca usmeri v kuhinjski, ognjiščni del, spet stiliziran s postavitvijo nakazanega ognjišča z napo, z nadaljevanjem v "kamin", s fotografijami, risbami in nekaj predmeti: lončenimi kuhinjski lonci, "trpiži", "vintulo", "bančo", pinjo, škafi in "mortalom", lesenim možnarjem, ob strani. Sledi preprosta miza z opletenimi stoli, nad njimi pa sklednik z lesenimi skledami in "tondi" za skupne obede. Na drugo stran se ogledovanje usmeri še v prej omenjeno "kambro", v kateri imajo svoje mesto postelja (pod njo "bokau", nočna posoda), zibka in skrinja, na steni pa risba ležišča na "kavaletih", družinska fotografija in majhno razpelo. Iverne stene so tu ornamentirane "po starem", z "rulom", v nežni rožnati barvi. Svetloba je na tem mestu umaknjena v okenski križ in opozarja na zvezo s prej omenjeno "gaso". Odtod mora obiskovalec nazaj skozi vrata, potem pa dalje v drugo razstavno grajsko sobo (stolp), kjer notranjih delitev prostora ni. Tu je z risbami, s fotografijami in predmeti nakazana gospodarska podoba Brd, pogled v stilizirano vinsko klet, v stilizirano "štalo" in na nekaj gradiva o izdelovanju "prunel", po poseben način predelanih sliv, ki so jih Brici po veletrgovcih v Gorici in Krminu prodajali v Skandinavijo, Nemčijo, Rusijo in celo Ameriko.

S panojev visijo "brclina" (listni koš), senene vile, grablje, lesen volovski jarem, "flaškon", "čestela", oprtnik, "buinc", "picon" (iz trstičja sestavljena lesa za sušenje prunel) in nekateri drugi predmeti, ki smiselno zaokrožajo ogledovanje tega prostora in razstave sploh.

Postavitve namenoma nismo opremljali z obsežnimi besedili, razstavno gradivo spremljajo zgolj podpisi. V letu in pol, kolikor je bila razstava na ogled, si jo je ogledalo veliko število obiskovalcev, predvsem osnovnošolcev in dijakov ter predšolskih otrok (Vrtec Najdihojca). Ob vodstvih smo se dosti pogovarjali,

izkušnje ob tem so za nas izredno zanimive. Lahko bi jih strnili v nekaj splošnih ugotovitev:

1. Razstava se je obiskovalcem zdela privlačna, ker je že na prvi pogled drugačna od običajnih dosedanjih (t.i. klasično muzejskih) postavitev (panovitrina).

2. Razstave ne gre obremenjevati z obširnimi besedili, saj napovedani obiski pričakujejo prilagojeno vodstvo, ki naj jih nadomesti.

3. Predmeti naj bi bili (če je le mogoče) razstavljeni tako, da lahko kustos ob njih praktično ponazori rabo (odpre mentrgo, si nadene "svitk" ali pa "buinc", lesen pripomoček za prenašanje težjih tovorov...).

Spričo naklonjenih odzivov Bricev in njihove želje, da bi razstavo (četudi preoblikovano) postavili v Brdih samih, razmišljamo o možnostih za njeno trajnejšo postavitev v Šmartnem.

Avtorica razstave in besedila: Katja Kogej / Oblikovanje razstave: Boris Blažko / Postavitev: Boris Blažko / Vinko Doplihar / Radovan Rijavec / Darja Ušaj / Vanda Bratina / Katja Kogej / Izdelava fotopovečav: Atelje Pavšič-Zavadlav, Nova Gorica / Besedilo in oblikovanje zloženke: Katja Kogej.

Katja Kogej

VOZovi IN SLEDovi

313

Razstava v Kulturnem domu Ajdovščina, maj 1992

V drugi polovici meseca maja, v času kongresa industrijskih oblikovalcev v Sloveniji, smo si lahko v Ajdovščini, v tamkajšnjem kulturnem domu, ogledali razstavo vozov, ki sta jo pripravila kustosa novogoriškega muzeja Katja Kogej in Boris Blažko s pomočjo nekaterih vaščanov iz Lokavca, ki so v prostem času restavrirali vozove, od katerih je nekatere že prav pošteno načel zob časa. Razstavo v Ajdovščini, v kateri "vozovi govorijo o lastni življenjski zgodbi, o naših ljudeh in njihovem načinu življenja", so pripravili ob štiridesetletnici Goriškega muzeja, posvečena pa je bila utemeljitelju preparatorske in restavratorske dejavnosti v njem - Milku Šuligoju.

Razstavni prostor - kulturni dom in obenem tudi prodajalna pohištva v industrijskem delu Ajdovščine - resda ni bil najbolj primeren, kljub temu pa je bila razstava domiselno zasnovana in postavljena. Zdi se, da avtorja nista pozabila na nobeno vrsto vozov, ki so nekoč vsak dan vozili po cestah, kolovozih in poljih, pa tudi na tiste ne, ki so jih uporabljali le ob določenih priložnostih.

Tako so bili na razstavi prikazani vsi delovni vozovi, od furmanskega prek gozdarskega, burele, lojtnika, voza za prevažanje gnoja in listja do vozička, namenjenega predvsem otroškim igram in prevažanju drv, trave in podobnega, voza, s katerim so se peljali k maši (zapravljivčka), in vozov, povezanih s človekovim življenjskim ciklom od vozička do mrtvaške kočije. Na kolesih je bila tudi vojaška poljska kuhinja iz Tolmina, ki sta jo avtorja prav tako vključila v razstavo.

Za bolj plastično predstavitev je bilo na razstavi tudi nekaj črno-belih risb, vozov v akciji in belih, iz stiropora izrezanih konj, ki so vlekli voz s cerkvenim zvonom in tako dajali pečat celi razstavi. Na tamkajšnjo tradicijo furmanstva so na razstavi opozorili tudi z video posnetki "lokavške furnge".

Razstava je torej nastala kot plod sodelovanja Goriškega muzeja in nekaterih prizadevnih Lokavčanov, da bi v avtentičnem okolju prikazali stare furmanske šege in pri domačinih zbudili zavest za ohranjanje kulturne dediščine in za njeno varovanje pred uničenjem in razprodajo - zlasti tujcem, ki jo znajo mnogo bolj ceniti.

Temeljni namen razstave o vozovih je bil prikazati vlogo voza ob človeku v njegovem življenjskem ciklu, vlogo vozov v kmečkem gospodarstvu in s tem v človekovem boju za preživetje. Avtorje razstave je zanimala življenjska pot voza samega v polpreteklem času, ki je sedaj kot neuporaben predmet postavljen na stranski tir, a vendarle še zmeraj živo zapisan v spominu tistih, ki so ga nekoč uporabljali. Posebej pomembno je, da je avtorjem razstave uspelo pritegniti tudi mladino, da je sodelovala pri restavriranju voz. Restavrirali so jih mlajši fantje iz Lokavca (seveda s pomočjo izkušenih vaščanov in muzejskih delavcev) in se pri tem naučili nekaterih spretnosti v kovaštvu, pletarstvu, kolarstvu, mizarstvu...

Koncept prezentacije voz pa se ni ustavil le ob njih samih, ampak je poskušal osvetliti tudi razne plati njihove uporabe (transport, kmečka dela, obrt, trgovina, sejmi, prazniki pa tudi turizem).

314

Na koncu naj omenim še razstavni katalog, v katerem so poleg uvoda o namenu razstave, o vozovih in njih sledovih ter popisa razstavljenih predmetov tudi risbe delov voza in narečni izrazi zanje.

Ker je razstava domiselno pripravljena in je plod sodelovanja muzejskih delavcev z amaterji, ki se zavedajo smisla ohranjanja takšnih materialnih prežitkov preteklosti, bi bilo zelo lepo, če bi si jo lahko ogledali tudi kje zunaj domačega kraja, kajti dobri zgledi vlečejo.

Andreja Bahar - Muršič

"TRGOVINA V TRGOVINI"

Muzeološka analiza projekta muzeja Velenje ob štiridesetletnici ERE Velenje

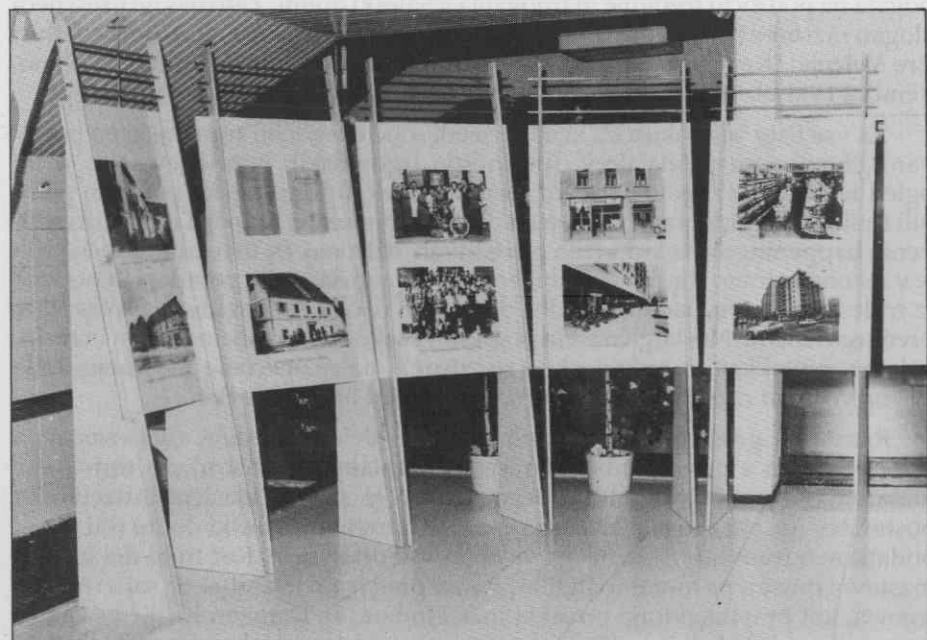
Velenjska kulturološka scena se je v zadnjih letih in desetletjih dokazovala in potrjevala kot izredno kvalitetna in produktivna. Presenetljivo je, da navidez majhno industrijsko središče kljub "delavski" mentaliteti premore toliko kreativnega družboslovnega in umetniškega potenciala. Velenje kot "mlado" industrijsko mesto na margini Štajerske ustvarja zavidljivo prihodnost, temelječo in izhajajočo iz razmeroma skromne lokalne kulturne dediščine. Le-ta pa je zelo bogata na področju trgovine in trgovanja v Šaleški dolini. Zato nas ne preseneča slogan razstave ("Trgovina v Šaleški dolini") Muzeja Velenje ob štiridesetletnici Ere Velenje: "Ker imamo preteklost, je tudi prihodnost naša!" Skratka, 29. novembra 1991 ob 16. uri se je zgodila muzeologija v blagovnici Ere v Velenju!

Za vse tiste "sladokusce", ki so se želeli soočiti z načini trgovinskega poslovanja, bontonom prodajalcev, urejenostjo trgovinskih interierjev ipd., je bil ogled te razstave zagotovo nepozaben dogodek. Informacijsko potešeni pa so bili tudi vsi drugi, ki jim je omenjena razstava pomenila le enega izmed otvoritvenih happeningov na kulturnih prireditvah, oziroma vsi tisti mimoidoči, ki jih je v rekonstruirano trgovino zvabil bodisi nostalgichen zvok popularnih popevk iz tridesetih let tega stoletja, bodisi domiselni načini propagiranja proizvodov pred trgovinami. Nostalgichnost in pogrešan vsakdanjik, emocionalnost in racionalnost, preteklost in sedanjost so se združili na razmeroma majhnem, toda dovolj velikem razstavnem prostoru v eni izmed blagovnic Ere.

Razstavni prostor lahko razdelimo na tri dele. Dva dela, dva razstavna sklopa sta bila v prostorih blagovnice: ambientalna rekonstrukcija trgovine z mešanim blagom iz tridesetih let tega stoletja (gl. sl. 1) in klasična muzeološka postavitev (gl. sl.2), ki je posvečena razvoju trgovine v Šaleški dolini (od prvih podatkov o trgovini iz srednjega veka pa vse do danes). Kot tretji del in tudi razstavni prostor pa moramo šteti še prostor pred trgovino (gl. sl. 3), saj so nekdaj trgovci, kot pravita avtorja projekta Jože Hudales in Damijan Kljajič (+ Goran Semečnik), privabljali stranke v trgovino kar z ulice, prav tako pa je tudi prodaja potekala pred trgovino. Specifika lokalnega "trgovinskega" izročila nosi v sebi

slika 1

slika 2

alternative sodobnega marketinga in prepoznavnega imagea, tako trgovskega giganta Era kot Muzeja Velenje.

Predotvoritveno dogajanje je bilo ujeto med 16. septembrom 1991, ko so stekli prvi pogovori o postavitvi razstave med predstavniki Ere in Muzejem Velenje, in 29. novembrom 1991 - dnevom uradne otvoritve razstave. Že bežen vpogled v pripravljalno obdobje nam zastavlja temeljno vprašanje: Kako je mogoče tako kvaliteten projekt izpeljati v pičlih dveh mesecih? To je naravnost neverjetno, vpričo splošne izrazite zaspanosti in počasnosti reagiranja in delovanja muzejev v Sloveniji. Hitrost nikakor ne sodi med značilnosti, ki so imanentne "hramom muz" - muzejem. Prej bi veljalo narobe. Ravno iz tega primera pa se lahko naučimo, da je tudi hitrost reagiranja na nekatere ponudbe in hitrost realizacije projektov v muzejih njihova izrazita primerjalna prednost. Seveda pa hitrost sama po sebi ni vrlina, če ni povezana s kvaliteto končnega izdelka. Šele oboje označuje kreativno potenco, aktualnost in atraktivnost projekta.

317

Če si predotvoritveno obdobje zavoljo ilustrativnosti podatkov ogledamo nekoliko podrobneje, lahko rečemo, da je septembra potekalo usklajevanje interesov med naročnikom in izvajalcem, sprejet je bil predračun stroškov, pregledano že zbrano gradivo (blizu 20 tipkanih strani) in časopise, opravljeni so bili prvi dogovori za intervjuje z informatorji in iskanje opreme za trgovino, kajti poprej so imeli na depojskih policah le nekaj takšnih uporabnih muzealij.

Oktobrsko dogajanje lahko označimo kot vrhunec oziroma kot glavni zaplet in razplet v raziskovalnem in pripravljalnem obdobju, saj je bila večina najpomembnejših del opravljena v tem mesecu. "Mrzlično" so obiskovali "bolše sejme" v Ljubljani, Mariboru in Celju in odkupovali primerne eksponate (trgovsko opremo, embalažo izdelkov in izdelke same). Tedaj je bila opravljena večina intervjujev, telefonskih stikov s starinarji in zbiralci (Ljubljana, Celje, Naklo, Maribor, Šoštanj, Velenje, Vinska gora, Šmartno ob Paki, Andraž pri Polzeli), našli in izpraznili so prvo ohranjeno opremo trgovine (Malenšak v Šaleku), napisali so prispevke o razvoju trgovine, dodelali scenarij razstave, začela so se prva restavratorska dela, ogledali so si rekonstrukcijo trgovine z mešanim blagom v Stuebingu pri Gradcu itn.

V novembrskih dnevih pred otvoritvijo se je zbrano gradivo povečalo (približno 1000 muzealij), končana so bila restavratorska dela, pripravili pa so še računalniški program ter zvočno in video kuliso za razstavo.

Dan "O" (= otvoritev) se je zgodil ob navzočnosti velikega števila naključnih in nenaključnih obiskovalcev ter povabljenih gostov (razstavo je po slavnostnih nagovorih predstavnikov Ere in Muzeja Velenje odprl nekdanji minister za trgovino v Peterletovi vladi, gospod Bastl).

Eksterier Erine blagovnice je spremenil svoje obličje, ki je spominjalo na vrvež pred nekdanjimi trgovinskimi obrati. Izložbeno okno blagovnice oziroma vhod v trgovino se je s fotografijo v naravni velikosti spremenil v izložbo iz tridesetih let. Takšno vzdušje so soustvarjali tudi stari motorji in kolesa, parkirani pred vhodom v trgovino.

Iluzijo vrveža in pozabljene atmosfere naj bi pričarali tudi z zvokom, zato so za zvočno kuliso uporabili glasbo iz tridesetih let tega stoletja v kombinirani montaži s splošno znanimi reklamnimi slogani, kot npr.: "Radion pere sam, samo voda mora biti zravn!" Zvok kot nosilec muzeološke informacije nima le vloge privabljalci obiskovalce, temveč tudi omogoča specifično emocionalno

slika 3

komuniciranje med obiskovalci in razstavo. Ne sme biti zgolj kozmetični dekor razstave, temveč premišljeno izbran muzeološki medij, ki pri percepciji razstave pripomore k popolnejšemu emocionalnemu in racionalnemu ugodju.

Notranjost razstavnega prostora v blagovnici je bila skoraj simetrično razdeljena na dva tematska sklopa in s tem na dve različni muzeološki koncepciji. Ta kompatibilna različnost je bila tudi v prostorskem oziru prepoznavna in nemoteča.

Tako je rekonstrukcija trgovine iz tridesetih let tega stoletja narekovala ambientalni način postavitve, ki je na obiskovalca vplival predvsem s totalnostjo informacij in atmosfero, ne pa zgolj z estetsko in s tem tudi informativno "očiščenimi" muzejskimi kuriozitetami. Z glasbo starega gramofona, ki ga je poganjala roka Marjana Marinška, vonjem tobaka in ostalih predmetov, brlečo petindvajsetvatno razsvetlavo ipd. je ambientalno postavljena razstava vplivala na različna obiskovalčeva čutila (vonj, vid, sluh...). Takšna muzeološka usmeritev želi z različnimi čutnimi in zaznavnimi možnostmi predvsem emocionalno informirati obiskovalca. Publika skoraj praviloma komunicira z razstavo le prek predmetov (originali ali kopije) in manj prek različnega arhivskega gradiva (listine, dokumenti, fotografije itn.). Takšna koncepcija, tudi v tem primeru, omogoča oživiljanje muzejskega predmeta oziroma njegovo (re)funkcioniranje. Nekateri izmed predmetov v rekonstruirani trgovini tako opravljajo dvojno vlogo: muzealije in hkrati kot uporabna oprema.

Oživljanje, posnemanje ali igranje zgodovine ("living picture") ne poteka le prek muzealij, temveč tudi prek "igralcev". To vlogo je prevzela, ne le ob otvoritvenem ceremonialu, ena izmed redno zaposlenih trgovk Ere, preoblečena v nošo tedanjega časa. Ta oseba naj bi imela, kot pravita avtorja projekta, izrazit smisel za komuniciranje z obiskovalci razstave in kupci. Animator naj bi hkrati igral vlogo trgovca in vodnika po razstavi. Med razstavo je stekla v prostorih rekonstruirane trgovine predvsem prodaja sladkarij.

Na otvoritveni slovesnosti sta amaterska igralca Jože Robida in Jože Kranjc demonstrirala komunikacijo med trgovcem in kupcem, pozabljene metode reklamiranja proizvodov, vljudnost trgovcev ipd.

Druga polovica razstavnega prostora v blagovnici je temeljila na klasični muzeološki usmeritvi, na panojski in faktografski postavitvi. Ta razstavni predikat lahko poimenujemo tudi kot informacijsko-dokumentacijski center. Že v uvodu je bilo rečeno, da je bil ta sklop namenjen prikazu trgovanja v Šaleški dolini. Izrazna in informativna moč tega sklopa je temeljila na fotografskem in dokumentarnem gradivu. Kljub t.i. klasičnosti te muzeološke orientacije pa se je bilo mogoče soočiti z nekaterimi uspešno uveljavljenimi muzeološkimi rešitvami, npr. s panojem v obliki knjige, ki se lista. Ta rešitev ponuja na majhnih razstavnih prostorih veliko število informacij, toda le s soudeležbo obiskovalca.

V primerjavi s prejšnjo brljava svetlobo je bil ta prostor reflektorsko osvetljen ter tako tudi neprimerno svetlejši. Ločnica med enim in drugim konceptom je bila opazna tudi po različnih talnih in stropnih površinah!

V tem delu razstavišča je bil postavljen računalnik z monitorjem in tiskalnikom ter za to posebej prilagojenim računalniškim programom. Tako so obiskovalci, če so želeli, lahko na približno šestdesetih straneh dobili informacije o trgovini v Šaleški dolini in si posamezne strani po želji tudi "sprintali".

V ta informativno-dokumentarni sklop sodi tudi VHS video film (Video Tomo Čonkaš, Velenje), temelječ na prepletanju starih predmetov (tehtnice, blagajne, ključavnice, merilne posode itn.) in pozabljenih reklamnih napisov s "sodobnimi" predstavitvenimi spoti Ere - trgovine nove dobe. "Muzealije" in dokumentarne fotografije, dekorirane v tihožitja, spremlja neposrečeno izbrana "nostalgična" glasba à la Larina pesem, ki se z zelo trdimi prehodi izteče v avizo promocije družbeno trgovskega in proizvodnega podjetja Era. Omenjeni gigant je v projektu najbolj neposredno navzoč ravno na video filmu, kar je tudi razumljivo, saj z njim intenzivneje informira publiko o organizaciji, njeni organiziranosti in ponudbi. Njihovo sklicevanje na tradicijo je razbrati iz prepletanja reklamnega spota z muzealijami in slogana: "Ker imamo preteklost, je tudi prihodnost naša!"

Demonstracija podatkov na tem delu razstave je temeljila na samodoziranju informacij, in sicer tako, da kompletna struktura muzejske postavitve ni trpela želje po vizualizaciji vsega raziskanega. Smisel koncepta samodoziranja informacij je v tem, da obiskovalcev ne posiljuješ z utrujajočim vodstvom, z določenim tempom obhoda, da vodniki ne narekujejo ritma premikanja po razstavi in "univerzalno" ponujene količine informacij, da ne vplivamo na različne načine komuniciranja med obiskovalci in muzejskimi predmeti ipd. Samodoziranje informacij pomeni, da muzeološka strategija projekta in sama postavitev razstave postavlja obiskovalca v aktiven, nediktiran in sproščen položaj, v katerem lahko po svojih željah in sposobnostih pridobiva toliko

informacij, kolikor si jih zaželi. V prostoru se tako lahko prosto giblje in tudi časovna komponenta ogleda ni določena. Če koga razstava ne zanima, jo lahko zapusti nemudoma, in narobe, lahko si jo ogleduje tako dolgo, kolikor ga je volja oziroma dokler je razstava odprta.

Kljub načrtovanim, toda žal neizpeljanim različnim kulturnim aktivnostim ob razstavi (finančni razlogi), si je razstavo do konca februarja 1992 ogledalo kakšnih 10.000 obiskovalcev. Upam, da je bilo med njimi tudi dosti slovenskih muzealcev! Med elemente, ki jih je v tem projektu vredno naglasiti, sodi v prvi vrsti jasen muzeološki koncept in v skladu s tem strategija projekta. Razstava se je uspešno izognila statični, neatraktivni in s tem nezanimivi postavitvi in spregovarja ne le strokovnjakom, temveč tudi laikom in otrokom. Gradivo za katalog je bilo pripravljeno, ni pa bilo obelodanjeno zaradi finančnih zagat, vsaj pravijo tako.

Med muzeološkimi načeli kot vodili razstave oziroma projekta lahko naglasimo: jasnost ideje, prevlado vizualnega sporočila razstave nad verbalnim (slednja je utrujajoča za večino obiskovalcev), nazornost vizualnega sporočila, ki mora biti razumljivo vsem kategorijam obiskovalcev brez dodatnih sporočil, načelo kontrastnosti vizualnega sporočila, ki naj bi obiskovalcu omogočalo hitro zaznavanje sprememb v času in prostoru, načelo kreativnosti obiskovalca razstave, s katerim je povezana možnost izbire in samodoziranja informacij, poudarimo pa lahko tudi uspešno izbrano lokacijo za razstavo (trgovina v trgovini). V komunikacijskem oziru je bil izrabljen le zunanji vhod v rekonstruirano trgovino, ne pa tudi možen notranji prehod (stopnice) v sami blagovnici. Možnost vzpostavitve komunikacije s trgovskimi prostori v blagovnici bi bila izredno preprosto rešljiva, privabila pa bi še dodatno publiko oziroma kupce. Razstavni prostor in dogajanje v njem sta tako ekskomunicirala vsakdanjo potrošniško sceno v blagovnici.

Grafična podoba projekta in sopostavitev razstave sta delo Studia Rebernik, fotografska dela je izredno dobro opravil Peter Marinšek, muzealije za razstavo pa so ob Muzeju Velenje prispevali še Era Velenje, Mestni muzej iz Ljubljane, Muzej za novejšo zgodovino iz Celja, Pokrajinski muzej Celje in cela vrsta predvojnih trgovcev iz Šaleške doline.

Ob sklepu lahko označimo razstavo kot uspešen poskus skupne izvedbe projekta lokalnega gospodarstva in kulture. S stališča marketinške strategije Ere pomeni omenjeni projekt ne le promocijo sodobnosti skozi zgodovino, temveč tudi praznovanje častitljive obletnice na bolj ustvarjalen in domiselni način, ki prav gotovo ustvarja ugoden image giganta Ere. Ob tem je omembe vredno tudi dejstvo, da vlaganje v takšne in podobne projekte pomeni za gospodarstvo najcenejši in zelo učinkovit način propagiranja in promocije. Pred nami je prihodnost, ki bo narekovala muzejem čim večjo odprtost navzven, tržno naravnost (kar ni isto kot "banalno" ustvarjanje profita!), prožnost, dinamičnost, kreativnost in inovativnost. Muzeji kot živi organizmi morajo poleg varovanja naravne in kulturne dediščine skrbeti tudi za ustvarjanje nove realnosti, temelječe na logiki zgodovinskega razvoja in na težnjah v sodobni muzeologiji. Da to ni le teorija, se lahko prepričamo prav ob velenjskem primeru!

Aleš Gačnik

WHEN THE TEACHER BECOMES A LANDLORD

Jørgen Skaastrup

321

Experiences from museum teaching, using fiction as a method

In this article I shall introduce the reader to some considerations and experiences made during five years of experimental teaching at the Agricultural Museum in Denmark and ten years of publishing books dealing with historical topics for children in the primary school. I shall refer also to some of my sources of inspiration and put these into connection with the main content of the current discussions during the last fifteen years about the character of history. This discussion was deeply involved in the actual political development in Europe and therefore it tended to seek the general true character of history and the fundamental basics of history as a science referring to the practical development of the different European societies after the Second World War.

The character of history

The dominating opinion among students and a great part of the scientists at the universities and different high schools in Denmark - and in West Europe - during the 1970's was based on criticism of ideologies. The political development worldwide contributed to this critical attitude, among other things the resistance against the Vietnam War. A result of this was not only a critical attitude to the development in society in general, but it also created new claims concerning the content of science, the tasks of scientific institutions and, of course, demands for changing the structures of the educational system based on a quite different contents compared to previous times. You could consider it ironical that the critical attitude appeared to end up as an ideology itself. Nevertheless it happened and the basic ideology was marxism.

Among historians marxism developed into a great variation, and the dominating item in scientific and historical discussions was how to avoid dogmatism. The communist attitude and the bourgeois attitude therefore became the main targets for the non-dogmatic critics. While the communists were fighting in society, taking practical part in the class struggle, and the bourgeois parties were fighting to overthrow the social-democratical governments in most West European countries, the non-dogmatic marxists

tended more and more to isolate themselves and the discussions inside the institutions. The criticism lost its power to change, entered into an empty defence of values that were being ticked over by the development in the societies from the beginning of the 1980's.

322

All over Western Europe a right-wing movement was successful from the beginning of the 1980's. Socialist and social-democratical regimes were overthrown in one country after another. What you might have expected - that the bourgeois regimes would start ideological campaigns - did not happen. Surprisingly the new bourgeois governments proclaimed that ideology was "crap". Compared even to the social-democratical policy the new right-wing movements were extremely pragmatic. The bourgeois policy after 1980 however, lost its orientation - first of all the social orientation - at first because innovation in side the parties was not possible, thereafter because of the breakdown of communism in Eastern Europe. The non-dogmatic critical movement was more or less already lost on the threshold of the 1980's.

The discussion about the character of history during this period exposed serious problems: the non-dogmatic critical historians never succeeded to understand the sense of solidarity with the working masses as the unification of practice and scientific theory. The communists declared the lies about their societies to be the only truth and solidarity with the working masses was realized as dictatorship of the party instead of the proletariat. The bourgeois historians ended up in pragmatism that justified the social decline of society claiming that the true character of history was to be found in the successful results of the policy of the free economy. The process here described left the discussion about the character of history in a strange situation: it was as if history had disappeared. Among the more serious and negative consequences of this situation in my country was that history for about ten years was not an obligatory subject in primary schools. Still history as an ever and still going strong process existed. History was there however, but apparently as something hidden that the historians could not agree to find.

I have never believed in the attempts to reconstruct history. I do, however, believe that there are rules determining the development of history, and I do state that history as science is based on specific rules and laws - and that these laws, as far as their general value is concerned, are very much like the laws of e.g. the exact sciences. The methods however are quite different. The historian is not in the same convenient position as the physicist. He cannot use e.g. experiments to find explanations for development patterns, incidents or phenomena. As a historian you cannot have Caesar assassinated once more, to find out the reasons for the killing, not in other ways repeat elements of a process to prove, why he was killed. However - as a hidden theatre/history we know that the assassination of Caesar was not a coincidence - as little as the fact that gravitation makes material objects stick to the ground is a coincidence. The most obvious difference between the character of history and the character of nature - and between history and natural sciences as scientific disciplines - is that the historical "truth" is influenced by the fact that for every person taking part in history, there are unknown factors covering up the clearness of the act and making it difficult to reach a scientific statement - about what happened and why. Furthermore, different scientific statements will be influenced by motives of the scientists, who introduce statements about the true character of historical acts.

Hidden theatre

Some years ago I happened to get acquainted with a South-American dramaturgist, Augusto Boal. I read about some experiments he carried through as a leader of the Arena Theatre in Sao Paolo. In the period between 1956 and 1972, when he was the leader of the theatre he developed different new kinds of theatre, and to me the so-called "hidden theatre" was especially interesting. This was among other things due to the fact that the frustration among historians gave birth to the statement that history was made up by the historians.

It occurred to me that history actually seemed to be a kind of hidden theatre, and that my task as a historian could be defined as discovering this hidden theatre, in order to bring back history to the audience by interpreting it in new ways.

To improve the understanding of this thesis, I shall introduce the principles and the defined purposes of the hidden theatre of Augusto Boal and the Arena Theatre. First of all the purpose of the hidden theatre was defined as emancipation in order to achieve action. Secondly the principles were based on using a method that made people become as well audience as actors, excluding them however from having any kind of knowledge about this.

The political circumstances in South-America in general at the time when Boal developed the hidden theatre were basically mental, political and physical exploitation and suppression of the people. The continent was suffering from military regimes based on fascist implementation in practical ruling. Because fear was the basic implement in the suppression of the population, the hidden theatre, among other things, therefore had to deal with methods and contents that could overcome fear, change it into anger, knowledge, courage and will-power to act for changes and improvement of the conditions for personal life and development of society in general.

As an example I shall mention the following:

A hidden play is planned to provoke a discussion about the phenomenon that people, after being arrested by the security police, disappear. The background for this play is, that even though everybody in Brazil knew that prisoners disappeared, because they got killed by the regime, the item still remained a taboo among people - even among the relatives of the disappeared prisoners. The reason for the taboo was that you could get killed simply by mentioning it.

A play of hidden theatre is getting planned by the actors of the Arena Theatre in a way that all "possible variations of what might happen" are discussed and examined. A strategy how to achieve the goal of the theatre is worked out. The goal in this case is to make groups of passengers in trains in Brazil enter a discussion about the disappearance of prisoners. The general strategy is being built up as a discussion between two actors, each of them reading a newspaper - for the purpose to enter a discussion that would engage the passengers - make them part of the discussion, make them aware of the possibility and need for action, political struggle, a way out under the suppression by fighting it.

Later on Augusto Boal developed the hidden theatre, so that it was relevant for topics and methods in different kinds of societies, among other the bourgeois democratic system. Taking part in theatre festivals the Arena Theatre performed

Pogled v eno izmed dveh muzejskih delavnic Danskega kmetijskega muzeja, v tisto s štedilnikom, na katerem otroci med svojim "bivanjem" v preteklosti kuhajo. (Foto I. Smerdel, 1991) ♦ View of one of the two museum workshops of the Danish Agricultural Museum, showing the kitchen range on which the children prepare their meals during their "stay" in the past. (Photo by I. Smerdel, 1991)

unexpected hidden plays. In the Paris Metro the Arena actors performed a play which put the "audience" as audience and as actors in the current discussion about the liberation of women and views upon the male and female character. Through the acts of playing whore, male chauvinists, offended and deceived wives, betrayed husbands, priests etc., interacting with each other, the actors' purpose was to provoke not only a discussion but also direct engagement of the passengers. How?

A male actor starts to annoy an actress dressed very provocatively and even starts to paw her. She protest of course and doing so she starts the next incident: an actor dressed like a priest interferes, stating that the woman is dressed in a way that invites men to paw her - even a man in the service of God. Another actor shouts "All women are like that!" - Before long the whole wagon is involved in the discussion, which is getting renewed constantly by prepared acts from the actors.

What actually happens in the hidden plays of the Arena Theatre is that groups of people, without knowing it, are being pushed and forced into fictive universes of relevant conflicts.

The fictive universe as implementation

Reading about the experiments of the Arena Theatre, I decided that I would try to develop a kind of promotion in the educational programs of the Agricultural Museum, which could contribute to solve the problem about history being something hidden. So I defined history as a kind of hidden theatre, The task set up was - through the use of fictive universes - to make history visible, present and existing, to force the pupils into history. What I wanted to achieve was not a reconstruction of historical incidents, but rather situations of possible thinking and decision-making.

I had at this time already built up workshops at the Agricultural Museum dealing with practical work, using copies of historical implements as flails, spinning wheels, butter churns, different flax-implements etc. The practical work, making bread out of corn, butter from milk, clothes from wool etc. tended to give the pupils an understanding of the hard working life, the patience and skill needed to survive in previous times in history. Even though this was something quite new in the teaching at the museum, and even though the practical occupation of the pupils was extremely popular among teachers as well as pupils, I was not satisfied. This was due to the profound question that I constantly asked myself: What do you want to achieve in your programs? Do the pupils actually learn anything about history and about what it was like e.g. 300 years ago in the countryside? Being frank and honest to myself, I could not even be sure that the pupils learnt to use the flail in a proper way - and if they did, what could they use it for?

Therefore I decided to make the circumstances laying behind the hard life visible and still use the practical work as an entrance into history.

For this purpose I created fictive universes into which I forced pupils being educated in agricultural history. One of these fictive universes was a village 250 years ago. The fiction was there in a double sense. First of all, there were no visible farms or houses, no visible village etc. Secondly, the character of teaching changed when I did not present myself as a museologist but as a landlord.

Arriving at the museum the pupils were told that they were peasants, living in a village and that I was the landlord, who owned everything and who set the conditions for their life. The only task of the pupils/peasants was to work with the implements they find in their fictive homes. In these homes they also found contracts with the conditions for renting the house or the farm, descriptions of their families with name, sex and age of each member and badges they had to wear, so that everybody would know what role they played. From being children with the entire identity of primary school pupils they changed into peasants, agricultural labourers, peasant housewives, orphans etc. In the fictive homes they also found different implements and to some extent raw materials for production. Through the work they had to survive. They could sell the products of their work either to other peasants or to the landlord. They were also entitled to work either for themselves or for others and be paid for it. The implements they needed for specific kinds of work and which they did not possess, could be rented by from the landlord - against payment of course. In the same way raw materials needed for production were available from the landlord. Survival was under constant stress because of the interference of the landlord, who put up claims of historical character, e.g. claiming payment of taxes, rent, villeinage, duty in the peasant military forces etc.. At the same time different, from outside coming incidents, interfered with the play. e.g. reforms that we know were carried through in real history. Among these was the law about the vassalage of the peasantry. In the play this law meant that male persons were not allowed to leave the scene of the play without the permission of the landlord.

From the very start of the play the pupils were forced into the fictive universe. They could not contact the museologist, only the landlord. They were never treated as pupils, but only as peasants. Their task was to obey and work, and the goal put in front of them was to survive through hard work or, if they had enough skill, to climb the social system, i.e. to reach better conditions, becoming land-owning instead of renting farmers.

A similar play was made about the big changes in Danish agriculture towards the end of the 19.th century. Form the middle of the 1880's agriculture was in a deep crisis. The main production in Danish agriculture was corn. However, from around 1960 Europe was not able to produce enough corn to feed its own increasing populations, and as a result import of corn from U.S.A., Russia, Central Europe and South-America started. Denmark mainly imported corn from the U.S.A. The American corn was not only of a high quality, it was also very cheap because of the modern conditions of American agriculture. The result very quickly showed: a decrease of corn prices and a wave of bankruptcies of Danish farmers. It became obvious that a changes had to take place in Denmark's agriculture. After 1880 reforms were carried through. Agriculture was renewed and based on cattle-breeding and industrialization of agricultural production. Thousands of dairies, slaughterhouses and other kinds of manufacturing industries were founded between 1880 and 1910. Not only a profound change of production was made, but the renewal of agriculture was also based on quite new financial principles: cooperative financing and shared ownership of manufacturing industries.

The play that was made about this process pushed the pupils into the fictive universe of threatened farms, each of them based on different products well

known from the period. By confronting the pupils/farmers with economical facts and demands, they were forced to find solutions to solve the crisis of their own farm. Planned incidents, similar to the changes and cooperative activities of real history, took place during the play. New agricultural farms were founded, diaries, slaughterhouses were founded and their boards elected, industries established, migration from the countryside to the city to find work took place and emigration to America started etc. Finally, all of them organized in political parties in order to secure the benefits, influence, power etc. they had achieved during the process of playing.

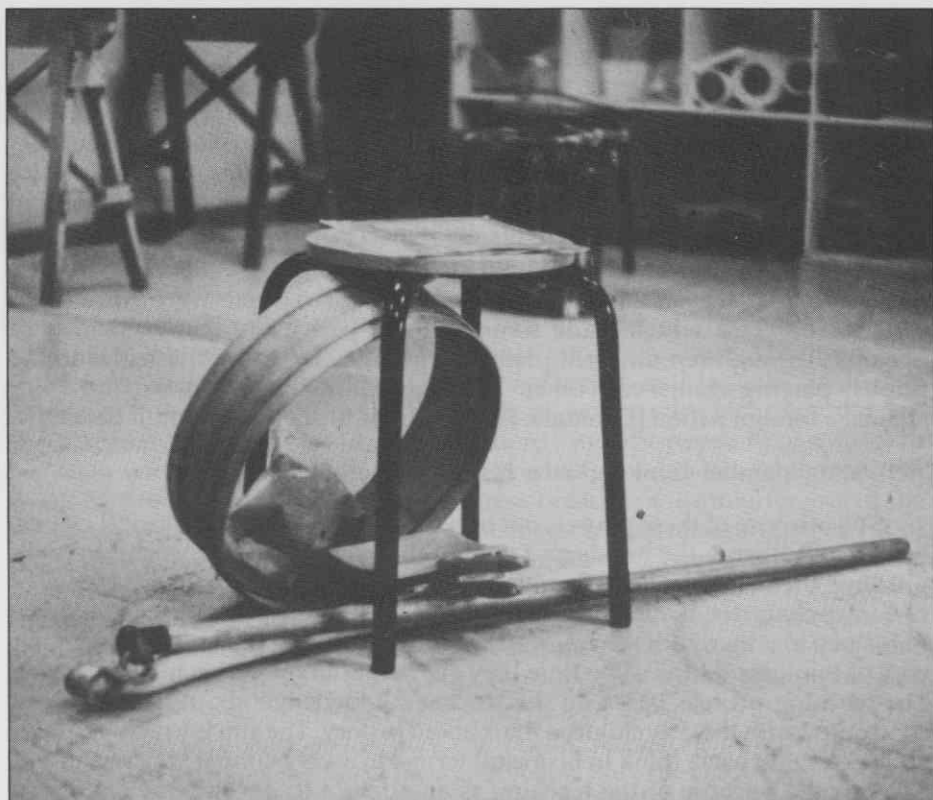
A third play was about the peasant riot in 1534. The pupils were pushed into a fictive universe which made some of them peasants, other noblemen or bishops. Through ten different planned incidents, based on the real riot, the pupils - playing against each other - experienced the riot, a civil war and a war against a foreign nation (Denmark-Lübeck) from the beginning until the end.

Activating parallel thinking as a historical method

The purpose of these plays is not to reconstruct history or historical events, but to get to know the minds and way of thinking of nowadays children. By pushing them into a fictive universe, confronting them with problems of historical character, they are forced to engage themselves in the play, to take part in history together with others. And when they are engaged, they show their way of thinking. At the same time they are taught to think in a historical way. The teaching process bases on the teacher's knowledge about history being confronted with the way children think about history. The aim is to activate their ability to think back, think in historical terms. In a very simple way one might describe the purpose of the teaching as an attempt to develop the children's ability to think historically. We use history to make them realize that present history has its roots in the past, in history. This becomes obvious in the plays when the decisions they make have consequences affecting the space and possibilities they have in the fictive universe. If the suppressed peasant/pupil does not pay taxes in the fictive universe of the 18.th century, he will inevitably make his conditions of living worse. Or, if you as a nobleman in the fictive universe of the 1530's happens to support the wrong general, you will be on the losing side in the war or be forced to change your decision whom to support in the course of the play.

This brings us to the very important question, how we can offer the pupils the possibility to choose and at the same time prevent them from leaving the frame-work of real history? How can we prevent them from creating a history quite different from the real one? The solution to this problem is, first of all, to compose plays based on the real and possible choices of known history. Secondly, there has to be some manipulation: historical problems are presented in such manner that the fictive choices reflect the real ones of real history.

The analysis of the experiences gathered from the plays showed some very interesting results. The fictive universe creates a distance between teacher (landlord) and children (peasants), which can be used in different ways. First of all, we can increase the demands put to the children, so that they have to intensify their efforts to learn. Secondly, the fictive universe enables the teacher to get closer to the children than usually. E.g.: the peasants of the 18.th century village are right at the beginning told that their living conditions depend on them

Malega "tlačana" čakata pod stolom repliki orodij (v tem primeru cepca in rešeta), ki ju bo moral uporabljati pri delu, v katero se bo poskušal vživeti. (Foto I. Smerdel, 1991) ♦ Under the little "serf's" chair there are copies of historical implements (here a flail and a sieve) which he will have to use at his work when trying to "relive" the past. (Photo by I. Smerdel, 1991)

being able to sell their goods to the landlord. Moreover, they depend on the quality of these products. They are told that the quality of their goods will be tested before they are bought. The landlord will, for e.g., test spun yarn by pulling at it. If it breaks, he will not buy it.

The children always forgive the landlord for this act of trying to undo the results of their work, but they would never forgive the teacher for doing so. Distance creates closeness. And the efforts of the children are strengthened, because they either understand the conditions from the very beginning of the play or from their own experiences later on. They themselves have to decide whether the quality of the goods they want to sell, is sufficient enough. This increases their self-discipline. Whether they are successful in the play also depends on their ability to co-operate, their patience and sense of historical thinking in terms of reflection and creativity: the sooner they learn from history, the more space they will have in the fictive universe.

Teaching in not entertainment, still it must be funny.

It would, of course, be naive to deny that the amusing character of the plays is an important factor in "selling the product". Though amusement is not the purpose, it must be funny to learn history. What we actually did was to play history, but for real, not for fun or entertainment. All the programs were based on the general activities of the museum, i.e. the exhibitions, the collections and the scientific work. It was most interesting to learn that scientific research proved to be extremely important. The reason for this is that the plays function by presenting difficult problems as simple ones. However, the danger to simplify history is obvious. Scientific efforts are required to define the character of the landlord, to mention only one example. The landlord is the peasants' opponent in real history as well as in the play. In order to have objective acting, serious scientific research of known landlords in real history have to be carried out. The type of landlord chosen to act in the play should reflect the average historical landlord in behaviour and the general social conditions and laws of the time etc.

329

Historical consciousness - important also concerning the future

I created these plays in order to develop an adequate didactic method, combining the consciousness of present history with a possible and needed consciousness of the past. The plays do not depend on the present consciousness of history of the children - but you must be aware of the changing and various levels of consciousness among them. In that sense there is in principle hardly any difference between the methods and purposes of the hidden theatre and my plays. Of course, my pupils always knew that we were playing, but they also knew that we were playing for real. The reason for this is that the actual historical consciousness of the pupils plays a role in the plays - sometimes to their advantage, sometimes to their disadvantage. The reality of the plays lies in the fact that the fictive universe is consistent. It prevents the pupils from escaping from their own actual knowledge and consciousness of history - no matter the level or amount of knowledge.

The experiences from the plays were in so many ways positive and opened up so many new aspects, that I decided to create and develop plays dealing with the future. Two subjects were chosen:

"Create your own agricultural museum A.D. 2010" and "Agriculture in Denmark A.D. 2010". The methods used were the following: first the children were introduced to the actual activities and tasks of the present agricultural museum, and to the present condition of Danish agriculture. Sending them on a fictive journey into the future, they had to make their own museums, or formulate the future demands and expectations of agriculture. To prevent pure science-fiction schemes 30 peasant families and their farms were asked to participate as educating hosts for around 90 pupils. For two days the pupils stayed at the farms, took part in the work, were taught about agriculture by the farmers, told about the peasants' expectations for the future etc. This knowledge was the base for the teaching in the "workshops of the future" at the museum.

Conclusion

The results of the above mentioned experimental didactic work at the Danish Agricultural Museum were followed up and analyzed by the Danish University of Pedagogics. I quote from the final report:

"All in all, the project has given new life and excitement to the process of teaching of subjects generally considered as difficult and has shown new didactic dimensions and possibilities ... and it seems quite decisive that scientists are engaged in the teaching process at the museums ... The use of fictive universes is a method which ... made it possible to integrate solid historical dimensions."

Of course, it is always nice to read positive conclusions about your own work. As a general conclusion, however, I would like to say that using the above mentioned methods and concrete plays is as demanding as it is exciting and amusing. Therefore I would like to add the following to the conclusion: Fiction normally is based on a specific idea about reality. However, reality is controversial and different ideas about reality lead to different ideas of fiction. And, all in all, things have not become more simple by the fact the modernism claims that reality itself is a fiction.

KO UČITELJ POSTANE VELEPOSESTNIK

Jørgen Skaastруп

331

Pouk v muzeju s pomočjo fikcije

V tem članku bom bralcem predstavil nekaj razmišljanj in izkušenj, ki sem si jih nabral med petletnim eksperimentalnim poučevanjem v Danskem kmetijskem muzeju in desetletnim pisanjem knjig z zgodovinskimi temami za osnovnošolske otroke.

Omenil bom tudi nekaj virov za svoje ideje in jih povezal z že petnajst let trajajočimi razpravami o naravi zgodovine. Te razprave so bile močno pod vplivom sočasnega političnega razvoja v Evropi. V njih so iskali neko splošno veljavno naravo in temelje zgodovine kot znanosti v povezavi z dejanskim razvojem različnih evropskih družb po drugi svetovni vojni.

Narava zgodovine

Prevladujoče stališče študentov in večjega dela znanstvenikov na univerzah in visokih šolah na Danskem - in v Zahodni Evropi - v sedemdesetih letih je temeljilo na kritiki ideologij. Politični razvoj po svetu, med drugim odpor proti vojni v Vietnamu, je še poostрил to kritiko. Posledica tega ni bil samo kritičen odnos do družbenega razvoja na splošno, ampak tudi zahteve po novih vsebinah znanosti, novih nalogah znanstvenih ustanov in, seveda, zahteve po strukturnih spremembah v izobraževalnem sistemu na temelju povsem drugačnih vsebin. Morda je ironično, da se je ta kritični odnos sam spremenil v ideologijo, a se je vendar zgodilo in temeljna ideologija je postal marksizem.

Med zgodovinarji se je razvila vrsta marksističnih smeri. Prevladujoča tema v znanstvenih in zgodovinskih razpravah pa je bila kako se izogniti dogmatizmu. Komunistična in meščanska metoda sta zato postali glavni tarči nedogmatičnih kritikov. Komunisti so se v družbi borili, ker so sodelovali v razrednem boju. Meščanske stranke so si prizadevale vreči socialdemokratske vlade, ki so bile na oblasti v večini zahodno-evropskih držav. Nedogmatični marksisti pa so medtem bolj težili k izolaciji in razpravam znotraj ustanov. Kritika je izgubila vpliv pri spreminjanju stvari in se prepustila prazni obrambi vrednot, ki jih je družbeni razvoj od začetka osemdesetih let dalje vedno bolj diskreditiral.

Desničarska gibanja so takrat dosegala uspehe po vsej Zahodni Evropi. Socialistične in socialdemokratske vlade so padale ena za drugo. Morda bi pričakovali, da bodo meščanski režimi začeli ideološke kampanje, a to se ni zgodilo. Na splošno presenečenje so ideologijo razglasili za "čvek". Nova desničarska gibanja, tudi če jih primerjamo s socialdemokratskimi politiki, so bila izredno pragmatična. Meščanska politika po letu 1980 pa je vendar izgubila svojo orientacijo - najprej na socialnem področju. Komunistična gibanja so bila eno za drugim poražena, sprva ker prenova znotraj strank ni bila mogoča, pozneje pa zaradi zloma komunizma v Vzhodni Evropi. Nedogmatično kritično gibanje je bilo bolj ali manj izgubljeno že na pragu osemdesetih let.

Razprava o naravi zgodovine je v tem času zašla v hude težave. Nedogmatično kritični zgodovinarji nikakor niso mogli uvideti, da pomeni solidarnost z delovnimi množicami združitev prakse z znanstveno teorijo. Komunisti so laži o svoji družbeni ureditvi povzdignili v tako sveto resnico, da se je solidarnost z delovnimi množicami sprevrgla v diktaturo partije namesto proletariata. Meščanski zgodovinarji pa so ostali pri pragmatizmu in opravičevali socialno nazadovanje družbe s trditvijo, da se prava narava zgodovine kaže v uspešni politiki svobodne ekonomije.

Zaradi procesa, ki sem ga tu opisal, se je znašla razprava o naravi zgodovine v čudnem položaju: zdelo se je, da zgodovine ni več. Ena izmed resnih in zelo negativnih posledic tega položaja je bilo dejstvo, da je zgodovina kot obvezen predmet za kakih deset let izginila iz danskih osnovnih šol. A vendar je zgodovina bila in ostala, le da nekako skrita, ker se zgodovinarji niso mogli zediniti, kaj naj jo iščejo.

Nikoli nisem verjel v poskuse rekonstrukcije zgodovine. Verjamam pa, da obstajajo pravila, ki določajo zgodovinski razvoj. Trdim, da zgodovina kot znanost temelji na specifičnih pravilih in zakonitostih. Trdim tudi, da je splošna veljavnost teh zakonitosti zelo podobna, če že ne enaka veljavnosti zakonitosti v eksaktnih znanostih. Le metode so povsem drugačne. Zgodovinar nima možnosti, ki jih ima npr. fizik. Ne more s poskusi iskati razlage za razvojne procese, dogodke ali pojave. Zgodovinar ne more ponoviti umora Cezarja, da bi ugotovil razloge zanj. Tudi ne more na kakšen drug način ponoviti elementov zgodovinskega razvoja, da bi dokazal, zakaj je bil ubit. Na podlagi skrite zgodovinske igre pa zvemo, da umor Cezarja ni bil naključje - tako kot ni naključno, da gravitacija vleče predmete k zemlji. Izrazita razlika med naravo zgodovine in naravo naravoslovja - in med zgodovino in naravoslovnimi vedami kot znanstvenimi disciplinami - je v tem, da na zgodovinsko "resnico" vpliva vrsta neznanih dejavnikov pri vsaki osebi, ki je sodelovala v njej. Zato je resničnost dogodkov nekako zastrta in je toliko težje postaviti znanstveno trditev o tem, kaj se je zgodilo in zakaj. Poleg tega je vsaka znanstvena trditev pod vplivom motiva znanstvenika, ki vanjo vnaša svoje poglede na pravo naravo zgodovinskih dogodkov.

Ker po letu 1970 s političnim programiranjem ali delovanjem ni bilo mogoče priti do rešitve o pravi naravi zgodovine, se je zgoraj omenjena razprava končala s čudnim sklepom: zgodovina bo še naprej obstajala in se razvijala, tudi če zgodovinarjev ne bo. Tako je vendar vedno bilo.

Zgodovina je tako za zgodovinarje dejansko izginila.

Skrito gledališče

Pred nekaj leti sem se seznanil z delom južnoameriškega dramaturga Augusta Boala. Bral sem o poskusih, ki jih je izpeljal kot vodja gledališča Arena Theatre v Sao Paulu. V letih od 1956 do 1972 je razvil razne nove oblike gledališča. Posebej me je zanimalo tako imenovano skrito gledališče. Razlog za to je bil med drugim v frustraciji zgodovinarjev, ki je rodila trditev, da zgodovino ustvarjajo zgodovinarji.

Na misel mi je prišlo, da je zgodovina pravzaprav podobna nekakšnemu skritemu gledališču in da bi lahko definiral svojo nalogo zgodovinarja tako, da razkrijem to skrito gledališče in zgodovino znova približam gledalcem s tem, da jo interpretiram na razne nove načine.

Da bi bolje razumeli to tezo, bom opisal načela in namene skritega gledališča Augusta Boala in Arene Theatra. Prvič, namen skritega gledališča je emancipacija za akcijo. Drugič, metode, s katerimi bi to dosegli, so takšne, da ljudje postanejo hkrati gledalci in igralci, ne da bi se tega zavedali.

Splošna politična situacija v Južni Ameriki v času, ko je Augusto Boal razvijal skrito gledališče, je bila duševno, politično in fizično izkoriščanje in zatiranje prebivalstva. Ves kontinent je trpel zaradi vojaških režimov, ki so izvajali fašistično oblast. Ker je bil strah poglavitno orodje pri zatiranju ljudi, se je skrito gledališče med drugim moralo ukvarjati z metodami in vsebinami, ki bi ta strah lahko premagale, ga preobrazile v jezo, znanje, pogum in voljo za aktivno spreminjanje osebnih življenjskih razmer in razvoja družbe na splošno.

Kot primer bom navedel tole: Vzpostavi se skrita igra, ki naj bi načela razpravo o pojavu, da ljudje potem, ko jih aretira varnostna služba, izginejo. V Braziliji je, kljub temu da je vsakdo vedel, da zaporniki izginjajo - ker jih je režim pobil - vsa zadeva ostala tabu celo med sorodniki izginulih zapornikov. Tabu je izvirjal iz dejstva, da je lahko vsakdo, ki je spregovoril o tem, tudi sam izgubil življenje.

Skrito igra načrtujejo igralci Arene Theatra tako, da najprej obravnavajo in analizirajo "vse možne različice tega, kar se lahko zgodi". Izdelajo strategijo kako doseči cilj - v tem primeru je cilj pripraviti skupine potnikov na vlaku do tega, da se začnejo pogovarjati o izginjanju zapornikov. Osnovna strategija je razprava med dvema igralcema, ki na vlaku bereta časopis, njen namen pa je, seveda, druge potnike pritegniti v razpravo, da bi se zavedali možnosti in potrebe po akciji, političnem boju in da je rešitev pred zatiranjem v boju.

Pozneje je Augusto Boal skrito gledališče razvil dalje tako, da je bilo primerno za teme in metode v drugačnih družbah, tudi v meščanskem demokratičnem sistemu. Kjerkoli so se igralci Arene Theatra udeležili kakega gledališkega festivala, so sprožili skrite igre. Tako so v pariškem metroju izvedli igro, ki je potnike spremenila v gledalce in igralce v razpravo o emancipaciji žensk in o pogledih na moški in ženski značaj. Člani gledališča so igrali vlogo prostitutke, moškega šovinista, prevarane in užaljene soproge, prevaranega moškega, duhovnika itd. Tako so hoteli sprožiti ne samo razprave med potniki, ampak tudi njihovo neposredno poseganje v igro. Kako so to izvedli?

Moški igralec začne nadlegovati kolegico, ki je zelo izzivalno oblečena, in gre pri tem tako daleč, da jo začne otipavati. Ona seveda protestira in tako sproži naslednji incident: igralec duhovnik poseže vmes, rekoč, da je ženska tako

izzivalno oblečena, da celo njega, človeka v božji službi, mami k otipavanju. Neki drugi igralec vpije: "Vse ženske so take!" Kmalu nato je ves oddelek vpleten v razpravo, ki jo vedno znova poživljajo pripravljeni nastopi drugih igralcev.

V skritih igrah Arene Theatra se dejansko dogaja to, da so skupine ljudi potisnjene v fiktivni svet pomembnih konfliktov, ne da bi se tega zavedali.

Fiktivni svetovi kot učni pripomoček?

Potem ko sem bral o eksperimentih Arene Theatra, sem jih hotel vključiti v učni program Kmetijskega muzeja tako, da bi prispevali k reševanju problema skrite zgodovine. Zato sem zgodovino opredelil kot nekakšno skrito gledališče in naloga, ki sem si jo zastavil, je bila narediti zgodovino vidno, navzočo in obstoječo z uporabo fiktivnih svetov. Učence bi nekako prisilil vstopiti v zgodovino. Kar sem hotel doseči, ni bila rekonstrukcija zgodovinskih dogodkov, ampak situacije, ki omogočajo razmišljanje in odločanje.

V tistem času sem v Kmetijskem muzeju že postavil delavnice za praktično delo s kopijami zgodovinskih orodij - cepcev, kolovratov, pinj in raznih orodij za delo z lanom itd. Praktično delo pri peki kruha, delanju masla iz smetane, šivanju oblačil iz volne itd. je učencem dajalo občutek, koliko trdega dela, potrpljenja in spretnosti je človek potreboval nekoč, da se je preživiljal. Čeprav je bilo to pri pouku v muzeju nekaj povsem novega in je bilo delo zelo priljubljeno tako pri učencih kot pri učiteljih, nisem bil zadovoljen. Razlog je bil v vprašanju, ki sem si ga nenehno zastavljal: Kaj hočeš doseči s temi programi? Ali se učenci res kaj naučijo o zgodovini in o tem, kakšno je bilo življenje na deželi pred npr. 300 leti? Če sem odkrit, si nisem bil povsem na jasnem, ali se učenci naučijo pravilno uporabljati cepce. Pa tudi če jim je to uspelo - čemu?

Zato sem se odločil, da jim bom razkril razloge za trdo življenje in pri tem še naprej uporabljal praktično delo kot uvod v zgodovino. V ta namen sem ustvaril fiktivne svetove, v katere sem potisnil učence, ki so se učili zgodovine kmetijstva. Eden izmed teh svetov je bila vas izpred 250 let. Fikcija je bila dvojna. Najprej seveda ni bilo vidnih kmetij, ne hiš, ne vasi itd. Pouk pa smo začeli tako, da se nisem predstavil kot muzeolog, ampak kot veleposestnik. Ko so učenci prišli v muzej, smo jim rekli, da so kmetje, ki živijo na vasi, in da sem jaz veleposestnik. Njihova usoda je v mojih rokah, ker jim jaz določam življenjske pogoje. Edina naloga učencev kmetov je bila delati z orodjem, ki ga najdejo v svojih domnevnih hišah. Tam so jih čakale tudi pogodbe s pogoji, pod katerimi so najeli hišo ali kmetijo, opisi njihovih družin z imenom, spolom in starostjo vsakega člana in pripombe, ki so jih morali nositi, da bi jih vsak lahko prepoznal. Iz učencev z identiteto osnovnošolskih otrok so se prelevili v kmete, poljedelce, kmečke gospodinje, sirote itd. V svojih fiktivnih hišah so našli tudi orodje in do neke mere gradivo, ki so ga morali predelati. Preživljati so se morali z delom. Svoje pridelke ali izdelke so lahko prodali bodisi drugim kmetom ali veleposestniku. Imeli pa so tudi pravico delati zase ali za druge proti plačilu. Del orodja, ki so ga potrebovali za svoje delo, so si morali pogodbeno in proti plačilu izposoditi pri veleposestniku. Na enak način so lahko prišli do surovin za proizvodnjo. Njihovo preživetje je bilo pod stalnim pritiskom zaradi vmešavanja veleposestnika, ki se je skliceval na razne zgodovinske pravice v zvezi s plačilom davščin, najemnine, zakupnine za kmetijo, s službovanjem v kmečkih vojskah itd. Hkrati so vplivali na igro dogodki od zunaj, npr. reforme, o katerih vemo, da so se v resnici zgodile. Med temi dogodki je bila uveljavitev

zakona o pripadnosti kmeta zemlji. V igri je to pomenilo, da "moški" niso smeli zapustiti prizorišča brez dovoljenja veleposestnika.

Od vsega začetka igre so bili učenci potisnjeni v fiktiven svet. Niso imeli stika z muzeologom, ampak izključno z veleposestnikom. Poleg tega jih nihče ni obravnaval kot učence, ampak zgolj kot kmete. Njihova naloga je bila ubogati in delati. Njihov edini cilj: preživljati se s trdim delom. Če pa so bili dovolj spretni, so lahko napredovali na družbeni lestvici, tako da so postali lastniki namesto najemniki zemlje.

Podobno igro smo naredili o velikih spremembah v danskem kmetijstvu proti koncu 19. stoletja. Od srede osemdesetih let prejšnjega stoletja je bilo kmetijstvo v globoki krizi. Glavni pridelek na Danskem je bilo žito. Od leta 1880 dalje (Zahodna) Evropa ni bila sposobna pridelati dovolj žita za hitro naraščajoče prebivalstvo, zato ga je začela uvažati iz ZDA, Rusije, Srednje Evrope in Južne Amerike. Ameriško žito ni bilo samo zelo kakovostno, ampak tudi zelo poceni zaradi sodobnih pridelovalnih postopkov. Posledica tega je bila nagel padec cen in val stečajev med danskimi kmeti. Postalo je očitno, da se mora v danskem kmetijstvu nekaj spremeniti. Po letu 1880 so izvedli reforme: kmetijstvo je bilo prenovljeno in je po novem temeljilo na živinoreji in industrializaciji kmetijske proizvodnje. V letih 1880 do 1910 je bilo ustanovljenih na tisoče mlekarn, klavnic in drugih predelovalnih obratov. Ni šlo samo za korenito spremembo proizvodnje, prenova je temeljila tudi na novih finančnih načelih: kooperativnem finansiranju in skupnem lastništvu predelovalne industrije.

Igra o teh procesih je učence postavila v fiktivni svet ogroženih kmetij, ki so živele od različnih pridelkov, znanih iz tistega obdobja. Učenci kmetije so bili soočeni z gospodarskimi dejstvi in zahtevami. Bili so prisiljeni iskati rešitev, vsak za svojo kmetijo. Med igro so bili inscenirani dogodki, podobni spremembam in zadružnim aktivnostim iz resnične zgodovine. Ustanovili so nove kmetije, mlekarne, klavnice, izvolili njihove upravne odbore, postavili predelovalne obrate, se selili z dežele v mesto, da bi našli delo, in začelo se je izseljevanje v Ameriko. Na koncu so se organizirali v politične stranke, da bi tako zavarovali koristi, vpliv, moč itd., ki so jih dosegli med igro.

Tretja igra je bila o kmečkem uporu iz leta 1534. Tu so nekateri učenci postali kmetje, drugi plemiči ali škofi. V desetih različnih insceniranih dogodkih iz dejanskega upora so učenci doživeli upor, državljansko vojno in vojno proti drugi državi (Danska-Lübeck).

Paralelno razmišljanje kot zgodovinska metoda

Namen teh iger ni bil rekonstruirati zgodovino ali zgodovinske dogodke, ampak ugotoviti, kako razmišljajo današnji otroci. V fiktivnem svetu in soočeni s problemi zgodovinske narave so bili prisiljeni vključiti se v razne dele igre, sodelovati v "ustvarjanju" zgodovine z drugimi. To sodelovanje je razvijalo njihovo sposobnost razmišljanja na sploh in na zgodovinski način. Učenje je temeljilo na konfrontaciji učiteljevega znanja o zgodovini z odnosom otrok do sodobne zgodovine. Smisel postopka je v tem, da sprožimo v otrocih sposobnost razmišljanja o preteklosti in v zgodovinskih okvirih. Poenostavljeno bi lahko rekli, da je bil namen pouka poskus razvijati otrokove sposobnosti za zgodovinsko razmišljanje. Prek zgodovine naj bi dojeli, da ima sedanost korenine v preteklosti. To dejstvo jim je postalo jasno v igrah, ko so njihove

odločitve imele tudi "konkretno" posledice zanje. Kdor kot zatiran kmet v fiktivnem svetu 18. stoletja ni plačal davka, si je neizogibno poslabšal življenjske razmere. Kdor je kot plemič v tridesetih letih 16. stoletja podpiral napačnega generala, je izgubil vojno ali pa se je moral med igro odločiti da bo podpiral drugega.

To nas pripelje do zelo pomembnega vprašanja, kako lahko damo učencem možnost izbire, ne da bi jim hkrati omogočali, da bi zapustili okvire dejanskega zgodovinskega razvoja. Kako jim lahko preprečimo odločitve, ki so popolnoma drugačne od zgodovinsko potrjenih? Rešitev tega problema je v prvi vrsti v tem, da mora igra temeljiti na dejanskih in možnih izbirah iz resnične zgodovine. Drugič, potrebna je manipulacija v tem smislu, da se zgodovinski problemi prikažejo tako, da v fiktivnih izbirah odsevajo dejanske zgodovinske odločitve.

336

Zelo zanimiva je bila analiza izkušenj iz iger. Fiktivni svet ustvarja distanco do otrok, ki nam lahko koristi na več načinov. Prvič, lahko povečamo zahtevnost dela, ki ga morajo opraviti učenci, in spodbujamo njihov trud pri učenju. Drugič, fiktivni svet učitelju omogoča, da se otrokom bolj približa kot sicer. Npr. "kmetje" iz vasi 18. stoletja izvedo že na začetku, da se morajo preživljati s prodajanjem svojih izdelkov ali pridelkov. Glavni kupec je učitelj veleposestnik, prodaja pa je odvisna od kakovosti blaga, ki se ugotavlja na vnaprej dogovorjen način. Tako, recimo, pri sukancu veleposestnik preizkusi nit, preden se odloči za nakup. In če se nit srga, blaga ne odkupi.

Veleposestniku otroci vedno oprostijo ta preskus, s katerim lahko izniči sadove njihovega dela, nikoli pa tega ne bi oprostili učitelju. Tako distanca ustvarja blizino. Otroci se pri delu bolj potrudijo, razumejo pogoje od vsega začetka ali jih dojamejo na podlagi izkušenj v igri. Sami se morajo odločiti, ali je kakovost njihovega dela, blaga, ki ga želijo prodati, dovoljšnja ali ne. Tako pride do večje samodiscipline. Uspešnost v igri temelji na sodelovanju, potrpežljivosti in občutku za zgodovino na ravni premišljevanja in ustvarjalnosti. Čim hitreje se otroci učijo od zgodovine, tem več prostora in možnosti imajo v igri.

Pouk ni zabava, mora pa biti zabaven

Seveda ne morem zanikati, da je zabavna narava iger pomembna za njihov uspeh pri otrocih. Kljub temu da zabava ni cilj, naj bi bil pouk zgodovine zabaven. V bistvu se z otroki igram zgodovino, vendar igramo zares. Vsi programi so temeljili na splošnih dejavnostih muzeja, razstavah, zbirkah in znanstvenih dejavnostih. Zelo zanimivo je dejstvo, da so bile znanstvene raziskave ključnega pomena. Ne smemo pozabiti, da igre potekajo tako, da so težavni problemi prikazani kot preprosti. V tem je seveda nevarnost, da zgodovino preveč poenostavimo. Potreben je znanstven napor, da ugotovimo značaj veleposestnika, če naj navedem samo en primer. Veleposestnik je nasprotnik kmetov v resnični zgodovini in v igri. Da ga ne bi prikazali preveč črno-belo, so bile potrebne resne znanstvene raziskave o znanih veleposestnikih iz zgodovine. Veleposestnik v igri naj bi poosebljal (povprečnega) zgodovinskega in tedanje stanje v družbi.

Zavest o preteklosti je pomembna tudi za prihodnost

Igre, ki sem jih tu omenil, sem ustvaril zato, da bi razvil didaktično metodo, ki bi ustrezno združevala zavest o sedanjosti z možno in potrebno

zavestjo o preteklosti. Igre sicer niso odvisne od zgodovinske zavesti otrok, a vendar se moramo zavedati spreminjajočih se in različnih stopenj zavesti med njimi. V tem smislu je načeloma komaj kaka razlika med metodami in smotri skritega gledališča in mojimi igrami. Seveda so učenci vseskozi vedeli za igro, vendar so tudi vedeli, da igramo zares. V igrah smo izhajali iz dejanske zgodovinske zavesti otrok - tako v njihovo škodo kot v njihovo korist. Igra je resna, ker fiktivni svet učencem dosledno onemogoča, da bi pobegnili od svojega dejanskega zgodovinskega znanja in zavesti - ne glede na stopnjo ali količino tega znanja.

Izkušnje iz iger so bile tako mnogostransko pozitivne in so odpirale tako številne vidike, da sem sklenil ustvarjati in razvijati igre o prihodnosti. Izbral sem dve temi: "Naredite kmetijski muzej iz leta 2010 po svoji zamisli" in "Kmetijstvo na Danskem leta 2010". Postopek v teh igrah je bil takšen, da smo otrokom najprej prikazali dejavnosti in naloge sedanjega kmetijskega muzeja in stanje v današnjem kmetijstvu na Danskem. Ko smo otroke poslali na domišljjsko potovanje v prihodnost, so eni morali ustvariti muzej po svoji zamisli, drugi pa oblikovati lastne zahteve, predloge in pričakovanja od kmetijstva prihodnosti. Da bi se izognili čisto znanstvenofantastičnim projektom, smo k sodelovanju povabili 30 kmečkih družin kot gostiteljic za okrog 90 učencev. Učenci so dva dni bivali na teh kmetijah, sodelovali pri delu, se od kmetov učili o kmetijstvu, izvedeli, kaj kmetje pričakujejo od prihodnosti itd. Tako so dobili podlago za pouk o teh temah v muzejskih "delavnicah prihodnosti."

Sklep

Rezultate tu omenjenega eksperimentalnega didaktičnega dela v Danskem kmetijskem muzeju je zbrala in analizirala Danska pedagoška univerza. Iz sklepnega poročila navajam :

"Na splošno rečeno je projekt poživil in spodbudil učne postopke pri predmetih, ki veljajo za zahtevne in nakazal nove didaktične razsežnosti in možnosti ... ključnega pomena je sodelovanje znanstvenikov pri poučevanju v muzeju ... Uporaba fiktivnih svetov je metoda, ki je omogočala integracijo obsežnih zgodovinskih dimenzij."

Vedno je prijetno brati pozitivne ocene svojega dela. Za splošen sklep pa bi rekel, da vem, kako je delo s tu omenjenimi metodami in konkretnimi igrami vsaj enako težavno in zahtevno, kot je vzpodbudno in zabavno. Zato bi sklepu rad dodal še tole misel: fikcija ponavadi temelji na specifični predstavi o resničnosti. Resničnost pa je kontraverzna in različne zamisli o njej vodijo k različnim idejam o fikciji. Stvari pa niso postale nič bolj preproste, odkar modernizem trdi, da je resničnost sama ... fikcija.

BESEDA O AVTORJU

ABOUT THE AUTHOR

Avtor, muzeolog, bivši namestnik direktorja Danskega kmetijskega muzeja in direktor (od avgusta 1992) Grindsted muzeja.

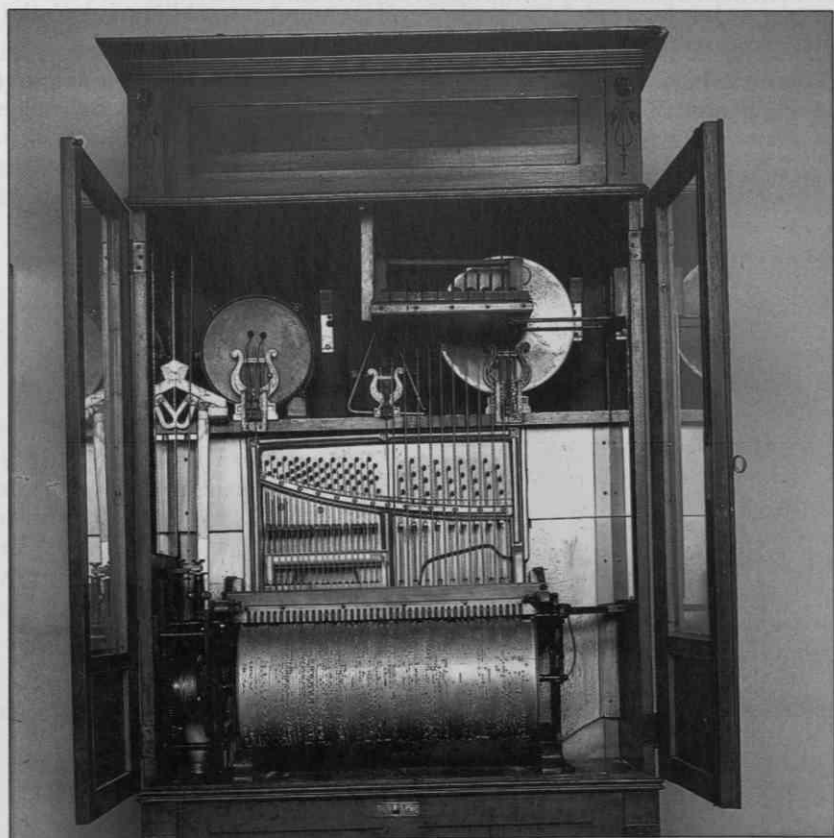
Jørgen Skaastруп, museologist and director of the Grindsted Museum, former vice-director of the Danish Agricultural Museum.

NOVE PRIDOBITVE NEW ACQUISITIONS

GLASBENA OMARA

339

Gotovo ne moremo reči, da je glasbena omara zašla v zbirke SEM-a po naključju. Kot izjemno dragocen, redek kos, ki pa bi bil tudi zelo ilustrativen za našo zbirko glasbenih instrumentov, je bila že dolgo zaželenena. Ni dosti zbiralcev, še manj pa je muzejev, ki se lahko pohvalijo s podobnim predmetom. Nemara ji je ugodna konstelacija zvezd pomagala, da se je v letu Gospodovem 1991 znašla v razstavnih prostorih SEM-a v Ljubljani.

Takole je bilo:

Ob razstavi o ljudskih glasbilih in godcih, ki jo je že nekaj časa pripravljaj Julijan Strajnar iz Inštituta za slovensko narodopisje Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, se je tudi nam porodila želja, da bi s sistematičnim zbiranjem povečali našo muzejsko zbirko ljudskih glasbil. Že doslej je bila kar obsežna, tolikšna, da se je kolega Strajnar odločil, da bo pomenila glavnino na razstavi, poleg predmetov, izposojenih pri drugih slovenskih muzejih pa tudi pri zasebnikih. Koncept razstave se je med delom korenito spremenil, tako rekoč poenostavil, izčistil, osredotočil bolj na muzikološki prikaz ljudskih glasbil, odpadla pa je širša ilustracija dogodkov, prizorišč in časov, v katerih je instrument nastopal v zvezi s človekom, tistim, ki je nanj igral, ali tistim ki ga je poslušal. Deloma smo morali z ožjim scenarijem računati tudi zaradi pomanjkanja razstavnega prostora.

Široko razpredene niti ob iskanju predmetov - glasbil, ki so segale v več slovenskih pokrajin, so nam končno prinesle nekaj oprijemljivih naslovov. Končno smo se odločili za zelo lepo ohranjeno glasbeno omaro, ki jo je imel gospod Kramberger iz Zg. Velke, upokojeni direktor sladkogorske tovarne papirja. Dobil jo je v zameno za neki dolg, vendar tudi prejšnji lastnik ni bil prvoten. Tako je curriculum vitae naše omare pravzaprav dokaj skrivnosten, saj tudi nima nobene oznake izdelovalca. Per analogiam bi sodili, da je izdelek že iz končne, zadnje faze izdelovanja glasbenih avtomatov, približno iz začetka 20. stoletja, narejen pa je bil v eni izmed dunajskih delavnic.

Avtomat ima sedem melodij in dva valja. Melodije so prav poskočne, vendar ne natančno določljive, saj je aparatura zelo razglašena. Po besedah mojstra Andreja Lenarčiča iz Ljubljane, ki nam omaro pripravlja za igranje, bo treba še kar precej časa, da bodo vsi instrumenti popravljeni.

Velikost: višina 212 cm, širina 100 cm, globina 52 cm.

Obe prednji krili nimata več originalnih, verjetno brušenih šip. V spodnjem delu je spravljen drugi valj.

Avtomatika je narejena tako, da s kovancem, ki ga je treba spustiti v režo na stranski končnici, sprožimo premikanje valja. Pravzaprav je ironija usode, da smo omaro dobili prav v času, ko Slovenci po dolgih letih nismo imeli več kovancev.

Tanja Tomažič

(Foto C. Narobe, 1992)

OTROŠKA HOJCA

341

Pohištvo in pripomočki za otroke so v našem muzeju dokaj redki. Iz arhivskih virov, literature in pripovedi ljudi na terenu pa vemo, da so v marsikateri hiši, tudi v revnejših, v preteklosti najpogostejše starši kar sami napravili pručko za otroka, manjši stol, hojco in podobno. Zato smo začeli sistematično zbirati takšne predmete.

Poleg pričevanja o načinu življenja nekih ljudi v določenem času in prostoru nam ti predmeti izpričujejo tudi odnos do otrok, saj so se starši oziroma izdelovalci posebej potrudili, da bi otrok imel svoje sedalo, da bi imel pripomoček za hojo, ko je bil na nogah še negotov, da bi imel igračo in podobne stvari. Pri izdelovanju so bili izvirni in iznajdljivi in večinoma niso imeli

ustreznih materialov in orodja za izdelovanje. Zato so ti predmeti pogosto okorno narejeni, včasih se zdi, da so bili za otroka pretežki in pregrobi.

Taka je tudi hojca, ki smo jo za muzej pridobili letos spomladi.

Težka je, neoblazinjena okoli odprtine, tako da je moral rob otroka pri hoji tiščati. Je domače delo. Izdelana je iz 3,4 cm debelega rabljenega ploha, na sredi ima izdolbeno okroglo odprtino s premerom 20,5 cm. Noge so zgoraj ožje, proti koncu se razširijo. Kolesca so lesena, pritrjena z jugoslovanskimi dinarji (1 dinar, l. 1945). Hojco so uporabljali otroci, da so se z njo učili hoditi.

Otroška hojca:

Mere: 37 x 56 x 34,7 cm.

Material: noge in kolesa iz macesnovega lesa,
plošča iz lipovega ali javorjevega lesa.

Stanje: dobro.

Nakup: A. Grašič, Polica nad Kranjem 11, Naklo.

Slovenski etnografski muzej, Ljubljana,

inv. št. EM 17170 (Foto C. Narobe, 1992)

Irena Keršič

NALIČJA IZ ŠTEVANOVEC

343

Muzej Avgusta Pavla v Monoštru (Madžarska) in Zveza Slovencev na Madžarskem sta o pustu 1992 razpisala natečaj o šemljenju. Kot rezultat tega natečaja je muzej pridobil pet mask iz Števanovec: dve maski božičnih kolednikov in tri maske pustnih šem.

Božični koledniki (*betlehemeštje*) so imeli naličje le v Števanovcih. Na Gornjem Seniku so si obraz namazali s sajami. Pri Madžarih so imeli božični koledniki naličje le v Transilvaniji v Romuniji. Na Slovenskem so božični koledniki prenehali koledovati že v 19. stoletju in naličij niso nosili.

Naličje imenujejo v Števanovcih "obraz". (Ta izraz je znan le v Prekmurju in na Primorskem.) Izdelano je iz trdega papirja in je pobarvano. V njem so izrezane odprtine za oči in usta. Nos štrli iz naličja in tako je tudi odprt.

"Ta stari" ima na naličju "bajüjsi pa sakálo" (brke in brado) iz prediva. Drugi pastir ima brke in brado pobarvano.

"Obraz Fašenka" iz Števanovec. Papirna kaša.
Višina 21,5 cm, širina 16,8 cm, globina 4,5 cm.
Muzej Avgusta Pavla, Monošter, Madžarska,
inv.št. PAM 92.1.1 (foto A. Székely, 1992).

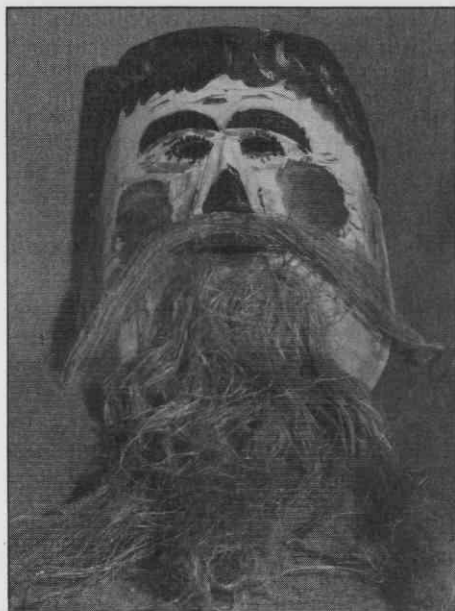

"Obraz Lenke" iz Števanovec. Papirna kaša.
Višina 20,5 cm, širina 17,8 cm, globina 7,5 cm.
Muzej Avgusta Pavla, Monošter, Madžarska,
inv.št. PAM 92.1.2 (foto A. Székely, 1992).

Pustna naličja so izdelana iz papirne kaše. V njih so izrezane odprtine za oči in usta in so pobarvana z oljno barvo. Naličje so si svoj čas izdelovali našemljenci sami. Časopisni papir so raztrgali na koščke, ga pomešali z rženo moko in vodo ter malo skuhal. Iz te mase so potem oblikovali naličje. Naša naličja je naredil profesor števanovske osnovne šole Karel Krajcar (Števanovci, 1936) za natečaj o pustu 1992.

Marija Kozar-Mukič

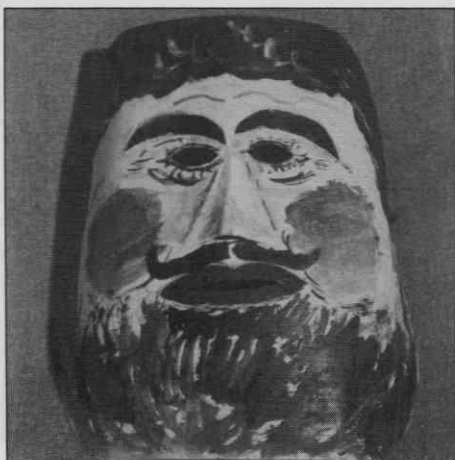
344

"Obraz Fašenka" iz Števanovec. Papirna kaša. Višina 21,8 cm, širina 17,9 cm, globina 8,3 cm. Muzej Avgusta Pavla, Monošter, Madžarska, inv.št. PAM 92.1.3 (foto A. Székely, 1992).

"Obraz" pastirja iz Števanovec. Papir. Višina 28,1 cm, širina 23,6 cm, globina 10,5 cm. Muzej Avgusta Pavla, Monošter, Madžarska, inv.št. PAM 92.1.4 (foto A. Székely, 1992).

"Obraz ta starega" iz Števanovec. Papir. Višina 28,5 cm, širina 23,2 cm, globina 10,5 cm. Muzej Avgusta Pavla, Monošter, Madžarska, inv.št. PAM 92.1.5 (foto A. Székely, 1992).

TERENSKA EKIPA ETNOGRAFSKEGA MUZEJA V GORIŠKIH BRDIH

Barbara Sosič

345

S prihodom dr. Borisa Orla v tedanji Etnografski muzej l. 1945 se je začelo novo, predvsem pa izredno plodno razdobje v njegovi zgodovini. Kot eno prvih, lahko bi rekli osnovnih nalog, si je zastavil, da bo s terenskimi ekipami sistematično raziskal posamezne etnične predele slovenskega ozemlja. To so narekovale velike vrzeli in pomanjkljivosti v etnološki znanosti pa tudi muzejske zbirke, ki so bile do tedaj omejene v glavnem le na noše, razne tkanine in na nekaj panog ljudske umetnosti z območja bivše Kranjske. Etnografski muzej je svojo nalogo začel uresničevati s finančno pomočjo Sveta za prosveto in kulturo in Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani ter s sodelovanjem študentov in znanstvenih delavcev tedanje etnološke stolice Ljubljanske univerze, Šole za umetno obrt in drugih ustanov.¹

Fanči Šarf v svojem poročilu o delu Etnografskega muzeja od 1. decembra 1947 do 31. decembra 1953² poudarja, da je bilo terensko delo sistematično in obrnjeno k območjem, o katerih dokumentacija muzeja ni hranila nobenih slikovnih ali pisnih podatkov.

Med temi območji so Goriška Brda nedvomno pomenila belo liso v raziskavah etnologov vse do leta 1953, ko se je tja odpravila terenska ekipa z Borisom Orlom kot organizatorjem in pobudnikom na čelu. Da so Brda ostala tako dolgo zunaj dosega etnoloških raziskav, gre pripisati dejstvu, da so vsa leta po prvi svetovni vojni, ko se je slovenska etnologija začejala formirati, pripadala z ostalo Primorsko Italiji. Bila so torej skoraj tri desetletja odtrgana od matične domovine. Tudi Tatjana Sirk v svojem pregledu etnoloških raziskav o Goriških Brdih navaja, da so bila Goriška Brda etnološko precej neraziskano območje in da je prvo pomembno raziskavo opravila etnološka ekipa SEM-a pod vodstvom Borisa Orla 1953.³

Poleti 1953. je torej odšla na teren št. 10 ekipa muzeja s trinajstimi člani. Teme, ki so jih posamezni raziskovalci obdelovali, so bile vnaprej določene in so se podrejele vprašalnicam, ki so jih že leta 1949 izdelali B. Orel, M. Matičetov, V.

¹ Povzeto po govoru ravnatelja dr. Borisa Orla ob otvoritvi etnografske razstave ob tridesetletnici Etnografskega muzeja v Moderni galeriji, 22. junija 1953 (razstava o dotedanjem delu terenskih ekip).

² Slovenski etnograf, letnik VI-VII, Ljubljana 1953-54.

³ Tatjana Sirk, Briška kuhinja, Traditiones 16, Ljubljana 1987, str. 289.

Novak, R. Hrovatin, S. Vilfan in J. Šušteršič. Med raziskovalce so bile razdeljene takole:

- Boris Orel: poljedelstvo, živinoreja, čebelarstvo, domača obrt in trgovina, vozila, orodja, naprave;
- Fanči Šarf: stavbarstvo (hiše, gospodarske pritikline), notranja ureditev in oprema hiše, pohištveni inventar, življenjski standard;
- Marta Ložar: zbirno gospodarstvo, lov in ribolov, prehrana, noša in domača obrt v zvezi z nošo;
- Jernej Šušteršič: vinogradništvo in sadjarstvo, evidentiranje starih predmetov;
- Marija Jagodic (Makarovič) (in deloma Sergij Vilfan): ljudsko pravo in pravni običaji, kolonstvo;
- Vlasta Beran: običaji, verovanje, medicina;
- Milko Matičetov: pesništvo in pripovedništvo;
- Radoslav Hrovatin: glasba in ples;

Tehnična ekipa je bila sestavljena iz teh sodelavcev:

- Branko Pirih je risal tehnične risbe: tlorise, poglede ipd.,
- Franc Benko je pomagal Pirihu in risal prostoročne risbe,
- Ivan Romih je risal prostoročne risbe,
- Franc Maček prav tako.⁴

Ostali sodelavci v ekipi so bili še dr. Sergij Vilfan, Ludvik Zorzut in Andrej Pavlovec - zadnja dva od muzeja in arhiva v Novi Gorici.⁵ Ludvik Zorzut je pomagal pri terenskem delu z napotki kot zelo dober poznavalec rodnih Goriških Brd.

Na terenu so ostali od 1. do 31. avgusta. Sedež ekipe je bil na Dobrovem.

Ekipa je s terena v Goriških Brdih prinesla 33 zvezkov zapiskov, 548 foto posnetkov, 329 prostoročnih risb, 12 tehničnih risb in 26 predmetov, 50 predmetov pa so evidentirali za okrajni muzej v Novi Gorici.⁶

Gradivo je po prihodu s terena skrbno uredila po že ustaljenih standardih Fanči Šarf.

TERENSKI ZVEZKI

Terenski zapiski so že skoraj v celoti prepisani in kazalo bi jih prepisati do konca. Zapisi so razvrščeni po dveh vidikih: tematskem in krajevnem (občina Nova Gorica).

Seznam terenskih zvezkov z vsebino in obsegom:

1. Boris Orel: Gospodarstvo, 80 str.
2. Boris Orel: Gospodarstvo, 80 str.

⁴ Arhiv SEM-a št. 24.

⁵ Ibid.

⁶ Fanči Šarf, Delo Etnografskega muzeja v Ljubljani od 1. dec. 1947 do 1. dec. 1953, Slovenski etnograf VI-VII, Ljubljana 1953/1954.

3. Boris Orel: Gospodarstvo, 80 str.
4. Boris Orel: Gospodarstvo, 80 str.
5. Boris Orel: Foto posnetki, 47 str.
6. Jernej Šuštaršič: Vinogradništvo, sadjarstvo, 80 str.
7. Jernej Šuštaršič: Vinogradništvo, sadjarstvo, 80 str.
8. Jernej Šuštaršič: Vinogradništvo, sadjarstvo, 45 str.
9. Jernej Šuštaršič: Foto posnetki, 15 str.
10. Marta Ložar: Ljudska noša, 104 str.
11. Marta Ložar: Ljudska noša, 26 str.
12. Marta Ložar: Ljudska prehrana, 80 str.
13. Marta Ložar: Ljudska prehrana, 68 str.
14. Marta Ložar: Zbirno gospodarstvo, lov, 73 str.
15. Fanči Šarf: Ljudsko stavbarstvo, notranja oprema, 80 str.
16. Fanči Šarf: Ljudsko stavbarstvo, notranja oprema, 68 str.
17. Fanči Šarf: Foto posnetki, 20 str.
18. Vlasta Beran: Uvere, 72 str.
19. Vlasta Beran: Ljudska medicina, 63 str.
20. Vlasta Beran: Ljudski običaji, 53 str.
21. Milko Matičetov: Ljudsko pripovedništvo, 116 str.
22. Rado Hrovatin: Ljudsko pesništvo, 117 str.
23. Rado Hrovatin: Ljudsko pesništvo, 80 str.
24. Rado Hrovatin: Ljudsko pesništvo, 80 str.
25. Rado Hrovatin: Ljudsko pesništvo, 45 str.
26. Rado Hrovatin: Notni zapisi, 40 str.
27. Rado Hrovatin: Notni zapisi, 40 str.
28. Rado Hrovatin: Notni zapisi, 7 str.
29. Marija Jagodic: Ljudsko pravo, 75 str.
30. Marija Jagodic: Ljudsko pravo, 76 str.
31. Marija Jagodic: Ljudsko pravo, 42 str.
32. Sergij Vilfan: Ljudsko pravo, 25 str.
33. Branko Pirih: Skice tlorisov z merami, 39 str.

FOTOGRAFSKO GRADIVO

Fotografsko gradivo terena v Goriških Brdih je zbrano v albumu terenov 9 - 10 na kontaktnih kopijah. Fond negativov je hranjen pod istimi številkami, kot so označene fotografije. Gre za negative velikosti 6 X 6 cm, od št. 499 do 548 pa so leica formata. Fotografijam, posnetim na terenu v avgustu l. 1953, je ob koncu albuma dodanih še 12, posnetih v času trgatve oktobra naslednjega leta.

Posnetki so iz krajev: Barbana, Belo, Biljana, Brdce (Brdice), Breg, Brestje, Brezovik, Dobrovo, Drnovk, Fojana, Golo Brdo, Gradno, Hruševlje, Hum, Imenje, Kojško, Kozana, Kožbana, Krasno, Medana, Neblo, Nozno, Orehovlje,

Podsabotin, Senik, Slapnik, Slavče, Snežatno, Snežeče, Šlumberk (Zali breg), Šlovrenc, Šmartno, Vedrijan, Vipolže, Višnjevnik in Vrhovlje.

Fotografije so posneli:

- 10/1 do 10/260 - Boris Orel
- 10/261 do 10/233 - Jernej Šušteršič
- 10/234 do 10/468 - Fanči Šarf
- 10/469 do 10/498 - Milko Matičetov
- 10/499 do 10/512 - Radoslav Hrovatin
- 10/513 do 10/548 - Sergij Vilfan
- 10/549 do 10/560 - Marija Jagodic

Število 10 pri vsaki fotografiji označuje zaporedno številko ekipe, oz. terena.

Vsaka fotografija ima na hrbtni strani komentar o svoji vsebini, ki ga je moral avtor napisati ob posnetku na terenu. Arhiv SEM-a hrani 3 foto zvezke s tega terena.

Tematsko zajemajo fotografije naslednje sklope:

NASELJA

- Pogled na Belo s ceste proti Noznem, 10/93, 10/94⁷
- Biljana, 10/479, 10/535, 10/536, 10/519, 10/520, 10/521, 10/522, 10/523, 10/524
- Vzhodni vhod v biljansko Dorišče, 10/516
- Dorišče v Biljani, 10/545
- Biljanska župa in biljanska cerkev, 10/517
- Pogled na Brdce, Dol. in Gor. Brezovik z Noznega, 10/99
- Med hišama v Brdcah, 10/415

10/307

- "Facada" hiš v vasi Breg pri Šmartnem, 10/426
- Pogled na Brestje s Kojsega, 10/458
- Dobrovo, 10/307, 10/484, 0/485, 10/486, 10/525, 10/526, 10/534,
- Pogled proti gradu na Dobrovem s ceste Vipolže - Dobrovo, 10/1
- Dobrovo z gradu, 10/477
- Dobrovo, zadaj Biljana in Šmartno, 10/306
- Dolenji in Gorenji Drnovk, 10/539
- Drnovk z dobrowskega gradu 10/478, 10/537

⁷ Navedeni opisi fotografij so originalni komentarji na hrbtnih straneh fotografij.

- Kolonske hiše v Drnovku pri Obljubkovich, 10/352
- Golo Brdo s ceste Breg - Golo Brdo, 10/212
- Hum, 10/457
- Imenje, v ozadju Vedrijan, 10/140
- Imenje, 10/514
- Pogled na Kojško, 10/301, 10/302,
- Hiše v Kojškem, 10/449
- Strehe hiš v Kozani, 10/399, 10/400, 10/401, 10/402, 10/403
- "Gasa Borh" v Kozani, 10/406

10/480

- Krasno iz Brega, 10/370
- Krasno, 10/480
- Skupina hiš v Krasnem, 10/481
- Skupina hiš v Medani, 10/491
- Medana, 10/312, 10/527, 10/528, 10/529, 10/531, 10/532,
- Medana z južne strani, 10/156
- Pogled na Medano iz Fojane, 10/57
- Pogled s Konstantinšča proti Medani, 10/274
- Plave, 10/547
- Senik, 10/152
- Motiv iz Slapnika, 10/392
- Šlomberk, zadaj Vedrijan, 10/460

349

- Pogled na Šlovrenc s fojanskega pokopališča, 10/56
- Šmartno, 10/430, 10/431, 10/515
- Pogled na Šmartno pred nevihto, 10/300
- "Gasa", Šmartno, 10/419
- Travniki, zaselek Šmartna, 10/427
- Tabor pri Sv. Križu nad Kojškim, 10/544
- Vedrijan, 10/305
- Vedrijan z Imenja, 10/241
- Ulica v Vedrijanu, 10/289
- Vedrijan, strehe hiš, 10/49
- Motiv iz Vedrijana, 10/50
- Pogled na Vedrijan, 10/303
- Pogled na Višnjevnik iz Vedrijana, 10/47
- Vrhovlje, 10/304
- Cesta proti Vrhovljam, 10/313
- Kavčiči in Oborče s Korade, 10/466
- Slapnik, Podpozničnik in Brezovik, 10/380

- Pogled s fojanskega pokopališča na Imenje, Šmartno in Biljano, 10/54, 10/55
- Pogled na hiše in svet desno od Višnjevika iz Vedrijana, 10/48
- Pogled na Beneško Slovenijo s ceste Vrhovlje - Senik, 10/199
- Pogled proti Krminski gori z medanskega "tera" (zvonika), 10/489, 10/490

STAVBARSTVO

HIŠE

- Hiša ("hram") pri Skedernjevih, Slavče 59, 10/6, 10/32, 10/190, 10/350
- Rojstna hiša pesnika Alojza Gradnika, Medana, 10/33

10/45

- Hiša Zverjakovih, Dol. Brezovik 7, 10/45
- Pri Gocarju, Slapnik 3, 10/85
- Pri Grbunovih, Slapnik 7, 10/88
- Pri Klančarjevih, Nozno 5, 10/101
- Bivša hiša kolonov, Fojana 35, 10/164
- Joščovi, Breg 7, 10/202
- Siromašnejša vrhhlevna hiša Starcevih, Senik 15, 10/214
- Medana 21, Ivan Feri, v tej hiši je stanovala Gradnikova družina, 10/252
- "Hram" (hiša, skedenj in štala), Vedrijan 52, 10/339

- "Podstreh" (zgoraj skedenj), Vedrijan 49, 10/340
- Hiša, Marinič, Vedrijan 50, 10/341
- "Hram", Šlomberk 5, 10/343
- "Hram", Višnjevnik 24, 10/344, 10/345
- Hiša, na koncu štala, Gradno 40, 10/348
- Hiša, Slavče 51, 10/349
- Kolonske hiše v Drnovku pri Obljubkovih, 10/352
- Hiša s portonom, Orehovlje 8, 10/357
- "Štenge" in "pajn" (hodnik), Orehovlje 8, 10/359
- Stara hiša, pred njo vaščanka pere perilo, Fojana, 10/379
- Stara zapuščena hiša (kamin, "žbatafur" in hlev za svinje), Slapnik 5, 10/386
- Hiša Neže Fikfak, Slapnik 7, in Markočič, Slapnik 8, 10/387, 10/388
- Godcarjeva hiša (zapuščena), Slapnik 5, 10/389, 10/390
- Hiša, spodaj klet, Slapnik, 10/393
- Hiša, Neblo 33, 10/394

- Stara hiša, pokrita s "skrlami", Kozana, 10/398
- Hišo pokrivajo, Kozana, 10/404
- Baraka in hiša, Orehovlje 1, 10/362
- Hiša, slikana skozi "porton", Kozana 78, 10/411
- Hiša v Gor. Brezoviku, 10/414
- Hiša, Šmartno, 10/420
- Novejša manjša hiša, Šmartno 146, 10/146
- Nekdanja kolonska hiša, danes štala in senik, Fojana 19, 10/432
- Zapuščena vrhhlevna hiša, Vrhovlje 34, 10/444
- Vrhlevna hiša pri Drejevih, Vrhovlje 40, 10/445
- Hiša, pokrita s "skrlami", Hum 20, 10/450
- Stara kolonska hiša s štalo, Hum 54, 10/452
- Zapuščena hiša, Snežatno 78, 10/454
- Tomažičeva hiša, Snežatno 75, 10/455
- Hiša ob poti v Kožbano (pri Kovačih), 10/469, 10/470
- Hiša pred Dobrovim, 10/538
- "Porton" in hiša, Snežatno 104, 10/456
- Nova hiša (l. 1951), delana na "pavjon", Šlumberk 12, 10/464

GOSPODARSKA POSLOPJA

- Štala, zgoraj skedenj, desno "podlinda", Breg 20, 10/366
- Gospodarsko poslopje, Medana, 10/110
- Skedenj, spodaj štala, desno hlev za svinje, Orehovlje 9, 10/361
- "Hram" (gospodarsko poslopje), prvotno kolonska hiša, Polencič, Fojana, 10/78
- Štala, zgoraj skedenj, Vedrijan 26, 10/335
- Štala, Slapnik 4, 10/381
- Skedenj, spodaj štala, Slapnik 8, 10/86, 10/87
- Štala, zgoraj skedenj, podstreha, hiša in štala, zgoraj skedenj, Snežatno 99, 10/453
- "Larja", kurnik itd., deloma iz siršča, deloma iz kanele in bake (rakle), Hrušovlje, 10/128
- "Larja" in hlev v Hrušovlju, 10/377
- spredaj dve "larji", klet, zgoraj skedenj in hiša, zgoraj "kašč" ter štala, zgoraj kambra, Fojana, 10/378
- "Larja", štala in hlev za svinje, Snežeče 6, 10/422
- Spredaj hlev za svinje in kurnik, zadaj hlev, štala in skedenj, Vedrijan 46 in 51, 10/336
- Hlev za svinje in štala z "lindo", Višnjevnik 36, 10/346
- Hlev za svinje in kurnik zgoraj, Orehovlje 11, 10/356
- Hlev za svinje, Slapnik 3, 10/82

- Hlev za svinje, Šlovrenc 9, 10/373
- Hlev za svinje, Snežeče 5, 10/423
- Hlev za svinje, zdaj štala, vmes kurnik, Fojana 46, 10/434
- Hlev za svinje, Fojana 47, 10/435, 10/436
- "Kazon" v vinogradu, uporabljan kot zaklon pred dežjem, 10/30
- "Kazon" iz siršča za steljo, Šlomberg 1, 10/61
- "Kazon" iz siršča, Šlomberg 1, 10/465
- "Kazon" za listje, krit s sirščem, Neblo, 10/261
- "Kazon", pokrit s sirščem, Neblo, 10/395
- "Kazon" ali "linda", prostor pred štalo, Medana 35, 10/334
- "Kazon" za seno, Breg, 10/369
- Kurnik iz "kaucou", Šlovrenc 15, 10/374
- Kurnik iz "kaucou", Hrušovlje 12, 10/376

DELI STAVB

- "Ogno" z železno "grterado", Imenje, 10/142
- "Škarpada" - ojačitev v zidu, značilno za hiše ob cesti, Vipolže 53, 10/353
- Kletna vrata, Slapnik 5, 10/383
- "Štenge", dva "pajola" in "perton", Slapnik 3, 10/384
- "Kamin", Vrhovlje 35, 10/396
- "Porton" v Kozani, 10/405
- "Porton" v Medani, 10/533
- Obdelan kamen - podstavek za "peju" v hiši z letnico 1706, Kozana 90, 10/407
- Gotsko okno, Kozana 90, 10/408
- Gotska vrata, Kozana 90, 10/409
- "Štenge", domačinka na stopnicah pere perilo, Vrhovlje 47, 10/446

10/451

- "Kamin", Hum 44, 10/451
- Portal, Sv. Križ nad Kojskim, 10/542, 10/543
- "Žbatafur" s kaminom, Višnjevnik 35, 10/347
- "Lajbn" iz siršča (notranjost), Breg, 10/367, 10/368
- "Lajbn" (stranišče), Vedrijan 49, 10/337
- "Lajbn" iz siršča, Breg, 10/367, 10/368
- "Lajbn" poleg hleva, Šlovrenc 20, 10/372
- "Lajbn" ob cesti, Šmartno, 10/429

- Stranišče na samem, Vipolže, 10/354
- Stranišče ob gnojšču in hlev za svinje, Višnjevnik, 10/355
- Stranišče na poti proti Kožbani, 10/412
- Stranišče ob zidu za hišo (jama in deska), Gor. Brezovik, 10/413
- Stranišče v Vrhovljah, 10/397

JAVNE ZGRADBE

- Zadrufni dom v Fojani, 10/59
- Del pokopališča z lesenimi nagrobnimi križi, Britof, 10/95
- Mrtvašnica ("totenkambra"), Sv. Križ nad Kojskim, 10/178
- Zadrufna klet v Fojani, spodaj klet, zgoraj "faladur", 10/174
- Sv. Križ nad Kojskim ("Tabor nad jezerom"), 10/175, 10/177
- "Pil" (kapelica), Vrhovlje, 10/153
- Postaja križevega pota, Križ nad Kojskim, 10/176
- Nižja gimnazija Dobrovo, 10/425
- Pokopališče v Biljani, zadaj Šmartno, 10/518
- Bivši grad v Snežecah, 10/513
- Župnijski vrt in dvorišče v Kojskem, 10/540

BIVALNA KULTURA, NOTRANJA OPREMA

- Kavaleta za staro posteljo, Medana 13, 10/254, 10/255
- Ognjišče v "žbatafurju", Slavče 59, 10/4
- Ognjišče, Slavče 51, 10/16, 10/17
- Ognjišče v Medani, 10/530
- Ognjišče pri Simčič, Vedrijan 52, 10/338
- Ognjišče, zgoraj napa, na desni "banča", Breg 26, 10/364
- Ognjišče z "bančo", Fojana 51, 10/437

10/463

- Staro ognjišče s pečjo za kruh, na ketovniku je stara posoda "pinjata", Šlomberg 11, 10/463
- Del kuhinje, Fojana 51, 10/438
- Stara polica, otroška posteljica in "kavalet" za staro posteljo, Šlomberg (Zali breg) 5, 10/342
- Posodnik s pinjo, Vedrijan, 10/282
- Peč za kruh, Vedrijan 52, 10/283
- Stara polica, Slapnik 4, 10/382
- Polica za posodo; v poletnem času na hodniku, Vedrijan 13, 10/276
- "Zibu", stara okrog 100 let, Orehovlje 8, 10/358

- Kamin in "bank" v kambri, Šlumberk 11, 10/462
- "Mrtau" (možnar) za poper, koruzo itd., Vedrijan 13, 10/277, 10/278
- "Kamen", prvotno za oljčno olje (50 litrov), sedaj topijo v njem "vidrjol", v Dragi pod Biljano, 10/197

OSKRBA Z VODO

- Dekle vleče vodo iz "šterne", šterna ima lesen "rušt" in "čidlo" (škripec), Dol. Brezovik, 10/42
- "Šterna" - "peč", Hrušovlje, 10/130
- "Peč" (vodnjak) in "porton" (vrata), pri Kosovih, Hrušovlje 12, kjer je stanoval grofovski oskrbnik "flegar", 10/375
- "Peč" s "čidlo", Snežeče 5, 10/421
- Star "peč" in nov vodovod v Kojskem, 10/459
- "Zdenc" - studenec, Breg, 10/363
- "Zdenc" na poti v Šlovrenc, 10/371
- Na cesti pod Dobrovim kopljejo kanal za vodo, 10/245
- Delavci v Kozani kopljejo za vodovod, 10/410
- Vodnjak, star 130 let, Vedrijan, 10/296

GOSPODARSTVO

POLJEDELSTVO

- "Drevo" (plug), Slapnik 1, 10/80, 10/81
- "Drevo", naslednja razvojna stopnja od lesenega, manjka črtalo, Kozana 24, 10/144
- Drevo, novejša s kolci, ojcami, gradainco, jarmom, Šlumberk 4, 10/65, 10/66
- Lesen "sevčedur" (osipalnik), Slapnik 8, 10/83, 10/84
- Lesen "sevčedur", Senik 14, 10/145, 10/146
- "Sevčedur" (perot iz debele pločevine) s posebno napravo, ki je zadaj širša ali ožja, Medana 11, 10/112, 10/113, 10/114
- "Sevčedur" star, lesen, perot iz "bande" (tanjša pločevina), Medana 66, 10/70, 10/71, 10/72
- "Sevčedur za součat sirk", Breg 7, 10/205, 10/206
- "Ordzenon" - plug za oranje, peroti se širijo in ožijo, Senik 14, 10/148
- "Uerdzenon" (lemež je lahko daljši in večji), Medana 11, 10/115
- "Uerdzenon" (glavni del), Hruševlje 10, 10/126, 10/127
- "Uerdzenon", Breg 7, 10/207, 10/208, 10/209
- "Kolce za drevo", Kozana 24, 10/143
- "Košč" - majhen ročni voz za gnoj in pridelke, Senik 14, 10/147
- "Šapin" za osipavanje sirka s kolci, Belo, 10/109

- "Lonce" pšenice, Nozno, 10/102
- Voz s "škalirjem", naložen s pšenico, zadaj se vidi kako privežejo ždr z vrvjo na "kaluvret", Dobrovo, 10/135
- Sprednji del voza 10/135, vidi se kozouc, 10/136
- Pred dobrovskim gradom mlatijo, 10/471, 10/472
- Kosec s posebnim kosjem za pšenico (kosa z grabljami), Šlomberg 4, 10/64
- Seno spravljajo z višin in kopo delajo, pod vasjo Brdce, 10/46
- Kopa sena, Slavče, 10/18
- "Strižje v stogi" za seneno kopo, 10/89
- Deteljo sušijo na "latah" pod Biljano, 10/221
- Jožef Školaris - "Pepč" (84 leten) "seče" travo, Vipolže, 10/239, 10/240
- V Fojani razkladajo seno in ga mečejo "na štalu", 10/246, 10/247
- Ograjena kopa, Neblo, 10/250
- "Kozouc" za sušenje detelje lucerne, Vedrijan, 10/295
- Njiva koruze, Medana, 10/275
- Širkova njiva pod Fojano, 10/60
- Frata okoli vrta iz rakle, Hruševlje, 10/129
- Krompir spravljajo, Šlomberg 4, 10/67
- Na "čidlo" (škripec) vlečejo krompir v "zejih" po vrvi na "kašč", 10/68

355

ŽIVINOREJA

- Vol s komatom "ragajnom" in "korpom" (nagobčnikom) Biljana, 10/11
- Vole napajajo. V kotle so natočili vodo iz novega vodnjaka, Vedrijan, 10/139
- Jarem, Medana, 10/169
- Volovska vprega z jarmom in "čeveštrom" (zavoro) na okeh, Hruševlje, 10/173
- Mleko "tuče" - v pinji dela, Golo Brdo 1, 10/319

10/285

- "Čipce" v "košu" - zaradi grozdja, 10/123

VINOGRADNIŠTVO

- Marinič Jože iz Vedrijana z novo "makinjo" za "štrofanje vidrjola", 10/51, 10/52
- Prešanje na star način - rekonstrukcija, Vedrijan, 10/284, 10/285, 10/286, 10/287, 10/288
- Latnik v brajdi, Vedrijan, 10/293, 10/294
- Latnik, Neblo 1, 10/264
- "Vinjak" v Šlovrencu, 10/326, 10/327

- "Vinjak" s češnjami v strmini pod Jordano, Medana, 10/270
- "Vinja", končana "na spaliru", Medana - Plešivo, 10/271
- "Vinja", končana "na grivo", Medana - Plešivo, 10/272, 10/273
- Preša, Podsabotin 2, 10/297
- Preša na kamen, Breg 4, 10/211
- Korito za "vidrjol", 10/163
- Starejši nasadi trte v vrstah, Hruševlje, 10/124
- Mlajši nasadi trte v vrstah, Hruševlje, 10/125
- Zadržniki iz Fojane okopavajo mlade trte - "štekljajo trte", 10/159
- Ena vrsta trt na murvah, češpah in kolih, Neblo, 10/263
- Dve "doplarci" na Njivci za hišo v Trobnem, Medana, 10/268
- Med "doplarcama" orano v "balo" - orano skupaj proti sredini, Medana, 10/269
- Grozdje nesejo v "opletnjaku", Imenje, 10/549
- Grozdje stresajo v čeber in "peštajo" s "kouci", Imenje, 10/550
- Ženska iz Imenja nese nabrano grozdje na glavi v "zejču" in v roki v "zeju", 10/551

10/557

- Grozdje nosijo v brentah in "zejčih", Imenje, 10/552
- Stresanje grozdja iz "dzeja" v orno, Imenje, 10/553
- Še zadnji "dzejč" in orna bo polna, voz bodo odpeljali iz brajde domov, Imenje, 10/554
- S "foučem", ki ga dekle drži v levi roki, trže grozdje, 10/555
- Trganje grozdja, 10/556
- Grozdje nese v "dzejih" z "bujinčem", Imenje, 10/557
- Grozdje nese v "dzeju" na rami, Imenje, 10/558
- Družina vozi grozdje domov na oslu, kar pa ni splošna navada, Imenje, 10/559

SADJARSTVO

- Češpe nesejo v "tamanu na oprtniku", Kozana, 10/324
- V Biljani berejo češpe z "uistrco" - lestvijo, 10/216
- Lupljenje češp v Biljani (rekonstrukcija), 10/217, 10/218, 10/219
- "Penčanje češp" v Biljani (rekonstrukcija), 10/220
- Lupljenje češp v Medani 13, 10/232, 10/233, 10/234, 10/235, 10/236, 10/237
- Olupljene češpe sušijo na "piconih" na "roštu", Medana 13, 10/238, 10/253

- "Kason" za žveplanje sadja, največ češp, odprt, zraven lesa, kakršnih je več v kasonu. Spodaj odprtina za žveplanje. Medana 39, 10/14, 10/15
- Fige sušijo na "piconih" in lesi, Šmartno, 10/248
- Fige sušijo na "piconih" in lesi, Martinjak, 10/222
- Žveplanje fig pri Muščevih na Martinjaku pri Kozani, fige "kadijo" na treh "štocih", 10/223, 10/224, 10/225, 10/226
- Fige sušijo na "piconu", postavljenem na "roštu", Martinjak, 10/227, 10/228
- Debenjak Ema polaga fige na "picon", Kozana, 10/320, 10/321
- Kajenje fig v orni, Kozana, 10/322, 10/323
- Sadovnjak, v ozadju vinograd v teracah, med Fojano in Barbano, 10/158
- Jože Polenčič iz Fojane obrezuje enoletne breskve, na glavi ima slamnat klobuk, kakor večinoma vsi moški v Brdih v poletnem času. 10/186
- Bezeg sušijo na piconu, Fojana, 10/165, 10/166
- "Tulc" za lešnike in orehe, Šmartno, 10/229
- Na lesi sušijo lešnike, Imenje, 10/141
- Jabolka sušijo na lesah, Šmartno, 10/138

ČEBELARSTVO

- Čebeljak - "čemenik" v dolinici pod Biljano, 10/215

NOŠA

- Matilda Goljevšček, Slavče 51, drži v rokah dva "čebelona" za lešnike in orehe. 10/7
- Matilda Goljevšček nese v "zejih" na "bojinču" peso, Slavče, 10/23
- Vaščanka iz Slavč pelje na kolesu sadje, 10/8
- Vilma Prinčič (nevesta) in Tazicij Kocina (ženin), Medana, 10/73
- Ženin in nevesta s pričama, 10/74
- Ženin in nevesta s svati, 10/75
- Ženin in nevesta s starši, 10/76
- Svata na poroki, 10/77
- Veljka in Zvezdan Mikulin, Medana 11, 10/116, 10/117
- Družina Zucchiatti ("gospodarjeva"), Medana - Plešivo, 10/308, 10/309, 10/310, 10/311
- Tinac od Hlodičev v Beneški Sloveniji, stanuje na Berjaču v Medani, 10/498
- Fant iz Brd (Belo) ima na glavi "čučežn" (žico), da mu ne gredo lasje na oči, 10/108
- Lidja Vižintin s sinom, Fojana 19, 10/187
- J. Vižintin s sinom, Fojana 19, 10/188
- Fabricio Valter, Fojana 20, 10/189
- Podveršič Aldo z družino, Neblo 8, 10/262
- Peter Bajt in Amalija Hvalica, Golo Brdo, 10/316

10/160

- Prizor iz procesije na "Rožnco" (Veliki Šmaren) v Medani, 10/497
- Jasničeva nevesta Lidija (roj. 1924), pravljčarka, Šlumberk, 10/493
- Milka Zorzut, Vedrjančeva, Biljana 22, 10/500
- Cecilija Sfiligoj, "Čuklerjeva mati", stara 80 let, Barbana 15, 10/160, 10/161 (oblečena v "veštaliho" (krilo)
- Mlada Brika z ruto, zavezano "zad za uho", Danica Sirk, Nozno 3, 10/100

OBRT

- Anton Sitar, Senik 14, teše hlod za kosje s tesavno sekiro, 10/151
- Ivan Skert, "Johan", potujoči čevljar gre na "žernado", Kojško 49, 10/154, 10/155
- "Janez iz Kanala", potujoči rokodelec mizar, dela v Prestavem, 10/118
- Podkovanje živine, Dobrovo, 10/171, 10/172
- Janez Movja (84 let) iz Dobrovega plete "zbrenčijo", 10/190
- "Picon", pleten iz leskovega lesa - za sušenje sadja, Slavče, 10/19
- Lesi, pleteni iz bake, Slavče, 10/20
- "Korba" iz "leškovega" lesa in "zej" iz olupljene bake, Slavče, 10/21
- Dve večji lesi za sušenje sadja, Slavče, 10/24
- "Čebelon" za orehe in lešnike, Slavče, 10/25
- "Čebelon" za orehe in lešnike, Dolnji Brezovik, 10/39
- "Brinča" za nošnjo sena, trave in stelje, Slavče, 10/28
- Andrej Simčič, Medana (Ceglo 27), plete zeje in koše, 10/34, 10/35
- "Zej", spletel Andrej Simčič, Medana, 10/36
- Anton Bolta iz Dolnjega Brezovika s "čebelonom" za lešnike in orehe, 10/38
- Pletena "flaška", Dol. Brezovik, 10/44
- "Kašpo" dela iz leskovih "bitev", Višnjevik, 10/157
- pleteni izdelki iz Brd, last EM, 10/467
- "Bokau" ali "šmon" (z napisom W Bacus in okraski) za vino iz Šlumberka, 10/62
- "Lonc" za kuhanje "župe" za ohceti, po izvoru iz Fojane, Šlumberk, 10/63
- "Sempla" za mošt, Neblo, 10/265
- "Zemljen lonc", star pribl. 250 let, in star "bokau" za vino (drži štiri "šmone"

vina), 10/461

- Janez Mišigoj, star 87 let, Hruševlje 12, plete dno za "zej" iz "bake", 10/132, 10/133
- Koš za v čeber z zmletim grozrdjem. Čist most iz koša pretakajo s cevjo v sod. Kozana (Martinjak), 10/137
- "Tulc" za lešnike in orehe, Šmartno, 10/229
- "Bučon", zemljen (štirilitrski vrč za vodo), Senik, 10/230
- "Cajna" za sadje, domače delo, Podsabotin, 10/298, 10/299
- Rozalija Mužič iz Brega prede "vuno" na kolovratu, 10/365
- Izdelovanje "komata", Vedrijan, 10/279
- Vrč, prinesel iz Trbovelj vaščan iz Vedrijana, ki je tam prodajal fige, umrl pred 70 leti, 10/280
- Stara pintarska žaga "šajon", Slapnik, 10/391
- Ivan Drnovšček, zidar iz Krasnega, seka "rimul" na strehi, Fojana, 10/441
- Z "maco" lomi kamen, Fojana, 10/442

359

TRANSPORT, KOMUNIKACIJSKA SREDSTVA

- Prvi konec štirikolesnega starega voza, Breg 7, 10/210
- "Rušt" za žensko kolo, za vožnjo sadja v "zejih", Slavče, 10/8 10/9, 10/10

10/256

- Klinec Anton, Medana 31, pelje na kolesu v zejih kruh iz Dobrovega v Medano za trgovino, 10/256
- Nošnja sadja v "češteli", Medana, 10/37
- Dekle s "košpo" (doma narejen koš za na rame), Gradno, 10/2
- "Vlaka", Slavče 59, 10/5
- "Vlaka", Nozno, 10/98
- "Vlaka" s sodom, prevoz vode od studenca, Belo, 10/103, 10/104
- "Trevla", na kateri se vozi "sevčedur" (osipalnik) na njivo, Medana, 10/12, 10/13
- Domačinka iz Slavč nese v "zejih" na "bojinču" peso, 10/23
- Domačinka iz Slavč nese v "šeglotih" na "bojinču" vodo (v vedrih), 10/26
- V "košpi" nese peso, Slavče, 10/27
- "Brinčja" za nošnjo sena, trave in stelje, Slavče, 10/28
- "Bremo" drv nesejo domov za kurjavo, Slavče, 10/31
- Voz s "skalirjem", naložen napol s pšenico, peljejo na Dobrovo v mlatilnico, 10/40

10/43

360

- V "čajbi" ("zbrenčja", "brencina" drugod v Brdih) nese seno, Dol. Brezovik, 10/43,
- Voz z "barako" ("žoj") za prevoz listja, Fojana 50, 10/58
- "Šilta" za prevoz drv, orodja, "vidrjola" s hriba navzdol in navkreber, Šlumberk, 10/69
- "Koš" za prevoz gnoja, krompirja in "sirka", Podpoznik - Vrisk, 10/90, 10/91
- Seno nese povezano s "štrikom" s pomočjo kljuke, Breg, 10/92
- Seno nese v "zbrenčiji", Nozno, 10/97
- Voz "koš" s sodom za prevoz

vode, spredaj "pledrca" za natekanje vode v sod, Belo, 10/105

- Voz z "žoj" za prevoz stelje, sena in drv, Belo, 10/106
- Voz s "škalirjem" za prevoz sena, žita itd., na "škalirju" je "kaluvret in žrd", škalir ima dva "ražma" in "kozuc" spredaj, Belo, 10/107
- Krompir vozijo z vozom, na katerem je "kašalot" ali kason, Hrušovlje, 10/134
- Voz s "škalirjem", naložen s pšenico, Dobrovo, 10/136
- "Košč" - majhen ročni voz za gnoj in pridelke, Senik, 10/147
- "Koš", pleten iz "bak", in "bradovik", za gnoj, zemljo, sirk, vozita ga dva vola, Senik, 10/149, 10/150
- Breskve vozijo v "zejih" domov na vozu s "škalirjem", Fojana, 10/167, 10/168
- "Karjola" za gnoj in gnojišče, Fojana, 10/184
- "Karjola" za gnoj, Barbana, 10/162
- "Karjola" za prevoz gnoja, Senik, 10/213
- "Baroca", poseben voz za vožnjo gnoja, sadja, v ojesa se vpreže enega junca, Vedrijan 20, 10/242, 10/243
- "Koš" za vožnjo gnoja, krompirja, sadja itd., Breg, 10/204
- Prvi konec od štirikolesnega starega voza, Breg, 10/210
- "Koš" za vodo za živino, Hruševlje, 10/266
- Voz z "žoj", Slapnik 5, 10/385
- "Karjola" za "mauto" in za kamenje, Fojana, 10/443
- "Mostičk" čez Kožbanšček pri Kužinovih, 10/79
- Most čez potok med krajema Slavče - Gradno, 10/3
- Pot iz Orehovelj z ograjo iz kamna, 10/360

10/22

IGRA

- Otroški voziček, Brdce 10, 10/416
- "Uošč", ki so ga naredili otroci v Biljani pri Gašperjevih, št. 27, 10/499
- "Uozič" za otroke brez koles (stajica), Slavče, 10/22
- Komarjev Doro "škontira" na "šine in motiko", Imenje, 10/560

MEDSEBOJNA POMOČ

- Novo hišo delajo, Fojana, 10/439, 10/440, 10/441, 10/442, 10/443, 361

DRUŽABNO ŽIVLJENJE

10/504

- Godci godejo v nedeljo popoldan v Biljani, 10/198
- Pevke v Biljani - Šturnčeve: mati Marija, hčerke Marica Mikulin, Gizela Kožlin in Valerija Obljubek, 10/503
- Godci z Biljane: Nac Prinčič (Oštirjeu) škant, Franc Šviligoj (Čane Gašperjev) "ramonika", Mirko Prinčič (Oštirjeu) bas, 10/504
- Avgust Birtič, "Gušto z Malna", Neblo, pevec iz Slov. Benečije, 10/505
- Ignacij Kožlin, "Oštirjeu Nac", orlist, Biljana 35, 10/506
- Jože Kovačič, "Benedetič", Vedrijan 4, godec z "rmoniko", 10/507
- Blaž Kožlin, "Jas'ncu", Šlombek 1, pevec, 10/511
- Štefan Juretič, "Pavlinov", Medana, pevec iz Slov. Benečije, 10/512
- Ples "postranka", plešeta oče Jože Kovačič in hči Helena, Vedrijan, 10/508

- "Mazulka", ples, Jože Kovačič in hči Helena, Vedrijan, 10/509, 10/510
- Na Dobrovem balincajo, po starem - igrajo na "bale", 10/195, 10/196

ŠEGE

- Prizor iz procesije na "Rožnco" (Veliki Šmaren) v Medani, 10/494, 10/495, 10/496, 10/497
- "Krancl sv. Ivana" nad vrati v Dol. Brezoviku, 10/41
- Fantje čakajo nevesto pred "portonom" na Kozlinku v Medani, 10/501
- Ženin Berto Rusijan in nevesta Danila Kristančič prideta pred "porton", fantje jih pozdravijo, Medana, 10/502
- "Porton" v Medani, 10/533

LJUDSKA UMETNOST

362

- Stenska slika (freska) na skednju, Breg 7, 10/203
- Stranica briške zibke z ornamentom, last SEM, 10/468
- Znamenje ob poti Dobrovo - Medana, 10/482, 10/483
- Spomenik na pokopališču v Fojani, 10/487, 10/488
- Relief Kristusa na "prtonu", Slavče, 10/29
- Star nagrobni kamen na pokopališču v Fojani, 10/53
- Kapelica - "pil", Vrhovlje 10/153
- Postaja križevega pota, Križ pri Kojskem, 10/176

TRGOVINA

- Ribničan pod Medano
- Andrej Valič iz Črnega vrha nad Idrijo, sedaj Skrilje - Dobravlje 20, prodaja brente in škafe po Brdih, 10/249

EKIPE

- Člani ekipe in ravnatelj nižje gimnazije M. Fuchs iz Dobrovega, Sv. Križ nad Kojskim, 10/179
- Ekipa v Kojskem na župnijskem dvorišču z župnikom Florjančičem, 10/180
- Ekipa pred šolo na Dobrovem 10/257
- Jagodičeva in Beranova pred odhodom v Ljubljano, 10/258
- Odhod ekipe iz Dobrovega, 10/259
- Marta Ložar z informatorko, Vedrijan, 10/281
- Ekipa v Kojskem, 10/541
- Romih riše notranjost štale v Fojani, 10/185
- Šarfova nese zibko iz Višnjevka, 10/447
- Pirih in Pavlovec merita hišo, Fojana, 10/432

RAZNO

- Star kostanj na cesti pod Vrhovljami, 10/200
- Dojenček sedi na deki, Jančič Jelka, Vedrijan 20, 10/244
- Kamnolom ("džava") pri Vrhovljah, 10/260

- Obljubkov hrast, Drnovk, 10/448
- "Krčniki" (slapovi in tolmuni pod Kožbano), 10/473, 10/474, 10/475, 10/476
- Na poti proti Plavam, 10/546, 10/548
- Idrijca, 10/317, 10/318
- "Grk" (grb), vzdign najprej na starem zidu, v novem od leta 1952, prej posestvo last grofa Donestija, Neblo 17, 10/251
- Tasa drv na cesti pred Senikom, 10/201

PROSTOROČNE IN TEHNIČNE RISBE

Terenske risbe so razporejene v mapah, in sicer tehnične in prostoročne posebej. Prostoročne so dodatno razporejene po osnovnih merilih klasifikacije. 363

TEHNIČNE RISBE

Merilo 1 : 100

1. SLAPNIK 5, lastnica Markočič Katarina, pri Gucarji

Tloris in zunanjščina bivalnega in gospodarskega dela poslopij, sestavljenih iz naslednjih prostorov:

- štenge ⁸	- pejol
- hiša	- nad hišo
- žbatafur (shramba)	- šalvarova (shramba)
- kambra	- hodnik
- landron	- kambra
- štala	- kambra
- kurnik	- skedenj
- hlev	

2. VIŠNJEVIK 8 (OREHOVLJE), lastnik Podberšček Julijan, pri Movljevih

Hiša z gospodarskim poslopjem obsega:

- porton	- ovčji hlev
- hiša, žbatafur	- na hlevu
- klet	- skedenj
- štala	- prvi pod
- hlev	- drugi pod
- kokošji hlev	- kamin
- kašč	

⁸ Opisi risb imajo originalen tekst, kot je zapisan ob risbi.

3. SLAVČE 59, lastnik Kristančič Leopold, pri Skedernejevih:

- pred hišo - kamba
- hiša z žbatafurjem - skedenj
- medzad - kamarinč
- šalvarova - kamin
- klet - kamba
- štala - kašč
- hlev - kašč
- peju

364 4. SLAPNIK 7, lastnik Fikfak Neža, pri Grbunovih:

- hiša - kamba
- kamba - kamba
- klet - kašt
- hlev - kašt
- hlev - peč
- kamba

5. FOJANA 24 IN 24, lastnika Simsič Jožef in Zamar Jožef, pri Medanjčevih in pri Vukovih:

- hiša in žbatafur - pod (kamba)
- medzad - kašč
- hiša - na podu
- klet - na štali
- štala - kašč
- peč za peko kruha

6. VRHOVLJE 40, lastnik Mavrič Jožef, pri Drejevih:

- štala - lašta
- hlev - hiša
- stranišče - kambrca
- jama za gnoj - prvi pod
- kurnik - drugi pod
- šenge - ganjk
- ganjk - kašča

7. ZALI BREG 11 (ŠLOMBERK), lastnik Markočič Alojz, pri Šturenšči:

- hiša - kamba (pod)
- medzad - kambrca
- klet - kamba
- štala - na štali

- hlev	- nad barako
- baraka	- lajben

8. FOJANA 43, lastnik Pavlenčič Jože, pri Pončiču

Opis prejšnjega stanja in stanja l. 1953, ko je iz stanovanjsko -gospodarske stavbe nastala samo gospodarska:

- hiša	>	- štala
- štala	>	- hlev
- kambra	>	- skedenj
- na štali	>	- na hlevu
- ganjk		- pod larijo

9. SLAPNIK 5, lastnica Markočič Katarina, pri Gucarji

Tloris zapuščene "hiše", merilo 1 : 50:

- žgajnar
- peč za kruh
- ognjišče
- zid

10. KROVNI MATERIAL v Goriških Brdih, merilo 1 : 10

Planete in korci starejšega in novejšega tipa

11. OSTREŠNA KONSTRUKCIJA:

načrti izdelani po primeru izvedbe ostrešja

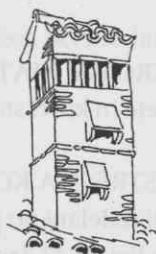
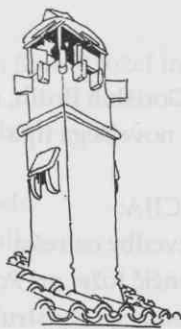
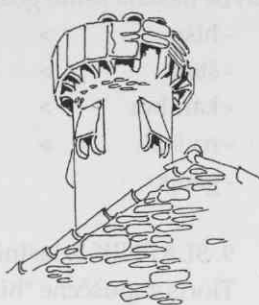
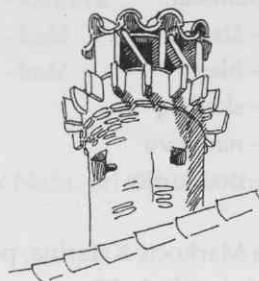
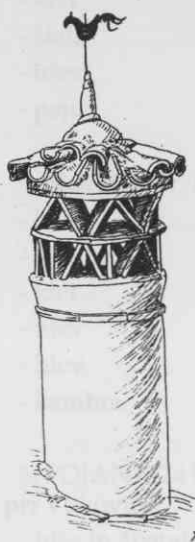
- v Fojani 43, lastnik Pavlenčič Jože, pri Pončiču; z detajli slemena, kapa
- v Medani 22, detajl kombinacije konstrukcije deske in planete

PROSTOROČNE RISBE

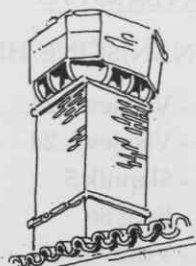
STAVBARSTVO

ZUNANJŠČINE HIŠ

- Višnjevik 24
- Višnjevik 24
- Slapnik 5
- Breg 56
- Vrhovlje 40
- Hum 54
- Detajl gotskega okvirja vrat iz Kozane 90, 10/328
- Vrata bogate "gospodarjeve" hiše, Šlovrenc 7
- Detajl vrat, Pristava 5
- Detajl portona, Breg 56

X. BRD 1958

- Sklepnik portona, Šmartno 44
- "Prton", Medana 9
- Vrata na "stržeru", Slavče 51
- Kamin, Kozana 4
- Kamin, Kozana 9
- Kamin, Kozana 9
- Kamin, Kozana 67
- Kamin, Pristava 5
- Kamin, Plešivo 10
- Kamin, Imenje 55
- Kamin, Hum
- Kamini: Šmartno 109, 112, 129, 142, 149, 165
- Kamini: 5 iz Huma, 3 iz Kojskega, 3 iz Snežatnega, 1 iz Gradna
- "Žbatafur" s kaminom, Fojana 23
- Okno, vrata in opornik, Kozana 90
- "Grterada" ali "garterada" (zamreženo okno), Imenje 63
- "Grterada" ali "garterada", Fojana 51
- "Grterada" ali "gatrterada", Imenje
- "Grterada" ali "garterada", Pristava 8
- Zaključki strešnih tramov: 3 iz Huma
- Zaključki strešnih tramov: 3 iz Snežatnega
- Zaključki strešnih tramov: 3 iz Kojskega
- Zaključki strešnih tramov: 1 iz Medane
- Zaključki strešnih tramov: 4 iz Brega
- Zaključki strešnih tramov: 12 iz Šmartnega
- Detajl okrasa na lindi
- Kovan križ na oknu, Slavče 59
- Ograja iz siršča, Ceglo 26, Medana
- Frata z vrati, Hruševlje 10
- Ograja na ganku, Nozno 5
- Kamnita klop pred hišo, Medana - Plešivo 10
- Del zapuščene Tonkove hiše z okensko preklado z letnico 1568, Slavče
- Pikol (na začetku strehe)
- Porton, Slapnik
- Porton, Imenje

GOSPODARSKA POSLOPJA

- Svinjski hlev pod larijo (podstreškom), Fojana 14
- Svinjski hlev, Fojana 19
- Svinjski kotel, Šlovrenc 7
- Svinjski kotel, Pristava 1

- Hlev za mlade prašiče, Nozno 6
- "Tromba" za metanje sena v štal, Medana 43

BIVALNA KULTURA, NOTRANJŠČINE, NOTRANJA OPREMA

NOTRANJŠČINE HIŠ

- Ognjišče v "žbatafurju", Pristava 1
- Ognjišče v fogolarju, Slavče 59
- Ognjišče - kamni na zvon, Slapnik 8
- "Žbatafur" z ognjiščem, Vipolže 64
- Detajl iz "šporče" (del kuhinje s sklednikom in polico za vodo), Brezovik 2
- Del "šporče" - shrambe, Medana 22
- Kuhinja (lijak, klop za vodo), Snežeče 6 (Drnovk?)
- Okras na "pejolu", Imenje - župnišče
- "Škafnik" - polica s škafo, Imenje 79
- Del kuhinje, Slapnik 7
- Del kuhinje, Fojana 23
- Del kuhinje, Šlovrenc 15
- Del spalnice, Breg 166

SKRINJE

- Intarzirana skrinja iz Kozane, Martinjak 31,
- "Bank", Martinjak 31, Kozana
- "Bank", Kozana 95
- "Bank" - skrinja, Medana 11
- "Bank", Medana 13
- "Bank", Medana 22
- "Bank", Medana 51
- "Bank", Slapnik 7
- "Bank", Senik 14
- "Bank", Brdice 6
- "Bank", Breg 166 (Šmartno)
- "Bank", Orehovlje 8
- "Bank", Orehovlje 8
- "Bank", Orehovlje 15
- "Bank", Dol. Brezovik 3
- "Bank", Dol. Brezovik 1
- "Bank", Brezovik 4
- "Bank", Imenje 45
- "Bank", Imenje 58
- "Bank", Imenje 58

- "Bank", Šmartno 91
- "Bank", Šmartno 105
- "Bank", Šmartno 143
- "Bank", Vedrijan 36
- "Bank", Vrhovlje 9
- "Bank", Snežatno 78
- "Bank", Snežeče 6
- "Bank", Slapnik 4
- "Bank", Slapnik 8
- "Bank", Fojana 42
- "Bank", Višnjevik 2

369

POSTELJE, LEŽIŠČA

- "Špampet" - postelja, Medana 22
- "Špampet", Medana 22
- "Špampet", Snežeče 6
- Zibka, Gor. Brezovik 7
- Zibka, Brdice 2
- Zibka, Slapnik 4
- Postelja na kavaletih, Kozana 41

OMARE

- "Lomar", Kozana 151
- "Lomar", Šlomberk 1
- "Lomar", Dol. Brezovik 3
- "Lomar", Imenje 45
- "Lomarč", Slapnik 8
- "Lomarč", Šmartno 149
- Polica, Slapnik 4
- Polica, Imenje 45
- "Škrinj" - predalnik, Vedrijan 44
- "Škrinj", Kozana 151

MIZE, MENTRGE

- "Vinkla" - mentrga, Medana 22
- "Vinkla", Šmartno 91
- "Vinkla", Šmartno 149
- "Vinkla", Slapnik 5
- "Vinkla", Slapnik 8
- "Vinkla", Slavče 59
- "Vinkla", Vedrijan 33

- Kamnita miza v hiši, Slapnik 3

STOLI, KLOPI

- "Kandreja" - stol, Senik 14
- "Kandreja", Slavče 58
- "Banča", Imenje 45
- "Banča" - klop, Šmartno 149
- Klop, Slavče 59
- Stol, Breg 26
- Stol, Imenje 55
- Stol, rabljen pri ognjišču, Kozana 55
- Domač stolček, Šmartno 97
- Polica - klop, Slavče 59

DRUG HIŠNI INVENTAR

- "Maln za kafe", Kozana 24
- Cedilo, Breg 26
- "Perivnca" in "ornač", Kozana 159
- "Kluka" - obešalnik, Vrhovlje 4
- Obešalo, Breg 166
- "Kavalet", Slavče 59
- Ribežn, Snežeče 6
- Ključ od "banka", Kozana 31
- "L^emin", Kozana 24

OGNJIŠČA IN OGNJIŠČNA OPREMA

- "Pajn" in "trpiž", Imenje 62
- "Pajn", Dolnji Brezovik 3
- "Pajn", Šlovrenc 15
- "Pajn", Orehovlje 15
- "Panj", Imenje 58
- Ognjišče, Fojana 51
- Ognjišče, Barbana 37
- Ognjišče, Imenje 79
- Ognjišče, Vedrijan 20
- Ognjišče, Imenje 45
- Ognjišče, Breg 26
- Ognjišče, Senik 14
- Ognjišče, Šmartno 97
- Ognjišče, Šmartno 143
- Ognjišče, Slapnik 4

- Ognjišče, Višnjevnik 8
- "Tromba" - kamin, Kozana 56
- Zglavnik, Barbana
- "Trpiš", Senik 14
- "Trpiš", Senik 14
- "Trpiš" za peko polente, Senik 14
- "Trpiš" za peko rib, mulcev, klobas in polente, Vedrijan 46

LJUDSKA UMETNOST

- "Garterada"- ograja, Vedrijan 48
- Vratca, izrezljal ljudski umetnik Pepe Sirk, Slavče 59
- Detajl skrinje, Kozana 41

371

GOSPODARSTVO

- Kobilca za žaganje drv, Dol. Brezovik 3

POLJEDELJSTVO

- "Vosenik", Vedrijan 56
- "Karjola", Snežeče 6
- "Karjola", Medana 40
- "Piklja" (pika) - motika, Biljana 26
- "Saponč" - motika, "
- "Pik" - kramp, Gradno 47
- "Pikon" - kramp, Slavče, 59
- "Žerancija"- pleten koš za prenašanje sena in listja, Medana 22
- "Šeučedur"- plug, Medana 11
- "Šeučedur", Slapnik 8
- "Šeučedur", Slapnik 8
- "Šeučedur", Gor. Brezovik 10
- "Šeučedur", Senik 14
- "Uerzenon"- plug, Hruševlje 10
- Srp, Biljana 26
- Lesene vile za seno, Vrhovlje 4
- Grablje, Gradno 47
- Grablje, Gradno 47
- Drevo - plug, Šlumberk 4
- Drevo, Slapnik 1
- Drevo, Kozana 24
- Bat za gradajncu, Kozana 24
- "Gradajncu", stari tip, Kozana 24
- "Gradajncu", novi tip, Kozana 24

- Kljuka in štrik za nošnjo sena, Belo 4
- "Uosenik" z oslo, Biljana 26
- Železa za klepanje, Biljana 26
- "Šapil" - okopalnik, Gor. Brezovik 10
- Lemež, Dobrovo
- Lemež starega lesenega drevesa, Belo 4
- Lemež starega lesenega drevesa, Senik 14
- Motika, Slavče 59
- "Šubla" - lopata, Biljana 26
- "Sapon" - motika, Kozana 24
- "Ojce s ketno", Dol. Brezovik 1
- Brana, Biljana 26
- "Pikon" - kramp, Vedrijan 56
- Kljukec za rezanje trnja, Biljana 26
- "Pata" - rezilo za rezanje siršča na njivi, Biljana 26
- "Mrvalo za mrvanje sirka" - koruze, Biljana 26
- "Nčice za plat žito" (nečke), Šlomberg 1
- "Naka" - nakovalo, Biljana 26

SADJARSTVO

- Nošč za lupljenje češp, Biljana 26
- Nošč za lupljenje češp, Biljana 26
- "Kljukc" - krivček, Biljana 26
- "Košč" za branje sadja, Šlomberg 4
- "Mošela" - lestev za nabiranje sadja in za podrezavanje sadnega drevja, Biljana
- "Kason" za češpe žveplat, Medana 11
- "Kason" za češpe žveplat, Medana 39
- Lesa za brinje brat, Slavče 59
- "Čebelon", Slapnik 5
- "Čebelon", Slavče 51
- "Rušt" za prevažanje košar na kolesu, Medana 22
- "Bislrce" - lestev, Medana 22
- "Kofa" - košara z dvema ročajema, Kozana 118
- "Tamana" - košara z enim ročajem, Kozana 118

VINOGRADNIŠTVO

- Vilce za grozdje, Gradno 47
- Vilice za tropine pobirat iz čebra, Kozana 55
- "Mašajnk" ("renčelada") za sekanje, Snežeče 13
- "Mašajnk" ("renčelada"), Medana 1

- "Renčelica" za sekanje in špičenje kolčev, Biljana 26
- "Kleščavnik" za sekanje, Slavče 59
- Škaf za pod prešo, Plešivo 9
- "Brenca" za "štrofanje" trt z "vidruolom", Vedrijan 19
- Brenta, Kozana 55
- "Pilka" (pivka), Plešivo 9
- Preša, Vedrijan 46
- Stara preša - rekonstrukcija, Plešivo 24
- Klet, Plešivo 9
- "Turkljo" vrtijo s posebno raklo, Vedrijan
- "Špinel", Plešivo 9
- "Brenca" - brentač za grozdje, Biljana 26
- "Brenca", Kozana 55
- Pinja za "sačanje" drožja, Vedrijan 56
- Kamin za žveplat sode, Vedrijan 56
- "Lujtrce (škalon)" za vino skozi rešeto precejat, Kozana 118
- Brana za brananje v vinogradu, Dol. Brezovik 1
- Ploh, Vedrijan 46
- "Laj", Vedrijan 46
- "Škafč", Vedrijan 46
- "Kaštron", Vedrijan 46

ŽIVINOREJA

- Komat - "ragajn", Biljana 26
- Jarem, Plešivo 9
- Laški jarm za par volov, Biljana 26
- "Zbrenčja za kjočo in cipce" - kletka za kločo in piščance, Hruševlje 12
- Notranjščina štale, prej stanovanje kolona, Fojana 19

LOV

- Mišnik, Senik 14
- "Podpešca" - past za ptiče, Vipolže

PREHRANA

- "Bandon" za peko kruha na ognjišču, Medana 1
- Peka kruha na ognjišču pod "bandonom", Medana 1
- "Mrtav", Medana 22
- "Tacavnca", Slapnik 5
- "Zapr" - naprava za zapiranje vode, Višnjevnik 17
- "Flaškon" - opletena steklenica, Breg 166
- Solnica, Slavče 62

- Strgulja za postrgat moko v žakelj z "m^ersš^tca", Višnjevnik 17
- Grebalo, Šlumberk 4
- "Palota" (v Slavčah "vevnca"), Medana - Ceglo 27

TRANSPORT

- "Ščelon" za vožnjo vina v sodih, Senik 14
- "Ščelon" za vožnjo vina v sodih, Vrhovlje 3
- "Vlaka" za prevoz gnoja (pozimi sanke za otroke), Podpozničnik 7 (Vrsk)
- "Laka" - sani, Dol. Brezovik 1
- "Šlita", Medana 39

374 OBRT

- Obroč za razne posode, na katerih je počil obroč, Plešivo 9
- Ključ za stiskanje obroča, Plešivo 9
- Brus za brusit kjukce, Vedrijan 19
- Brus, Nozno 5

LONČARSTVO

- Lonec
- Lonec, Biljana 14
- Stari lonec z vezavo, Zali breg 4

MLINARSTVO

- Mlinarska merca, Višnjevnik 17 (Krišnov maln)
- Kladivo za klepanje mlinskega kamna, Višnjevnik 17
- Mlin, Krasno 28 (Erzetič)
- "Maln" s stopo, Krasno 28
- "Maln", detajl, Krasno 28

RAZNO

- Zvonovi v Medani
- "Kembl" ("jezik") od malega zvona v Medani

SEZNAM KUPLJENIH PREDMETOV

1. Skrinja, intarzirana, Mišigoj iz Višnjevika 24
2. Zibka, poslikana, Bučinel iz Višnjevika 26
3. Past - "skobc" za vrabce in druge ptice, Žnidarčič iz Kozane 93
4. "Piskala" za vabiti sinice, Arničevi iz Kozane
5. "Facolč", last matere F. Šturm iz Krasnega 7, ki ga je imela za poroko okrog 1860
6. Gornji del poročne obleke, lastnica ista, nosila kmetica v Solkanu

7. Del rute, lastnica ista
8. "Tulc", nov, okrogel, z ročajem, iz Medane
9. "Tulc" za lešnike in orehe, okrogel, star, brez ročaja, izdelal P. Koljat, Podsabotin 7
10. "Čebelon", podolgovat, za lešnike in orehe, Obljubkovi, Slavče
11. "Lesá" za nabiranje brinja, izdelal P. Sirk iz Dobrovega
12. "Mečk" - palica s tremi roglji, za mečkanje grozdja v brenti, Hlipovi iz Biljane 26
13. "Nošč" za lupljenje češpelj, Kristančič, Plešivo, Medana

Namesto dnevnika, ki ga je ponavadi Orel pisal na terenu, je po končanem delu takole razmišljal: "Glede etnografskega raziskovanja v Goriških Brdih smo se z Okrajnim muzejem in arhivom v Gorici že nekaj let dogovarjali. To raziskovanje naj bi bilo predvsem v korist etnografskemu oddelku omenjenega muzeja, ki se mora še v mnogem izpolniti. Letos smo se odločili, da odidemo z večjo ekipo v Brda. To pomeni, da smo se lotili Brd po terenskih delih v Kobariškem kotu (l. 1951) in na bovškem ozemlju ter tako preskočili še precej neraziskanega ozemlja v tolminskem okraju. Oziri na Goriški muzej in njegove potrebe, poleg tega pa geografski položaj Brd so nam narekovali, da smo letos raziskali to ozemlje.

Priprave na terensko delo so potekale takole: že l. 1951 je B. Orel potoval v Brda, kjer je ostal nekaj dni ter si pri tej priložnosti ogledal briški teren v okolici Medane, Fojane in Kozane, zraven tega pa marsikaj zapisal iz ljudsko - kulturne tvornosti Bricev. Marca tega leta je bil Orel drugič v Brdih. Ob tej priliki je s sodelovanjem tov. Zorzuta mogel izvesti prve priprave za bivanje ekipe na Dobrovem. Ta kraj smo si izbrali za sedež naše ekipe iz več razlogov. Tu je združna gostilna, ki je bila pripravljena vzeti nas na hrano, pa tudi vprašanje prenočišča je bilo najboljše rešljivo. Mogoče bi bilo bolje, da bi ekipa imela še en sedež na Kojskem, vendar smo zaradi ugodnih avtobusnih zvez z vzhodnimi predeli Brd sklenili, da ostanemo samo na Dobrovem. Podrobnejša pripravljalna dela je izvedel tov. L. Zorzut, za njim pa še tov. Šarfova in tov. Marijan Fuchs, upravitelj Nižje gimnazije na Dobrovem.

Ekipa je prispela v Brda 31. julija popoldne. Ni bilo vse najboljše (prehrana ni bila vedno zadovoljljiva, prenočišča tudi niso bila ravno idealna), toda z dobro voljo članov ekipe smo srečno prebrodili vse začetne, pa tudi kasnejše težave in neprilike. Z delom smo začeli tako: skupini za materialno in socialno kulturo sta se lotili Dolanjih Brd, skupina za duhovno kulturo pa je šla v Goranja Brda. Delali smo v več skupinah:

1) Orel in Romih, 2) Šarf, Pirih, Maček in Benko, 3) Šušteršič, 4) Ložar itd. Tov. Matičetov je mogel ostati v ekipi nekaj več kot 14 dni, razen tega je tov. Šušteršič prišel s 14-dnevno zamudo v Brda. Tov. dr. Sergij Vilfan je sodeloval v ekipi le 5 dni s tem namenom, da pregleda opravljeno delo tov. Marije Jagodic in da ji po potrebi da navodila za nadaljnje delo. To velja predvsem za raziskovanje kolonstva, ki je bilo v Brdih v okviru socialne kulture naša pglavitna skrb. Tov. Zorzut nam je tu in tam utiral pota po terenu, vodil člane ekipe k posameznim družinam itd. Tov. Pavlovec, upravnik Goriškega muzeja, je sodeloval v ekipi 8 dni z namenom, da se seznani z načinom našega dela. Zaradi tega

je hodil po terenu danes z enim, jutri pa z drugim članom ekipe. Poleg tega nam je pomagal za vas Vrhovlje izpolnjevati statistične obrazce.

V splošnem je bil teren v Brdih precej težaven za etnografsko delo. To je razumljivo že glede na sam geografski položaj briškega ozemlja in slabih potov tu in tam niti ne upoštevamo.

Vsekakor se bomo morali v Brda še vrniti, kajti vsega dela še nismo opravili. Zlasti bo treba obiskati še precej vasi, ki smo jih doslej le bežno ali pa prav nič raziskali.⁹ Ekipa etnologov Slovenskega etnografskega muzeja se je tja odpravila spet leta 1990.

Tako kot gradivo drugih ekip je tudi gradivo s terena 10 ostalo neobdelano, vendar strokovnjakom etnološke stroke ni neznano. Predvsem bi ga bilo treba ovrednotiti kot vir za nadaljnje etnološke raziskave.

⁹ Arhiv SEM-a št. 24.

POIZKUS DOKUMENTACIJE PERGAMENTNE LISTINE ZA PRIVOLITEV DVEH ŽIVINSKIH SEJMOV V OBČINI /VASI/ BUKOVO IZ LETA 1817

France Golob

377

Osnovna naloga vsakega muzeja je zbiranje in varovanje muzealij. Tej nalogi pa sledi čimbolj natančna dokumentacija teh muzealij. Ta dokumentacija se kasneje vloži v računalnik, iz katerega bodo kustosi raziskovalci črpali osnovne podatke o muzealiji oz. muzealijah za svoje raziskovalno delo. V pričujočem sestavku bomo obravnavali primer dokumentacije pergamentne listine za privolitev živinskih sejmov v občini (vasi) Bukovo iz leta 1817.

Oddelek za muzejsko dokumentacijo (v našem primeru Oddelek za dokumentacijo Slovenskega etnografskega muzeja) naj bi imel tale delovna mesta:

Tehnični risar, diplomant šole za oblikovanje. Njegova naloga bi bila narisati izvedbeni načrt muzealije z vsemi kotami in potrebnimi prerezi.

Poklicni fotograf bi fotografsko dokumentiral muzealijo.

Kustos - diplomirani umetnostni zgodovinar, bi na podlagi stilne analize datiral muzealijo.

Kustos - diplomirani etnolog, bi datirani muzealiji določil ime, namembnost in njeno povezavo z načinom življenja.

Inženir računalništva bi tako izdelano dokumentacijo muzealije vložil v računalnik in jo kasneje po potrebi dal kustosu - raziskovalcu.

Naj poudarimo, da je včasih, zaradi raznoličnosti muzealij, treba pritegniti h konzultaciji še specialiste iz drugih strok. Tako bi morali pritegniti za izdelavo dokumentacije pergamentne listine za privolitev živinskih sejmov v občini (vasi) Bukovo iz leta 1817 še tele strokovnjake:

Strokovnjaka za paleografijo, vedo o pisavah; da bi naredil transkripcijo iz gotske kurzive v latinico.

Strokovnjaka za sfragistiko (vedo o pečatih) in diplomatiko. Sfragistika je v neposredni zvezi z diplomatiko, ki se ukvarja z obliko in notranjo razčlenjenostjo listin. Ob tem diplomatika proučuje tudi vse okoliščine nastanka listin in kriterije za njihovo dejavnost. V našem primeru bo strokovnjak ugotovil, kakšen pečat ima listina in kje je bila izdana.

Če bi imela listina še druge pečate z raznimi grbi, bi morali poklicati še strokovnjaka za heraldiko (grbe).

Za prevod listine pa bi potrebovali prevajalca, ki je večš nemškega jezika iz začetka 19. stoletja.

Dokumentacijo naj bi napisali na format A4 in jo opremili s prilogami /zemljevidom najdišča predmeta, fotografijami in tehničnimi risbami oz. načrti/.

DOKUMENTACIJA - SLOVENSKI ETNOGRAFSKI MUZEJ

INV. ŠT.:

S.N.

PREDMET:

378 Pergamentna listina za privolitev živinskega sejma v občini Bukovo.

PODROČJE:

Pravo.

STAROST PREDMETA:

Pergamentna listina je datirana v trinajsti vrstici besedila. Izdana je bila 28. junija leta 1817 na Dunaju na ukaz avstrijskega cesarja Franca I. (vladal 1792-1835).

DOMAČE IME PREDMETA:

-

NEKDANJI LASTNIK PREDMETA:

Lastnik pergamentne listine je bil + Jakob Obid, samski, poštar v pokoju, Bukovo h.št. 27. Hiša, katere lastnik je bil, je imela na hišnem portalu letnico 1858.

DANAŠNJE LASTNIŠTVO PREDMETA:

Zasebna last.

VREDNOST PREDMETA:

2.000 DEM. Cenil leta 1992 sodni cenilec dr. France Golob.

ORIS KRAJA NAJDIŠČA PREDMETA:

Po urbarju iz let 1591 in 1633 je imelo gospostvo Tolmin svoja posestva in podložnike tudi v vasi Bukovo. Leta 1664 pa je imela družina Formentini dve kmetiji v vasi Bukovo. (Povzeto po Simon Rutar, Zgodovina Tolminskega, Faksimilirani ponatis, Izdal Goriški muzej, 1972, str. 234-236.)

Bukovo z zaselki: P.1. (Priloga 1.) je precej razpotegnjena obcestna vas na območju Kojce (1300 m) na prevalu med dolino Idrijce in Baško grapo. Bukovo je oddaljeno od Cerknega 14 in od Idrije 36 km. Kmetijstvo propada. Domala iz vsake hiše je kdo na delu v Cerknem ali Novi Gorici. V vasi Bukovo z zaselki je bilo leta 1869 427 prebivalcev, leta 1966 pa pol manj - 223! (Povzeto po Krajevem leksikonu Slovenije, I. knjiga, 1968, str. 63, 66, 67.)

V vasi Bukovo je tudi župna cerkev sv. Lenarta. Ikonografija: (Sv. Lenart, puščavnik, 6. november. Upodobljen je v meniški črni obleki z zlomljeno verigo v roki; bil je varuh živine in patron jetnikov.) Cerkev je omenjena leta 1747. (Povzeto po: Cerkev na Slovenskem, Letopis, 1971, str. 256.)

V ljudskem izročilu je tudi ohranjena pripovedka, ki jo opisuje Simon Rutar v citiranem delu, str. 81. V njej omenja, da so prišli Turki v soboto proti

večeru na vrh bukovskega sedla. Od tem so slišali zvonjenje iz zvonika cerkve sv. Lenarta. Njihov vodja odgovori na zvonjenje: "Le buči, buči sv. Lenart, še nočjo bodo moje mule na tvojem oltarju zobale in moji junaci (roparske tolpe iz Bosne) iz tvoje čaše runje vince pili." Ko so hoteli Turki naprej v vas, so se začela mulam vdirati tla pod nogami, in Turki so se morali vrniti. Še danes se imenuje kraj, kjer so se mule pogrezale, Žrelo. V spomin na čudežno rešitev pa zvonijo vsak petek ob treh popoldan.

Vas Bukovo z zaselki je spadala pod Avstro-Ogrsko, po rapalski pogodbi leta 1920 je pripadla Italiji, 1. maja 1945 je pripadla Jugoslaviji od 25. junija 1991 pa je v Republiki Sloveniji.

FOTOGRAFIJA PREDMETA:

P.2. (Priloga 2.), foto Marko Habič.

379

OPIS PREDMETA

MATERIAL:

Listina za privolitev živinskega sejma v občini Bukovo iz leta 1817 je pisana na pergament. Za pergament so uporabljali kože ovc, jarcev, telečje in pasje kože. Izdelovali so ga tako, da so namočili kožo v mešanico vode in gašenega apna, da bi odstranili dlake. Nato so jo sušili napeto na lesenem okvirju. Osušeno kožo so ribali s plovcem, dokler ni postala gladka. Na koncu so jo premazali s kredno raztopino. Ta postopek so imenovali kalciniranje. Nemški pergamenti so bili narejeni po večini iz telečjih kož in so imeli obe strani kalcinirani. Italijanski pergament pa je bil finejši in narejen iz ovčje kože. (Povzeto po: Olga Häcker, *Ukrasno pismo*, Zagreb 1951, str. 10.)

MERE:

P. 3 IN P. 4 (Priloga 3, 4), risbe France Golob.

OPIS:

Transkripcija listine za privolitev živinskega sejma in povzetek listine za privolitev živinskega sejma.

OBJAVE:

Listina še ni bila objavljena.

RESTAVRIRANJE, PREPARIRANJE PREDMETA:

Listina ni bila restavrirana.

OPOMBE:

Komentar k listini.

Leta 1806 je Franc II. odložil cesarsko krono in razglasil konec Svetega rimskega cesarstva ter poslej nosil le naslov avstrijskega cesarja. Tako je cesar Franc II. postal za svet le avstrijski cesar Franc I. Na tej listini, ki je nastala leta 1817, je podpisan kot Franc I.

Listina je pisana v gotski kurzivi, vendar ima krajevna imena, kot Bukovo in Tolmin, napisana v latinici. Je v nemškem jeziku, ki je bil v rabi ob koncu 18. in na začetku 19. stoletja.

V listini piše, da imajo lahko v občini Bukovo živinski sejem 1. maja (na dan sv. Filipa in Jakoba) in 29. septembra (na dan sv. Mihaela). Zanimivo, da ni vključen v dan sejma tudi farni patron sv. Lenart, ki je zaščitnik živine.

V listini imenovana občina Bukovo z zaselki je imela leta 1870 kar 129 hiš in 715 prebivalcev. (Povzeto po Simon Rutar, o.c., str. 310, 311.)

Velika pratika za leto 1916 omenja na strani 29, Sejmi na Primorskem, da je na veliki traven ali maj: 1. sejem na Bukovi tri dni in Kimavec ali september: 29. sejem na Bukovi. Gotovo pa gre tu za pomoto. Saj je leta 1916 že divjala I. svetovna vojna. Na sejmu so prodajali domačo živino. Tako se omenja v statistiki, da je imelo Cerkljansko, kamor je spadalo tudi Bukovo, leta 1870 44 konj, 3520 goveje živine, 4156 ovac, 548 koz in 786 svinj. (Povzeto po Simon Rutar, o.c., str. 319.)

Žal ima listina samo škatlo pečatnika. Pečatnik je bivši lastnik uporabil za pečatenje nekega paketa! V Arhivu Slovenije pečatnika iz leta 1817 nimajo, imajo pa manjšega iz leta 1806. Vendar je občinski arhiv v Tolminu leta 1882 verjetno imel v hrambi podobno listino. Tako navaja Simon Rutar v o.c., str. 197; "Leta 1821 zadobi Tolmin važne pravice. Cesar Franc (I.) povzdigne ga namreč (Tolmin) 29. marca u terg. Usled tega podeli Tolminu dva letna sejma, t.j. 20. in 21. aprila ter 21. in 22. septembra vsakega leta. (Originalna listina z velikim pečatom hrani se v občinskem arhivu.)"

Kulturnozgodovinska vrednost te pergamentne listine iz leta 1817 je nesporna, pomembna pa je tudi za študij kmetijskih sejmov, trgovine z domačimi živalmi in pravnih pravic.

Listina je stala prosilce občine Bukovo 20 goldinarjev. Ob primerjavi z inventarjem kmetije Ceglar iz leta 1834, v katerem je bil ocenjen en črn konj z vprego na 15 forintov ali 15 goldinarjev (Povzetek po: France Golob, Hišni arhiv in podoba četrtinske kmetije iz Spodnje šiške v 19. stoletju, Slovenski etnograf, Letnik XXXIII-XXXIV, 1988-1990, str. 102, V. živina.), je imela listina že takrat svojo ceno.

Arhiv Slovenije nima franciscejskega katastra za občino (vas) Bukovo.

TRANSKRIPCIJA LISTINE ZA PRIVOLITEV ŽIVINSKEGA SEJMA:

A - Okrogli žig, premer 23 mm, in napis:

STEMPEL. K.K. OESTER, KONTROL

B - Pravokotni žig, dolžina stranice 27 mm, in napis:

W. /DUNAJ/ 20 GULDEN.

C- 1. Wir Franz der Erste

2. von Gottes Gnaden Kaiser von Oesterreich, König zu Jerusalem, zu Hungarn, Böhheim, der Lombardie und Venedig

3. Dalmazien, Kroazien, Slavonien, Galizien, Lodomerien und Illyrien, Erzherzog zu Oesterreich, Herzog zu Lothringen Salzburg Stey=

4. er, Kärnthen, Krain, Ober und Nieder Schlesien, Grossfürst in Siebenbürgen, Markgraf in Mähren, Gefürsteter Graf zu Habsburg und Tyrol

5. Bekennen öffentlich mit diesem Briefe und thun kund, dass Uns Unsere liebe getreue Gemeinde Buccava, Bezirkes Tolmein in Unserem Königreiche Illyrien um die Bewilligung, zwey jährliche Viehmärkte

6. am ersten May und neun und zwanzigsten September jeden Jahres abhalten zu dürfen gebethen habe. Da Wir nun in gnädigste Erwägung gezogen haben, dass die Zwillfahung dieses Gesuches erst nur Gemeinde Buccava zum

7. besonderen Nutzen gereicht, sonder dass die Abhaltung dieser Viehmärkte auch den benachbarten Bezirken und Gemeinden nicht nachtheilig ist, so haben Wir mit wohlbedachten Muthe, gutem Rathe und rechtem Wissen, jedoch Unserer Höchsten Macht=

8. vollkommenheit unrorgreflich und ohne Nachtheil der erwähnten Gemeinde Buccava die Freyhnit zwey Viehmärkte am 1ten May und 29ten September jeden Jahres abzuhalten allergnädigst ertheilet. Wir wollen daher, dass die Ge=

9. meinde Bucava die ihr gnädigst bewilligte Freyhnit zur Abhaltung der gedaihten zwey Viehmärkte in Gemässheit Unserer gegenwärtigen Höchsten Entschinssung won niemand gehindert, geinessen soll, jedoch Uns und Unseren

10. Erben in der Landeshoheit so wir den Rechten eines Dritten unbeschadet. Wir befehlen denmach allen Obrigkeiten Jewohnere und Unterthanen und worzüglich Unserer Landesstelle und Düstenlandes im Königreiche Illyrien dass sin

11. die Gemeinde Buccava bey der ihr won Uns allergnädigst bewilligten Wiehmarktsfreyheit schützen und schirmen, dagegen selbst nihts thun noch jemand andern etwas zu thun, gestatten sollen, so lieb einem jeden ist, Unsere schwere

12. Ungnade und Strafe zu vermeiden. Das mejnen. Wir ernstlich. Zur Urkunde dieses Briefes besiegelt mit Unserem Kaiserlichen Königlichen und e..herzochlich anhangenden grösserem Insiegel. Der gegeben ist in Unserem Kaiserlichen

13. Hautz und Resindenzstad Wien, den acht und zwanzgsten Monatstag Juny im Ein Tausend achthundert und siebenzeheten. Unserer Reiche im Sechd und zwanzigsten Jahren.

D - Podpis: Franz der Erste

E - Podpis: Prokop graf Lazansky

F - Nach Seiner K.K. Majestät Höchsteigenem Befehle,

podpis: Franz Ritter Fradrineck, K.K. Hofrath

G - Pletena rumeno-črna pečatna vrvice

H - Prerez, debelina pečatne vrvice

I - Škatla za pečatnik

POVZETEK LISTINE ZA PRIVOLITEV ŽIVINSKEGA SEJMA

Mi, Franz prvi, po božji milosti cesar Avstrije, kralj Jeruzalema, Madžarske, Češke, Lombardije in Benetk, Dalmacije, Hrvatske, Slavonije, Galicije, Vladimirije, Ilirije, nadvojvoda Avstrije, vojvoda Lotaringije, Salzburga, Štajerske, Koroške, Kranjske, Zgornje in Spodnje Šlezije, veliki knez Sedmograške, mejni grof Moravske, knežji grof Habsburški in Tirolski, oznanjamo s tem pismom (listino), da nas je naša ljuba zvesta občina Bukovo v okraju Tolmin v našem kraljestvu Ilirija prosila za privolitev, da bi lahko imeli

dvakrat na leto živinski semenj, in sicer 1. maja in 29. septembra vsako leto. Zdaj smo milostno presodili, da dvojna izpeljava te vrste najprej služi občini Bukovo kot tudi da prirejanje teh živinskih sejmov ni škodljivo za sosednje okraje in občine.

Tako smo z dobro premišljeno voljo milostno dovolili organizirati občini Bukovo dva živinska sejma, in sicer prvega maja ter devetindvajsetega septembra vsako leto. S tem hočemo, da bodo občina Bukovo in njej milostno odobrene svoboščine za izpeljavo dveh živinskih sejmov v soglasju z našo sedanjo visoko odločitvijo. Te odločbe ne sme nihče ovirati in naj jo uživajo naši dediči v deželi tako, da ne škodujejo tretjemu. S tem ukazujemo vsem oblastem, prebivalcem in podložnikom v kraljestvu Ilirije, da brez občine Bukovo pri njej od nas premilostljivo odobreno svoboščino živinskega sejma varujejo in branijo. Proti temu naj sami ničesar ne naredijo. Prav tako pa ne smejo nikomur drugemu dovoliti kaj storiti, da ne bi zašel v našo nemilost. K listini tega pisma je dan večji pečat, ki je iz naše cesarske hiše v rezidenčnem mestu Dunaju, 28. meseca junija leta 1817 v 26. letu našega štetja.

D - Podpis: Franc I. cesar Avstrije itd.

E - Podpis: Prokop grof Lazansky, overitelj listine

F - Na osebni ukaz njegovega cesarsko kraljevega veličanstva Franc vitez Fradrineck, cesarsko kraljevi dvorni svetnik

G - Pletena rumeno-črna pečatna vrstica. Rumena in črna barva je bila barva države in dvora. Še danes ima Republika Avstrija rumeno-črno zastavo

H - Prerez, debelina svilene pečatne vrvice. Starejše listine so imele namesto vrvice za pečat trakove iz pergamenta.

I - Škatla za pečatnik je iz struženega orehovega lesa.

BESEDA O AVTORJU

Dr. France Golob je konservator in vodja tehničnega oddelka v Slovenskem etnografskem muzeju. Od leta 1977 vodi obnovo in ureditev Depoja SEM-a v Škofji Loki. (Letos je pridobil za SEM še eno etažo za depojske namene. Depo je po svoji urejenosti med vodilnimi v slovenskem muzejstvu.) Kot konservator sodeluje tudi s Slovenci v zamejstvu (restavriranje muzealij v Kraški hiši v Repnu in restavriranje muzealij za Muzeje koroških Slovencev).

POVZETEK

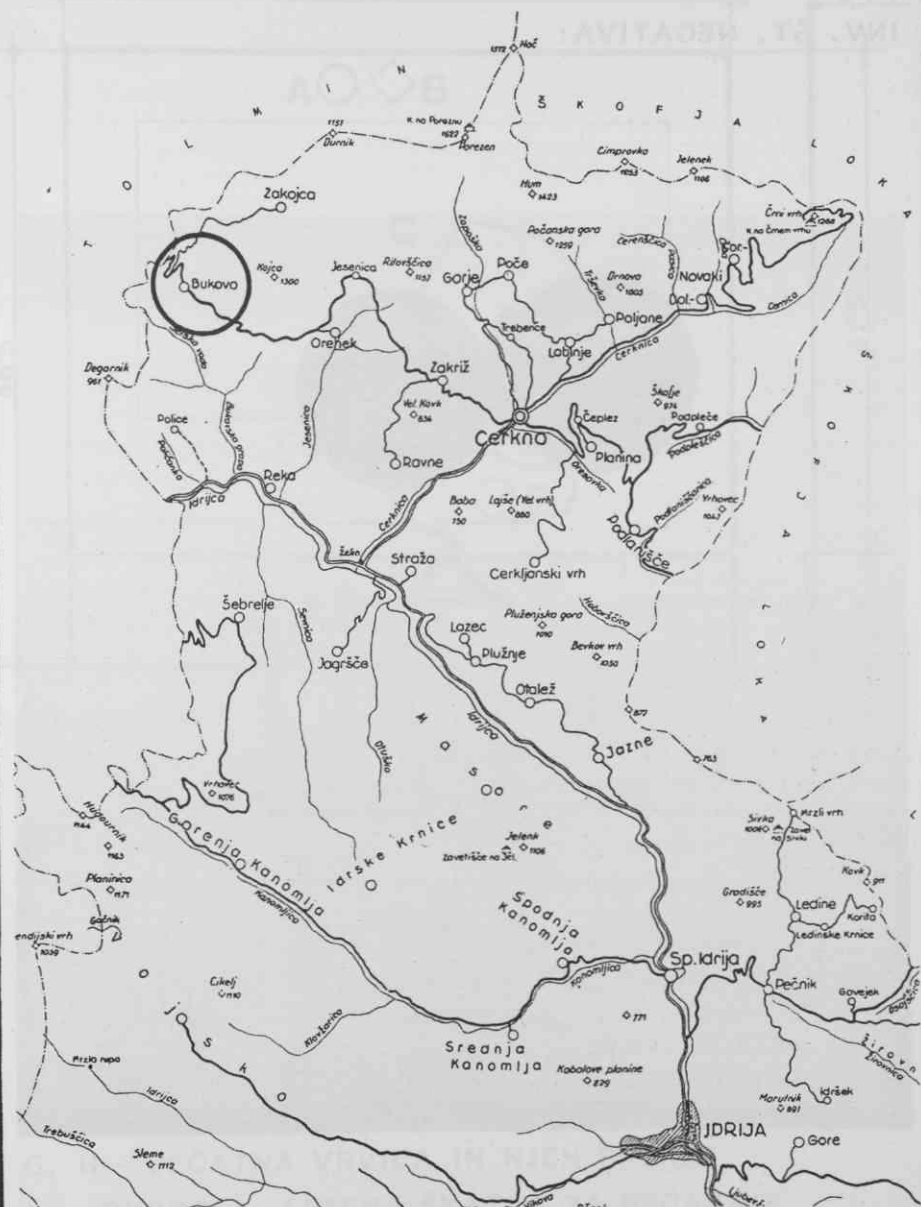
Pričujoči sestavek pomeni poizkus dokumentiranja pergamentne listine za privolitev dveh živinskih sejmov v občini (vasi) Bukovo iz leta 1817.

Oddelek za muzejsko dokumentacijo (v našem primeru Oddelek za dokumentacijo Slovenskega etnografskega muzeja) naj bi imel ta delovna mesta: tehnični risar, fotograf, kustos - diplomirani umetnostni zgodovinar, kustos - diplomirani etnolog, inženir računalništva in po potrebi (glede na raznoličnost muzealij) še občasne konzultacije s specialisti iz drugih strok.

Dokumentacijo naj bi pisali na formatu A 4 in jo opremili s prilogami (zemljevidom najdišča predmeta, fotografijami in tehničnimi risbami oz. načrti).

ZEMLJEVID NAJDIŠČA LISTINE.

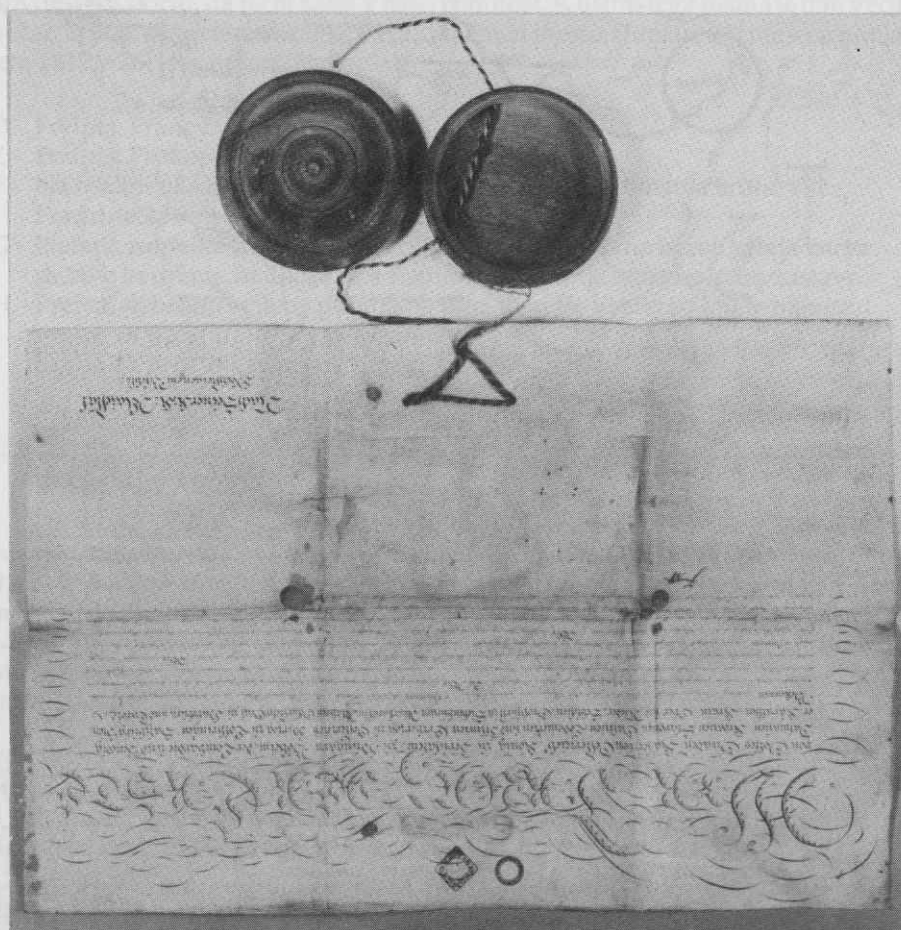
383

FOTOGRAFIJA LISTINE ZA PRIVOLITEV ŽIVINSKEGA
SEJMA IZ LETA 1817

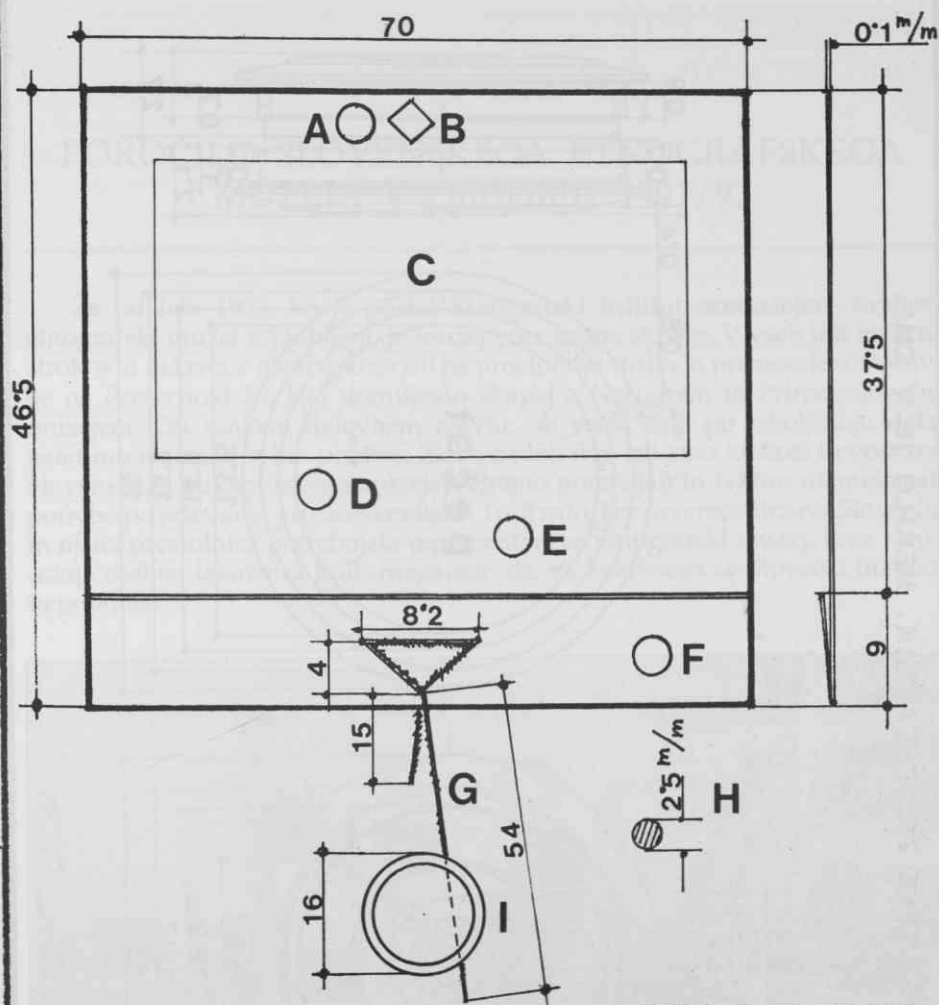
INV. ŠT. NEGATIVA:

384

P3

MERE LISTINE ZA PRIVOLITEV ŽIVINSKEGA SEJMA

MERILO JE V CM!

A, B - ŽIGA

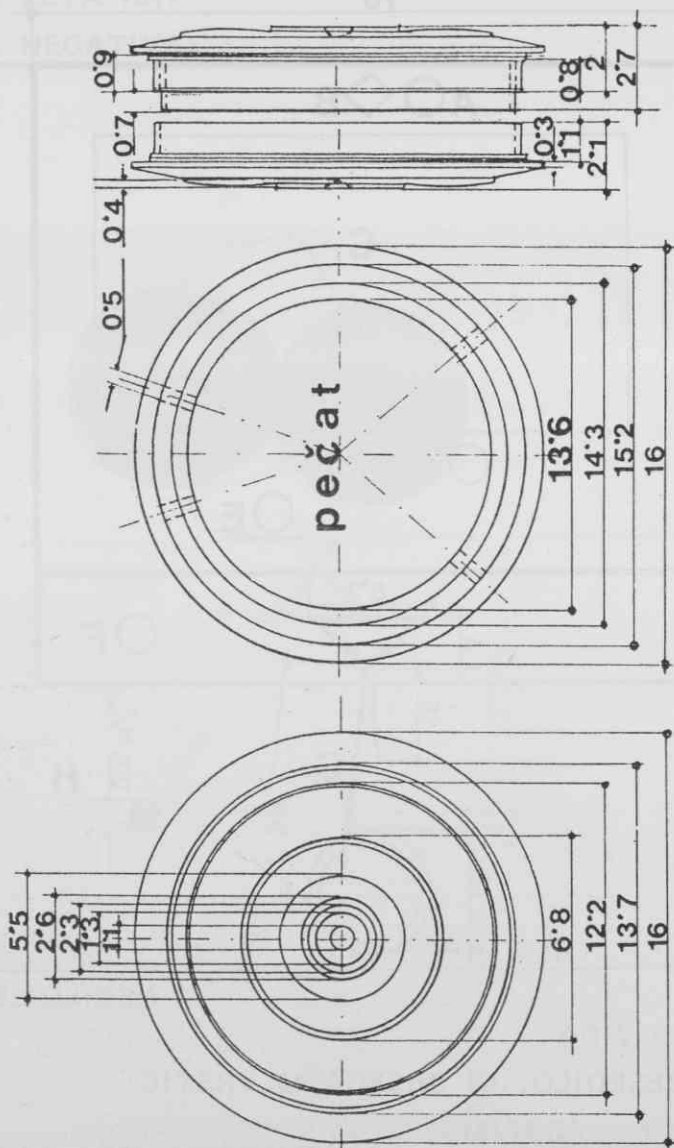
C - BESEDILO, KI OBSEGA 13 VRSTIC

D, E, F - PODPISI

G, H - PEČATNA VRVICA IN NJEN PREREZ

I - OKROGLA, LESENA ŠKATLA ZA PEČATNIK

NAČRT LESENE ŠKATLE ZA PEČATNIK. MERILO JE V CM!

POROČILA REPORTS

POROČILO SLOVENSKEGA ETNOGRAFSKEGA MUZEJA V OBDOBJU 1991/92

387

Že od leta 1923, ko je postal Etnografski inštitut samostojen Kraljevi etnografski muzej v Ljubljani, je muzej brez lastne stavbe. V vseh teh letih so strokovni delavci v njem opozarjali na prostorsko stisko in prezasedenost stavbe na Prešernovi 20, kjer domujemo skupaj z Narodnim in Prirodoslovnim muzejem. Ob vsakem delovnem načrtu, ob vsaki želji po izboljšanju dela, naletimo na staro oviro: prostor. Zlasti zadnji dve leti smo kustosi in vodstvo Slovenskega etnografskega muzeja vztrajno ponavljali in tehtno utemeljevali potrebo po reševanju prostorske stiske. Tudi zato, ker suverena država Slovenija in njena prestolnica potrebujeta reprezentančen etnografski muzej. Brez njega ostaja osebna izkaznica kulturnega naroda, za kakršnega se Slovenci imamo, nepopolna.

Z razstave Raztegni harmon'ke, pritisni na bas.

RAZSTAVNA DEJAVNOST

Od 27. novembra 1991 do 31. oktobra 1992 je bila v prostorih Slovenskega etnografskega muzeja razstava RAZTEGNI HARMON'KE, PRITISNINA BAS... (Ljudska glasbila in godci na Slovenskem), ki jo je pripravil SEM in Inštitut za slovensko narodopisje Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU. Avtor razstave je bil etnomuzikolog Julijan Strajnar.

Ob razstavi je izšel zbornik razgledov z naslovom Med godci in glasbili, ki jih je zbral in uredil Igor Cvetko.

388

Na razstavi so bila predstavljena vsa glasbila slovenskega izročila, od otroških zvočnih igrač do tistih, na katera igrajo ljudski godci. Nekatera glasbila so narejena zelo preprosto, druga so umetelno sestavljena, nekatera so domače delo, spet druga tovarniški izdelek. Obiskovalci so imeli možnost spoznati vso raznolikost ljudskih glasbil na Slovenskem, njihovo uporabo in glavne značilnosti inštrumentalne glasbe pri nas.

Razstava je imela tudi spremljajoče prireditve povezane z godčevstvom na Slovenskem. Tako smo opozarjali in obveščali o odprtju razstave z nastopi godcev in godčevskih skupin v Paviljonu na Kongresnem trgu v Ljubljani od 27. do 30. novembra in od 3. do 5. decembra. Godci so prišli iz Črnuč, Krške vasi, Ankarana, Sevnice, Zabukovja, Horjula, Žirov, Dobja pri Planini, Vrhnike in Ljubljane. V času razstave pa smo v Slovenskem etnografskem muzeju imeli naslednje koncerte:

- 7. februarja dva koncerta skupine Trinajsto prase,
- 19. februarja je Zmago Kunej iz Celja prikazoval tehniko izdelovanja in igranja na ljudsko glasbilo trstenke,
- 20. marca dva koncerta skupine Marko banda iz Prekmurja,
- 16. aprila koncert tria Trutamora Slovenica in
- 28. maja koncert otroških ljudskih pesmi Didl didl dasa skupine Trutamora Slovenica.

Od 17. decembra 1991 do 20. januarja je Muzej Mimara iz Zagreba v sodelovanju s tremi osrednjimi muzeji: Narodnim, Slovenskim etnografskim in Prirodoslovnim muzejem pripravil razstavo ŠIBENIŠKA KATEDRALA - ANNO DOMINI 1992 v opomin na vojne grozote na Hrvaškem. Razstava je prikazovala panoje z načrti in fotografijami najlepše dalmatinske arhitekture: šibeniške katedrale ter odlitke najbolj značilnih kiparskih del Jurija Dalmatinca.

Od 15. do 18. aprila sta v atriju in v dvorani Kmečke hiše na Celovski 43 v Ljubljani bili prireditvi ob veliki noči in RAZSTAVA PIRHOV, BUTARIC IN VELIKONOČNIH DOBROT, kar je nastalo v sodelovanju Slovenskega etnografskega muzeja in ČZP Kmeški glas.

Krašenje pirhov je ena najlepših in najbolj veselih oblik velikonočnega praznovanja, v zadnjih letih pa se je zanimanje za krašenje velikonočnih jajc še povečalo. Na ogled smo postavili vse najlepše primerke, ki so jih na poseben oglas poslali bralci Kmečkega glasa. Razstavljene so bile tudi različne oblike velikonočnega zelenja, šopki in butarice, ki so bili po večini narejeni prav za to razstavo.

V prireditvenih dneh so obiskovalci lahko opazovali slikanje belokranjskih pisanic, izdelovanje butaric in ragelj ter prisluhnili pritrkovalcu Francu Bonči iz Hraš pod Šmarno goro.

Od 25. do 29. maja smo na 1. slovenskem muzejskem sejmu v Cankarjevem domu "razstavili" Slovenski etnografski muzej. S postavitvijo smo na svojstven način "votirali" (med razstavljene votive iz zbirk smo postavili najnovejšega, muzejsko hišo) za lasten dovolj prostoren dom Slovenskega etnografskega muzeja. Pri postavitvi so sodelovali Inja Smerdel, Andrej Dular, Gorazd Makarovič, Alenka Simikič in Bojana Rogelj - Škafar. Avtorica razstavnih besedil in "Osebne izkaznice", zloženke o etnografskem muzeju, ki smo jo izdelali ob tej priložnosti, je bila Inja Smerdel. Del naše razstave je bil videofilm o depoju, sprehod po skritih zbirkah, ki so bile javnosti tako prvikrat na ogled. Videofilm je posnela Nadja Valentinčič.

389

Razstavna dejavnost Slovenskega etnografskega muzeja obsega tudi sodelovanje s sorodnimi institucijami in z nekaterimi drugimi prireditelji razstav. Posredovali smo podatke in posodili predmete za naslednje razstave:

- Gradovi minevajo, fabrike nastajajo v Narodnem muzeju,
- Anton Martin Slomšek - njegova dela, njegov čas v Pokrajinskem muzeju v Mariboru,
- Ori e tesori d Europa v Vidmu v Italiji,
- za razstavo juvelirstva v Švici,
- za razstavo o ljubenskem lončarstvu v Ljubnem na Gorenjskem,
- za razstavo o zdravstvenem šolstvu na Slovenskem - 1753 - 1992 Šola za sestre v Šolskem muzeju v Ljubljani.

MUZEJ NEEVROPSKIH KULTUR GORIČANE

V muzeju na gradu Goričane se nadaljujejo obnovitvena gradbena dela, s katerimi so začeli leta 1989 in zaradi katerih je muzej še vedno zaprt za javnost.

V muzeju Goričane je po poteku pripravištvja Jani Tomažič v aprilu 1992 zaposlen le Ralf Čeplak kot kustos etnolog, ki poleg sodelovanja v gradbenem odboru predseduje Zvezi/Skupnosti muzejev Slovenije. Pogosta opozorila na kadrovsko pomanjkanje, če želimo, da bo muzej normalno funkcioniral, do zdaj niso obrodila sadov.

V letu 1991 je muzej Goričane sodeloval pri dveh razstavah: "Leto Indonezije" v Galeriji Kompas v Ljubljani od 18. julija do 6. septembra in "Slovenci v misijonih" v Viteški dvorani Križank v Ljubljani od 20. do 29. septembra ter v Kulturnem domu Srečka Kosovela v Sežani od 11. do 20. oktobra. Načrtovana razstava "Friderik Baraga in Severnoameriški Indijanci", ki smo jo nameravali postaviti v Torontu v Kanadi v sklopu Generalne konference ICOM septembra 1992, pa je zaradi pomanjkanja finančnih sredstev odpadla.

DELO PO KUSTODIATIH

Slovenski etnografski muzej ima naslednje kustodiate: za ruralno gospodarstvo, za naselja, stavbarstvo in stanovanjsko kulturo, za obrt in trgovino, za nošo in vezenine, za ljudsko umetnost in za družbeno kulturo.

"Votiranje" na prvem slovenskem muzejskem sejmu v Cankarjevem domu (od 25. do 29. maja 1992).

Kustosi so v tem obdobju nadaljevali z urejanjem posameznih zbirk, tudi za objavo. Med slednjimi je pred izidom kot druga knjiga Knjižnice SEM zbirka in spremna študija Pasovi in sklepanci, ki jo je za objavo pripravila Janja Žagar. Urejanje zbirke pasov in sklepancev in reinventarizacija sta obsegala meritve, izdelavo opisov, računalniški vnos podatkov o predmetih iz omenjenih zbirk ter oblikovanje kartonov, sestavljenih iz računalniškega izpisa in fotokopij predmetov. Narejene so bile analize materialov kovinskih sklepancev (Metalurški inštitut v Ljubljani) in delov tkanih pasov (Fakulteta za tekstilno tehnologijo v Ljubljani). Celotna zbirka je bila fotodokumentirana, izdelane so bile risbe nekaterih detajlov.

Pred koncem sta reinventarizacija in urejanje zbirke oselnikov (Inja Smerdel), poteka pa tudi urejanje zbirke svetil (Irena Keršič). Kot del priprave na objavo je bila fotografirana celotna zbirka oselnikov.

Kustosi skrbijo za izboljšanje pogojev hranjenja posameznih zbirk. S tem je povezano njihovo neposredno urejanje v depojih. Urejena je bila zbirka avb, čevljev, modelov za modrotisk. Sortirano je bilo obrtniško orodje, ponovno je bila pregledana pletarska zbirka.

Odhodi kustosov na teren v obravnavanem obdobju niso bili sistematični, vezani le na raziskovalne naloge, temveč so jih realizirali po potrebi za dopolnjevanje in preverjanje že zbranih podatkov. Terensko delo posameznih kustosov je bilo usmerjeno: v nadaljevanje raziskave izdelovanja in rabe oselnikov (Pokljuka, Tržič, Gorjuše, Selce); v raziskovanje ptičjega lova (Brda, Tržič, Gradišče ob Soči), ovčarstva (Jurišče, Slovenska vas), božičnih jaslic, pustnih šeg in navad (Lom pod Storžičem), Gregorjevega (Kropa), cvetne nedelje in velikonočnih šeg in navad (Velesovo, Sora pri Medvodah, Ljubno ob Savinji, Nazarje) in nabora (Ilirska Bistrica).

Delo je obsegalo tudi evidentiranje in odkupovanje predmetov za muzejske zbirke. Mnogo je bilo terenskih ogledov za izdajo mnenj za predmete, ki so

namenjeni za izvoz. Promet s kulturno dediščino je odprt, zato se pojavljajo veliki problemi pri njenem varovanju. Irena Keršič je posredovala Ministrstvu za kulturo konkretne predloge, kako zaščititi odkupovanje in izvoz premične dediščine.

DOKUMENTARNO GRADIVO

Dokumentarni oddelek Slovenskega etnografskega muzeja obsega fototeko, diateko, filmoteko, terenske zapiske in skice, "hišni arhiv" in arhiv "razno". Delo v dokumentaciji zajema obdelavo in dokumentacijo gradiva, ki sta ga do junija 1992 opravljali dve kustodinji dokumentalistki.

Od dokumentacijskega gradiva se v največji meri in najhitreje izpolnjuje fototeka, to je zbirka fotografij in negativov. V tem letu se je njihovo število povečalo za 2500. Razen tega smo vodili evidenco nad fotografijami brez negativov in skrbeli za njihovo reproduciranje in pridobivanje negativov. Ker pa je to povezano s precejšnjimi stroški (SEM nima svojega fotografa in laboratorija), te naloge opravljamo postopoma in po potrebi. V dokumentacijskem oddelku smo začeli voditi posebno evidenco fotografij muzejskih predmetov, ki so v lasti SEM-a.

Diateka je nesorazmerno majhna v primerjavi s številom fotografij. Njihovo število se je v zadnjem letu povečalo za 310, tako da je njihovo skupno število 2100. Zaradi majhnega obsega in za boljši pregled smo začeli vnašati v računalnik natančne podatke o njihovih vsebinah, dimenzijah, izvoru. Delo je opravljeno do polovice.

V računalnik vnašamo s programom MODES podatke o predmetih SEM. Pokazalo se je, da podatki za predmete, ki smo jih vnesli v letu 1991, ne zadoščajo, in smo jih morali dopolniti. Polja, ki jih izpolnjujemo, so naslednja: inventarna številka, splošno ime predmeta, klasifikacija, izvor (kraj in datum) ter morebitne prejšnje številke. Vnešenih je nekaj čez 10.300 predmetov, ki jih hrani muzej.

Dokumentacijski oddelek je opravil dokumentacijo predmetov, ki so bili razstavljeni na razstavi "Raztegni harmon'ke, pritisni na bas..." in predstavlja dokaj popolno zbirko glasbil na Slovenskem.

MUZEJSKO INFORMACIJSKO DOKUMENTACIJSKA MREŽA PRI SLOVENSKEM ETNOGRAFSKEM MUZEJU (MIDOM)

Delo je potekalo v več smereh:

-Izobraževanje in svetovanje uporabnikom računalniškega paketa Modes. Izvedli so šest trodnevni in štiri enodnevne tečaje verzije 3, ki se jih je udeležilo šestdeset slušateljev. Izvedeni sta bili distribucija verzije 3 ter distribucija indeksov vsem uporabnikom računalniškega paketa Modes. Zaradi analiz potreb uporabnikov Modes-a so intenzivno delali na nadgradnji osnovnih baz podatkov, ki nastajajo v muzejih. Tako so s sodelavci SAZU-ja razvili preiskovalni program Mika, ki je bil skupaj s prikazom možnosti uporabe obstoječih Modes-ovih baz podatkov s prenosom in prikazom slik prvič prikazan na Zborovanju muzealcev v Šmarjeških toplicah novembra 1991. Predstavitve sta dopolnjevala referata na temo skupne dokumentacije.

-Poleg ur, namenjenih dokumentacijskemu sistemu in standardom v okviru tečajev, so pripravili v okviru Museoforuma dve predavanji: Mary Case, direktorice dokumentacijskega oddelka v Smithsonian Institution, Washington in Andrew Robertsa, predsednika CIDIC-a, Cambridge.

-Nadaljevali so z objavljanjem prevodov zanimivih člankov s področja muzejske dokumentacije v M'ARS-u.

-Priprava na konferenco ICOM-ovega komiteja za dokumentacijo CIDOC, ki bo v Ljubljani od 10. 9. do 16. 9. 1993. Alenka Simikič in Marjeta Mikuž sta članici organizacijskega komiteja za pripravo in izvedbo konference, delo pa se izvaja in koordinira preko MIDOM-a. V okviru priprave na konferenco sta se Alenka Simikič in Marjeta Mikuž na povabilo Informacijskega centra za kulturno dediščino pri romunskem Ministrstvu za kulturo udeležili regionalne konference o dokumentaciji muzejske in kulturne dediščine, ki je bila od 4. 5. do 6. 5. v Sinaii ter 16. generalne konference ICOM-a v Quebecu od 18. 9. do 26. 9. 1992 kot članici slovenske delegacije.

-Na prvem muzejskem sejmu v Cankarjevem domu so skupaj z Zvezo muzejev Slovenije in Nacionalnim komitejem ICOM-a predstavili tudi UNESCO-v CD-ROM s šestimi bazami podatkov, katerega so po dogovoru z UNESCO-ICOM-ovim Informacijsko dokumentacijskim centrom tudi testirali.

-Na CIDOC-ovi konferenci bo en dan namenjen muzejskim knjižnicam, zato so v sodelovanju z NUK-om in CTK-jem opravili analizo stanja teh knjižnic ter pripravili projekt priprave vključitve muzejskih knjižnic v slovenski nacionalni projekt vzajemne katalogizacije. V okviru reševanja te problematike so pripravili predavanje dr. Leonarda Willa, predsednika delovne skupine za muzejske knjižnice pri CIDOC-u.

MIDOM aktivno sodeluje v stalni komisiji za dokumentacijo pri Zvezi muzejev Slovenije.

KNJIŽNICA

V letu 1991 so bili z ureditvijo prostora ustvarjeni pogoji, da je delo v knjižnici zaživelo v polni meri. Še vedno poteka postavljanje monografij na police po etnološki sistemati. Dve tretjini gradiva sta urejeni le v grobem in še nista locirani na policah. Sledilo bo opremljanje publikacij z novimi signaturami. Vzporedno z urejanjem gradiva potekajo še inventarizacija, katalogizacija in signiranje novih publikacij. V obravnavanem obdobju je bilo inventariziranih 340 novih enot, od tega 127 monografij. Prav tako dopolnjujemo hemeroteko ter obveščamo o novostih v knjižnici SEM, ki so na koncu leta objavljene v Etnologu.

Kljub želji, da bi vso obdelavo knjižničnega gradiva opravili s pomočjo računalnika, se pojavljajo težave pri izbiri najprimernejšega programa. Za muzejsko strokovno knjižnico bi bila primerna vsaj dva obstoječa, ki ju že nekaj let s pridom uporabljajo v visokošolskih knjižnicah. V letošnjem letu je bila narejena analiza stanja v muzejskih knjižnicah, na osnovi česar se bo v prihodnjih letih preneslo celotno muzejsko knjižnično gradivo na vzajemni katalog, pri čemer se doslej vnešeni podatki na različnih drugih programih ne bi prenašali na vzajemni katalog. Tako je potrebno s tem še nekoliko počakati. Kljub temu se v naši knjižnici piše na računalnik tekoča bibliografija.

TEHNIČNI ODDELEK

Tehnični oddelek Slovenskega etnografskega muzeja sestavlja oddelka za restavriranje tekstila in restavriranje lesa in kovine. Vodi ju konservator dr. France Golob.

Oddelek za tekstil posveča veliko skrb ohranjanju tekstilnih predmetov. Delo zajema pranje, likanje, šivanje in kemično čiščenje. Dosti časa je bilo posvečeno čiščenju pasov in sklepancev. Skrb za izboljšanje pogojev hranjenja tekstilnih zbirk je bila v naslednjem: v oblaganju obešalnikov z gazo, v navijanju svilenih trakov na kartonske valje in v zaščiti s celofanom ter v nabavi kartonskih škatel za hranjenje pasov.

V oddelku za les in kovino je potekalo restavriranje skrinj, glasbenih inštrumentov, oselnikov in muzealij iz Baragove zbirke.

Tehnični oddelek nudi strokovno pomoč zamejskim Slovencem v Avstriji in Italiji. V letu 1991 smo restavrirali muzealije v Kraški hiši v Velikem Repnu pri Trstu, betonske portrete akademskega kiparja Franceta Goršeta v Svečah na Koroškem in kulise in zavese o ustoličevanju koroških vojvod na Gosposvedskem polju iz leta 1906 pri "Cingelcu" na Trati pri Borovljah. Plod strokovne pomoči Etnografskemu muzeju koroških Slovencev je bila postavitve samostojne razstave "Iz materialne kulture koroških Slovencev" avtorja dr. Franceta Goloba v Mali galeriji Mestne hiše v Celovcu od 15. do 24. oktobra 1991. Razstava je bila postavljena še v Društveni dvorani posojilnice v Šentjakobu od 25. oktobra do 4. novembra 1991 in v Viteški dvorani Pokrajinskega muzeja v Mariboru od 16. novembra do 1. decembra 1991.

393

Dr. France Golob in Janez Černe pred "Kraško hišo" v Velikem Repnu z delom restavriranih predmetov.

PEDAGOŠKO DELO

Do maja 1992 je opravljala delo muzejskega pedagoga Darinka Jankovič. V obravnavanem obdobju je skrbela za vodstva po razstavi Raztegni harmon'ke, pritisni na bas... V muzej je vabila godčevske skupine, ki so omogočile, da so obiskovalci prisluhnili igranju na ljudska glasbila in spoznali raznolikost ljudske instrumentalne glasbe. V povezavi z razstavo je pripravila delavnico ročnih spretnosti, na kateri so si obiskovalci izdelali ljudsko glasbilo trstenke (tehniko izdelave trstenk je prikazoval Zmago Kunej iz Celja).

394

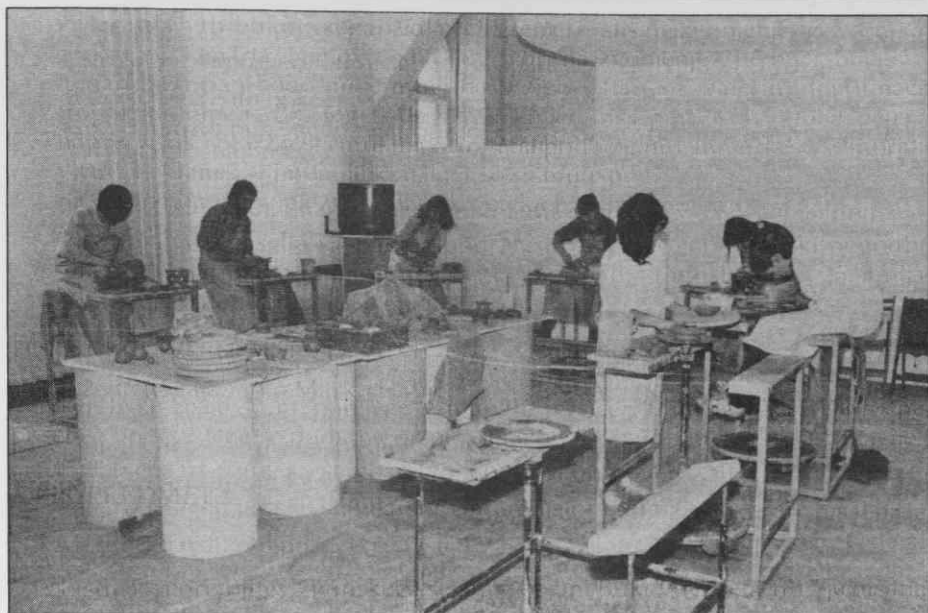
Zelo odmevna med predšolskimi otroki in osnovnošolci sta bila razstava in sejem ob veliki noči, saj so imeli možnost, da s svojimi izdelki na razstavi tudi sodelujejo. Ogledali so si lahko demonstracije pisanja belokranjskih pisanic, izdelovanja ragelj in butaric ter prisluhnili pritrkavanju.

Razstava Raztegni harmon'ke, pritisni na bas... je nudila velike didaktične možnosti. Zaradi njenega zvočnega sporočila so jo radi obiskovali tudi duševno moteni otroci, ki smo jim za ogled rezervirali ponedeljke; na ta za obiskovalce zaprt dan, da smo se jim lažje posvetili.

Pred zaprtjem smo razstavo posebej priredili (odstranili smo vitrine, da se je glasbila dalo prijeto v roke) in povabili slepo in slabovidno ter invalidno mladino, saj se zavedamo, da imajo hendikepirani ljudje le malo možnosti za obiskovanje muzejev. Odziv zavodov (Zavod za slepo in slabovidno mladino Ljubljana, Center za slepe in slabovidne Škofja Loka in Zavod za usposabljanje invalidne mladine Kamnik) je bil velik, obiskalo nas je 10 skupin. Poleg muzejske pedagoginje je po razstavi vodil avtor razstave Julijan Strajnar in sodelavec

A,B,C - Lončarska muzejska delavnica, ki jo je v decembru 1992 (v prostem času med staro in postavitvijo nove razstave) vodil lončar Igor Bahor iz Topolšice.

395

B

C

SAZU IGN Igor Cvetko. Raznolikost slovenske ljudske glasbe pa so pričarali člani ansambla Trinajsto prase.

Prost termin med staro in postavitevijo nove razstave je Sonja Kogej - Rus izrabila za realizacijo projekta, kančka tistega, kar bi lahko pomenilo stalno ponudbo Slovenskega etnografskega muzeja v tako nujno potrebni lastni stavbi; muzejske delavnice - tokrat lončarske. Vodil jo je lončar Igor Bahor iz Topolšice. Delavnica oziroma lončarski tečaj je trajal osem dni, v dveh skupinah. Vsak tečajnik je delal na svojem lončarskem vretenu, naučil pa se je izdelave osnovnih in kombiniranih oblik lončarskih izdelkov. Izdelanih je bilo čez dvesto lončenih predmetov. Interes za tečaj je bil velik in prijavljenih je bilo toliko kandidatov, da bo novemberski delavnici sledila še delavnica v

marcu, spet ob koncu ene in pred začetkom druge razstave.

Pedagoško delo so opravljali tudi drugi kustosi s predavanji in z mentorstvom zgodovinskih krožkov v osnovnih šolah Slovenije.

STROKOVNA AKTIVNOST IN IZOBRAŽEVANJE

Kustosi Slovenskega etnografskega muzeja redno spremljajo strokovno literaturo in dogajanje na področju etnologije in splošne muzeologije. Udeležili so se številnih posvetovanj, srečanj in strokovnih sestankov.

13. in 14. novembra 1991 smo se udeležili zborovanja Društva muzealcev Slovenije v Šmarjeških Toplicah, ki je obravnavalo aktualne teme muzealstva, s katerimi se srečujemo muzejski delavci pri vsakdanjem delu. Na zborovanju sta z referatoma sodelovali mag. Marjeta Mikuž (Stanje in projekt razvoja informatizacije slovenskih muzejev) in Alenka Simikič (Ali smo slovenski muzealci pripravljeni uresničiti ICOM-ovo Resolucijo o dokumentaciji in informaciji?).

396

Inja Smerdel je bila med 4. in 14. oktobrom 1991 na študijskem potovanju na Danskem. Stiki, ki jih je vzpostavila, in ogledi so bili usmerjeni predsem v muzeološko in v specialno strokovno delo kustosa za ruralno gospodarstvo (študij primerjalne literature v knjižnici International Secretariat for the History of Agricultural Implements pri danskem Narodnem muzeju v Bredeju).

Inja Smerdel in Bojana Škafar - Rogelj sta se 13. decembra 1991 udeležili kongresa "Convegno internazionale di studi sui musei etnografici" v Vidmu. Inja Smerdel je sodelovala z referatom "Da una ricerca etnologica ad una mostra. L'esempio di una mostra temporanea sulla pastorizia transumante". Zbornik je v tisku.

Od 10. do 20. januarja 1992 je Ralf Čeplak sodeloval v organizacijski skupini Skupnosti muzejev Slovenije na SIME '92 Mednarodnem salonu muzejev, ki je bil v Grand Palaisu v Parizu. Prvič je na njem sodelovala tudi Slovenija. Od 10. do 15. januarja so se udeležile ogleda muzejskega salona skupaj z Društvom muzealcev Slovenije Alenka Simikič, Irena Keršič in Bojana Škafar - Rogelj. Priložnost so izkoristile za ogled več muzejev (Musée de l'Homme, Musée des Arts et Traditions Populaires...) in navezavo stikov za izmenjavo publikacij iz vse Evrope. Poleg tega so dobile tudi precej informativnega gradiva.

22. aprila 1992 so se Ralf Čeplak, Jana Tomažič, Barbara Sosič in Andreja Bahar udeležili posvetovanja o ilegalnem izvozu premične etnološke kulturne dediščine, ki ga je organiziralo Slovensko etnološko društvo v Posavskem muzeju Brežice. Irena Keršič je udeležencem posvetovanja posredovala konkretne predloge za zaščito, ki so jih na posvetu o prodaji in izvažanju tudi upoštevali.

Irena Keršič je od 22. do 26. aprila 1992 sodelovala na sestanku pripravljalnega odbora za 1. evropski kongres etnografskih muzejev v Bruxellesu v Belgiji. Pripravili so vprašalnik za repertorij evropske mreže etnografskih muzejev in usklajevali program kongresa. Izdelan je bil tudi vprašalnik za oživljanje tradicionalnih znanj in obrti. Preveden vprašalnik za repertorij je bil konec maja poslan vsem muzejem po Sloveniji, z namenom da se bodo registrirali v skupnem evropskem repertoriju.

Ralf Čeplak je od 24. do 26. aprila sodeloval na "Zasedanju podkomisije za varstvo kulturne in arhitekturne dediščine Komisije za kulturo Sveta Evrope", ki je potekalo v organizaciji Odbora za kulturo Skupščine republike Slovenije v Ljubljani.

Tanja Tomažič je bila od 25. aprila do 2. maja 1992 na študijskem bivanju v Nürnbergu v Nemčiji. Glavni namen potovanja je bil obisk Muzeja igrač, s katerim smo sodelovali in vzdrževali stike preko direktorice dr. Bayerjeve že nekaj let. Tomažičeva si je ogledala celotno zbirko, zanimal pa jo je predvsem način zbiranja, hranjenja, prezentacije in razstavne tehnike. Dogovorjeno je bilo tudi naj bi v prihodnjih letih Slovenski etnografski muzej sprejel gostujočo razstavo nürnberških igrač. Poleg tega je Tomažičeva obiskala Germanski nacionalni muzej in Mestni muzej; ob svojih obiskih se je posebej zanimala za zbirke, za kakršne sama skrbi v Slovenskem etnografskem muzeju.

Posledica sodelovanja med evropskimi etnografskimi muzeji je bilo tudi povabilo muzeja Dauphinois iz Grenobla na mednarodno srečanje z naslovom "L'homme et le mouton dans l'espace de la transhumance" od 16. do 22. junija v mestu Die na jugu Francije. Povabilu se je odzvala Inja Smerdel z referatom *Les relations homme-mouton comme un des elements essentiels de la transhumance en Slovenie*. Referat z ilustrativnim gradivom bo izšel v zborniku *L'homme et le mouton*, ki ga bo izdala založba Glénat iz Grenobla.

Kustosi so se redno udeleževali predavanj na Muzeoforuru v Cankarjevem domu (8. maja 1992 Mary Case o delovanju Smithsonian Institution, Washington; 1. junija 1992 Andrew Roberts o muzejskih dokumentacijskih sistemih; 12. junija 1992 Peter van Mensch o strukturi muzejskega predmeta kot nosilcu podatkov) ter drugih izobraževalnih predavanj in seminarjev (26. maja dr. Leonard Will o organizaciji dela v knjižnici; 18. in 19. junija Maurice Line o delu in organizaciji dela v knjižnici; 27. maja Eva Bahkovec in Zdenko Kodolja o vrtcih za današnji čas).

V jesenskem im pomladanskem obdobju so se kustosi udeležili tečajev računalniškega programa Modes, ki jih je organizirala Muzejska informacijsko - dokumentacijska mreža pri Slovenskem etnografskem muzeju.

V letošnjem letu smo v Slovenskem etnografskem muzeju razvili stike s sorodnimi institucijami preko meja v naši neposredni bližini: z Narodno in študijsko knjižnico iz Trsta, Odsekom za zgodovino in Etnografskim muzejem iz Zagreba. Da bi se bolje spoznali, so nas 10. marca 1992 obiskali kolegi iz Zagreba, 1. julija pa iz Trsta. Kasneje smo jim obiska vrnil. Stiki so se pokazali za plodne, saj bodo "Tržačani" že v letošnjem letu gostovali z razstavo *Ta trava je šacana...* (O razširjenosti in uporabi zdravilnih zelišč na tržaškem Krasu).

KADROVSKE SPREMEMBE

Kolektiv Slovenskega etnografskega muzeja šteje 28 članov. V marcu oz. aprilu 1992 sta zaključili pripravništvo Sonja Kogej-Rus in Jana Tomažič, ki ju je financiral Zavod za zaposlovanje. Na enak način smo omogočili opravljanje pripravništva Andreji Bahar in Martini Orehovec s pričetkom januarja oz. februarja. 2. maja 1992 se je smrtno ponesrečila Darinka Jankovič, ki je opravljala dela muzejskega pedagoga. Njeno delo zdaj opravlja Sonja Kogej-Rus.

V januarju 1992 so opravile strokovni izpit Barbara Sosič, Darinka Jankovič, Jana Tomažič, Sonja Kogej-Rus, in si s tem pridobile naziv kustos - etnolog. Alenka Simikič, kustodinja dokumentalistka in Andrej Dular, kustos za obrt, sta si pridobila naziv višji kustos.

Naša sodelavka Inja Smerdel je maja 1992 prejela Valvasorjevo priznanje za razstavo *Kam so vsi pastirji šli*.

REŠEVANJE PROSTORSKE PROBLEMATIKE SLOVENSKEGA ETNOGRAFSKEGA MUZEJA

Zlasti v zadnjem letu, vendar že od konca 1990, je bilo napisanih in izrečenih dosti argumentov o nujnosti pridobitve stavbe, v katero bi se preselil Slovenski etnografski muzej. Zato poročilu o delu prilagamo pregled člankov in dopisov v zvezi s tem.

V lanskem letniku Etnologa smo objavili prošnjo za dodelitev stavbnega kompleksa dekliškega liceja Mladika, bivše vojaške bolnice, Slovenskemu etnografskemu muzeju. Izročili smo jo vsem ustreznim ministrstvom (s priloženim historiatom prostorske problematike Slovenskega etnografskega muzeja) že septembra 1991, med prvimi, če ne prav prvi od prosilcev. Novembra 1991 je Inja Smerdel ob pomoči sodelavcev izdelala projekt z vsebinskim konceptom za etno - muzeološko poselitev Mladike, z ustreznimi načrti in z uvodnimi argumenti. Te sta objavila tudi časopisa Delo in Dnevnik, 28. 11. 1991, v prid dodelitve Mladike Slovenskemu etnografskemu muzeju. Elaborat smo izročili predsedniku Republike Slovenije in članom predsedstva, zunanjemu ministru, ministru za kulturo, predsedniku Odbora za kulturo pri Skupščini republike Slovenije in še nekaterim drugim, ki bi morda lahko pripomogli, da bi v Mladiki zaživel etnografski muzej. V izpraznjeni vojaški bolnici še vedno vidimo rešitev, kakršne ne bo več. Vztrajanje za dodelitev temelji na naslednjih dejstvih:

-Lokacija je za muzej idealna.

-Za muzej je idealno tudi to, da ima stavbo, ki je vizuelno razpoznavna, in temu Mladika ustreza.

-Muzej bi Fabianijevo stavbo, ki je nedvomno arhitekturni spomenik, ohranil v celoti; tako stavbno lupino kot njeno notranjščino.

-Originalen tloris je primeren za ureditev razstavnih dvoran (6 x 9 m).

Javni objavi naših argumentov pod naslovom Slovenski etnografski muzej v Mladiki? in potem članku v Dnevniku (27. 11. 1991), v katerem je že pisalo, da naj bi Mladiko uporabljalo Ministrstvo za zunanje zadeve, se je najprej odzval Vladimir - Braco Mušič (Dnevnik, 3. 12. 1991), nato pa še prodekan Peter Skalar, predstojnik oddelka za oblikovanje in Saša J. Mächtig (Delo, 21. 12. 1991) z argumenti, da se Mladika dodeli potrebam šole oz. ALU, Oddelku za oblikovanje. Trgovanje se je začelo.

Ko je kazalo, da je Mladika že povsem oddana Ministrstvu za zunanje zadeve, smo v Slovenskem etnografskem muzeju sprejeli alternativno ponudbo Ministrstva za kulturo, Grubarjevo palačo, ki naj bi jo izpraznil Arhiv Republike Slovenije s selitvijo v vojašnico na Roški cesti. Menili smo pač, da si ne moremo privoščiti izbirčnosti.

Sledili so dnevi, ko se je dr. Dimitrij Rupel, zunanji minister, v medijih javno uradno odrekel Mladiki v korist kulture in tedaj se je začelo "trgovati" tudi z Grubarjevo palačo. Mestni predlogi za razdelitev nekdanjih vojaških objektov in s temi povezane druge "rošade" so vsebovali še druge interese za poselitev Grubarjeve palače. Po eni izmed teh variant naj bi se SEM preselil celo v izpraznjeno vojašnico na Metelkovi ulici. Mladika pa naj bi bila po teh predlogih dodeljena ali Ministrstvu za zunanje zadeve in Ministrstvu za šolstvo in šport oz. Univerzi v Ljubljani in ALU, Oddelku za oblikovanje ter novim alternativnim visokim šolam (gradivo Razporeditev nekaterih dejavnosti na opuščenih

zemljiščih in objektih jugoslovanske armade v Ljubljani in predlog rabe sproščenih objektov po preselitvi vseh "začasnih" uporabnikov objektov na vojaških lokacijah; februar 1992 in Delo, 5. 3. 1992).

Vsemu temu je sledila naša ponovna prošnja za Mladiko, saj smo v tej čudni "trgovski" zmedi začeli izgubljati občutek za resničnost. V prošnji smo pojasnili, da zaradi nastalih sprememb vztrajamo, da se Mladika dodeli Slovenskemu etnografskemu muzeju. O tem smo obvestili Ministrstvo za kulturo in Odbor za kulturo Skupščine Republike Slovenije, ki je potem na svoji seji dne 2. 3. 1992 znova podprl naša prizadevanja. Prvo, Ministrstvo za kulturo, pa se je odzvalo drugače. Bili so mnjenja, da smo že sprejeli ponujeno alternativo - Gruberjevo palačo in da za nas Mladika ni več aktualna. Na to smo 27. 3. 1992 odgovorili s pojasnilom (poslali smo ga predsedniku Odbora za kulturo Skupščine Republike Slovenije), da smo ponujeno sprejeli takrat, ko je kazalo, da je Mladika dokončno oddana Ministrstvu za zunanje zadeve, ker pač nismo hoteli ostati praznih rok. Še enkrat smo navedli argumente v prid odločitvi, da bi se v Mladiko naselil SEM.

Že dva dni pred tem, 25. 3. 1992, pa se je začela drugačna igra. Trije direktorji nacionalnih muzejev na Prešernovi 20 in predsednik Skupnosti muzejev Slovenije so poslali ministru za kulturo dr. Andreju Capudru pismo s pozivom za razrešitev prostorske problematike treh nacionalnih muzejev. 6. aprila 1992 je bil pri ministru za kulturo razgovor z direktorji štirih nacionalnih muzejev (Narodnega muzeja, Prirodoslovnega muzeja Slovenije, Slovenskega etnografskega muzeja in Muzeja novejšje zgodovine). Ti so našli za Slovenski etnografski muzej drugo rešitev. Po njej naj bi integraciji Narodnega muzeja in bivšega Muzeja ljudske revolucije Slovenije sledila naša selitev v Cekinov grad. Žal je temu uradnemu zapisu s sestanka z dne 6. 4. 1992 sledil zapisnik pete seje predsedstva Skupnosti muzejev Slovenije (8. 4. 1992), v katerem se srečanje 6. aprila sicer omenja, le da je sklep tega sestanka zapisan drugače: "Kot rešitev je bila predlagana... izselitev Slovenskega etnografskega muzeja v eno od izpraznjenih vojašnic." Postajalo je vedno bolj megleno.

30. 5. 1992 (Dnevnik) smo izvedeli, da naj bi že bila določena namembnost vojaških objektov v Ljubljani. Napisano je bilo, da bo objekt Mladika služil Ministrstvu za zunanje zadeve. Za etnografski muzej pa bosta rezervirani Gruberjeva in Virantova palača. Z dodelitvijo Gruberjeve palače (izjava zunanjega ministra dr. Rupla, Delo 3. 6. 1992) smo bili za javnost dokončno "rešeni".

V tej popolni zmedi in potem, ko smo izvedeli, da je v zraku ponovno predlog integracije Narodnega muzeja in Muzeja novejšje zgodovine ter naša selitev v Cekinov grad, smo člani strokovnega kolegija Slovenskega etnografskega muzeja 14. 7. 1992 poslali predsedniku Odbora za kulturo Skupščine Republike Slovenije mag. Rudiju Šeligi in ministru za kulturo g. Borutu Šuklju naše stališče o omenjenem predlogu. Pojasnili smo, da smo člani strokovnega kolegija povečini etnologi in ne politiki, niti upravni delavci, in da želimo, da ustrezni organi končno razrešijo naš problem, saj imajo v rokah tako naše prošnje kot projekt infrastrukture sanjanega muzeja. Če bi odločitev kulturne politike bila tedaj Cekinov grad, bi bil pač Cekinov grad. Že v začetku leta 1991, ko je bila prvič nakazana ta možnost, smo bili mnjenja, da je za slovensko prestolnico absurdno imeti dva zgodovinska muzeja (enega za starejšo in drugega za novejšjo zgodovino), vsakega v svoji veliki stavbi, a ostajati brez etnografskega muzeja, brez katerega je osebna izkaznica kulturnega naroda

nepopolna. V depojih hranimo čez 30.000 predmetov, materialnih prič znanj, tradicijskega življenja in kulture, predmetov, ki so obenem priče naše svojskosti, naše regionalne raznolikosti in naše vraslosti v evropsko kulturno okolje. Obsto tako zaprte dediščine je postal že absurden. Vedno znova se sprašujemo (čeprav vemo, da je kljub absurdnosti to pač naša osnovna dolžnost), čemu in za koga še zbiramo predmete, ki jih nihče ne vidi.

Bibliografija prostorske problematike SEM:

- Ogled skritih zakladov SEM. Dnevnik, 7. 12. 1990
- Medved Drago: Vprašljiv odnos do preteklosti. Delo, 28. 12. 1990
- Smerdel Inja: Nevidni in neslišni. Delo, 22.12. 1990
- Sedej Ivan: Slovenski etnografski muzej in narodova identiteta. Slovenski svet (dk): Prostorska stiska. Dnevnik, 1.3. 1991
- Kako si privoščiti videnje lastne zgodovine?. Delo, 12. 4. 1991
- Pediček Damjana: Bo Slovenski etnografski muzej dobil svojo stavbo?. Slovenec, 21. 11. 1991, str.23.
- Šutej Adamič Jelka: Kje je etnografski muzej?. Delo, 6.3.1992
- Šutej Adamič Jelka: Gordijski vozle je na Prešernovi 20. Delo, 11.3. 1992, str. 6.
- Keršič Irena v imenu SSK, Sveta konference za republiko Slovenijo: Rešitev prostorske stiske Slovenskega etnografskega muzeja, Slovenec 17. 3. 1992
- Kolegij oddelka za etnologijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani: Slovenski etnografski muzej v Mladiko. Delo, 9. 5. 1992, str. 31.
- Sedej Ivan: Muzej kot varuh identitete. Slovenski svet št.5, avgust 1992, str. 13.
- Keršič Irena: Etnološka dediščina v muzejih. Slovenski svet št. 5, avgust 1992, str. 14-15.
- Kladnik Darinka: Metropol. Jara kača etnografskega muzeja. Dnevnik, 11. 9. 1992, str. 9.

Sonja Kogej - Rus

NEKROLOG NECROLOGY

O NEKI RAZSTAVI IN NJENIH OBISKOVALCIH, O NEKEM DELU IN USPEHU

401

(Kolegici Darinki Jankovič, kustodinji pedagoginji v
Slovenskem etnografskem muzeju, v spomin)

Kje je muzej, ki si ne želi obiskovalcev, številnih in stalnih? Obiskovalcev, ki bi si z zanimanjem ogledovali razstave, za katere bi se širilo navdušenje po neznanih skrivnih poteh "ljudskega glasu", ki bi zbujale radovednost, njihov obisk pa občutek statusne zadovoljitve?

Bombastični opisi takšnih želja za zdaj na slovenskem muzejskem področju prav gotovo še niso docela realni. Navsezadnje nemara tudi ne povsod zaželeni. Ob širokopoteznih otvoritvah v nekaterih muzejih bi lahko dejali, da se takrat najbolj pogosto oblikujejo skupine ljudi, ki tvorijo otvoritveno publiko, ki pa še zdaleč ni značilna za stalne obiskovalce. Nasprotno, to je publika za začetek, za "okus". Ob razmeroma hitrem naraščanju števila zasebnih galerij oziroma trgovin z razstavnimi prostori je ta stalna publika še najbolj značilna za manjša razstavišča. Neznaten odstotek obiskovalcev je odvisen od kategorije razstavljenega blaga.

Kar pomeni pri privatnem razstavljavcu register povablencev, to je za muzej pedagoška služba. Med Scilo in Karibdo, med proučevanjem, zbiranjem in shranjevanjem predmetov, ki jih muzej ima, ter med njihovo prezentacijo, najsi bo na razstavah ali na predavanjih, s pisano besedo ali slikami, je dobrodošel vezni člen - kustos pedagog. Njegova naloga naj bi bila tudi, kot si predstavljamo naivni kolegi, spraviti čim več otrok v godnih letih v muzeje na razstave, kar naj bi jim ostalo v tako dobrem spominu, da bi se v zrelih letih še večkrat in z veseljem vračali tja.

Položaj pedagoške službe je pogostokrat precej težak, odrinjen na stranski tir ali pa prepuščen ustvarjalnosti muzejskih kolegov, ki jim največkrat pomaga poriniti voz naprej pedagoški čut. Ker pedagogi tudi skrbijo za stike z javnostjo, je od njih vsekakor močno odvisno, kako bo kakšna razstava uspešna. Poleg stereotipnih reklamnih prijemov (objav za denar v medijih) je mogoče storiti še marsikaj, kar ima včasih še večji učinek.

Ob tem uvodu bi pravzaprav rada povedala, da se v Slovenskem etnografskem muzeju še vedno poslavljamo od kolegice, ki je v zadnjem slabem

Darinka Jankovič z Marijo Trdič, okraševalko pisanic iz Bele Krajine, na razstavi o Veliki noči v Kmečkem glasu spomladi 1992. (Foto A. Tomšič, 1992)

letu in pol neutrudno delala na mestu kustosinje pedagoginje, pa jo je usoda v začetku maja vzela iz naše srede.

Če bi bilo kolegici Darinki Jankovič dano še dolgo delati v muzeju, bi se čez leta prav gotovo z nasmehom spominjala tiste razstave, pri kateri je prvič sodelovala in ji pomagala k uspehu.

Ob veliki noči leta 1991 si je Slovenski etnografski muzej, ki je imel že nekaj časa zaprte razstavne prostore zaradi obnovitvenih del v Narodnem muzeju, tako rekoč izposodil dvorano pri časopisu Kmečki glas in postavil informativno razstavo o velikonočnih šegah. Ideja Darinke Jankovič je bila, da je na razstavo pripeljala dva ljudska umetnika, okraševalko pisanic iz Bele krajine in izdelovalca butaric iz Dobrunj pri Ljubljani. Oba sta vse dneve, ko je trajala razstava, ob navzočnosti obiskovalcev izdelovala predmete in bila na voljo za njihova vprašanja.

Obiskovalcem je odprla nov svet, za marsikoga zabaven in zanimiv, za otroke, ki so jih vodili iz šol in vrtcev, pa čas, ki so ga preživeli na razstavi, vsaj ni bil dolgočasen.

Izdelovanje pisanic in butaric je bilo tako rekoč idealno opravilo, s katerim je bilo mogoče pokazati, na kakšen način del šege še živi. Ob načrtih, kako etnološke teme približati obiskovalcem, odraslim in otrokom, so bila srečanja z ljudmi, ki jim je bilo tako delo domače in običajno, več kot dobrodošla.

Istočasno z razstavo v prostorih Kmečkega glasu je potekal v predverju majhen semenj, na katerem je bilo mogoče kupiti tiste stvari, ki so sodile k velikonočnim nakupom. Tudi tukaj je Darinka Jankovič pokazala svojo iznajdljivost in podjetnost pri dostikrat zelo mučnem iskanju obrtnikov, ki bi bili pripravljeni prodajati, pa še niso vedeli, ali z dobičkom ali z izgubo.

Za stojnice smo pripeljali prodajalce potic, jajc, barv za pirhe, mesarje s šunko in ostalimi jedmi za ta čas, nekaj pa je bilo tudi takšnih prodajalcev, ki so prodajali sejmsko kramo, običajno za vsakršne sejme.

Nemara je bila prireditelj v Kmečkem glasu nekaj novega za Ljubljancane, ki na tem koncu še niso bili navajeni česa podobnega. Vendar so se prireditelji lahko pohvalili, da je bilo pri ogledih pisanic in butaric vedno dovolj ljudi.

Tako smo se skupaj odločili, da bomo v letu 1992 za veliki teden sejem in razstavo ponovili. Na ogled so bile pisanice, ki so prispele na natečaj časopisa Kmečki glas in so jih izdelali otroci in odrasli po vsej Sloveniji. Slovenski etnografski muzej pa je prispeval zbirko velikonočnih butaric, ki so jih izdelali prav za razstavo v različnih slovenskih krajih.

Kot posebno privlačnost je kolegica Jankovičeva pripravila celodnevne obiske izdelovalca butaric, pisanic in ragelj, občasno pa tudi tri pritrkovalce iz Šmartna pod Šmarno goro, kar je bil gotovo poseben užitek za obiskovalce.

Semenj je potekal tako kot lani. Ob dopoldnevih je bilo vse polno otrok, ki so prihajali v skupinah pod vodstvom učiteljic in vzgojiteljic, zakaj posebna skrb Darinke Jankovič je bila namenjena prav tistim najmlajšim, ki jim je bilo treba razlagati na popolnoma drugačen način kot odraslim. Navdušenje, s katerim se je lotevala vsakega dela, je prenašala tudi nanje, saj jih ni bilo malo, teh otrok, ki so bili dopoldne tako zadovoljni, da so znali tudi doma zbuditi zanimanje in so se popoldne vrnili s starši.

Vendar pa so bila vsa ta opravila v zvezi z velikonočno razstavo v prostorih Kmečkega glasu tako rekoč vzporedna z razstavo o ljudskih glasbilih v Slovenskem etnografskem muzeju, kjer je kolegica Jankovičeva organizirala in vodila pedagoško službo.

Že ob odprtju te razstave, novembra 1991, smo se odločili, da bi poskušali pozornost občinstva pritegniti na nekoliko bolj nenavaden način, s prireditvami v središču mesta, ki bi obveščale mimoidoče o razstavi v muzeju. S posebno naklonjenostjo sta nam pomagala ljubljanski župan ing. Strgar in Niko Jerman, mestni minister za turizem, da smo si za teden dni brezplačno izposodili odprti paviljon v Zvezdi. Povabili smo nekaj ljudskih godcev - igrali so na različne instrumente, nekateri solo, nekaj pa je bilo tudi skupin, med njimi celo pihalna godba iz Cerknice - da so zabavali mimoidoče in jih tudi tako obveščali o razstavi, ki je bila med tem že odprta in na ogled v Slovenskem etnografskem muzeju. Darinka Jankovič je nadvse dejavno sodelovala tudi tedaj, ko je bilo treba katerega izmed godcev prositi ali obiskati na domu, da bi si tako zagotovili njegovo sodelovanje.

Od prvega dne razstave o glasbilih pa je stekla tudi zelo obširna dejavnost za pridobivanje obiskovalcev. Brez Darinke Jankovič ta razstava ne bi bila, kar je. Spoznale so jo tako rekoč vse slovenske osnovne in srednje šole. Obiski so se vrstili iz dneva v dan, skupine so se srečavale na vratih. Otroke je znala animirati na prav poseben način, prilagojen njihovi starosti. Vsako uro smo lahko poslušali zvok pritrkavanje zvonov, ki je donel po muzejskem atriju tja do podstrehe: Darinka ima spet novo skupino!

Kakor so skupine najavljali in po telefonu prosili za vodstvo, tako se je polnil njen koledar. Nikomur ni mogla odreči, in tako je šlo včasih skozi njene sobane v enem dnevu več skupin kot prej v celem mesecu.

Z avtorjem razstave Julijanom Strajnarjem, ki je želel imeti poseben način prikazovanja glasbil in glasbe, predvsem z zvočnimi ponazorili in manjali skoraj nič s pisano besedo, je bilo treba poiskati poseben način komuniciranja. Darinki se je to posrečilo. Sodelovala sta tako rekoč idealno.

To dokazujejo tudi obiski otrok s posebnih šol, ki jim prav glasba naredi svet bolj domač in bolj razumljiv. Prvi obiski so bili poučni za vse, tako za otroke kot za pedagoge; za avtorja Strajnarja in za Darinko Jankovič. Da bi ne motili drugih, ali bolje, da bi lahko otroci nemoteno uživali v razlagah in še bolj v sproščenem muziciranju, je bilo treba te obiske organizirati v tistih dneh, ko je bil muzej za ostale obiskovalce zaprt. Pri tem gre zahvala tudi upravi Narodnega muzeja, ki je ljubeznivo dovolila obiske skozi stranska vrata.

404 Ob razstavi smo že od vsega začetka predvideli koncertne prireditve, ki naj bi jih organizirali pod vodstvom Julijana Strajnarja. Pri vseh je sodelovala kolegica Jankovičeva. Tako so se vrstili nastopi glasbenikov, ki so se ukvarjali v glavnem z ljudsko glasbo. Ob dopoldanskih, še bolj pa ob popoldanskih urah so nastopali muzikanti iz različnih delov Slovenije: Trinajsto prase, Trio Terlep, Marko banda, pritrkovalci, izdelovalci in igralci na ževgle in trstenke. Ni bilo treba skrbeti za občinstvo, prihajali so predvsem tisti, ki so si razstavo ogledali že prej.

Dosti naslovov je ostalo napisanih v Darinkinem koledarju, dosti dni označenih, veliko načrtov neizpolnjenih.

V zvezkih razstavnih paznikov pa so številke obiskovalcev, pedantno vpisane v štiri razdelke: odrasli - mladina - tujci - skupaj. Niti enega dneva ni bilo brez obiskovalcev, mnogo pa jih je tudi s številkami nad 200.

Izpolnjeni anketni listki, ki so se nabirali v posebni skrinjici, čakajo, da jih bo pregledal kdo drug.

Mojster Pogorelec iz Dolenje vasi pri Ribnici bo še naprej delal lončene piščalke, ptičke, ki v ritki piskajo, kot jih je delal že do zdaj, da jih bodo kupovali otroci in odrasli za otroke, ki bodo še naprej obiskovali razstavo.

V tem kratkem času, ko je Darinka Jankovič delala v Slovenskem etnografskem muzeju, je pokazala, kaj si predstavlja kot delo kustosa pedagoga. Soba za posebna predavanja, izbrani diapozitivi, propagandno gradivo, vse to bo počakalo na naslednika. Zaradi tako številnih šolskih skupin, ki so si sledile iz dneva v dan, ni bilo dovolj časa, da bi uresničili še en namen: seznaniti otroke in odrasle z vsem tistim, kar je bilo do zdaj zbrano v Slovenskem etnografskem muzeju. Vsi, ki smo delali z njo, posebno še pri razstavi o ljudski glasbi, vemo, koliko je pripomogla, da je razstava zaživila.

Tanja Tomažič

DEKLARACIJA DECLARATION

DOPOLNILA K DEKLARACIJI O MUZEJIH NA PROSTEM

405

Slovenski etnologi, ki se ukvarjamo z nepremično etnološko dediščino in stanovanjsko kulturo, si že najmanj šestdeset let prizadevamo, da bi se tudi pri nas sistematično lotili postavljanja muzejev na prostem.

V prejšnji številki na novo rojenega Etnologa smo povedali nekaj o naših skupnih namerah, da bi zgradili mrežo regionalnih muzejev na prostem. Ta naš skupni projekt smo razdelili na tri faze. Zdaj smo še vedno v prvi, v katero sodijo izdelava koncepta, izbira možnih lokacij, izbira objektov in izdelava idejnih študij ureditve. Kolegi v regionalnih zavodih za varstvo naravne in kulturne dediščine so že pripravili sezname možnih lokacij in določili, katere objekte bi bilo mogoče prenesti v določene regionalne muzeje na prostem. Nekateri zavodi so tudi že pripravili idejne študije ureditve, druge to delo še čaka. Upamo, da se bo ta projekt, kljub težki finančni situaciji, v kakršni je danes Slovenija, nadaljeval in da bodo doseženi načrtovani rezultati.

Zaradi teh naših skupnih načrtov se nam je zdelo potrebno objaviti Deklaracijo o muzejih na prostem, ki kljub temu da je bila napisana že leta 1957 in potrjena na konferenci ICOM-a leta 1959, še vedno daje osnovne določitve takšnih muzejev in strokovne napotke za njihovo graditev in delovanje. V prejšnji številki Etnologa smo tudi napovedali, da bomo v naslednji objavili njena dopolnila oziroma posodobljena vodila.

V okviru ICOM-a deluje pridruženo Združenje evropskih muzejev na prostem, v katerem so povečini ustanovitelji in vodilni strokovnjaki iz takšnih muzejev iz vse Evrope¹. Člani združenja se vsaki dve leti sestajajo vedno v drugi državi Evrope in pripravljajo posvete, običajno z dvema ali tremi razpisanimi temami. Tako sta bili npr. na Češkoslovaškem leta 1990, na že v prejšnjem sestavku omenjeni 14. konferenci združenja², dve temi, in sicer: Kulturna identiteta, folklor in običaji ter funkcija muzejev na prostem in Ideja skupne evropske hiše in možnost sodelovanja med muzeji na prostem. Leta 1982, ko je bila konferenca Združenja evropskih muzejev na prostem na Madžarskem, pa je bila glavna tema posvečena 25-letnici ICOM-ove Deklaracije o muzejih na

¹ Združenje evropskih muzejev na prostem, ki deluje v okviru ICOM-a, redno izdaja publikacije o svojih posvetovanjih oziroma konferencah.

² Gl. 14. Tagung 1990 Tschechoslowakei Verband Europäischer Freilichtmuseum, Rožnov p.R. 1990.

prostem. Za to priložnost je bil vnaprej določen poseben odbor, ki naj bi posodobil pravila teh muzejev. Člani tega odbora AHRENS, CZAJKOVSKI, KIRK, ERNST, FRECKMANN, VROOM in VUORISTO, vsi eksperti s tega področja, so pripravili dopnila k Deklaraciji in jih poslali v pregled vsem članom združenja. Na generalni konferenci ICOM-a istega leta so bila tudi sprejeta.

Poleg klasičnega tipa muzeja na prostem so se že v sedemdesetih in še bolj v osemdesetih letih našega stoletja začeli uveljavljati tudi drugi modeli, ki dajejo večji poudarek ekologiji in naravnemu okolju.³ Muzeji na prostem so začeli gojiti izginule vrste rastlin in živali, ukvarjajo se z nekemiziranim poljedelstvom, sadjarstvom in tako z zgledom prispevajo k zdravljenju okolja. Iz statičnih muzejev so se začeli razvijati v aktivne.

406

S prikazom življenja na konkretni kmetiji v konkretnem zgodovinskem obdobju, ki ga odseva njena zunanja in notranja podoba, stanovanjska hiša, vsi gospodarski objekti in pripadajoča zemlja, posejana in zasajena s poljščinami tistega obdobja, se ukvarjajo v Ameriki in Evropi že dolgo znane t.i. living historical farms.

Znani so tudi drugi tipi muzejev, tako zlasti v Franciji že lep čas živi posebna oblika eko-muzeja. V nordijskih deželah so začeli poudarjati naravno okolje in gojiti skoraj že izginule vrste rastlin in živali v muzejih...

Veliko novega je tudi na področju restavriranja in prepariranja objektov v muzejih na prostem. Nagel razvoj na vseh področjih je povzročil, da je bilo treba Deklaracijo o muzejih na prostem dopolniti, v nekaterih pogledih pa tudi spremeniti.

V nadaljnjem besedilu objavljamo prevod posodobljene ICOM-ove Deklaracije o muzejih na prostem⁴, ki naj velja kot priporočilo za delovanje že obstoječih muzejev na prostem kot tudi za ustanavljanje novih.

Irena Keršič

³ O tej temi je bilo veliko govora na 15. konferenci Združenja evropskih muzejev na prostem na Danskem in Švedskem leta 1991 ob praznovanju stoletnice prvega takšnega muzeja. Publikacija je v tisku.

⁴ Besedilo povzemamo iz Report of the Conference Hungary 1982, Association of European Open Air Museums, Szentendre 1984. Prevod Blaž Rudolf.

UVOD
Smotri posodobljenih vodil

a. Pokažejo naj pomembnost muzejev na prostem za ohranitev nepremičnin in premičnin, pripadajočim kulturam in kulturnim območjem, ki usihajo ali izginjajo, ali pa jih štejejo zgolj za prehodne, za znanstvena raziskovanja in popis takih kultur in območij, za spoznavanje kultur različnih narodov in narodnih manjšin ter učenje iz njih, za zavest o samobitnosti narodov in ljudstev.

Vse to bi pokazalo, da so muzeji na prostem največjega pomena in da so vredni največje pozornosti in podpore javnosti.

b. Pomagajo naj tistim deželam in narodom ter ljudstvom, ki take muzeje še le ustanavljajo ali jih nameravajo ustanoviti.

c. S pomočjo Unesca naj vzpodbujajo ustanavljanje takšnih muzejev.

407

I. SPLOŠNE DOLOČITVE MUZEJEV NA PROSTEM

1. Muzej na prostem je znanstveno načrtovana, vodena ali nadzorovana ustanova, ki na izbranem zemljišču prikazuje način poselitve, graditve stavb, življenja, gospodarjenja v določeni kulturi. Odprt mora biti za javnost. Rabi znanstvenim in izobraževalnim namenom. Po 3. členu ICOM-ovih pravil dobitek ne sme postati glavni namen take ustanove.

Tak muzej morajo načrtovati izvedenci. Ko je ustanovljen, ga mora voditi znanstvenik(i) s tega področja. Izjemoma ga lahko vodi volonter, ki pa ima znanje s tega področja in sposobnost vodenja (ki je znanstveniki velikokrat nimajo).

Če hoče muzej igrati svojo ozaveščevalno in izobraževalno vlogo, mora v svojih zbirkah prikazati primerjavo različnih vzorcev poselitve, graditve, življenjskih navad, gospodarjenja. Tako daje dosti več, kot bi dajal s prikazom zgolj enega vzorca.

Zbirka mora prikazati zgodovinsko verodostojno podobo kraja, medsebojno povezanost stavb in njihovo uporabnost, prav tako njihovo posebno skladnost z naravnim in umetnim (kulturnim) okoljem. Zato moramo stavbe skrbno razporediti z ozirom nanje same in njihovo namembnost ter na naravno ozadje. Enako pozornost moramo posvetiti njihovi opreми, pohištvu, orodju itn.

2. Muzejev ali podobnih ustanov, ki ne ustrezajo zgornjim pogojem, ne bi smeli imenovati muzeji na prostem. Razni krajinski parki in podobna podjetja ne bi smeli kovati dobička na račun pravih muzejev na prostem, ker jih tako razvrednotijo in si hkrati prillašajo ime, ki ga niso upravičeni nositi.

3. Po pojmovanju sestavljavcev vodil so muzeji na prostem ustanove, ki na prostem prikazujejo zgodovino gmotne kulture. Večina obstoječih muzejev spada med narodopisne in etnografske folklorne muzeje. V glavnem prikazujejo kmečko kulturo, nekaj pa je tudi takih, ki prikazujejo mestno kulturo.

Muzeji na prostem lahko predstavijo tudi zbirke z drugih področij gmotne kulture, kot so obrti, promet, industrija. Seveda pa so pri teh bolj omejeni kot pri prej omenjanih. Arheološke muzeje na prostem, ki prikazujejo primerke ali spomenike iz prazgodovine, posebno če gre za ponaredke, lahko le izjemoma

priznamo za prave muzeje na prostem, s tem pa ne oporekamo njihovi vzgojni vlogi. Stroga znanstvena presoja mora vedno preverjati, ali je ponaredek res podoben izvirniku in v kolikšni meri.

4. Muzeje na prostem lahko, z ozirom na to, kolikšno območje zajemajo, delimo na: nadpokrajinske, pokrajinske in krajevne.

Nadpokrajinski muzeji na prostem, ki jih večkrat imenujemo tudi osrednji, predstavljajo v svojih zbirkah več pokrajin, ki imajo različna kulturna izročila. Ukvarjajo se s celotnim ozemljem neke države. V zelo velikih državah pa zajemajo njihove dele, ki so spet sestavljeni iz kulturno različnih pokrajin. V zveznih državah obravnavajo npr. posamezne narodne skupine.

Pokrajinski muzeji na prostem praviloma prikazujejo kulturno izročilo ene same pokrajine, le izjemoma več tesno povezanih pokrajin. Lahko pa se osredotočijo na kakšno posebnost pri kulturnem izročilu pokrajine. Ni primerno, da pokrajine, ki naj bodo predstavljene v pokrajinskih muzejih na prostem, določamo po sedanjih upravnih mejah (kot so okrožja, okraji), saj se le-te večinoma ne ujemajo z mejami pokrajin v kulturnozgodovinskem smislu.

Krajevni muzeji na prostem se včasih razvijejo iz skupine zaščitene stavbe, ki jim potem dodamo še druge primerke.

Posamezne zaščitene stavbe ali njihove skupine lahko priključimo k muzeju kot nekakšne prednje straže. Tako dobimo razpršen primerek muzeja na prostem, ki bo morda pogost v prihodnosti. Seveda to lahko počnemo samo, če je taka dopolnitev zbirke znanstveno utemeljena.

5. Muzeji na prostem bi morali biti posejani tako na gosto, da bi predstavili vse kulturne pokrajine posamezne države in ohranili zadostno kulturno dediščino.

Razmerje med nadpokrajinskimi in pokrajinskimi muzeji na prostem bo odvisno od obstoječih posebnosti, kot so ustroj družbe in države in stanje narodopisja.

6. Glavna vloga muzejev na prostem je varovati in ohranjati kulturno dediščino; v tem so podobni drugim uradnim ustanovam za varstvo kulturne in naravne dediščine.

Zato se lahko zgodi, da hoče kar več ustanov zavarovati isti kulturnozgodovinski spomenik. V takih primerih je treba izbrati tisto rešitev, s katero bo spomenik najboljše zavarovan.

Muzeji na prostem naj si ne prisvajajo varovalne vloge, naj se ne pustijo zlorabiti tako, da bi postali nekakšno skladišče za kulturne spomenike, ki jih ni mogoče zavarovati drugače.

II. ZNANSTVENE NALOGE MUZEJEV NA PROSTEM

1. Muzeji na prostem morajo delovati kot znanstvenoraziskovalna središča na svojem območju, zato potrebujejo znanstveno usposobljeno in neodvisno osebje.

Izbira stavb in drugih predmetov, ki naj sestavljajo muzejsko zbirko, je odvisna tako od velikosti razpoložljivega prostora in drugih možnosti kot od

znanstvenih meril: starosti, vrste, skladnosti, podatkov o povezanosti z zgodovinskimi in družbenimi procesi.

Pri načrtovanju muzeja na prostem moramo največjo pozornost posvetiti razporeditvi stavb v naravnem ali umetnem okolju; le tako bomo lahko pričarali kar najbolj prepričljivo zgodovinsko podobo, ki jo želimo predstaviti.

Notranja oprema mora biti čimbolj pristna.

2. Ta načela lahko uresničimo samo, če temeljito poznamo kulturno izročilo, narodopisje, družbeno in gospodarsko zgodovino, splošno zgodovino, zemljepis, poseljenost. Teh znanj je danes dovolj in pomenijo trdno podlago za postavitev muzejskih zbirk.

Ena glavnih nalog muzeja na prostem je raziskovanje. Raziskovati mora ne le stavbe in predmete v svojem sklopu, ampak tudi izročilo materialne kulture v pokrajini. (Če je mogoče, skupaj z Zavodom za varstvo naravne in kulturne dediščine.) Vso dediščino mora skrbno popisati. Ukvarjati se mora tudi z duhovnimi področji, kot so: obnašanje ljudi na obravnavanem območju, družbeni ustroj, navade in običaji, predsodki (vraževerje), umetnost, naravno in umetno spreminjanje pokrajine.

Izredno nujno in pomembno je raziskovanje duhovnih in družbenih izročil, ker jih le tako lahko še rešimo pozabe. Po drugi strani pa se soočamo z nevarnostjo, da bo celo v muzejih na prostem prikazana popačena in ponarejena oblika "ljudskega življenja". Temu se moramo odločno upreti.

3. V muzeju se lahko nabere več predmetov, kot jih potrebujemo za opremo stavb. V tem primeru ustvarimo iz njih samostojno narodopisno zbirko, ki bo obogatila muzej na prostem. Zato so izpolnjevanje, popis in vzdrževanje takih zbirk enako pomembna znanstvena naloga muzejev na prostem.

III. RAVNANJE S STAVBAMI IN DRUGIMI VELIKIMI PREDMETI

1. Muzej na prostem sestavljajo stavbe in drugi veliki predmeti, npr. prometna sredstva, orodja, stroji, razstavljeni pod milim nebom. Večino teh predmetov bo treba prepeljati oziroma prestaviti na muzejsko zemljišče. Redki so muzeji, ki so nastali na kraju nastanka stavb (in situ). To se zgodi, če stara mestna jedra ali dele starih mest (naselij) spremenimo v muzej. Dosti muzejev nastane tako, da zgodovinskemu jedru pozidave ali posameznim stavbam (podeželskim dvorcem, kmetijam) dodamo prestavljene stavbe ali kopije.

Nedvomno imajo muzeji, ki jih sestavljajo stavbe na kraju nastanka, veliko prednost, ker je poleg stavb pristno tudi okolje. Patina staranja in obraba sta pristni. To le težko dosežemo pri prestavljenih stavbah, pri kopijah pa sploh ni mogoče.

2. Pri večini muzejev bodo zbirke sestavljale prestavljene stavbe. Ker prestavitev pomeni nepopravljivo porušenje izvirnega stanja, moramo pred njo na kraju njihovega nastanka napraviti nadvse skrben popis izvirnega stanja, s točnimi meritvami, risbami, fotografijami in podrobnim opisom.

Popisati je treba stavbo, vse njene dele ne glede na starost in ohranjenost. Ni dovolj, če nadrobno popišemo vse podrobnosti o načinu gradnje in o uporabljenih gradivih, ampak moramo biti pozorni na vsako sled, ki kaže, da je

bila stavba prezidavana v različnih slogih. Razbrati moramo zgodovinski razvoj stavbe in mu slediti. Zato ni priporočljivo zaupati podiranje (prestavljanje) splošnemu gradbenemu podjetju. Tako delo mora opraviti izkušeno muzejsko osebje. Samo tako bomo lahko med podiranjem sledili časovnemu zaporedju prezidav. Sledovi prezidav se lahko kažejo pri sklepih v zidu, v drugačnih gradivih, na to nas lahko opozori kakšen zatič, ki ne rabi ničemur; celo na take malenkosti, kot so luknje od žebeljev v tramovih in tesarske zareze, moramo biti pozorni.

Popisati moramo tudi sedanjo okolico stavbe in funkcionalno povezanost s sosednjimi stavbami.

410

Popis mora zaobseči zaključna dela, kot so: število nanešenih plasti barv, obdelava sten, tal, vrste peči in kaminov (kar je treba ugotoviti z izkopavanjem); enako pozorno moramo obravnavati vse premičnine.

Temu moramo dodati študij arhivskega gradiva, vštevši papirje, ki jih najdemo v stavbi. Povprašati moramo uporabnike in ljudi, ki poznajo zgodovino kraja.

Samo če opravimo našete raziskave, bomo lahko pravilno odgovorili na vprašanje, kako razstaviti zgradbo v muzeju na prostem, potem ko jo bomo porušili in ponovno postavili.

3. Ko bomo stavbo podrli, bomo morali zavarovati njene sestavine, ki jih bomo uporabili pri ponovni postavitvi. Pri tem moramo uporabiti najnovejše kemične in fizikalne postopke.

Če starega gradiva ni mogoče več uporabiti, moramo uporabiti isto vrsto gradiva, kot je bilo zavrženo, in enak gradbeni postopek. V popisu je treba navesti, kateri deli so bili nadomeščeni.

4. Za prestavljeno stavbo moramo v muzeju skrbno izbrati zemljišče. Odločiti se je treba, ali jo bomo ponovno postavili v - kolikor mogoče izvirni obliki, v posodobljeni obliki ali nekje vmes. Katero obliko bomo izbrali, je odvisno od tega, kako je dolgoročno načrtovan muzej. Izbira se mora skladati s tem dolgoročnim načrtom; poznejši popravki in spremembe niso samo izredno dragi, ampak pomenijo tudi izgubo izvirnega gradiva.

5. Pri ponovni postavitvi lahko nastanejo težave, ker so posamezne gradbene sestavine in načini izvirne graditve v nasprotju s predpisi sodobne graditve. Če pride do takega nasprotja, je treba dati prednost izvirnemu načinu. Od njega odstopimo le v primerih, ko bi popolnoma izvirna izvedba utegnila ogroziti varnost stavbe in obiskovalcev. (Npr. električna napeljava, ki je v izvirniku ni bilo, slamnato streho povežemo z ognjeodporno žico, da se ob morebitnem požaru ne zruši prehitro v stavbo.) Najbrž bodo potrebni tudi posegi za povečanje statične trdnosti zgradbe. Pomembno je, da je teh nujnih sprememb čim manj in da so tako izvedene, da jih obiskovalec ne opazi. Vse spremembe pa je treba vnesti v popis in jih obrazložiti.

6. Vse stavbne sestavine, ki jih med podiranjem uničimo, moramo nadomestiti z enakimi in po enakem gradbenem postopku. (Take sestavine so: slamnate strehe, glinena tla, z glino naphani predali v stenah, naphana zemlja, zidaki iz nežgane glinice itn.)

Muzejske stavbe morajo postavljati posebej izšolani strokovnjaki in obrtniki. Običajno gradbeniško znanje ni dovolj.

7. Ponaredkov naj ne bi razstavljali, razen v zares nujnih primerih, ko izvirnih zgradb ni mogoče predstaviti. Taki primeri so: koče iz trstičja, stavbe iz gline, stavbe, ki imajo izredno kratko dobo trajanja, itn. Ponaredki morajo zvesto slediti izvirniku.

8. Isto pravilo velja za trajnejše stavbe, ki jih v izvirniku ni več mogoče dobiti, in se zato odločimo, da bomo razstavili njihove kopije (ponaredke).

9. Muzejske stavbe in predmete je treba nenehno vzdrževati. Za to sta potrebna denar in usposobljeno osebje. Jasno je, da je treba urediti financiranje muzeja.

411

IV. NAČRTOVANJE MUZEJA NA PROSTEM

1. Ker je ustanovitev muzeja na prostem povezana z velikimi stroški, je treba skrbno premisliti, kam ga bomo postavili, koliko muzejev potrebujemo, da se stvari ne bodo podvajale. (Nikakršne potrebe ni, da vsak muzej razstavlja svoj mlin na veter!) Vsak muzej naj ima svojo posebno podobo v skladu s pokrajino (narodom?), ki jo predstavlja, in z znanstvenimi cilji, h katerim teži.

2. Pri načrtovanju muzejev na prostem je nastal premik. Prvotno so postavljali stavbe v nekakšen park, zdaj pa se daje prednost postavitvi, v kateri vsaka skupina stavb pokaže značilnosti pokrajine, ki ji pripadajo. Pri tem se poudari tudi medsebojna povezanost. Tako lahko najbolj predstavimo kulturno podobo nekega naroda. Razume se, da moramo kar najbolj upoštevati zgodovinske vzorce.

3. Zemljišče za muzej na prostem mora biti tako izbrano, da bodo predstavljene stavbe v vsaj približno takem okolju, v kakršnem so nastale, in sicer po oblikovitosti zemljišča, vrsti prsti, naravnem in umetno posajenem rastlinju. Za nadpokrajinski muzej na prostem moramo poiskati tako zemljišče, da bodo na njem posamezne zgradbe ali skupine zgradb iz različnih pokrajin čimbolj naravno in izvirno predstavljene.

4. Pomembno je, da tudi muzej kot celoto čimbolj prilagodimo okolju. Na to moramo biti zelo pozorni, ko izbiramo zemljišče. Pokrajina je pomemben del podobe muzeja. (To še posebej velja za muzeje, ki prikazujejo kmečko kulturo.) Po drugi strani moramo muzej kar najbolj zaščititi pred hrupom, panoramskim in drugim onesnaženjem sodobne, vsiljive industrijske kulture.

5. Če so stale stavbe na kraju nastanka ob cestah, sredi zelenic ali vrtov, jim moramo to omogočiti tudi v muzejih na prostem, in sicer z vsemi pritiklinami, kot so: tlakovana ali netlakovana dvorišča, poti in potke, žive meje, ograje, skupine dreves, potoki (z mlini in podobnimi tehničnimi napravami).

6. Pri načrtovanju muzeja na prostem moramo upoštevati dolgoročni vidik; zato mora biti zemljišče dovolj veliko, da bomo na njem lahko opravljali dejavnosti, s katerimi se muzeji na prostem zdaj še ne ukvarjajo, se pa v prihodnosti bodo. Šteje se, da so muzeji na prostem izredno primerne ustanove, v katerih bi lahko gojili izginjajoče kulturne in divje rastline (npr. stare ali krajevne vrste

poljskih in vrtnih sadežev, plevelov, divjih zelišč in dreves). Še več, v sodelovanju z ustreznimi znanstvenimi ustanovami bi ponovno začeli rediti prvotne vrste domačih živali, kar bi muzej "poživilo". Lahko bi se ukvarjali z naravnim (nekemiziranim) poljedelstvom in sadjarstvom in tako z zgledom prispevali k ozdravitvi okolja.

7. V muzeju je treba poskrbeti, da bodo zaposleni imeli ustrezne pogoje za delo, obiskovalci pa za razgledovanje. Potrebujemo: delovne sobe za znanstvenike in upravo; delavnice za obrtnike; skladišča, urejen prevoz, vodo in energijo, smetišče, vhod za obiskovalce z blagajno in prodajalno, poti za obiskovalce, zaščito stavb in nasadov, službo za obveščanje, kraje za počitek s klopmi, stranišča, okrepčevalnice (mogoče staro gostilno), varnostno službo.

412

Vse naštetu bo gotovo vplivalo na izvirno podobo muzeja, zato je treba to dejavnost čimbolj skriti. Kjer to ni mogoče, kot npr. pri raznih vodih, straniščih, kažipotih, napisnih tablah, pa moramo stvari urediti tako, da bodo čim manj opazne v zgodovinskem okolju.

V. VPLIV MUZEJEV NA PROSTEM NA JAVNOST

1. Običajno vlada zanje veliko zanimanje. Vzroki tega so:

a. predstavitev v živo dosti bolj vpliva na čustva obiskovalcev, kot vplivajo običajni, akademsko ustrojeni muzeji;

b. privlačna podeželska pokrajina; obisk je povezan z izletom, zato ljudje muzej radi obiščejo v različnih letnih časih;

c. velik del prebivalstva išče svoje korenine.

Naštetu dejstva je treba izrabit. Muzeji na prostem so kraji, kjer se ljudje lahko seznanijo s preteklostjo svojega naroda (ljudstva), najdejo svoje korenine, si naberejo novih moči.

Da bi muzej čim bolj služil svojemu namenu, moramo hkrati z načrtovanjem napraviti tudi raziskave o pričakovanjih, obnašanju, izobraževalnih potrebah možnih obiskovalcev. To je potrebno zaradi tega, ker začetna očaranost rada sčasoma upade.

Razčlemba vplivov na čustva nam lahko pove, katere načine izobraževanja naj izberemo (npr. vtis, ki ga napravijo prostori v zgodovinskih stavbah, preprostost uporabe, uporabnost starih načinov, razlike med nekdanjimi in sedanjimi družbenimi razmerami).

2. Spoznali smo, da je razširjena izobraževalna dejavnost muzejev na prostem izredno pomembna. Obiskovalcem ne smemo samo povedati, koliko so predmeti stari, odkod izvirajo, čemu rabijo, ampak jim moramo poglobljeno razložiti povezanost med načinom gospodarjenja in načinom življenja v zgodovini, spremembe teh načinov in njihov vpliv na naše sedanje življenje.

Da bi to znanje približali širokim plastem prebivalstva, smo razvili različne načine, npr. trajne napise, tiskovine, izobraževalne prireditve.

Izobraževanje v muzeju poteka prek preprostih napisov, oglasnih desk na predmetih (stavbah) ali poleg njih. Postavimo lahko stalne ali občasne razstave,

ki so ločene od muzejske zbirke. Na njih lahko uporabimo tudi sodobne tehnične pripomočke, kot so diapozitivi, filmi, video.

Tiskano besedo uporabljamo na različne načine: od skromnih vodnikov, ki naj bodo kratki in zgoščeni, da nam lahko rabijo pri ogledovanju muzeja, prek daljših in podrobnejših vodnikov do obsežnih monografij. Vse to je povezano z znanstvenim raziskovanjem. Ne smemo podcenjevati razglednic, slikanic, navodil za izdelovanje modelov razstavljenih stavb in predmetov, kar je zanimivo za mnoge mlade in stare, ki uživajo v rokodelstvu.

Med izobraževalne prireditve uvrščamo: vodenja in razlage, prikaze nekdanjih načinov dela, načinov življenja v hiši, pri delu za zagotovitev sredstev za preživetje, z družabnim življenjem, vključevanje obiskovalcev v vse to. Za to dejavnost potrebujemo usposobljeno osebje. To je vsakemu blizu. Primerjava med sedanjim in preteklim je poučna.

3. Posebnost in prednost takšnega izobraževanja je v tem, da se ukvarja z vsakdanjim življenjem. Tak način izobraževanja pa more izvajati samo posebej usposobljeno osebje, ki sodeluje tako z znanstvenimi ustanovami z ustreznega področja kot s šolami. Treba je namreč stalno preverjati uspešnost in primernost programov glede na starost učencev in vrsto (zahtevnost) šole, ki jo obiskujejo. Za preverjanje uporabljamo tudi poskuse; učenci nastopajo (igrajo) različne vloge... Seveda pa vse to ne sme ogroziti muzejskih predmetov.

4. Izkušnje kažejo, da muzeji na prostem prispevajo h krepitvi krajevne, pokrajinske, nadpokrajinske (narodne?) zavesti. Zato bi lahko odigrali veliko vlogo pri ohranjanju značilne arhitekture, če bi odprli svetovalno službo, ki bi obiskovalcem dajala nasvete, kako obnoviti stare hiše. To bi morali upoštevati že pri načrtovanju muzeja. Zdi se, da bi muzeji lahko pomagali preprečevati konflikte med etničnimi skupinami ter med njimi in narodnimi manjšinami s tem, da bi bolj poudarjali tisto, kar je skupno, kot tisto, kar jih ločuje.

5. Muzeji na prostem bodo tem bolj kraji oddiha in izobraževanja, čim bolj se bodo približali potrebam obiskovalcev. Muzej naj bi bil lahko dostopen, a hkrati v mirnem okolju, proč od industrijske kulture in njenega hrupa. Sprememba, ki jo pomenijo zgodovinske stavbe in rastlinstvo, bo ugodno delovala na obiskovalce.

VI. ZGODOVINSKA RESNIČNOST V MUZEJIH NA PROSTEM

1. Muzej na prostem se lahko bolj približa zgodovinski resničnosti kot ostali muzeji. Biti pa si moramo na jasnem, da je resničnost v muzeju le bolj ali manj posrečen posnetek nekdanje resničnosti. Ta umetna tvorba se v marsičem razlikuje od resničnosti. Težava je že v tem, ker je treba dodati toliko sodobnega zaradi obiskovalcev in varnosti. Izbira in postavitev predmetov je prepuščena posameznim znanstvenikom, s tem pa tudi njihovem osebnemu okusu in dojemanju zgodovine. Na majhnem prostoru in z omejenim številom stavb in predmetov ni mogoče pričarati resničnosti, ki se je dogajala v mnogo večjem prostoru. Stavb večinoma ni mogoče opremiti z izvirnimi predmeti. Ni mogoče pričarati bolezni, revščine, spopadov...

2. Poleg izogibnih in neizogibnih odmikov, ki jih povzročajo načrtovalci muzejev, imamo opraviti tudi z odmiki, ki so posledica pretirane vneme

upravljalcev. Ti - v svoji sicer hvale vredni želji po požitvi muzeja - velikokrat pretiravajo in posledica tega so obžalovanja vredni ponaredki. Prikazi opravil morajo biti zato strogo vezani na zgodovinsko izročilo.

Takšna odstopanja nastanejo, ko razne folklorne skupine, ki so daleč od zgodovinskega izvornika, v polepšanih ljudskih nošah prikazujejo različna opravila bolj z namenom, da bi zadostile sodobnim potrebam, kot pa da bi verodostojno prikazale opravilo samo. Zato bi morali biti taki prikazi pod nadzorom znanstvenikov, občinstvu pa bi bilo treba povedati, da je izvirno opravilo potekalo v dosti težjih okoliščinah.

414

3. Vsak muzej naj sam odloči, kako bo obiskovalcem pojasnil razliko med zgodovinsko in muzejsko resničnostjo. Razne posladkane, romantične prikaze pa je treba preprečiti. To lahko storimo na posreden način: z vodniki, oddajami v sredstvih množičnega obveščanja itn. Nekateri muzeji skušajo obiskovalce opozoriti na razkol med tema resničnostima tako, da muzejsko zbirko opremijo s pretresljivimi fotografijami, risbami in napisi, ki vznemirjajo obiskovalce.

VII. NEVARNOSTI ZA MUZEJE NA PROSTEM

Muzej kot celota mora biti zaščiten in varovan, prav tako posamezni predmeti. Varovati ga moramo pred krajo, požigom, razbijaštvom, požari vseh vrst; ne smemo prezreti nevarnosti, ki jo pomenijo obiskovalci, delavci in drugi.

1. Običajno so muzeji bolj na samem, obsegajo velike površine, zato še posebej privlačijo razne vsiljivce, uničevalce in tatove. Ker so samodejne varovalne naprave izredno drage, je bolje zagotoviti dobro nadzorno službo, namesto izredno dragocenih primerkov pa razstaviti posnetke.

2. Nevarnost požara je razmeroma velika. Zato ni dovolj, če imamo le učinkovite samodejne opozorilne naprave razmeščene po muzeju, ampak moramo imeti tudi primerno opremljene ljudi, ki začno takoj in ob vsakem času gasiti. Razume se, da moramo imeti dovolj vode, če je treba, tudi v posebnih zbiralnikih. Enako pomembno je tesno sodelovanje z gasilci.

3. Neverjetno je, kolikšno škodo lahko povzroči veliko število obiskovalcev. Ta se posebno hitro opazi na pragovih in lesenih podih. Muzej se bo moral odločiti, ali ne pustiti obiskovalcev v stavbe ali pa neprestano obnavljati izrabljene dele.

4. Neprimerna okolica, kot so: sodobne stavbe, industrijski nasadi, sodobne ceste, kar lahko vidimo iz muzeja, zelo motijo in celo razvrednotijo njegovo vlogo. Na to moramo misliti že pri načrtovanju.

5. Nenehne zahteve javnosti, tiska, politike po "požitvi" muzeja, moramo obravnavati zelo previdno. Nikakor ne smemo spustiti v muzej raznih sumljivih folklornih skupin, ki naj bi zabavale obiskovalce in s tem povečale njih število. Tako dejavnost brez ljubosumnosti zaradi trenutnega uspeha prepustimo npr. narodnim parkom. Muzej ne sme ponarejati zgodovinske stvarnosti.

6. V skladu s temi načeli mora biti urejena tudi prodaja tiskovin, knjig, razglednic, spominkov, modelčkov, navodil za modeliranje itn. Vso trgovsko (gostinsko) dejavnost mora nadzorovati znanstveni vodja muzeja.

Pretirana ali celo napačno, samo v pridobitništvo usmerjena dejavnost v muzeju je v nasprotju z njegovo znanstveno in vzgojno vlogo.

Tudi v neposredni bližini muzeja je treba preprečevati prodajo dobrin, ker bi to lahko metalo slabo luč na muzej.

Takšna zasebna dejavnost povzroča muzeju škodo v finančnem in vzgojnem oziru. Če se preveč razširi, lahko povsem izniči njegov osnovni namen.

VIII. MEDNARODNO SODELOVANJE

Zaradi naglega razvoja in vse večjega števila muzejev na prostem so le-ti postali pomembni tudi v mednarodnih muzejskih združenjih. Ti muzeji imajo svoje posebnosti in težave. Meddržavno (mednarodno) sodelovanje je zato potrebno. Izkušnje in nove zamisli je treba izmenjavati. Napakam, ki so jih zagrešili eni, naj bi se drugi izognili. Vselej moramo imeti pred očmi, da so napake pri našem delu nepopravljive ali zelo težko popravljive. Združenje evropskih muzejev na prostem, ki je trenutno edina takšna meddržavna (mednarodna) organizacija, nenehno zbira izkušnje, razpravlja o novih idejah in zahtevah, ki jih čas postavlja muzejem na prostem. Vso to vednost je pripravljena posredovati vsem, ki to želijo.

PERIODICALS

KNJIŽNA POROČILA IN OCENE BOOK REVIEWS

419

VOLKSKUNDE UND NATIONALSOZIALISMUS Referate und Diskussionen einer Tagung der Deutschen Gesellschaft für Volkskunde, München, 23. bis 25. Oktober 1986. Herausgegeben von Helge Gerndt. Münchner Vereinigung für Volkskunde, München 1987. Str. 333.

Že leta 1946 je sociolog Heinz Maus zelo kritično spregovoril o nacističnem obdobju v nemški etnologiji (H. Maus, *Zur Situation der deutschen Volkskunde*, v: *Die Umschau* 1, 1946, str. 349 d). Do izmenjave misli o tem vprašanju nato razmeroma dolgo ni prišlo. Šele konec 60. let so nekateri iz tübinskega etnološkega kroga začeli kritično pisati o nacističnem obdobju v nemški etnologiji; tu kaže na prvem mestu omeniti doktorsko disertacijo Wolfganga Emmericha *Germanistische Volkstumsideologie*, Tübingen 1968 (gl. o njej Slovenski etnograf XXI-XXII, Ljubljana 1968-69, str. 149 d) in nekatere spise Hermanna Bausingerja. Pozneje so tudi drugi nemški etnologi, zlasti tisti iz tedanje vzhodnonemške države manj ali bolj obsežno načenjali navedena vprašanja. In leta 1986 je Nemška družba za etnologijo organizirala zborovanje, na katerem so obravnavali nemško etnologijo v letih nacizma, deloma pa tudi njene predstopnje in nasledke. Predavanja in diskusije na tem zborovanju je izdal münchenski ordinarij za nemško etnologijo Helge Gerndt.

Helge Gerndt je imel tudi uvodno predavanje o nemški etnologiji in nacionalnem socializmu (str. 11-21). Po njegovem so poglobitve naloge nemške etnologije glede na njeno nacistično obdobje v raziskavah o vsakdanji kulturi v nacistični državi in v raziskavah o nemški etnologiji kot znanstveni disciplini v tistem času. Ob slednjem se je treba vprašati o zgodovinski vlogi nemške etnologije in nemških etnologov v tretjem rajhu ali o tem, "koliko je tu neka znanstvena panoga dosegla neustrezen političen pomen s tem, ko je nacionalsocialističnim oblastnikom pomagala prepajati vsakdanje življenje z njihovo ideologijo..."

Hermann Strobach iz Vzhodnega Berlina je v svojem predavanju obravnaval obdobje nemške etnologije pred prihodom nacistov na oblast leta 1933 (str. 23-38). Prispevek je skušal odgovoriti na vprašanje, kako se je lahko zgodilo, da se je "velika večina nemških etnologov obsežno in brez ugovora, deloma pa celo

z entuziazmom integrirala v fašistični sistem vladanja". To vprašanje je po moji sodbi zastavljeno s pretirano ostrino. Težišče prispevka je kljub tendenčnosti stvarnejše, ko zastavlja vprašanje, kako je bilo mogoče, da so "humanistični in humanistično-krščanski meščanski znanstveniki kot John Meier, Julius Schwietering in Adolf Spamer...z gotovostjo sprejeli nacionalsocialistični režim in mu pritrdjevali kot obliki vladanja", saj jih nikakor ni mogoče šteti za znanstvenike s "fašistično ideološko opredelitvijo". Po Strobachu so bili ti nedvoumni privrženci konservativnega pojmovanja družbe, v kateri so živeli, to pa je prispevalo h konservativnemu razvoju nemške etnologije že pred letom 1933, tako da je bila ta nato za nacistične deloma dovolj uporabna. Po moji sodbi niso bili nacisti v tem pogledu tako zelo ekskluzivni kakor komunistični oblastniki.

420

Italijan Stefano Cavazza je govoril o etnologiji in fašizmu v Italiji (str. 39-48), toda brez potrebnih poudarkov in preglednejših spoznanj, zato se v pričujočem poročilu ne bomo ob njem ustavljali.

Zgodovinar Reinhard Bollmus je predaval o dveh nemških etnologijah v tretjem rajhu (str. 49-60). Najprej je sledil Willu Erichu Peuckertu, po katerem sta bili v tistem času v Nemčiji dve etnologiji: ta v ospredju in ona resnična, "znanstvena nemška etnologija". Potem je sledil Wolfgangu Emmerichu, po katerem se je takrat prenekateri nemški etnolog umaknil v svoj slonokoščeni stolp in po katerem so npr. John Meier, Fritz Böhm, Otto Laufer, Adolf Bach idr. nadaljevali svoje raziskovalno delo, kakor da se ne bi bilo leta 1933 nič zgodilo; njihovi pridržki zoper vdiranje nacistične ideologije v znanost so bili manj usmerjeni zoper diktatorski režim in rasno ideologijo Hitlerjeve države kakor zoper nekulturnost in primitivnost njenih povzpeticov. Iz tega je nastal Emmerichov sklep: čeprav večina nemških etnologov ni hotela imeti opraviti z nacizmom, se mu je vendar podrejala. Ob tem je Rollmus podčrtal, da je "abstinenčno ravnanje do nepravne države tudi moralni problem". In naštel je nekatere nemške etnologe, ki so se upirali določenim nacističnim ideologemom.

Slovstveni folklorist Hannjost Lixfeld iz Freiburga je obravnaval nemško raziskovalno skupnost in krovne organizacije nemške etnologije v tretjem rajhu (str. 69-82). Po njegovem se je ob tem potrdilo pravilo o posredni afiniteti velike večine t.i. meščansko-nacionalnih nemških etnologov do "nacionalsocialističnega ideološkega oziroma svetovnonazorskega konglomerata in iz njega izvirajočih načel ravnanja". Toda očitke o posredni afiniteti itn. komaj kaj pove. Predavatelji so bili torej o temi zborovanja včasih različnih misli. Iz Lixfeldovega prispevka zvemo za zanimive podatke o avstrijskih etnologih Karlu Haidingu in Richardu Wolfram. Haiding je bil leta 1942 določen za vodjo Inštituta za nemško etnologijo; ustanovil ga je glavni nacistični ideolog Alfred Rosenberg. Wolfram je bil leta 1944 v pedagoški in raziskovalni instituciji pri SS določen za vodjo oddelka za "germansko-nemško etnologijo"; tistikrat je služil pri SS.

Anka Oesterle je namenila svoje predavanje patriarhu nemške etnologije ali, natančneje, slovstvene folkloristike med svetovnima vojnama, pa tudi še v prvem obdobju po drugi svetovni vojni Johnu Meierju, vodji Nemškega arhiva ljudskih pesmi v Freiburgu in predsedniku Zveze nemških društev za etnologijo (str. 83-93). Spoznanje o njem se v povzetku glasi: John Meier ni bil ne nacist ne protifašist.

Otto Holzapfel iz Freiburga je govoril o Nemškem arhivu ljudskih pesmi v tretjem rajhu (str. 95-102), vendar je njegov prispevek poučen samo za

nemškega, ne pa tudi za slovenskega bralca. To velja tudi za prispevka Rolfa Wilhelma Brednicha iz Göttingena o nemški etnologiji na univerzi v Göttingenu 1938-1945 (str. 109-117) in Ericha Wimmerja o ustanovitvi etnološkega oddelka v Seminarju za nemško filologijo (1936) in o nemški etnologiji na Visoki šoli za učitelje v Würzburgu.

Hermann Bausinger je predaval o nemški etnologiji in delu za t.i. prosvetljevanje ljudstva v nacionalnem socializmu (str. 131-141). Ob tem omenja nacistične očitke, po katerih je npr. nemška etnologija polna "starinskega prahu aktov in registrov", odmaknjena od praktičnega življenja in miselno zasidrana v izročilu in otežuje oblikovanje novega, to pa naj se ne kaže v "tisoč različnih oblikah", temveč naj izraža politično pridobljeno enotnost. Iz tega bi bilo mogoče sklepati, da nemška etnologija ni dovoljevala, da bi bili nanjo vplivali nacisti, in je hodila po lastnih poteh. Bausinger ugovarja takšnemu sklepu. Po njegovem je nemška etnologija npr. s tem, ko se je deloma omejevala na kurioznosti, odpirala ideologom pot za "njihove globalne osnutke". T.i. teza o germanski kontinuiteti je pripeljala "Praktike do mnenja o t.i. psihični kontinuiteti, ki jo je krščanstvo samo zakrilo." Nakazano stališče o zadevni krivdi nemške etnologije zame ni zadosti prepričljivo.

Christoph Daxelmüller iz Regensburga je obravnaval nacionalsocialistično razumevanje kulture in konec judovske etnologije (str. 149-167). Iz prispevka zvmemo, da so leta 1898 v Hamburgu ustanovili Družbo za judovsko etnologijo. Ta je do leta 1929 izdajala svoja Poročila, v katerih so sodelovali judovski znanstveniki iz Zahodne in Vzhodne Evrope; njihovo duhovno središče je bil Dunaj. Poleg omenjene organizacije je od leta 1925 v Wilni v takratni Poljski (v danes litovskem Vilniusu) deloval Judovski znanstveni institut, ki je razvijal tudi etnološke raziskave in je od leta 1932 izdajal svoje glasilo; imel je podružnice v Berlinu, Varšavi in Parizu in pozneje še v New Yorku, ta je leta 1940 prevzela vodstvo Judovskega znanstvenega inštituta. Pri nacistih je Alfred Rosenberg leta 1941 ustanovil v Frankfurtu Inštitut za raziskave judovskega vprašanja, ki pa je pomenil predvsem bibliotečni center.

Hans Trümper iz Basla je pretresal narodni značaj in raso kot "fatalni gesli nacionalsocialistične etnologije" (str. 169-177). Trümper s predavanjem ni nasprotoval temu, da se etnologi ne bi še naprej ukvarjali z značilnostmi narodov ali njihovih enot, temveč je svaril pred zadevnimi raziskavami na podlagi dednosti in ras in je v zvezi s tem opomnil na pomen inovacij, ki pogosto lahko prispevajo k značilnostim narodov.

Martin Roth je presojal krajevne muzeje in nacionalnopolitično vzgojo (str. 185-199). Krajevnim muzejem so v Nemčiji posvečali veliko pozornost še pred prihodom nacistov na oblast. Že takrat prav kakor pod nacisti so krajevni muzeji šteli kot "inštrument nacionalne pedagogike". V teh muzejih so delovali številni nacionalisti, medtem ko leвица ni spoznala njihovih izobrazbenih potencialov. Izjema je bil Karl Liebknecht, ki je že leta 1910 opominjal na izrabo teh potencialov. Nacizem je prevzel razmeroma moderno dediščino nemških krajevnih muzejev, si jo prilagodil in jo uporabljal, da je lahko tudi s temi muzeji posredoval "reakcionarno vsebino nacionalsocialistične ideologije". To je bilo tem lažje, ker je večina nemških muzealcev demonstrativno pozdravila nacionalsocialistično državo. Tisti nemški muzealci, ki se niso pridružili nacizmu, pa so mu največkrat služili enako dobro, kakor so spričo svoje konservativne usmerjenosti prej služili demokratični vladi.

Heinz Schmitt je poročal o teoriji in praksi nacionalsocialističnega varstva noš (str. 205-213). Po njegovi sodbi pri tem ni šlo za ohranjanje obstoječih noš, ki so po nacističnem mnenju obsegale preveč bistveno tujih sestavin. Šlo je zlasti za oblikovanje noš, ki naj se ponašajo s prakulturno-germanskimi značilnostmi. Te noše naj bi postopoma pripeljale do neke vrste "nacionalnih noš".

Karl Friedrich Reimers je predaval o nacionalsocialističnem dokumentarnem filmu (str. 219-224).

Predavanje Dunajčana Olafa Bockhorna o dunajski etnologiji 1938-1945 (str. 229-237) pričuje o naši sosedbi Avstriji in je zato za nas posebej poučno. Richard Wolfram je leta 1938 postal potem, ko se je 1934/35 na Dunaju habilitiral za nemško etnologijo in neoskandinavistiko, vodja salzburškega ali jugovzhodnega oddelka SS-ovske pedagoške in raziskovalne inštitucije Ahnenerbe (Dediščina prednikov). Leta 1939 je postal izredni profesor za germansko in nemško etnologijo in potem direktor na novo ustanovljenega Inštituta za germansko-nemško etnologijo pri dunajski univerzi. Poleg njega je tedaj predaval Arthur Haberlandt. Hkrati so na Dunaju občasno odvzeli veniam legendi Rudolfu Krissu in mu nadalje odklonili naslov izrednega profesorja zato, ker pri njem "ni mogoče ugotoviti pozitivnega razmerja do nacionalnega socializma". Wolfram pa je redno imel še "svetovnonazorska predavanja" za slušatelje vseh fakultet. Leta 1945 sta bila Haberlandt in Wolfram odstranjena z dunajske univerze, izgubila sta veniam legendi in odpravljen je bil Inštitut za nemško etnologijo pri dunajski univerzi. V 50. letih sta oba zopet dosegla veniam legendi in leta 1961 je Wolfram vnovič ustanovil Inštitut za nemško etnologijo pri dunajski univerzi. Sapienti sat.

O Wolframu je tekla tudi diskusija. Anka Oesterle je poudarila, da je bil Wolfram eden najpomembnejših sodelavcev SS-ovske pedagoške in raziskovalne inštitucije Ahnenerbe, zbiral je etnološko gradivo na Južnem Tirolskem, Kočevskem, v Alzaciji/Lotaringiji, Franciji, na Nizozemskem, v Belgiji, na Norveškem in Danskem, vse za potrebe sprotne nacistične politike; ko je bil vpoklican k vojakom, je služil pri SS.

V naslednjih predavanjih je bila beseda o nenemški etnologiji v tretjem raju. Prvo je napisal Thomas Hauschild (str. 245-259). Iz njega je razvidno, da "Völkerkunde" ni bila kaj bolj udeležena pri razvoju nacionalsocialistične ideologije in pri graditvi nacionalsocialistične države. To velja za vse poglobitve šole nenemške etnologije v tistih letih: za šolo kulturnih krogov zgodnjega Lea Frobeniusa, za dunajsko šolo kulturnohistorične etnologije Wilhelma Schmidta, za kulturnomorfološko šolo poznejšega Lea Frobeniusa in za nemško funkcionalistično šolo Richarda Thurnwalda. Drugo predavanje v tej smeri je izpod peresa Edouarda Conteja in obravnava etnologa Wilhelma Schmidta (str. 261-278). Schmidt je bil po priključitvi Avstrije k Nemčiji leta 1938 nekaj časa v hišnem priporu in je nato pobegnil iz Avstrije v Švico, vendar je bil po Contejevi oceni že pred prvo svetovno vojno "militanten antisemit" in tudi privrženec velikonemške ideje.

Klaus Freckmann je v predavanju o etnološkem delu zgodovinarja, etnologa in krščanskega politika Georga Schreiberja (str. 283-295) navedel naslednje postavke v njegovih etnoloških raziskavah. Schreiber, ki je od leta 1936 do 1938 izdal *Jahrbuch für Volkskunde*, od leta 1978 naprej ga izdaja Wolfgang Brückner, je preučeval zlasti vprašanja iz religiozne etnologije. Kot nasprotnik nacizma je leta 1944 za las ušel zaporu. Freckmann mu zameri, da je pojmoval

nemško etnologijo kot uporabno vedo ali vedo, povezano z življenjem in ki ji v nemški vzgoji, posebno še v religiozni vzgoji pripada pomembna vloga. In v številnih njegovih etnoloških spisih odseva hrepenenje po včerajšnjem svetu, ki je postal žrtev našega tehničnega časa, liberalizma in njegove težnje po sekularizaciji. Ne vem, v kakšni zvezi naj bi bile navedene postavke v Schreiberjevih etnoloških raziskavah z nacionalnim socializmom.

Zadnje predavanje je prispeval Wolfgang Jacobeit iz Vzhodnega Berlina, obravnaval je obračun z nacističnim obdobjem v nemški etnologiji Nemške demokratične republike (str. 301-318). Največ je razpravljal o etnološkem delu jezikoslovca Wolfganga Steinitz, vodje Inštituta za nemško etnologijo pri vzhodnonemški Akademiji znanosti. Steinitz je že leta 1951 ugotovil, da je nacizem vedo "kompromitiral", in je v vzhodnonemški etnologiji terjal raziskave "o kulturi in načinu življenja delovnih razredov in plasti nemškega naroda". Svoje etnološko delo je v največji meri namenil izdaji in raziskavi nemških demokratičnih pesmi kmetov in delavcev. Ob koncu predavanja se je Jacobeit ustavil ob izjavi Johna Meierja iz leta 1947 o razmerju nemške etnologije do nacistične stranke: vodilni krogi te stranke niso ovirali dela v vedi, tako da je bila Zveza nemških društev za etnologijo pač edina večja organizacija, ki je ostala nedotaknjena in ni bila "ne osebno ne stvarno" naravnana v nacistični smeri. "Samo majhni sopotniki...gibanja so nas in našo dejavnost vedno znova v javnosti obrekovali in blatili. Tako stopamo danes (1947) pokončni in nezlomljeni" v prihodnost. Tem besedam je Jacobeit dodal Steinitzovo rokopisno opombo: "Etnologi naj pomagajo pri izgradnji nove demokratične kulture, naj pa ne konservirajo praznoverja, kulakov, povedk, mistike". Značilen primer ideološkega pogleda na znanstveno delo v etnologiji.

Takšna je bila potemtakem v poglavitnih potezah vsebina zborovanja. Glede na vso grozljivost neizmernih posledic nacistične vladavine ne samo za Nemčijo, temveč tudi za vso Evropo in ves svet je nedvomno zelo prav, da so nemški etnologi namenili posebno in večje zborovanje razmerju med nacističnim režimom in svojo vedo. To se je zgodilo pozno, pač v skladu s preobrazbo Nemčije v demokracijo, v kateri je postopoma prišla v ospredje in do poglavitne besede nova generacija, ki s poudarkom odklanja nacizem in njegove posledice. Kritika na zborovanju je bila deloma zelo ostra, včasih je šla po moji sodbi tudi predaleč, tako da je v nekaterih prvinah prešla celó v absurdnost (npr. Strobach, Jacobeit, Lixfeld, Bausinger, Conte, Freckmann, v diskusiji Jeggel). Nemara zavoljo takšnih predavateljev ni bilo na zborovanju dveh tako odličnih predstavnikov nemške etnologije, kakor sta Günter Wiegmann in Wolfgang Brückner? Slednji je kot raziskovalec, ki se loteva m. dr. t.i. konfesionalne kulture, zameril vzhodnonemški etnologiji, da se "kot hudič križa temeljito izogiba tematiki, ki bi se v kakršni koli obliki utegnili zdeti krščanska...V Nemški demokratični republiki prav kakor v nacionalnem socializmu npr. ex definitione ne obstaja mentalna kategorija religioznosti ali konfesionalne kulture" (navedeno po W. Jacobeitu, str. 302).

Diskusije so bile na zborovanju precej obsežne (str. 61-68, 103-108, 143-147, 179-184, 225-227, 279-280, 319-328) in so se dotikale posameznih drobnejših vprašanj iz predavanj. Od teh diskusij se zdi potrebno postaviti na pranger tri prispevke Helmuta Eberharta, profesorja etnologije na graški univerzi, in sicer kot primere, ki naj pokažejo, kakšne diskusije ne bi smele biti. Po njegovem mnenju se je Viktor von Geramb, ki je bil leta 1939 telefonsko odstranjen z graške

univerze kot njeni edini profesor nemške etnologije, s seznama predavanj pa je bila odtlej do leta 1945 črtana tudi nemška etnologija, "skušal stoodstotno aranžirati z nacističnim režimom, čeprav je bil od njega nekoliko oddaljen". To je dvojna neresnica. Naslednja Eberhartova diskusijska prispevka sta na še nižji ravni. Zgraža se, da je "pred leti izšla Gerambova knjiga o šegah v Avstriji, ta je imela v prvi izdaji v 20. letih naslov Nemške šege v Avstriji, ne da bi bil knjigo kakor koli presodil po njeni vsebini. In nadalje se zgraža, da je bila leta 1985 v drugi izdaji natisnjena knjiga Hannsa Korena Ljudske šege v cerkvenem letu, prvič je izšla leta 1934. "Pri Korenu seveda ni mogoče reči, da je v njegovi knjigi nacionalsocialistična ideologija, toda za številnimi interpretacijami tiči stara teza o kontinuiteti. Ta...je naposled pripeljala do tega, da so ljudje kot Lothar Zenetti...napisali knjigo kot 'Moj čas v dobrih rokah', v kateri neposredno segajo po tej ideologiji...". Vsakršna pripomba je tu odveč.

P.S.

Kakor so pokazale tudi gornje vrstice, je bilo v predavanjih in diskusijah vse polno političnih misli. Poročilo jih je v najizrazitejših primerih ugotovilo in jih čisto na kratko zavrnilo, ni pa se z njimi kaj bolj ukvarjalo, ker je hotelo ohraniti svojo etnološko naravo.

Angelos Baš

ERICH FRÖSCHL, MARIA MESNER, URI RA'ANAN (urednik), *STAAT UND NATION IN MULTI-ETHNISCHEN GESELLSCHAFTEN*, Passagen Verlag, Dunaj 1991, 360 str. DEM 49.80 ATS 350. ISBN 3-900767-83-1. Broširana. Nemško besedilo.

Ta zbirka 15 člankov je plod konference, ki sta jo januarja 1991 na Dunaju organizirala Bostonska univerza in Inštitut Karla Rennerja. Konferenca si je zastavila preprosto vprašanje: "Kaj se o večnarodnih družbah lahko naučimo od zadnjih let avstroogrskega cesarstva. Od cesarstva, ki ga je Karl Kraus duhovito označil kot "eksperimentalno raziskovalno postajo za konec sveta". Z drugimi besedami: kaj se lahko danes naučimo iz tega eksperimenta?

Jedro razprav sta bili dve ključni deli: najprej Karla Rennerja *Das Selbstbestimmungsrecht der Nationen in besondere Anwendung auf Österreich*, Dunaj-Leipzig (1918), in Otta Bauerja *Die Nationalitätenfrage und die Sozial-Demokratie*, Dunaj (1907). Avtorja v teh knjigah zagovarjata tezo, da je mogoče ločiti nacionalnost od ozemlja in tako določiti posameznika, ne pa ozemlja, za nosilca nacionalne identitete in samouprave, npr. pri zdomcih v velikih mestih. Tej tezi sta rekla "Personalitäts-prinzip" (osebnostno načelo). Menila sta, da bi njuni predlogi lahko bili zlasti pomembni na območjih, ki so narodnostno tako mešana da je nemogoče jasno določiti etnične meje, npr. v Bosni. Razvila sta natančno izdelan ustavni okvir za zaščito pravic teh narodnosti brez lastnih ozemelj. Glavna ovira pri uresničevanju je bila v tem, da njuna stranka (socialdemokratska) na predvojnem Dunaju ni bila na oblasti. Poleg tega sta bila pripadnika večinske nacije v cesarstvu in njune ideje so bile

sumljive drugim narodom v habsburški monarhiji, ki so težili k razpadu Austro-Ogrske.

V prvem delu knjige Theodore Hanf, Alfred Pfabigan, Gerald Stourzh, Zdenek Karnik, Peter Sipos in Claudie Weill proučujejo zgodovinski in teoretični kontekst njunih predlogov za reševanje narodnega vprašanja v avstro-ogrskem cesarstvu. Posebno zanimiv je Karnikov prispevek o tako imenovani "moravski spravi" med češko in nemško govorečimi na Moravskem, ki je zamislil obeh avstrijskih marksistov spremenil v prakso.

Drugi del knjige tvorijo sodobne "case studies", ki ocenjujejo pomen Rennerjevih in Bauerjevih idej po svetu. Lawrence Schlemmer obravnava Južno Afriko, Robert W. Hefner Indonezijo, Berel Rodal Kanado, Richard Parry Združeno kraljestvo, Joan Estruch Katalonijo, Uri Ra'anana bivšo Sovjetsko zvezo in Dušan Nečak iz Ljubljane bivšo Jugoslavijo.

Na koncu svoje analize, ki je nastala januarja 1991, Nečak ugotavlja, da Rennerjevi in Bauerjevi predlogi sicer ne morejo rešiti Jugoslavije, pravi pa tudi, da bi njuno delo lahko upoštevali v zvezi z razpravo o narodnih manjšinah v Sloveniji, npr. italijanski v Primorju in madžarski v Prekmurju.

Ena izmed odlik te knjige je izvrsten uvod Urija Ra'anana, ki temeljito osvetljuje vso kaotičnost definicij in pojmov v razpravah o naciji, državi in narodnosti (etnosu). Ra'anana je najbolj prepričljiv v zvezi s semantično zmešnjavo, ki jo predvsem politiki iz angleško govorečih držav povzročajo z nenatančno rabo pojma nacionalna država (nation-state). Od 170 suverenih držav na svetu so danes samo Islandija, Portugalska, Norveška in še dve drugi etnično homogene države, vse druge so etnično heterogene. Tako je npr. bivša Jugoslavija kot država bila večja kot samo en narod, madžarski narod pa dosti večji kot madžarska država. Druga odlika knjige je to, da je proučevanje zgodovinskih korenin Rennerjevega in Bauerjevega dela kombinirano z analizo sodobnih "case studies". Pomanjkljivosti knjige je treba pripisati dejstvu, da so članki, kot je Nečakov o Jugoslaviji, danes že zastareli zaradi hitrega razvoja dogodkov. A vendar kažejo tragične posledice nasilnega reševanja bosanskega gordijskega vozla na to, da je v zvezi z narodno mešanimi območji vsekakor vredno proučevati alternative preprosti enačbi nacija-ozemlje, ki sta jih predlagala Renner in Bauer. To še posebno velja zato, ker število držav, obravnavanih v tej knjigi dokazuje, da Bosna ni edinstvena.

Frederick Baker

KULTURNO DRUŠTVO - CIRCOLO CULTURALE ROVTE - KOLONKOVEC: 12 let delovanja - 12 anni di attività. Trst, 1991. Uredili odborniki društva s sodelovanjem Odseka za zgodovino in etnologijo pri NŠK v Trstu. 155 str., ilustr.

Kulturno društvo Rovte-Kolonkovec je dvanajsto obletnico svojega delovanja (pod tem imenom) proslavilo z izdajo publikacije, v kateri avtorji prispevkov osvetljujejo najznačilnejše oblike gospodarskega in socialnega življenja Tržaških Slovencev, ki so živeli in še živijo v naseljih Sv. Ana, Rovte in Kolonkovec. Le-ta sodijo k jugozahodnemu mestnemu predelu tržaške občine,

imenovanemu Sv. Marija Magdalena Spodnja. Kot piše Aleksander Kriščjak, so to tista naselja, ki so zlasti od 18. stoletja dalje pomenila pomemben prometni in gospodarski prostor na meji med Tržaško pokrajino in Istro. Najbolj naseljen je bil Kolonkovec, bolj strnjene pa Rovte zaradi lege na strmem pobočju. V 20. stoletju pa so nastali še novi naselitveni predeli, npr. Judovec in Sv. Sergij.

Pred graditvijo železniške proge Trst-Dunaj in s tem povezanim razcvetom tržaškega pristanišča je bila Sv. Marija Magdalena Spodnja popolnoma agrarno območje, po teh prelomnih dogodkih pa so se kmečka posestva preoblikovala v vrtnarije. Mesto je namreč zahtevalo vedno več sveže zelenjave. Nekateri vrtnarji so imeli svoj voz in konja, s katerim so vsak dan vozili na tržnico svoje pridelke in pridelke vrtnarjev, ki svojega prevoza niso imeli.

426 Flisna tla, na katerih so vrtnarji iz Sv. Marije Magdalene Spodnje pridelovali zelenjavo, so z dodatnim gnojenjem, pobočno lego vrtnarij ter mrežo potokov in vodnjakov, omogočala zelo lep pridelek. V 19. stoletju so prevladovala mešana kulture. Ob gredah s solato in radičem so nanizali vrste trt, med njimi pa so sadili grah, koruzo, fižol in krompir. Vse to so obrobljala še sadna drevesa (fige, breskve, marelice, slive, češnje).

V tem času so bile poleg vrtnarjev najbolj značilne poklicne skupine s tega območja še prevozniki, zidarji in perice. Ta struktura se je začela spreminjati ob koncu 19. stoletja s pospešeno industrializacijo, ki se je širila iz središča Trsta navzven, najprej proti jugozahodnemu delu Sv. Marije Magdalene Spodnje. Ustanovitev mestne klavnice pri Sv. Soboti, petrolejske čistilnice, livarne Spanger, tovarne mila, rižarne.. je pobudila množično odhajanje dotlej agrarne delovne sile v industrijske obrate. Za vse te ljudi in za prišleke je bil potreben drugačen tip bivalnih naselij in raznovrstne nove gradnje so se začele širiti zlasti v predelu Sv. Ane. Na račun tega so številne kmete razlastili v celoti ali so jim bili odvzeti deli njihovih posestev, kar jih je prisililo v poklicno preusmeritev. Vzporedno z urbanizacijo in industrializacijo je potekal še en proces: spreminjanje narodnostne strukture prebivalstva. V Sv. Ani kot najhitreje spreminjajočem se predelu je bilo leta 1945 53 odstotkov Slovencev, leta 1971 pa le še 6 odstotkov. Le na manjšem delu je bilo po drugi svetovni vojni zaslediti tip vrtnega družinskega prebivališča, zgrajenega sredi posestva, na katerem je gospodarila slovenska družina.

Avtorja prispevkov o najznačilnejših agrarnih dejavnostih tega predela, vrtnarstvu (Majda Kodrič) in vinogradništvu (Aleksej Kalc), pišeta podrobno o tem z vidika zgodovine teh dveh panog. Tako izvemo, da bije danes vrtnarstvu zadnja plat zvona, saj npr. radič kljub selekciji in uporabi hlevskega namesto umetnega gnoja ne more več konkurirati furlanskemu, ki je cenejši. Podobno je z gojenjem trte. Svoje pa je naredilo tudi nerazumevanje javne uprave, ki kratkovidno pospešuje urbanizacijo, namesto da bi z olajšavami skrbela za življenjsko kvalitetnejše oblike gospodarstva.

V nasprotju s tema prispevkoma je etnološko zanimivejši članek Martine Repinc, ki je ne zanima le neka dejavnost na sebi in njen historiat, temveč predvsem ljudje kot nosilci te dejavnosti, njihov odnos do nje ter vpliv te dejavnosti na njihov način življenja. Piše namreč o pericah kot o poklicni skupini, ki v slovenski etnološki literaturi še ni bila deležna poglobljene monografske obravnave. Prek posameznih segmentov vsakdanjika peric nam avtorica zelo nazorno predstavi preplet njihovega življenja s tedenskim ritmom dela: ob nedeljah so zbirale vodo, v ponedeljek so hodile k strankam po fagote (v velike

kose blaga zvezano perilo), zznamovale posamezne kose, razvrščale po umazanosti ter perilo prvič spirale. V torek so žetale, v sredo spirale ob potoku (režentanje) in sušile. V najboljšem primeru se je perilo vračalo že v četrtek, sicer pa v petek. Sobota je bila običajno namenjena družinskemu življenju, včasih pa še pospravljanju pri družinah, katerih perilo so prale.

Ob tem izvemo še o načinih prevoza perila od strank do domovanja peric in nazaj, raznih oblikah solidarnosti med pericami, socialnem položaju tako peric kot strank ter o njihovem medsebojnem odnosu, oblikah priprave in pridobivanju delovnih sredstev (voda, orodje, milo, pepel, les za kurjenje..), načinih sušenja perila, zaslužku, sodelovanju ostalih družinskih članov, iznajdljivosti v težavnih obdobjih suše in vojn itd..

Gre za članek, v katerem je avtorica nakazala, da gre za temo, ki bi zahtevala podrobno obravnavo, a se je zaradi narave zbornika omejila na nekaj strani.

427

Temu sledi članek Milana Pahorja o zgodovini in pomenu Obrtniškega društva pri Sv. Mariji Magdaleni Spodnji, ustanovljenega leta 1888, torej v času intenzivnega narodnega preroda in združništva, katerega cilji so bili pospeševati obrt, trgovino in industrijo kot temelje za prosperiteto vsakega naroda. Zaradi tega je društvo pospeševalo zlasti vinogradništvo in ladjedelništvo, v njegovi posesti so bile številne trgovine in gostilne, za svoje člane pa je skrbelo s posojami in obrestovanjem prihrankov. Ob koncu prve svetovne vojne je zamrlo.

Da bi z gojenjem slovenske pesmi, kot piše B. Kuret Petrovič, zajezili raznarodovanje in asimilacijo tržaških Slovencev, ki se je pospešeno širila iz urbanizirajočega se Trsta, so Slovenci iz Sv. Marije Magdalene Spodnje leta 1892 ustanovili pevsko društvo Slava. Kot mnoge druge slovenske kulturne politične, gospodarske in športne ustanove se je tudi to društvo po vladnem dekretu v letih pred začetkom druge svetovne vojne razpustilo. Po vojni je zaživelo prosvetno društvo France Prešeren, ki je združevalo pevsko, dramsko, mladinsko, prireditveno, družabno in telovadno dejavnost, imelo pa je tudi knjižnico. Različni pogledi na problematiko informbiroja (1949) so povzročili njegov razpad. Do sedemdesetih let so v Rovtah, Kolonkovcu in širši okolici delovala še številna druga društva. Vendar pa je bilo šele leta 1979 ustanovljeno Prosvetno društvo Rovte-Kolonkovec, katerega glavna cilja sta bila organizirano družbeno kulturno delo, s katerim se ohranjajo in razvijajo narodne vrednote, ter izboljševanje odnosov v narodnostno mešanih skupnostih. Iste cilje zasleduje tudi leta 1982 preimenovano Kulturno društvo Rovte-Kolonkovec, ki se lahko pohvali z imenitnim zbornikom, izdanim ob dvanajsti obletnici delovanja. Avtorjem je uspelo prepričljivo orisati poglobitve značilnosti geografskega območja ter nekatere vidike socialnega in kulturnega življenja v njem.

Bojana Rogelj Škafar

LOVRENC NA POHORJU SKOZI STOLETJA 1091-1991, Uredili J. Mlinarič, A. Ožinger, Z. Podvinski, Lovrenc na Pohorju 1991, 364 str.

Ob devetstoletnici Lovrenca na Pohorju je izšla monografija kraja, ki so jo uredili Jože Mlinarič, Anton Ožinger in Zvone Podvinski, izdal Župnijski urad in založila Krajevna skupnost Lovrenc na Pohorju. Uredniki so povabili k

sodelovanju priznane strokovnjake, kot so Jože Koropec, Sergej Vrišer, Jože Curk in nekaj Lovrenčanov, ki so prispevali razprave iz lokalne zgodovine. Bežen pregled naslovov tem obeta celostno predstavitev kraja - od geografskih značilnosti, zgodovine župnije, pomembnih gospodarskih panog in industrije do zgodovine šolstva, društev in kulturnozgodovinskih spomenikov na lovrenškem območju. Pri natančnejšem prebiranju monografije pa se razkrije, da manjkajo poglavja, ki bi popisala podobo življenja na lovrenškem v obravnavanem času devetih stoletij ali vsaj v polpretekli zgodovini, in poglavja, v katerih bi bila zajeta materialna, socialna in duhovna ljudska kultura tega dela Pohorja z etnološkega vidika. S tem bi bilo monografiji dodano potrebno in pomembno dopolnilo, brez katerega ne more biti nobeno izčrpno monografsko delo.

428 V Naravno-geografskih značilnostih kraja in prebivalstva Tanje Pernat sta opisana geografski okvir in lega naselja Lovrenca, ki obsega severni del vzhodnega Pohorja in je kot posebna enota Pohorskega podolja naraven hodnik v osrčje Pohorja, lovrenška pokrajina pa en najbogatejših gozdnih predelov na Slovenskem.

Zgodovinski oris Lovrenškega do začetka 17. stoletja avtorja Ožbeja Vresnika je posvečen zgodovinskim okoliščinam nastanka Lovrenca; temelj za naselitev in organizacijo dela Dravske doline na obeh bregovih Drave in pokrajine ob Radoljni pomeni podelitev teh posesti prvemu opatu šentpavelskega benediktinskega samostana v Labotski dolini leta 1091. Samostan, ki ga je ustanovil grof Engelbert I. Spanheim, je lovrenško pokrajino koloniziral, si na tem ozemlju izoblikoval gospodarska središča, med katerimi je bila najpomembnejša Fala, in v Lovrencu postavil zasnovo cerkvenega središča. Okoli njega in v velikem delu Dravske doline se je z leti večal vpliv St. Pavla, ki je presahnil šele ob razpustitvi samostana leta 1782. Lovrenški trg je dobil tržne pravice leta 1222 in kmalu postal trgovsko in urbano središče Lovrenškega.

V poglavju Prebivalstvo v lovrenških matičnih knjigah 17. in 18. stoletja, ki so za mnoga stoletja tudi edini vir za raziskovanje, niza zgodovinar Jože Koropec podatke o številu porok, o imenih trških družin, o številu nezakonskih otrok in o socialni strukturi takratnega lovrenškega trga.

Zgodovino lovrenške župnije so popisali uredniki knjige in jo razdelili na tri obdobja: od ustanovitve do jožefinske dobe, do konca prve svetovne vojne in na zadnje obdobje do današnjih dni. V vseh treh je natančno prikazana cerkveno-upravna zgodovina lovrenške in sosednjih župnij na podlagi arhivskih virov (listin in vizitacijskih zapisnikov) in farne kronike.

V najboljšežnejšem poglavju Iz zgodovine gospodarstva pisca Franceta Bečana so obravnavane posamezne gospodarske panoge, med katerimi je najpomembnejše gozdarstvo, saj je gozd v vsej dolgi zgodovini dajal lovrenškim prebivalcem možnost dobrega gospodarjenja in preživetja. Z njim so povezani močno razvita lesna trgovina, furmanstvo, splavarjenje po Dravi, steklarstvo, oglarstvo, žagarstvo in po letu 1900 lesna industrija. Lovrenške kmetije so zvečine živele od gozda, kmetijstvo je bilo le dopolnilna dejavnost. Leta 1894 je bila na Lovrencu ustanovljena prvo gozdna zadruga na Slovenskem, ki pa je organizirala tudi obrtno, trgovsko in gostinsko dejavnost. Lovrenc je bil prvi kraj na Štajerskem, ki mu je leta 1901 zasvetila električna luč. Tu so bile mnoge steklarne, prva je menda nastala sredi 18. stoletja. Pohorska naravna bogastva so vzpodbudila podjetnike, da so se začeli ukvarjati tudi s fužinarstvom. Bogati gozdovi so dajali oglje, vodno silo pa so izkoristili za pogon kladiv. V fužinah

in kovačijah so nekaj časa izdelovali tudi orožje za avstrijsko vojsko, kasneje pa so začeli izdelovati srpe in kose; iz teh temeljev je nastala današnja tovarna. Že konec 19. stoletja je bil Lovrenc znano turistično klimatsko letovišče, ki je med obema vojnama doživelo velik razcvet. Množica turističnih objektov in gostiln je vse do šestdesetih let tega stoletja sprejemala goste iz Avstrije in vse Jugoslavije. Po tem času pa je turistična dejavnost v kraju zamrla in vse do danes so ostali obsežni načrti za njeno oživitev le na papirju. Bogata zgodovina lovrenških obrti je prikazana le v obliki seznama obrtnikov, ki so na tem področju delovali od 1900 do 1990.

Franjo Sgerm v dveh poglavjih podrobno opisuje mline in žage na Lovrenškem v obsežnem popisu iz jožefinskega in franciscejskega katastra, pregledno karto njihovih stojišč in število, njihovo obratovanje in tipologijo, kar je pomemben prispevek k proučevanju te gospodarske dejavnosti.

429

Prispevek o ranocelnikih (kirurghih) v kraju, ki ga je spisal štefan Predin, govori na podlagi ohranjenih zapuščinskih listin lovrenških ranocelnikov o njihovem delu in življenju, o kirurških inventarjih priročnih lekarn, popisuje obrtniško učno dobo in zdravila, ki so jih uporabljali.

Prispevek Dušana Fornezziya iz šolske kronike popisuje zgodovino šolstva v Lovrencu od prve omembe leta 1756, ko je bila tam enorazrednica, ki so jo ustanovili in vodili duhovniki, prek uvedbe slovenskega jezika v šolo leta 1848 in zamenjave cerkvenega šolskega nadzorstva po letu 1869 s svetnim do nastanka šestrazrednice leta 1927 ter uvedbe nižje gimnazije in nato osemletke. Obravnava tudi učno osebje, število učencev v posameznih obdobjih in različne dejavnosti šolske skupnosti.

Učiteljica Krista Šiker je v sestavku, naslovljenem Folklor, orisala delovanje folklorne plesne skupine, ki s plesi, petjem, prikazovanjem ljudskih običajev tega kraja in nošami ohranja del bogatega lovrenškega ljudskega izročila.

Zborovsko petje, ki ga obravnava Jože Javornik, ustanovitelj moškega pevskega društva Gozdar, ima v Lovrencu dolgo zgodovino, ki sega v čitalniško dobo, ko so imela pevska društva pomembno vlogo v krajevnem narodnem preroju.

Franc Vračko predstavlja lovrenško gasilsko društvo, ustanovljeno leta 1877, razvoj njegovega delovanja in organiziranja.

Gradbeno zgodovino župnijske cerkve in podružnic nadrobno opisuje Jože Curk, kratek opis cerkvene opreme - slikarskih in kiparskih umetnin - lovrenških cerkva pa Sergej Vrišer. Kot dopolnilo temu sestavku dodaja Marjetica Simoniti še popis in opis liturgične opreme cerkva ter katalog ohranjenih zlatarskih in pasarskih del.

Monografijo zaključuje sestavek o znamenjih v lovrenški in puščavski župniji, seminarsko delo dijakinj Irene Verznarc in Barbare Bečan.

Damjana Pediček

MLINŠKOVO BERILO. (I)zbrani etnološki in slovstveni zapiski. Ob stoletnici rojstva Frana Mlinška. Izbrala, uredila in komentirala JOŽE HUDALES in IVO STROPNIK. Šaleški razgledi 7, Velenje 1991, 345 str.

Tako poimenovano Mlinškovo berilo, ki je izšlo kot sedmi zvezek Šaleških razgledov, je izbrano, urejeno in komentirano etnološko in slovstveno gradivo, ki ga je na šaleškem območju, tj. v Velenju in širši okolici, v letih od 1930 do 1955, največ pa do leta 1936, zbral velenjski učitelj Fran Mlinšek (1890 -1973).

430

Mlinškov glavni motiv za zbiranje podatkov o Šaleškem in Šalečanih je bil prav pedagoški poklic, ki mu je bil vdan z vsem svojim bitjem, navdušil pa ga je njegov učiteljski kolega Vinko Moederndorfer. Le-ta je del Mlinškovega gradiva (ki pa je v originalu izgubljen) uporabil v svojih treh knjižnih objavah narodopisnega gradiva: Verovanja, običaji in uvere Slovencev, V. knjiga - Borba za pridobivanje vsakdanjega kruha (Celje 1946) in II. knjiga - Prazniki (Celje 1948), obe izšli pri Mohorjevi družbi, ter Ljudska medicina pri Slovencih, ki jo je izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani 1964. leta. Zaradi dokazanega nenatančnega navajanja in tudi samovoljnega prekrejevanja podatkov v Moederndorferjevih objavah (zlasti v prvih dveh omenjenih delih) je prav mogoče, da je tam objavljeno gradivo, ki ga je zbral Mlinšek, zaradi možnih Moederndorferjevih posegov vprašljivo. Zato urednika v Moederndorferjevih delih objavljenega Mlinškovega gradiva, ki bi sicer po konceptu sodilo v izbor, v Berilo nista uvrstila.

Izhodišče Mlinškovega pedagoškega dela in pobuda za zbiranje gradiva je bil široko zasnovan domoznanski koncept. Bistvo tega je temeljito in vsestransko spoznavanje otrokovega okolja. Bil je zagovornik domoznanstva kot "didaktičnega jedra pouka", kar je bilo pri nas z domoznanstvom kot učnim predmetom aktualno še tja do 1966. leta, ko se je z uvedbo novega predmeta spoznavanje narave in družbe na nižji stopnji osnovnega šolanja domoznanstvo ohranilo le še kot učno načelo. Mlinšek je kot prosvetar čutil potrebo po nekakšni "domoslovni čitanki", v kateri bi bilo zbrano raznovrstno gradivo iz Šaleške doline. Kljub temu pa je ostal le pri zbiranju gradiva, ki ga je deloma uredil samo za interno uporabo, ni pa ga nameraval pripraviti za objavo.

Široko zastavljen domoznanski koncept je obsegal celo vrsto družboslovnih in naravoslovnih znanosti: zgodovino, etnologijo, psihologijo, sociologijo, geografijo, zoologijo, botaniko, geologijo, meteorologijo idr. Etnologija je torej le del celote, ki je zanimala domoznanstvo, in tudi le del, ki je zanimal Mlinška pri zbiranju gradiva. Vendar sta redaktorja iz obsežnega materiala (80 zvezkov rokopisa) izbrala predvsem etnološko zanimive zapise, izpustila pa sta verjetno zanimive refleksije o šolstvu in pedagogiki in nekatere druge (npr. geološke zapise). Gradivo, zapisano po večini pred drugo svetovno vojno in zbrano na včasih najbolj uveljavljen način etnološkega terenskega raziskovanja, ko so za informatorje izbirali predvsem starejše ljudi, je v glavnem pričevalno za drugo polovico 19. stoletja.

Mlinškovo berilo je torej neke vrste "šaleška domoznanska čitanka", ki si jo je zbiralec želel v času svojega zavzetega učiteljevanja. Kljub temu da je bilo gradivo zbrano do leta 1955 in torej ne zajema obdobja zadnjih štiridesetih let, ga bodo verjetno veseli tudi današnji Mlinškovi stanovski kolegi na Šaleškem.

Sicer je knjiga, kot sta poudarila urednika, namenjena v prvi vrsti preprostemu človeku, ki mu bo ob prebiranju morda obudila iskrice spomina..., pa tudi zahtevnejšim bralcem, posebej toplo pa otrokom - spričo številnih zapisov s pravilčno vsebino, še posebej ker je kraj dogajanja domače okolje. Tu kaže pripomniti, da je knjiga npr. za mlajšega bralca vendarle premalo vabljiva: zanj bi morala biti oblikovana bolj privlačno in poljudno, npr. tako kot Černigojev Javorov hudič ipd.

Na začetku knjige recenzenta dr. Božidar Jezernik in dr. Tone Pretnar na kratko - prvi z etnološkega, drugi s slovstvenega vidika - označujeta prvo izdajo Mlinškovega gradiva, urednika J. Hudales in I. Stropnik pa z biografskimi podatki in s spomini nekaterih Velenčanov nanj orisujeta zbiralečev portret.

Mlinškovi zapisi so razvrščeni v pet tematskih sklopov: Šaleško ljudsko blago, Ljudske modrosti, Pravljичne podobe, Zbrane pesmi, Zgodovinske beležke, ki so znotraj nadrobno strukturirani po etnološki in slovstveni klasifikaciji. Največ je zapisov o ljudskem verovanju, o običajih in navadah ob raznih delih, o običajih življenjskega ciklusa, koledarskih šegah, navezujočih se na cerkvene praznike, ljudsko znanje o vremenu in zvezdah, o zdravilstvu, o živalih, o rastlinah, ljudske modrosti o sreči, denarju in zakladih, o prerokovanjih; pregovori in reki, razne legende in pravljичne podobe, ki se nanašajo na Šaleško in govorijo o gradovih in cerkvah, o jezerih in podzemnih votlinah ter o podobah prednikov. V glavnem so to aitiološke in legendarne pripovedke, legende, moralne in ironične prilike, pravljice, bajke itd., ki zelo pritegnejo k branju. Kljub temu da jih je večina ohranjena le fragmentarno, so obdržale poseben čar, značilen za omenjene zvrsti.

V posebnem razdelku so objavljene avtorske in zbrane ljudske pesmi, od obrednih, nabožnih ali religioznih, resnih, delovnih, ki nosijo etnološko zelo zanimive vsebine in informacije ter življenjske modrosti, do ljubezenskih in erotičnih ter lahkotnejših priložnostnih zabavnih pesmi. Za nekatere izmed slednjih je ugotovljeno avtorstvo Jurija Vodovnika, Pocaјta, Slomška idr., vendar gre, kot je razvidno iz opomb, v večini za šaleške različice omenjenih avtorskih pesmi, ki jih je ljudstvo tu sprejelo in variiralo v skladu s svojim okoljem in življenjem.

Sledijo zgodovinski zapisi o kraju in posameznih ljudeh, ki so živeli in dajali barvo šaleškemu območju v Mlinškovem času.

Berilu oziroma objavljenim Mlinškovim zapisom sledi slovarček izrazov iz šaleškega narečnega besedišča, ki so dopolnjeni združeni Mlinškovi fragmentarni slovarski zapisi, z jezikovnimi popravki in dopolnjenimi razlagami gesel. Gre za nenavadne izraze iz okolice Velenja, staro čebelarstvo izrazje ter, nadrobneje, za tehnične izraze mizarske stroke.

V dodatku sledi t.i. Otroško berilo z zanimivimi kratkimi prostimi spisi učencev četrtošolcev, ki slikovito, z otroškim pogledom in na zelo neposreden način, ilustrirajo življenje v predvojnem času na Šaleškem.

Ob koncu urednika in avtorja komentarjev in opomb v obliki spremne besede strneta spoznanja o zbiralcu in njegovem delu. Pred nami se jasneje izoblikuje podoba predvojnega učitelja, ki bi jo verjetno lahko našli še kje po Sloveniji v tistem času, podoba, ki je zanimiva tudi za etnologa, ni pa še bila samostojno proučena iz etnološkega zornega kota.

Za večjo uporabnost informacij iz Berila so dodane razne preglednice Mlinškove obsežne zapuščine, slovarsko, imensko ter krajevno kazalo. Vse to je, s preverjanjem in dopolnjevanjem zapisov po raznih virih, zlasti pa z delom na terenu, od urednikov terjalo veliko časa in potrpežljivosti (omenjeno je dveletno redakcijsko delo).

Berilo je sicer tudi ilustrirano s črno - belimi fotografijami, ki pa so tehnično slabe in nimajo estetske in informacijske teže, kot bi si jo želeli, zato so bolj ali manj neučinkovite in neopazene.

Prav tako so moteče tiskarske napake, npr. že v naslovu na prvi strani, kar pokvari prvi vtis...

Mlinškovi zapiski in temu podobno gradivo je neprecenljive vrednosti tudi za etnologa, saj lahko rabi kot pomemben vir za morebitne posamezne monografske raziskave.

432

Ob koncu naj posebej opozorim na prizadevanja etnologov, da bi definirali razmerje med etnologijo in domoznanstvom, ki se ga ob takšnih objavah virov neposredno dotaknemo.

Ob proslavljanju 300-letnice izida Valvasorjeve *Slave Vojvodine Kranjske* je v seriji Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva kot 19. zvezek izšel zbornik prispevkov *Etnologija in domoznanstvo* (Ljubljana 1989). Sočasno je bil organiziran posvet o tej temi. Tedaj so bile omenjene npr. tudi kulturnoantropološke "community studies", dalje problemski sklopi, kot je razkrivanje etnološke podobe posameznih regij v domoznanskih spisih, kar je v zvezi z domoznanskimi pobudami nasploh in njihovo zvezo z etnološkimi raziskavami, skratka gre tudi za etnološki pogled na takšne objave lokalnih virov, kot je Mlinškovo berilo.

Z Mlinškovim berilom je etnološka veda vsekakor bogatejša za nov vir za proučevanje kulturne podobe in načina življenja na Slovenskem. Njegovo branje pa bo nedvomno obogatilo vse, ki bi radi spoznali in razumeli šaleškega človeka.

Martina Orehovec

TOOLS AND TILLAGE, Vol. VI:4/1991, Copenhagen (National Museum of Denmark) 1991. Edited by Grith Lerche, Alexander Fenton and Axel Steensberg.

Tools and Tillage je znanstvena publikacija, ki jo enkrat na leto od leta 1968 izdaja Mednarodni sekretariat za zgodovino kmetijskih orodij (pri danskem Nacionalnem muzeju). Sekretariat (s knjižnico in dokumentacijo), ki ga vodi arheologinja in etnologinja Grith Lerche, je izjemna ustanova, katere obstoj temelji na neposrednem sodelovanju med "sorodnimi" raziskovalci z vseh celin.

Publikaciji so dali podnaslov: *Revija za zgodovino obdelovalnih orodij in kmetijskih praks*. Namenili so ji poslanstvo vodnika za raziskave orodij, poljskih sistemov, obdelovalnih načinov in načinov spravila pridelkov (tako z jezikoslovnega kot s funkcijskega vidika). Revija zajema čas od začetkov obdelovanja do industrijske dobe, in čeprav je poudarek na gradivu, geografsko vezanem na Evropo, so v obravnavo pritegnjena tudi območja, ki so kakorkoli vplivala na Evropo, in narobe. Tako lahko z revijo *Tools and Tillage* sledimo na

primer gospodarsko kulturnim vplivom in vezem med Kitajsko in Evropo, med Evropo in obema Amerikama... Poudarek je še na zgodovinskem razvoju kmetijstva, tako na osnovi obstoječih praks kot zapisanih teorij, ter na tehnoloških in ergoloških vidikih obravnavanih tem.

Tools and Tillage pomeni tako izredno zakladnico zapisanega in interpretiranega znanja o kmetijstvu in o kmetijskih praksah z vseh celin. Kot so zapisali uredniki publikacije: "V preteklosti nakopičenih modrosti ne bi smeli ignorirati, kaj šele zavreči." Skoraj petindvajset letnikov revije Tools and Tillage pomeni za raziskovalce kmetijstva na enem mestu zbrano primerjalno gradivo, ki bo morebiti še rabilo v prihodnosti.

V pričujoči številki (Vol.VI:4, 1991) revije je šest razprav. Vse so nastale na podlagi neposrednih raziskav in vsebujejo izčrpno dokumentacijo delovnih procesov, natančne opise orodij, njihove uporabe in interpretacije dognanj.

433

Dr. Wang Xing-Guang (z Oddelka za zgodovino Univerze Zhengzhou) razpravlja o starih terasastih poljih na Kitajskem.

Dr. Gyula Wojtilla (iz Budimpešte) obravnava Krsišasano, v sanskrtu pisan kmetijski priročnik iz začetka 20. stoletja z opisi tipov plugov.

Dr. Vasant Shinde (z Oddelka za arheologijo Raziskovalnega inštituta v Puneju v Indiji) objavlja dognanja o dveh izjemnih kmetijskih orodjih iz Walkija (ruralne naselbine v zahodni Indiji), ralu iz kosti, iz 12. ali 13. stoletja pred našim štetjem in votlem rogu - klinu za spuščanje semen v zemljo.

Morgens Schou Jørgensen (iz danskega Nacionalnega muzeja v Kopenhagnu) obravnava lopato iz Bleginda iz danske železne dobe v njenem funkcijskem kontekstu.

Dr. Wayne Randolph (iz Williamsburga, ZDA) podobno poroča o starem ameriškem lemežu s kmetije Bennett s konca 17. stoletja.

Profesor Axel Steensberg (dr., univ. prof. v pokoju, iz Kopenhagna) pa na podlagi lastnega opazovanja poroča in razpravlja o izdelovanju in načinu rabe kamnite sekire, še vedno sodobnega orodja pri požigalniškem poljedelstvu na Papui-Novih Gvineji.

Tools and Tillage na koncu objavlja še abecedni seznam avtorjev za vse izdane zvezke (Vol.I-VI, 1968-1991) in tematski indeks.

Inja Smerdel

CAROL and DAN HART, *NATURAL BASKETRY*, How To Make Wicker, Splint, Coiled, and Twined Baskets with Round Reed, Rattan, Fibers, Raffia, Sea Grass, Wild and Garden Materials, Cane, Rush, and Wood Splints, Watson-Guptill Publications, New York 1976, 160 str., il.

Knjižnica Slovenskega etnografskega muzeja je med drugim bogatejša tudi za knjigo *Natural Basketry*. Avtorja Carol in Dana Harta je pri pripravi te knjige vodila želja po predstavitvi in ohranitvi različnih postopkov izdelovanja ple-tarskih izdelkov, kakršne poznajo ameriški Indijanci - in prav njim je knjiga v celoti posvečena.

Z besedilom in bogatimi slikovnimi prilogami nam avtorja prikazujeta štiri osnovne načine pletenja; njuni opisi nam pomagajo pri izbiri in pripravi materiala, ki ga potrebujemo za izdelavo pletarskih izdelkov, in nam dajejo napotke za pripravo barv iz naravnih snovi. Zato ta knjiga ni namenjena le tistim, ki se na pletarstvo že nekoliko spoznajo, temveč je lahko vodnik tudi vsakomur, ki se prvič loti pletenja košare, cekarja, okrasnega lončka ali česa podobnega.

Carol in Dan Hart sta se priprave knjige lotila predvsem z umetniško-rokodelskega uporabnega vidika, zato z etnološkega zornega kota knjiga nima posebne strokovne vrednosti. V tem delu namreč ni celovite raziskave pletarstva, kar bi bila zbirna naloga etnološkega dela, ampak vsebuje zgolj - sicer same po sebi zelo pomembne - napotke o postopku izdelave. Prav to pa pogosto manjka v etnoloških zapisih o obrteh, kajti premalo se zavedamo, da bodo številne veščine šle v pozabo predvsem zato, ker pogosto ni več nikogar, ki bi svoje obrtniško znanje lahko prenašal na mlajše generacije. Zato bi v prihodnjih etnoloških raziskavah obrti kazalo več pozornosti posvetiti tudi takšnim podrobnejšim zapisom o rokodelskih postopkih, kajti ena izmed nalog etnologije je ohranjanje kulturne dediščine - tudi z ozaveščanjem ljudi in ohranjanjem ter prenašanjem nekaterih znanj za prihodnje rodove - sicer se lahko kaj hitro zgodi, da bomo pod znamko tipičnega slovenskega izdelka na trgu kupovali tudi kopije izdelkov iz zgoraj omenjene knjige.

Andreja Bahar Muršič

DAMJAN J. OVSEC: *SLOVANSKA MITOLOGIJA*. Ljubljana, Domus 1991, 538 str.

Lani je pri založbi Domus v Ljubljani izšla knjiga Damjana J.Ovsca, *Slovanska mitologija*, ki je prvo celostno delo o slovanski mitologiji izpod peresa domačega avtorja. Damjan J.Ovsec je sicer znan po svoji knjigi o družabnem življenju v Ljubljani, člankih ter radijskih in televizijskih oddajah o zelo različnih etnoloških temah, vendar pa so v zadnjem času v njegovem pisanju vse bolj prevladovala vprašanja o simbolih, mitologiji in verovanju Slovencev in drugih evropskih in neevropskih narodov. Zato je bilo skoraj pričakovati, da bo nekoč svoje proučevanje strnil v večjem delu. Zdaj je pred nami izredno zanimivo in v marsičem pogumno strokovno delo ter edinstvena knjiga na našem knjižnem trgu.

Te knjige ni mogoče prikazati na hitro, prvič zaradi zelo obsežne vsebine in drugič zaradi njene filozofije. Pomembna je zaradi obojega. Vsebine knjige avtor očitno namenoma ni klestil; zavedajoč se, da piše prvo knjigo o slovanski mitologiji za naše bralce, je razgrnil tematiko v vsej njeni širini. V njegovem delu se prepletajo tri glavne miselne niti, v različnih poglavjih različno izražene, vendar pa se čuti avtorjeva želja, da bi bile enakomerno ubrane. To so: staro slovansko verovanje; običaji, verovanje in magija slovanskih narodov; indijska duhovnost, ezoterika, astrologija in Jungova psihiatrija. Ta trojna svetloba osvetljuje vso snov na nov, zelo izviren in tudi izzivalen način. Ne boji se prestopiti okvirov trdno dokazanih dejstev, če gre za utiranje novih smeri interpretacije in za širjenje zavesti. Možnosti za razpravljanje je ogromno in avtor se jim očitno hote ni maral izogniti. Samo takó je lahko storil ta vsebinski preboj

in dal svojemu delu filozofske razsežnosti. Bralce po eni strani seznanja z vso neoprijemljivostjo dejstev o stari slovanski mitologiji, z vso nepregledno pestrostjo izročila pri različnih slovanskih narodih, z različnimi znanstvenimi in filozofskimi interpretacijami in po drugi strani z osebno filozofijo, ki temelji v stari indijski duhovnosti.

Čeprav v knjigi to ni posebej označeno, v njej lahko razločimo tri velika poglavja s podpoglavji. Prvo je posvečeno uvodnim mislim, virom in literaturi, drugo je posvečeno starim Slovanom, v tretjem pa spoznamo kasnejši razvoj in sledove prvotnih verovanj različnih slovanskih narodov do danes. Že na začetku avtor razlaga splošna vprašanja o mitologiji in religiji in niza tudi osnovne podatke o razširjenosti in številčnosti Slovanov, o njihovih jezikovnih skupinah, zgodovini in selitvah.

Slovanska mitologija in religija sta zelo problematični iz dveh razlogov. Prvi je ta, da je malo prvotnih virov o njih, drugi pa ta, da Slovani niso imeli skupne države, v kateri bi mogli ustvariti svoj Olimp. Nikoli niso bili politično in kulturno združeni, tako da je verjetno vsako pleme imelo svoj način čaščenja. Po prevladi krščanstva je stara poganska vera začela zamirati, ostala je, kot pravi avtor, v nezavednem kolektivnem in individualnem, pa tudi v zavednem, o čemer priča folklor. Kolektivno nezavedno je izraz psihiatra C.G.Junga, njegova teorija o nezavednem pa je sploh ena najpomembnejših idejnih sestavin te knjige. Avtor jo je napisal v prepričanju, da so, kot pravi, stare religije "nastale iz človekove duše, prav take, kakršna v tem trenutku živi v nas", da torej pri slovanski mitologiji nikakor ne gre samo za del naše izgubljene in pozabljene preteklosti.

V uvodnem poglavju najdemo tudi za avtorja zelo značilno razmišljanje o razmerju med znanostjo in mitologijo: "Znanstveno je prav lahko ovreči biblično razlago o tem, da je svet nastal v sedmih dneh in da je star le štiri tisoč let, ali pa grške, indijske, tibetanske in kitajske predstave o tem, da je vesolje nastalo iz jajca. Tu seveda ne gre za sedem dni, pač pa za pomen svetega števila sedem in ne gre za navadno jajce, ampak za tako imenovano 'kozmično jajce', splošni simbol življenja. Ta zaradi svoje tridelne sestave (lupina, beljak, rumenjak) kaže na magično, sveto trojko, ki je spet povezana s simbolizmom trikotnika, s tremi svetovi (fizičnim, razumskim in duhovnim), s predstavo o 'trimurtiju', indijski sveti trojici, ki jo poznajo različne religije, vštevši krščanstvo (Bog Oče, Sin in sveti Duh)." Svoj način obravnavanja mitologije sam označuje kot simbolično mitologijo, ki je tesno povezana z "najstarejšo duhovno 'znanostjo', z astrologijo". Miti so se razvili iz astroloških predstav o kozmogoniji (nastanku in razvoju vesolja). Večino jih torej lahko razložimo z dobrim poznavanjem astrologije. Simbole s skritim in globljim pomenom so nadomestili bogovi in boginje, demoni, vile, škrti, fantastične živali. V tisočletjih so nastale iz tega novega gradiva zapletene mitološke zgodbe, s katerimi si je tudi preprost človek pomagal razložiti svet, v njem pa samega sebe. Naslednje poglavje izčrpno navaja vire, izmed katerih jih tukaj omenimo samo nekaj. Glavni vir za zgodnjeslovansko mitologijo oz. religijo so srednjeveške kronike, anali ali letopisi. Bralec se najprej seznani s slovanskimi, začeni s slavno Nestorjevo kroniko, ki jo je napisal ruski menih na koncu 11. in v začetku 12. stoletja in ki vsebuje podatke o kultu prednikov prvih kristjanov, o Perunu, Velesu, Dažbogu, Mokoši in Simarglu. Med pomembnejšimi kasnejšimi je ukrajinska Hustinska kronika iz zgodnjega 17. stoletja, ki govori o panteonu kijevskega kneza Vladimirja. Tudi v Pesnitvi o

436 pohodu Igorjevem, anonimnem delu iz 12. stoletja, so omenjeni stari slovanski bogovi. Med viri so tudi kronike in zgodovine izpod peres čeških in poljskih avtorjev in zgodovinarjev. Med tujimi viri so najstarejša poročila o Slovanih pri bizantinskih zgodovinarjih in piscih, številni pa so srednjeveški avtorji, začenši s Thietmarjem s preloma desetega in enajstega stoletja, ki je v svoji kroniki pisal tudi o zgodovini polabskih Slovanov. Sledili so Adam iz Bremna, Otto iz Bamberga in drugi, najpomembnejši vir za zgodovino Slovanov v srednjem veku pa je *Chronica Slavorum* iz 16. stoletja, v kateri izvemo za vrsto slovanskih bogov. Pomemben vir za slovansko mitologijo je Danec Saxo Grammaticus, duhovnik in zgodovinar, ki je v 16. stoletju poročal o slovanskih bogovih, za njim pa, če jih omenimo samo nekaj iz tega izčrpnega pregleda, stara danska zgodovina *Knytlinga Saga* iz 12. stol., opisi zgodovinarja Alberta Krantza s prehoda petnajstega v šestnajsto stoletje itd. Zelo pomembno je delo *Rerum Moscovitarum Commentarii* (Moskovski zapiski) Žige Herbersteina iz l.1557, ki je pisal tudi o starih ruskih bogovih. Prvi slovanski znanstvenik, ki je sistematično proučeval slovansko mitologijo, pa je bil V.N.Tatiščev v prvi polovici osemnajstega stoletja.

Zanimanje strokovnjakov, ljubiteljev in zanesenjakov za slovansko mitologijo se je razcvetelo v 19. stoletju, v našem stoletju pa je napredovalo tudi znanstveno raziskovanje, tako da je danes literatura o tej temi resnično bogata in komaj pregledna. Avtor je v poglavju Literatura o slovanski religiji in mitologiji nanizal najpomembnejša dela in usmeritve. Pisci v obdobju romantike so proučevali verovanje in mitologijo ter iskali skupen izvir slovanskih narodov v predkrščanski mitologiji, katere sledove so našli v ljudskem izročilu. To so znani znanstveniki 19. stoletja, od J.Šafarika, A.Sreznevskega, K.J.Erbena, A.N.Afanasijeva, V.Jagića, G.Kreka do F.Miklošiča in drugih.

V pregledu literature v 20. stoletju bralec spozna dela in pisce, na katere se tudi kasneje v besedilu avtor večkrat sklicuje ali z njimi polemizira. To so L.Leger, S.Vasiljev, L.Niederle in drugi. Pomembna dela so izšla po drugi svetovni vojni, in sicer izpod peres znanstvenikov, kot so npr. N.S.Deržavin, S.Urbanczyk, K.Moszynski, R.Jakobson, S.A.Tokarev, V.J.Propp, B.Drobnjaković, M.Filipović, T.R.Djordjević, M.Gavazzi, H.Vakarelski, D.Bandić. Za zahodne pisce pa je značilno, da zelo omejeno uporabljajo sodobno slovansko literaturo. Poleg slovanskih znanstvenikov se s slovansko mitologijo precej ukvarjajo Italijani, npr. lingvist V.Pisani, zgodovinar religij R.Pettazzoni in slavist in etnolog E.Gasparini. Najboljša študija o splošni slovanski mitologiji, z dodatkom o Južnih Slovanih, pa je po avtorjevem mnenju gotovo Špira Kulišića: *Stara slovenska religija u svijetlu novijih istraživanja posebno balkanoloških*, ki je izšla v Sarajevu leta 1979.

Slovenci do Ovščeve knjige nismo imeli nobenega večjega dela o slovanski mitologiji, vendar pa so mnogi pisali o tem, od J.V.Valvasorja, A.T.Linharta, V.Vodnika do U.Jarnika, J.Kelemine, J.Mala, F.Bezlaja, I.Grafenauerja, V.Möderndorferja in drugih, pa do N.Kureta, čigar Praznično leto Slovencev je edino in najboljše delo o mitologiji in verovanju pri nas, in do M.Matičetovega in njegovih razprav, npr. O bajnih bitjih Slovencev s pristavkom o Kurentu (*Traditiones* 14). Slovenski mitologiji v tej knjigi ni posvečena posebna pozornost, saj nastopa samo kot del slovanske in temu ustrezen je tudi pregled slovenskega raziskovanja.

V novejšem času je po svetu izšlo mnogo leksikonov, enciklopedij in slovarjev, ki omenjajo tudi slovansko mitologijo in religijo in posamezne bogove. V njih so Slovani skromno zastopani, slabo obdelani ali pa jih sploh ni. Avtor ugotavlja, da je največ podatkov o slovanski mitologiji v delu *The Encyclopedia of Religion* (New York 1987), o Slovanih je v njej pisala Maria Gimbutas.

V tem poglavju bralec tudi podrobneje spozna avtorjeva metodološka in filozofska izhodišča; strinja se s kritiki mitološke šole in se zavzema za proučevanje verskih pojavov znotraj verskih kompleksov, v povezavi z materialno in družbeno osnovo, z zgodovinskim proučevanjem šeg in verstev. Vendar zavrača "vulgarni materializem". "Vera ni nastala zaradi poljedelstva, lova, ribolova niti zaradi človeškega strahu, ampak je del človekovega nezavednega. Res pa je, da so prej omenjene človekove dejavnosti vplivale na oblikovanje specifičnih verskih predstav oziroma obrednih praktik. Vendar tudi v tem najdemo splošen svetovni prapomen. Mistično ima svoj izvor v duhovnem, zibelka planetarne duhovnosti pa je Indija...Indijci trdijo, podobno kot kristjani, da vse pojavno izhaja iz duhovnega, torej je vse pojavno simbol za nekaj, kar stoji za njim. Zato imajo tudi verovanja in šege svoj izvor v protosimboli (nezavednega)" itd. Osnovni avtorjev očitek zahodni znanosti leti na njeno zgolj razumsko prizadevanje in na podcenjevanje intuicije, ki po avtorjevem prepričanju kot šesti čut prav tako daje izkustveno spoznanje. Glede vprašanja o značaju slovanske religije pa se avtor izrecno pridružuje mnenjem Š.Kulišića, E.Gasparinija, V.Pisanija in drugih o njenem matriarhalnem, lunarnem značaju.

Drugi del, posvečen stari slovanski mitologiji, se začne s poglavjem Vrhovni bog ali najvišje bitje, s podpoglavji Slovenski praktični bajki iz Mengša in Šiške, še o iransko-praslovansko-indijskih paralelah, še o Bogu daritelju v verovanjih in šegah slovanskih ljudstev. Značilno je, da avtor, izogibajoč se enostranskosti, zajema podatke, utemeljitve in zamisli z različnih ravni in neprestano sestopa z univerzalne v posebno, od lokalne na kozmično raven.

Knez Vladimir, prvi krščanski vladar Rusije, je v desetem stoletju ustvaril slovanski poganski panteon. Pred svojo palačo v Kijevu je postavil kipe slovanskih bogov Peruna, Horsa, Daž(bog)a, Striboga, Simargla in edine boginje Mokoš. Vendar je Vladimir kmalu sprejel krščansko vero in kipe uničil. Največ pisanih virov je o Perunu, božanstvu groma, čigar kult je bil razširjen po vsem slovanskem svetu in ki ga je ponekod zamenjal sv.Ilija. Vsi indoevropski narodi so poznali arijskega boga stvarnika, ki je postopoma povsod postal bog neba, oblakov strele in groma. "Zato je s tem imenom povezan tudi slovanski bog groma Perun ali litovski Perkunas, kjer besedni koren per pomeni tolči, udarjati." V mnogih starih virih nastopa skupaj z njim Volos, Veles kot drugi bog ruskega in slovanskega panteona, ki ga stari viri omenjajo kot boga živine in čred in ki so ga Slovani nadomestili s sv.Blažem. O vseh božanstvih obstajajo različni podatki in mnenja znanstvenikov in malo je med njimi nedvoumno potrjenih dejstev. Viri govorijo tudi o bogastvu in raznoličnosti baltsko-slovanskega panteona in še posebej o njegovi plemenski diferenciranosti, saj je razslojevanje plemenske družbe pospeševalo razvoj čaščenja višjih bogov in oblikovanje svečeniške kaste. Veliki bog baltskih Slovanov na otoku Rujnu je bil Svantevit, čigar prvenstvo se je razvilo na temelju politične moči Rujanov v 12. stoletju, drugi pa so bili Svarožič, Redigast, Triglav, Črnobog, Rujevit, Gerovit, Porevit, Pizamar, Prove, Siva (Živa), Pripegala, Podaga. Zanimiva značilnost baltsko-polabskih bogov je bila polikefalnost, ki nakazuje paralele s finskimi ljudstvi.

Svantevit je imel štiri glave. Mnogi raziskovalci so ga istovetili s svetim Vidom. Triglav pa je bil najbolj spoštovan bog med Pomorjani. Avtor v zvezi s triglavim kipom Triglava, o katerem je sporočeno, da je imel prekrit obrat oz. da je imel več obrazov, opozarja, da Triglav ni bil solarno božanstvo.

Med bogovi ostalih slovanskih narodov so mnoga dokazana in nedokazana boštva, o katerih so se nekatere podrobnosti, spomini, prikrita čaščenja in podobno ohranili zgolj v ljudskem izročilu oziroma z njim povezanih verovanjih in šegah.

Tretje veliko poglavje se začne s Hrami, idoli, prazniki, prerokovanji, žrtvovanji in žrtveniki. Avtor ponovno izhaja iz podatkov o baltskih in polabskih Slovanih ter nas podrobneje seznaja s posameznimi pojmi in sestavinami, ki nastopajo tudi v kasnejšem razvoju, kot so npr. idoli, hišni demoni, hrami, simbol svastika, prerokbe, svete in žrtvene živali, molitev, žrtvovanje ljudi, čaranje plodnosti, ritualne pogostitve, vzdržnost, post in zaobljuba. Tudi v naslednjem poglavju Svečeniki, vrači, čarovniki in čarovnice, zdravljenje z magijo avtor odkriva izvor posameznih sestavin, etimologijo in različice, pri čemer pa vpleta po eni strani vedno več etnološkega gradiva iz etnološke literature in po drugi strani lastnih pogledov na tematiko. Tu se včasih zaradi preobilice gradiva izgublja v etimoloških detajlih, z zelo pomembnimi razmišljanji pa opravi preveč na hitro. Tako na primer pravi: "Zelo trdno vem, da so Slovani čutili in poznali mnogo več stvari, kot jih lahko dokažemo po enostranskih znanstvenih metodah, zato lahko sklenem, da tako v tem kot v mnogih drugih primerih prevladujejo spekulacije, ki pa, kar je nadvse zanimivo, raje večino stvari zakrivajo ali pavšalizirajo, kot pa odkrivajo. Pritrditev je vedno nevarnejša od zanikanja."

Zaradi avtorjevih pogledov je eno najpomembnejših poglavij v knjigi tisto o čaščenju prednikov in pokojnikov. Stari Slovani so verovali v dušo, vezano na telo, in v svobodno dušo, ki po smrti odide v nav ali v raj. V ljudskem verovanju lahko zasledimo, kako ločevanje duše od telesa ne poteka takoj, ampak postopoma. Večina starejših in novejših raziskovalcev meni, da so prvotno Slovani mrtve sežigali; sežig je torej po njihovem starejši od pokopavanja. "Skoraj vse, kar je v zvezi z mitologijami in ljudskimi religijami, predstavlja svojevrstno 'korupcijo' visoko razvitih spiritualnih predstav." V sežiganju, ki je starejše od pokopavanja, vidi avtor "srž nekdanjih indoevropskih in zlasti seveda indijskih duhovnih znanj. Kot je znano, Indijci še danes sežigajo svoje mrtve na grmadah. To velja zlasti za Hindujce oziroma jogije najrazličnejših smeri...Kaj se skriva za indijskim sežiganjem? Ta obred izvira iz visokih filozofskih in še posebej metafizičnih predstav in znanj o naravi treh osnovnih delov, ki sestavljajo vsakega človeka; poenostavljeno rečeno, gre za fizični, mentalni in spiritualni del." Avtorjeva nedorečenost je sicer zelo razumljiva, saj je snov, ki jo je hotel v tej knjigi obvladati, kratko malo preobsežna. Ves čas se čuti, da je hotel ob vsakem detajlu opozoriti na vse njegove plati, in sicer in pomene, pa bi vendar brez škode lahko opustil marsikatero podrobnost v prid temeljitejši razlagi. Škoda je, da v besedilu večkrat po nepotrebnem skrene iz ezoterike, kot da ni dovolj časa in prostora, čeprav vseskozi daje vedeti, da je v ezoteriki, astrologiji, indijski duhovnosti in psihiatriji zanj ključ za razumevanje mitologije. V zvezi s tem, da je najstarejše indoevropsko izročilo zahtevalo sežig mrtvecev in da pokop pomeni že varianto, je zapisal npr. tole: "Seveda pa sega to že na področje spiritualnih vednosti (ki jih je težko dokazati, ker so zgolj

osebno izkustvene) in ne na področje arheologije, ki je zaradi svoje enostranskosti tudi vprašljiva, prav gotovo pa ne zanemarljiva." Kot da bi v uvodnem poglavju ne zagovarjal intuicije kot izkustva in kot da bi po drugi strani vse ostalo v knjigi bilo čista znanost in kot da bi ne bil njen namen tudi širiti drugačno gledanje na mitologijo ! Kot da bi avtor ne hotel govoriti o stvareh, ki so najpomembnejše zanj in zaradi katerih sploh piše knjigo. Navedimo še en značilen odstavek: "Hipoteza, ki jo postavljam, je pa na tem mestu zaradi prezaletenosti ne morem razviti, je ta, da sojenice po svoji funkciji popolnoma ustrezajo indijskemu zakonu karme, povezanemu z zakonom o reinkarnaciji, kot to poučujejo indijski rišiji oziroma jogiji." Ni jasno, zakaj hipoteze ne razvije, če jo že omeni.

V poglavju Verovanja o nebesnih telesih, čaščenje ognja in vode, čaščenje zemlje, verovanja o zvezdah; zarja, mavrica in veter; čaščenje drevja se avtor podrobneje ustavi ob mnenju, ki je pod vplivom stare mitološke šole 19. stoletja v znanosti dolgo prevladovalo, da ima slovanska mitologija oz. religija bolj ali manj solaren značaj. Te teze je najodločneje zavrnil E. Gasparini, ki je opozoril, da se v slovanskih šegah, ljudskem verovanju in ljudski umetnosti pogosto pojavlja lunarna simbolika. V nekaterih šegah, zlasti v zvezi z ognjem, se sicer kažejo sledovi verovanja o Soncu, vendar o sončnem kultu ne moremo govoriti. V tem in v naslednjih poglavjih je vse več etnoloških podatkov, ki jih za Slovence avtor zelo na široko navaja predvsem iz del J. Kelemine Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva, N. Kureta Praznično leto Slovencev, iz razprav M. Matičetovega in drugih, za druge narode pa iz obsežne literature. Isto velja tudi za poglavja Duhovi narave (Verovanje v gozdnega demona in čaščenje živali, Poljski demoni, Rusalke, Vile, Rod, rojenice in sojenice, Vodni duhovi, Zračna bitja, Domači duhovi, Škratje), Zli in polzli duhovi (Vampirji, Čarovnice, čarovniki in vešče, Mora, Zmaj, ala, aždaja, aždajka, kača), Razni drugi slovanski demoni. Vsebina je tako obsežna, da je prav težko imeti pregled nad celoto, in očitno se je tudi avtorju zaradi tega nekoliko izmuznil sistem razvrstitve snovi po poglavjih (Drobci o slovenskih bajnih bitjih so se čisto neustrezno znašli pod Zlimi in polzlimi duhovi), ponekod pa se nehote tudi ponavlja.

Na koncu avtor posebej obravnava še Poljedelsko-proizvajalni kompleks šeg in verovanj in Agrarno-materopravne temelje stare slovanske religije. Glede na obsežnost in zapletenost obravnavane snovi bodo odmevi na Ovščevo knjigo verjetno prihajali kasno, a gotovo bodo zanimivi, saj je celotna tematika nabita s skrivnostmi, nerešenimi vprašanji in razhajajočimi se interpretacijami. Z njimi bo ta pomembna knjiga dosegla svoj namen - razširiti znanje o prastarih sestavinah naših običajev in verovanj, poglobiti razumevanje duhovne osnove naše kulture in da bo tudi vsak posamezni bralec zase odkril duhovno vez s slovanskim mitološkim izročilom. Kot pravi avtor, je mitologija način mišljenja, skupen vsem ljudem in preučevanje mitov je proučevanje nas samih. "Miti so mostovi med razumom in čustvom, med glavo in srcem. Tiste stvari, ki se ljudem zdijo najpomembnejše, imajo svoj prostor v njihovi mitologiji."

Na koncu knjige sta bibliografija in abecedno kazalo bogov in demonov.

Mojca Ravnik

PAVEL MEDVEŠČEK, *NA RDEČEM OBLAKU VINOGRAD RASE*, Ljubljana, Kmečki glas (Glasovi) 1991, 224 str.

Pred dvema letoma je v seriji Glasovi, zbirki znotraj Kmečke knjižne zbirke, pri Kmečkem glasu izšla tretja knjiga. Prvi v seriji, Černigojevemu Javorovem hudiču (1988), je leto kasneje sledila še druga, Tomšičeva Noč je moja, dan je tvoj, njej pa Medveščkova Na rdečem oblaku vinograd rase. Ta ob prejšnjih dveh (ustnem izročilu Gore nad Ajdovščino v prvi in t.i. folklornem pripovedništvu slovenske Istre v drugi) prinaša izbor avtentičnih pripovedi iz Idrije, sveta med rekama Idrijo in Sočo, na zemljevidih pogosto označenega kot Kanalski Kolovrat ali Kambreško pogorje.

440 Ob drugih dveh ima Medveščkovo delo prav gotovo posebno mesto. Ne gre le za približanje izrazito specifične pretekle podobe območja, pri čemer mislim na obmejnost, odmaknjenost in izoliranost, ki so, kljub vsem negativnim posledicam pripomogle vsaj k ohranjanju številnih kulturnih sestavin. Medvešček je pripovedi, "pravce in štorje", kakor jih sam imenuje, zapisal že v petdesetih letih! "S poštenimi, zanesenjaškimi nameni mladostnika, da bi spoznal in ohranil vsaj delček te slovenske ljudske ustvarjalnosti tu ob meji", je pripovedi ne le zbral in zapisal, pač pa za objavo tudi sam ilustriral, kar prispeva k bolj celostnemu dožemanju gradiva. Medveščkova abstraktna likovna govorica ubrano dopolnjuje fantazijski svet in povedno moč tako posameznih pripovedi in poglavij kot tudi knjige v celoti.

Knjiga zajema ustno izročilo krajev od Matajurja do Korade in mestoma presega geografske meje Idrije; na severu "zaide" na Tolminsko, na jugu pa v nekatere briške vasi pod Korado. Medvešček je zapisoval v narečno obarvanem, sočnem in živem jeziku, kakršnega je takrat slišal pri ljudeh, a se danes zaradi različnih vzrokov že izgublja. Zapisoval je v jeziku, ki ga pozna in mu je blizu, saj je sam doma iz bližine Anhovega. Vseh 117 pripovedi je opremil z navedbo kraja in z letnico zapisa. Izjemoma je dodal tudi opombo, kadar je bila za razumevanje sporočila nujno potrebna.

Ob besedi zapisovalca je namesto uvoda in pred posameznimi poglavji domiselno izpostavljena prva, "pravca o pravci" z naslovom Pravca nima palca, ob kateri so nekdanje v Ukranju otrokom kazali prste na roki in jih po vrsti zapirali in odpirali. Ostale pripovedi so pregledno nanizane v šest naslednjih poglavij, ki nosijo naslove po ene od pripovedi: Kako ris zasenjati, Rožca belega možca, Kako so tiči Lajngofca pokončali, Puopč, ki je imel rad oblake, Zlata koza in Tm, čir ueda kamen dol ulieče. Na koncu publikacije avtor najprej našteje pripovedovalce in podatke o njih, seznamu pa sledi abecedni slovar narečnih besed in krajevnih imen, bogat in nujno potreben za branje in pravilno razumevanje besedila.

Marija Stanonik, koordinatorka serije Glasovi, vidi pomen Medveščkove zbirke v dvojem: na eni strani v tem, da "vsaj v tej obliki ohranja spomin na duhovno moč ljudi v krajih, ki jih danes zaraščata grmovje in plevel in so bili žrtvovani nekakšni objestnosti povojnih let...", in na drugi, "ker prinaša v stroko - slovstveno folkloristiko - vrsto novih motivov, marsikdaj nekonvencionalno oblikovanih, v čemer je mogoče videti nadaljevanje enkratnega rezijanskega folklornega pripovedništva in hkrati prehodno stopnjo v vedno bolj oslabiljeno

v notranjosti slovenskega ozemlja, kjer je marsikdaj mogoče le še slutiti nekdanjo kreativnost".

Bistveno za etnološki vidik presojanja teže Medveščkove zbirke se mi zdi to, kar Stanonikova označuje kot "posebnost": pripovedi (tudi Černigojeve in Tomšičeve) so nenavadno močno povezane s konkretnim življenjem, v njih se zrcalijo tako rekoč vse kulturne sestavine, od materialnih do duhovnih, in jih potemtakem res lahko štejemo za pomemben vir pri proučevanju preteklosti. Bližine ali oddaljenosti od "enkratnega in slovitega" režijanskega folklornega pripovedništva pa sama ne bi povezovala ne z Medveščkovo ne s podobnimi zbirkami. To me spominja na ugotavljanje epicentrov in določanje rušilnih stopenj: prepričana sem, da je (bilo) "Rezij" na Slovenskem dosti, le de Courtenayjev in Matičetovih, pa tudi Černigojev, Tomšičev in Medveščkov, premalo ali pa so prišli prepozno. To dokazujejo vse tri knjige v zbirki Glasovi in bodo dokazovale še druge, ki jim bodo, upajmo, sledile.

441

Katja Kogej

DER BLEICHE MOND/BLEDI MESEC, Alte instrumentale Volksmusik aus Slowenien / Stara instrumentalna ljudska glasba iz Slovenije, Izbor, posnetki in spremni tekst: MIRA OMERZEL-TERLEP, Trikont, 1991, US-0182 (CD-plošča).

Kljub deklarativnim spremembam v šestdesetih letih in sledenju "novim teoretičnim vodilom" bi za slovensko etnologijo težko rekli, da se je ovedla dejstva, da smo v tem stoletju že zdavnaj zabredli globoko v vode informacijske dobe, saj je delo s sodobnimi tehničnimi sredstvi v stroki šele v povojih, pa še pri uporabi digitalne tehnike prihaja prej do nesporazumov kot pa do graditve sodobne informacijske mreže. Po nekakšnem odporu in odmiku od (psevdo) romantičnih predstav o ljudstvu in ljudski kulturi, ki so zaznamovale etnološko dejavnost nekje do srede tega stoletja (predvsem na področju duhovne kulture, nenazadnje pa tudi pri materialni kulturi, kjer so bili zbiralcem "vsakdanji" predmeti brez estetske funkcije praviloma nezanimivi), se je etnologija skrila za varno abstraktno sintagmo "načina življenja", ki ji je omogočala "lahkotno" obdelovanje tematike prej po intuitivnih prebliskih kot po jasnem epistemološkem razumevanju stvari. In kljub deklarirani "spravi" med "etnologi" in "folkloristi" do kakšnih resnejših konceptualnih stikov (razen ostrih kritik pojma "ljudske" kulture z obeh strani) med njihovimi projekti v zadnjih dveh desetletjih ni prihajalo, tako da je v prejšnjem desetletju tudi na Oddelku za etnologijo (sedaj: ... in kulturno antropologijo) prišlo do neuravnotežene prevlade obravnavanja (pretežno) materialne kulture in (zavestnega) zanemarjanja tako duhovne kulture kot sodobnih antropoloških teorij. Ker je muzealsko in konzervatorsko delo stalnica v aktivnostih naše etnologije in ker stroka s takšnimi ali drugačnimi načini konzervativnega pristopa k prezentaciji svojega dela "živi" v javnosti, je postal problem prezentacije duhovne kulture pomemben izziv etnološke znanosti, saj se karakternih oznak "folklorizma" v pritlehno banalnem ali turistično stereotipnem smislu stroka sama ne more kar tako iznebiti - in prav zato, ker je "folklorna prezentacija" nekakšnega "narodovega blaga" v stalnem interesu bahave oblasti, je dolžnost stroke presegati stupidne stereotipe toliko večja,

edina resna možnost v poudarjanju "avtentične resnice" iz preteklosti pa je vdor stroke v sodoben (elektronski) medijski prostor (če se že etnologija z antropologijo ne more pritožiti v temeljne vsebine "vzgojno-izobraževalnih programov" v širšem polju humanistike).

Vsaj od prejšnjega desetletja dalje je mogoče informacije o pojavnih elementih ljudske (pojem "ljudski" kljub kritikam še zmeraj ostaja zbirni pojem za "vsakdanje", "profano", "uporabno", "partikularno", "spontano", "improvizirano", "tradijsko", "nižjeslojno" in kar je še tega...) kulture zanesljivo in dokončno dokumentirati na digitalen način ter napraviti povsem nove "elektronske depoje", na katerih bi bile informacije shranjene sistematično in varno, predvsem pa bi bile - ob dovolj razviti računalniški mreži - hitro in vsakomur dostopne (mimogrede: prav zanima me, koliko etnologov ve, kaj je modem). "Elektronsko" shranjevanje informacij omogoča arhiviranje tako slikovnega, tekstovnega kot zvočnega gradiva, ki ga lahko sodobna digitalna tehnologija shranjuje na magnetne diskete ali laserske plošče oz. CD-je. Skladiščenje podatkov obenem - in tega se stroka ne zaveda dovolj jasno - omogoča tudi bistveno lažji pretok informacij v strokovno in širšo javnost, kar je "sine qua non" bodočega delovanja in razvoja etnološke znanosti.

Predmeti, ki jih hranijo muzeji, in gradivo, ki ga hranijo druge ustanove, pa vseeno še zmeraj ostaja varno zapečatenost za starimi grajskimi - ali slonokoščeni - zidovi, kljub jasnim znakom, da bo v bodoče bolj od predmeta samega pomembna informacija o njem.

Sekcija za slovensko glasbeno narodopisje ima lahko na primer shranjenih na kilometre magnetofonskih trakov s posnetki ljudske glasbe - toda če posnetki ne bodo nikoli dostopni javnosti, bodo "odmevali" zgolj v strokovnih krogih, življenje pa bo še naprej šlo svojo pot, daleč proč od "neznosne privlačnosti" tradicije. Tradicija pač ni nikoli pozitivna kulturna dobrina "per se", ampak je lahko samo del sodobnega življenja z vsemi kreativnimi in konzervativnimi težnjami vred ali pozabljena "mitološka" vrednota, ki lahko v določenem zgodovinskem kontekstu vdre v zgodovino s strahotnimi posledicami. Tako lahko tradicija hromi ali pospešuje živo ustvarjalnost, brez katere ni znosnega človeškega življenja, po drugi strani pa lahko "pozaba" tradicije povzroča ne samo krizo identitete določenih - ne le etničnih - skupnosti, ampak tudi brezplodno ponavljanje idiomov, ki se vedno znova vračajo v "vsakdanjo zgodovino" skozi stranska vrata. Zdrav in racionalen odnos do tradicije je mogoče oblikovati samo na poznavanju, na informacijah, na podlagi teoretske umestitve v konkreten prostor in čas, na dejavnostih torej, ki jih vsakdanjemu "laičnemu ljudstvu" (večinoma) iztrganemu iz kmečkih korenin, v urbanem okolju lahko ponujajo samo šola, javni mediji ali nekatere "prostočasovne" prireditve. Vsi vemo, kakšno je "laično" poznavanje (lastne) tradicionalne kulture na Slovenskem - romantizirane predstave slovenstva so prav tako daleč od resnice kot tiste, ki trdijo, da je ljudska kultura nekaj, kar je dandanes mrtvo in času povsem neprimerno.

Vse te silnice se med seboj še posebno izrazito križajo v (ljudski) glasbi. Predvsem mlajše generacije, ki odraščajo v urbanih središčih, že skoraj pol stoletja nimajo nobene osebne izkušnje z glasbo (petjem in instrumentalnim godčevstvom), da bi lahko imele kakršnokoli predstavo o tem, kakšna je (bila) ljudskoglasbena tradicija na Slovenskem. Še huje je: pod slovensko marelo se šopiri samo nekakšna kvaziglasba, ki naj bi bila "narodna", a v resnici - kljub

temu da vsaj v nekaterih elementih dejansko izhaja iz tradicije - nima nič več skupnega s starim godčevstvom. Kaj sedaj?

Jadikovati nima smisla. Gotovo se le malokdo zaveda, kakšen pomen je imelo tistih nekaj posnetkov z izvirno ljudsko glasbo (doslej predvsem petjem), ki jih je bilo mogoče najti na ploščah. Šele v prejšnjem desetletju je prav na podlagi počasnega ovedenja, da "narcizem majhnih razlik", ki je zaradi traktorskega prodora "narodnozabavne glasbe" povzročil med "svetovljanskimi" sloji precejšen odpor do tradicije nasploh, prinaša ob večinskem negiranju zanimanja za tradicijo tudi nov entuziazem, ki je prav v zadnjem obdobju privedel do "iskanja korenin" in slovenske variante t.i. "folk revivala", vezanega predvsem na več kot desetletno dejavnost zakoncev Terlep, in po popolnoma drugem tiru tudi do promocije "izvirne ljudske glasbe" v krogih, ki pripravljajo program festivala Druga godba. Zdaj je že jasno, da je prišel trenutek, ko je Mamon "narodnozabavne glasbe", ki je zasvinjal "narodno" oz. ljudsko identifikacijsko polje daleč okoli svojega (zvočnega) polja - ne pozabimo, da je ravno zvočna tradicija ena izmed najmočnejših socializacijskih vezi vsake skupnosti -, postal v očeh precejšnjega dela naše urbane populacije le še krmežljiv spaček, komajda vreden omembe. Za to omembo pa naj, seveda, poskrbi s hladno racionalno presojo predvsem znanost (stroka), ki mora izhajati iz dejstva, da je "govorica" narodnozabavne glasbe predvsem izraz novega sloja, ki je nastal po drugi svetovni vojni, sloja pomešcanjenih kmetov oziroma meščanov s kmečkimi koreninami, torej (pol)kmečkega proletariata. V teh mejah je lahko glasbena dejavnost narodnozabavnih skupin povsem relevanten zvočni izraz neke skupnosti, ki pa ni več vezan na nacionalno zvočno kulturo - kljub "narodnim" nošam, "narodnim" vokalnim harmonijam in "narodnim" vižam. In to je bistveno. Žal stroka do sedaj - razen ostrih kritik pavperizacije tradicionalnih zvočnih "biserov" - v tej smeri ni naredila praktično ničesar; predvsem zato ne, ker je bila doslej preveč vezana na (slovensko) srce, in ne na (občečloveško) pamet. Znanost namreč ne "prenese" vrednostnih sodb, ampak deluje na povsem drugih temeljih, ki vodijo do racionalnih generalizacij ali klasifikacij.

Ena izmed bistvenih stvari za razumevanje slovenskega zvočnega izročila je dejstvo, da sta (bila) petje in instrumentalna glasba na Slovenskem med seboj praviloma strogo ločena. Iz tega je izhajala pretirana naslonitev na raziskave pesemskega gradiva - kar je po eni strani razumljivo, saj pesemsko gradivo ni vezano na golo glasbeno (in obglasbeno) razlago fenomena, ampak ponuja obilico drugih razlagalnih prijemov, obenem pa je ravno stereotip o Slovencih kot "pevskem narodu" v marsičem zameglil realno soodnosnost med obema bregovima slovenske zvočne ("po")ustvarjalnosti. Prav na tem "praznem prostoru" med pevsko in instrumentalno tradicijo je nastal monstrum "vokalnoinstrumentalne narodne glasbe". In zato je seveda dejstvo, da smo šele letos dobili prvo (vsaj delno) zbirko raznolikega instrumentalnega zvočnega ustvarjanja "ljudstva na Slovenskem", toliko bolj boleče.

Prvi posnetki slovenske (pevske) zvočnosti so nastali že pred osemdesetimi leti, a so, žal, za nas izgubljeni. Nekaj slovenskih fantovskih pesmi je leta 1910 posnela ruska raziskovalka Jevgenija Eduardova Lineva na Bledu. Nekateri izmed teh fonografskih valjev so se menda celo ohranili v Petrogradu, vendar najverjetneje ni več mogoče, da bi jih še kdaj lahko reproducirali. Pri tem kaže opomniti, da so Madžari v izjemno tveganem projektu uspeli nekatere posnetke

s fonografskih valjev (iz zbirke Béla Bartóka) v prejšnjem desetletju spraviti na sodobne nosilce zvoka.

V Beli krajini je leta 1913 s fonografom snemal Juro Adlešič, ki je napravil prve domače zvočne posnetke slovenskih ljudskih pesmi. Potem je sledil dolg mrk in šele po dobrih štirih desetletjih so naši raziskovalci znova začeli snemati na terenu - po naključju najprej spet v Beli krajini. Doslej se je v arhivu Glasbeno narodopisnega inštituta oziroma Sekcije za slovensko glasbeno narodopisje nabralo že veliko materiala, vendar instrumentalna glasba, dokumentirana na teh posnetkih, doslej (z redkimi izjemami) še ni ugledala luči sveta. Na tem mestu moramo seveda pustimo v nemar "objektivne težave", s katerimi se srečujejo tovrstne raziskave zaradi večno (pre)pičlega posluha uradne kulturne politike, toda vseeno bi morala stroka poleg zbiranja, hranjenja, transkripcije in komparativnega "obdelovanja" gradiva to gradivo tudi prezentirati, kar pa se doslej še ni zgodilo - če zopet zanemarimo oddajo Slovenska zemlja v pesmi in besedi (in vzporedno izdajanje kaset z nekaterimi prispevki za to oddajo), ki bi tudi slepcu morala odpreti oči (da namreč dejansko živimo v informacijski dobi, v kateri kot nosilci "kolektivnega spomina" ali, če hočete, "ljudske" kulture nastopajo (elektronski) mediji). Toda tudi tukaj instrumentalno godčevstvo ni (ustrezno) zastopano.

Izdajanje posnetkov na ploščah bi moralo za institucijo, ki je zadolžena za raziskave in arhiviranje zvočnega materiala, pomeniti del njene redne dejavnosti. Izdaja plošče je namreč etnomuzikološki ekvivalent pripravi razstave v muzeju in brez tega "spoznanja" bodoče delo Sekcije bržkone ne bo več mogoče. Slonokoščeni stolp "znanosti" je najslabša "reklama" za "stvar samo", za katero pa pri vsem skupaj pravzaprav gre. Na ta problem "slišnosti" še kako kričeče opozarja razstava Med godci in glasbili na Slovenskem, ki je bila postavljena v prostorih Slovenskega etnografskega muzeja v letu 1992.

In tako smo prišli do dejstva, da prve prave zbirke s slovensko instrumentalno glasbo ni izdala za to zadolžena institucija, ampak entuziastka, samostojna raziskovalka, ki dela z občudovanja vredno trmo zunaj institucij. Če je mogoče delo Mire Omerzel-Terlep na doslej treh ploščah iz cikla Slovenske ljudske pesmi in glasbila ter projektu Zvočnost slovenskih pokrajin iz glasbenega zornega kota sprejemati precej ambivalentno, kar pomeni priznati ji izjemen pomen njenega pedagoškega in "razsvetljskega" javnega delovanja, po drugi strani pa oporekati nekaterim konkretnim zvočnim rekonstrukcijam in pretiranemu akademizmu, pomešanemu z artizmom, zaradi katerega je glasba, ki jo predstavlja kot "avtentično ljudsko", preveč sterilna in daleč od "pravega" godčevstva, pa je treba izdajo posnetkov s skladbami "pravih", avtentičnih ljudskih godcev, ki jih je Mira Omerzel-Terlep spoznala (in tudi posnela) na terenu, več kot navdušeno pozdraviti, nenazadnje tudi zato, ker izdelku, tj. CD plošči, ne moremo prav ničesar oporekati. Ne avtentičnosti, ne digitalne produkcije - ki je za "naše" siceršnje navade izjemno kvalitetna -, ne izbora, prav posebej pa je treba pohvaliti obsežno spremno knjižico (s sicer ličnim ovitkom) z obilico fotografij in s strokovnim spremnim besedilom (seveda v nemščini). Ta odličen izdelek (namerno uporabljam ta izraz) se bo v Nemčiji - in ne samo tam - gotovo dobro prodajal, s čimer je gotovo mogoče sesuti morebitne "strokovne" ugovore, češ da je izdajanje plošč z ljudsko glasbo "čista izguba". In še nekaj: morda bi se lahko kdo zmrdoval nad tem, da so nekateri godci igrali v sodobnem studiu (Beltinška banda, ki je s svojimi vokalno-instrumentalnimi skladbami že

tako nekje onkraj meje "avtentičnega, pristnega", ali Tamburaši iz Sodevcev), toda po mojem je ravno to zadetek v polno. Takšen projekt namreč ni namenjen arhiviranju ali ohranjanju stvari "takšne, kot je" (bila), ampak predstavitvi te zvočnosti javnosti, ki so jo dandanes pač razvadili sodobni tehnični standardi. Poleg tega pa se je seveda treba otresti romantične naklonjenosti Nagram ali Uherjem, saj lahko z gotovostjo domnevam, da je največji del materiala, ki ga arhivira Sekcija, nastal zunaj realnega konteksta "dogajanja" pristne ljudske godbe. Ne na plesih, ampak po naročilu godcem, da bi jih posneli.

Preden se posvetimo temu, kar ponuja plošča Bledi mesec/Der bleiche Mond, se ozrimo še na posnetke slovenske ljudske zvočnosti, ki smo jih lahko do sedaj zasledili na nosilcih zvoka.

Najprej kaže omeniti plošče v redakciji Sekcije za slovensko glasbeno narodopisje - kolikor mi je znano, jih je doslej izšlo pet. Prvo je izdal Jugoton že pred petindvajsetimi leti pod naslovom Slovenske ljudske pesmi, Dokumentarni posnetki Glasbeno narodopisnega instituta v Ljubljani, v začetku sedemdesetih let pa je pri isti založbi izšla še plošča Pesem slovenske dežele, na kateri najdemo nekaj pesemskega gradiva iz nekaterih slovenskih pokrajin - pesmi na omenjeni plošči so izšle predvsem kot ilustracija monumentalnega projekta nove, celostne izdaje slovenskih ljudskih pesmi.

445

Ob koncu sedemdesetih je Sekcija pri založbi Helidon začela izdajati plošče s pokrajinskimi zvočnimi monografijami, pri katerih je prav tako prednjačilo pesemsko gradivo. Tudi ta projekt je doživel neslaven konec, čeprav sta izšli odlični zbirki koroških in porabskih pesmi - na dvojnem albumu s posnetki iz Koroške je tudi nekaj viž z diatonično harmoniko -, potem pa še prva plošča s slovensko instrumentalno glasbo, Pritrkavanje. Pritrkavanje je velika slovenska specifika, vendar pa to ni instrumentalna glasba v godčevskem pomenu besede.

Kljub vsemu pa je bilo na nosilcih zvoka mogoče zaslediti tudi nekaj instrumentalnega godčevstva, predvsem iz Rezije, kjer se je "citiranje" v avtentični obliki ohranilo vse do danes. Pred dobrim desetletjem je v koprodukciji Helidona in Založništva tržaškega tiska izšla plošča z vižami godcev iz Rezije, ob izidu knjige Julijana Strajnarja o rezijski instrumentalni glasbi (Citira) je izšla tudi kaset z avtentičnimi (terenskimi) posnetki rezijske godbe pri videmski založbi Pizzicato, skoraj sočasno pa je izšla tudi kaset z posnetki nastopa Godcev iz Rezije v sklopu prireditve Druga godba.

Založba Druga godba je začela delovati kot izdajateljski del istoimenske prireditve, ki je že od vsega začetka naredila pionirske korake pri prezentaciji (ne samo) slovenskega ljudskoglasbenega materiala na koncertnih odrih. Doslej so izšle kasete s koncertnimi posnetki Godcev iz Rezije, Tria Kras, Ljudskih godcev in pevcev iz Notranjske, Tamburašev iz Sodevcev, skupine 13. prase in seveda starost slovenske ljudske glasbe, Beltinške bande, ki jo je Mira Omerzel-Terlep uvrstila tudi na to prvo zbirko slovenske instrumentalne glasbe.

Laserska plošča Bledi mesec je izšla v Nemčiji, pri münchenski založbi Trikont, gre pa za posnetke avtentične ljudske godbe, ki jih je v skoraj dvajsetih letih zbrala na terenu Mira Omerzel-Terlep, etnologinja in muzikologinja, ki je prav gotovo ključni člen v verigi nekakšne renesanse zanimanja za ljudsko glasbo na Slovenskem, saj je z možem Matijem in nekaterimi sodelujočimi pevci in glasbeniki v zadnjih petnajstih letih obredla praktično vse osnovne šole na Slovenskem in s svojo pedagoško dejavnostjo avtentično glasbo s tega področja

vsaj na nek specifičen način otela pozabi. Izdajanje plošč ima seveda isti namen - nosilec zvoka je nekakšen muzejski predmet, ki ga ima lahko vsakdo izmed nas doma.

In katere godce lahko najdemo na plošči Bledi mesec? Med velikimi presenečenji, ki jih prinaša ta plošča, je gotovo tudi pihalna godba iz Beltinec. Pihalne godbe so se namreč na celotnem slovenskem etničnem ozemlju zelo razširile v prejšnjem stoletju, vendar so od začetka tega stoletja praktično povsem izginile. Pihalna godba iz Beltinec je eden izmed redkih primerov, ki nam lahko pokaže, kakšne vrste "trubaštvo" je nekoč lomastilo tudi po naših krajih.

446 Prav tako kot skladbe Beltinške bande smo na kaseti Druge godbe srečali tudi belokranjske tamburaše iz Sodevcev in nekaj teh posnetkov najdemo tudi na plošči Bledi mesec.

Pomemben delež pri zvočnem izrazu naših trgov je nekoč imela tudi lajna. Med redkimi ohranjenimi je tista, na kateri je Zdravko Debeljak iz Železnikov odvrtil vižo na Lepi modri Donavi.

Eden izmed najbolj razširjenih instrumentov na Slovenskem v 19. stoletju so bile citre različnih oblik. Posebno zanimive so violinske citre, na katere je zaigral Jože Zajc iz Vidma na Dolenjskem.

Violinske citre niso bile zmeraj samo solistični instrument, čeprav jih je bilo zaradi pretihega zvoka težko vplesti v godčevske zasedbe. Citre so pač bile in so ostale predvsem družinski instrument za intimno domačo rabo, čeprav je bilo ob njih mogoče ob nekaterih priložnostih tudi zaplesati. Na plošči Bledi mesec je violinske citre igral Slavko Batista, njegova žena Irena pa ga je spremljala na kontrabasu.

Druga zelo razširjena vrsta citer, ki so nastale že pred 18. stoletjem in so bile zelo razširjene po vseh alpskih deželah, so bile bordunske citre. Na tej plošči predstavlja bordunske citre za ljudsko glasbo nekoliko nevsakdanja zasedba, sestavljena iz pravega orkestra bordunskih citer, citrarski orkester iz Gentevce. Zvočni rezultat orkestra je prav neverjeten.

Zvočno izredno zanimiv instrument so tudi haloške trstenke, ki so prav na Drugi godbi 1992 doživele svoj dolgo pričakovan preporod. Gre za slovensko varianto panove piščali, ki pa je povsem avtohtono glasbilo, uglašeno na specifičen način, ki sledi siceršnjemu značilnemu slovenskemu večglasnemu petju. Piščali namreč niso uglašene v diatoničnem nizu, ampak po intervalih, tako da lahko godec igra na ene same trstenke tudi dvoglasno, kar pa zahteva še posebno spretnost.

Poleg tega glasbila se je v Halozah ohranila tudi žvegla, prečna flavta, ki so jo izdelovali iz lesa drobnih sliv, izhaja pa najverjetneje še iz srednjega veka. Franc Laporšek je igral na trstenke, Maks Hernec pa na žveglo.

Poleg doma narejenih glasbil, kakršne so trstenke in žvegle, ki so se ohranile samo v Halozah, so naši predniki uporabljali tudi improvizirana zvočila - od različnih uporabnih predmetov do predmetov iz narave, kakršni so recimo listi. Posebno uporaben je bil bršljanov list, na katerega je lahko spreten godec igral skorajda tako kot na klarinet - na tej plošči je na bršljanov list igral Franc Topolovec iz Haloz.

Poleg bordunskih in violinskih predstavlja plošča Bledi mesec tudi klasične citre, kakršnih je bilo na našem območju predvsem v prejšnjem stoletju še največ. Bilo jih je celo toliko, da skorajda ni bilo hiše, kjer ne bi vsaj kdo brenkal na citre. To je dosegljivo glasbilo, ki je, če je dobro uglašeno, zelo "blizu" ljudskemu ušesu, še posebno pa je bilo primerno za dolge zimske večere - tudi za instrumentalno spremljavo k domačemu petju, kar je bil prej rezultat šol za citranje kot pa navad, ki bi bile za slovensko območje značilne. Ena izmed zadnjih citrarskih družin na Slovenskem je Robanova družina izpod Ojstrice, v kateri se je citranja naučila tudi najmlajša generacija.

Predstavitev instrumentalne glasbe na Slovenskem zaokrožuje še zvok značilne slovenske harmonike, "frajtonarice". Na Slovenskem je že v prejšnjem stoletju nastalo nekaj delavnic, v katerih so izdelovali kvalitetne diatonične harmonike, še posebej pa je zaslovela tržaška delavnica Ploner. Diatonična harmonika je bila povsem prilagojena zvočnemu okusu slovenskega človeka, tako da se je zlahka zasidrala v zvočno dejavnost na našem ozemlju, s svojo enorazsežno uglasitvijo in glasnostjo pa je izpodrinila tudi malodane vse ostale ljudskozvočne prakse na Slovenskem. Dejstvo je pač, da je postala naš nacionalni instrument; njeno uporabo je kompromitirala šele narodnozabavna glasba, ki pa je vendarle vezana predvsem na klavirsko harmoniko. Dve viži je na staro "plonarco" odigral Albino Grižanič.

To bi bilo vse, kar ponuja izbor instrumentalne ljudske glasbe na laserski plošči *Der bleiche Mond / Bledi mesec*. Seveda je ta izbor pustil še veliko pokrajinskih in "zvočnih" lukenj, ki jih bo seveda v bližnji bodočnosti treba zapolniti. Poduk glede pristopa pa je jasen: če je le mogoče dobiti avtentične godce, jih je priporočljivo posneti s sodobno tehniko, če ne, pa stare terenske posnetke temeljito predelati s sodobno tehnologijo. To pa je naloga nacionalnega pomena.

In kaj dodati ob koncu?

Morda to, da nas (končno) za usodo glasbene dediščine na Slovenskem ne skrbi več tako kot pred leti. Zanimanje za zvočno dediščino je evidentno, skupin, ki poskušajo igrati "avtentično ljudsko glasbo", je vedno več (naj naštejemo nekaj glavnih skupin, ki ne izhajajo neposredno iz ljudskega godčevstva, ampak sodijo v okvir t.i. "folk revivala": 13. prase, Kurja koža, Piščaci, Marko banda, deloma sodi v to kategorijo tudi trio *Trutamora Slovenica*) koncertov in nosilcev zvoka tudi. Še posebej obetavno je dejstvo, da je recimo Beltinška banda dosegla tudi pravi medijski uspeh, ki daje misliti, starejši godci pa se - in to je najpomembnejše - ne sramujejo več svoje "domače muzike".

Vseeno pa je vprašanje, če vse skupaj ni le trenutna romantična vznesenost (ob osamosvojitvi in "iskanju korenin"), ampak pojav zrelega odnosa do dediščine, ki teh krajev doslej vendarle še ni nikoli krasil. Šele sedaj, ko starih godcev skorajda ni več, je namreč zacvetelo zanimanje za ljudsko godčevstvo, toda vseeno nas zelo zanima, če bo plošča *Der bleiche Mond / Bledi mesec* kdaj izšla tudi na Slovenskem. Konec koncev spada v "obvezno čtivo".

Rajko Muršič

/Nekateri deli teksta so bili že uporabljeni v oddajah na Radiu Študent, MARŠ-u in v članku v časopisu *Katedra* (št. 7-8, maj-junij 1992)./

MAJA GODINA: *IZ MARIBORSKIH PREDMESTIJ*. O življenju in kulturi mariborskih delavcev v letih 1919 do 1941. Založba Obzorja Maribor, Maribor 1992, 209 str., ilustr., Summary, Zusammenfassung.

448

Pričujoča knjiga vsebuje dopolnjeno besedilo avtoričine magistrske naloge (Delavska kultura v Mariboru od leta 1919 do 1941. Oddelek za etnologijo na FF v Ljubljani, 1990). Predmet njene obravnave so delavci, ki so bili zaposleni v dvajsetih in tridesetih letih v mariborski tekstilni industriji in v Delavnicah državne železnice v Mariboru. Raziskovalno zanimanje je Godinova usmerila v življenje delavcev in njihovih družin predvsem "zunaj tovarniških zidov, torej /... / po opravljenem delu". Zanimal jo je delavski vsakdanjik in nekatere njegove prvine, kot so stanovanje, prehranjevanje, oblačenje, družinski proračun in družinske skupnosti, prosti čas, šege in navade, zdravstveno stanje in zdravljenje itd.

Okvir oziroma podlaga za življenje izbranih socialno - profesionalnih skupin je uvodno oblikovan kot "oris razvoja mariborske industrije od leta 1919 do 1941". Ti dve gospodarski panogi (tekstilna industrija in železniške delavnice) nista bili izbrani naključno. Pomenili sta pomembni mariborski industrijski veji. Mariborska tekstilna industrija je namreč zaposlovala več delavcev kot vse druge tovarne v Mariboru skupaj, železniška strojna tovarna pa je bila prva večja industrija v Mariboru z velikim številom zaposlenih delavcev. Poleg razvoja industrije je avtorica na podlagi arhivskih virov prikazala tudi delovne razmere, načine ravnanja z delavci in njihovega izkoriščanja.

Osrednji del raziskave z naslovom *Življenje in kultura mariborskih delavcev od leta 1919 do 1941* prinaša tematska poglavja. V prvem Godinova osvetljuje sestavo mariborskega delavstva glede na njegov lokalni in socialni izvor ter nacionalno pripadnost. Pri tem ugotavlja razliko med tekstilnimi delavci na eni in železniškimi delavci na drugi strani. Zaradi lege Maribora blizu avstrijsko-slovenske meje se zdi ustrezna tudi pozornost, ki jo je avtorica posvetila nacionalni sestavi izbrane socialno-profesionalne skupine in odnosom med delavci različnih narodnosti in njihovimi nadrejenimi.

Stanovanjske razmere, v kakršnih so živele družine mariborskih predvojnih industrijskih delavcev, so opisane v dveh poglavjih, najprej v zvezi z nastankom in razvojem delavskih naselij in kolonij, nato pa še v zvezi s stavbarstvom oziroma lastno graditvijo in notranjo stanovanjsko kulturo. Poleg opremljenosti stanovanj je avtorica raziskovala tudi organizacijo družinskega življenja. V sicer različnih stanovanjskih okoliščinah, v katerih so bivale delavske družine, ugotavlja nekatere skupne značilnosti: prostorsko stisko, nizko bivalno raven stanovanj, skromno stanovanjsko opremo (pomanjkanje postelj), slabo kvaliteto in cenenost pohištva. Avtorica pa vendar dodaja "ob rob", da kaže omenjeno stanovanjsko podobo pripisati bolj predmestnim in gmotnim razmeram kot poklicni pripadnosti družinskih članov.

Večjo odvisnost od gmotnih razmer delavskih družin ugotavlja Godinova v prehrani, ki jo poleg tega v veliki meri določa tudi pripravljalec obrokov, njegovo znanje in krajevni izvor (prehranska tradicija). Poleg prehranskih sestavin govori to poglavje tudi o nabavljanju živil, pripravljanju in razdeljevanju hrane. Omenjena kulturna sestavina je v razpravi ustrezno uravnotežena z

drugimi, pomeni pa uvod v avtoričino nadaljnje, razširjeno raziskovanje kulture prehranjevanja.

Poglavje o oblačenju mariborskih delavcev temelji na razlikah, ki so bile opazne v oblačilnem videzu delavcev na eni in meščanov na drugi strani. Na oblačilni videz delavcev in njihovih družin so močno vplivale oblačilne navade meščanov in njihova oblačilna moda, dokončno pa ga je določal gmotni položaj in osebni odnos posameznika do oblačenja. Poglavje obsega še ugotovitve o običajnih načinih vzdrževanja oblačil, o njihovem nabavljanju in o oblačilnih sestavinah glede na njihovo delovno ali praznjo namembnost.

Posebno poglavje je posvečeno družinskemu proračunu in sestavi delavskih družin. Kupna moč in način razporejanja prihodkov sta bila v dobršni meri odvisna od višine zaslužkov, ki so se razlikovali po posameznih industrijskih obratih. Znotraj delavskih družin je avtorica obravnavala tudi položaj oziroma vlogo posameznih družinskih članov; pri vzgoji delavskih otrok ugotavlja pogosto zgodnje navajanje na delo, samostojnost ali kar prepuščenost samim sebi. 449

Od družinskih šeg in navad so obravnavane okoliščine, običajne ob rojstvu in krstu delavskih otrok, spoznavanju zakonskih partnerjev ter ob poroki, smrti in osebnih praznikih delavcev ali njihovih družin. Od šeg in navad življenjskega cikla poglavje prehaja še na letne praznike, ki so jih praznovale delavske družine.

Zdravstveno stanje delavcev in njihovih družin je avtorica v posebnem poglavju navezala na vrsto ugotovitev o najpogostejših boleznih, poškodbah pri delu, načinih zdravljenja in o življenjski dobi delavcev. Ugotovitve je podkrepila z ustreznimi podatki iz virov, kot so bolniške knjige, mrliške knjige ali pa knjige šolskih zavodov.

Med načini izrabe prostega časa delavcev so našteti izletništvo, obiskovanje veselic, gostiln, plesov pa tudi članstvo v društvih, gojenje športa in podobno. Delavci in njihove družine so si prosti čas privoščili bolj ali manj le ob nedeljah. Mnogo oblik izrabe prostega časa, običajnih za mestno življenje, pa delavski sloji praktično niso poznali (obiskovanja kavnarn, promenad in promenadnih koncertov, opernih in gledaliških predstav).

Glede odnosa do širše družbene skupnosti opaža Godinova pri izbrani socialno-profesionalni skupini slabo (politično) organiziranost in strpen odnos do okolice in lastnih razmer. Poleg političnega delovanja obravnava tudi vpliv cerkve in šolstva ter odnos do drugih nacionalnih skupin.

Samostojen del obravnave je posvečen tudi prizadevanjem in rezultatom raziskovanja delavske kulture v domači in tuji (češki, slovaški, poljski, švedski, avstrijski in zahodnonemški) etnološki in zgodovinski literaturi.

Toliko kot poročilo o izdanem delu. V splošnem lahko publikaciji Iz mariborskih predmestij Maje Godina priznamo vsebinsko in oblikovno ličnost in "čistost". Konceptualno se zdijo stvari prepričljivo na mestu. Nobeno izmed poglavij ni odvečno ali pretirano v primerjavi z ostalimi. Tudi ni podatkov, ki bi bili le "okrasno pripeti" (zaradi večjega "učinka"), ampak se funkcionalno dopolnjujejo v celoto.

Posrečena je tudi izbira citatov informatorjev za naslavljanje poglavij in določnejših podnaslovov, ki razlagajo temo poglavja. Način spominja na nedavno izšlo publikacijo etnologinje Brede Čebulj-Sajko (Med srečo in svobodo. Avstralski Slovenci o sebi. Ljubljana 1992.) in pomeni osvežitev v

strokovni literaturi, ki je večkrat prenasočena z ustaljenimi obrazci. Oblikovno (knjigo je opremil Darko Golija, tehnično oblikovala pa Vesna Orgulan) je knjiga prijetna, skladna in nevsiljivo sveža.

Kot prispevek k slovenski etnologiji je raziskava Maje Godina nesporno dovolj pomemben člen v raziskovanju delavske kulture pri nas, ki ga ne bo mogoče prezreti ob kasnejših raziskovanjih istih ali širših časovnih, socialnih ali krajevnih danosti.

Janja Žagar

BREDA ČEBULJ-SAJKO, *MED SREČO IN SVOBODO* - Avstralski Slovenci o sebi, samozaložba, Ljubljana 1992, 250 str.

450

Knjiga *Med srečo in svobodo* - Avstralski Slovenci o sebi etnologinje mag. Brede Čebulj-Sajko je rezultat avtoričinih desetletnih raziskovalnih prizadevanj pri raziskovanju načina življenja, etnične in kulturne identitete ljudi, ki jim doma pravimo slovenski izseljenci na avstralski kontinent, katerih življenjske zgodbe v pričujoči knjigi pa nam govorijo o načinu življenja povojnih priseljencev v avstralsko družbo.

Kdor je knjigo že prebral, menim, da bo lahko pritrdil oceni, da je avtorica z njo objavila doslej temeljno raziskovalno študijo znotraj tistega dela raziskav v slovenski etnologiji, katerih raziskovalni predmet je način življenja in identiteta izseljencev s slovenskega etničnega prostora.¹

Knjižne izdaje etnološkega raziskovanja etnične in kulturne identitete slovenskih priseljencev v druga država in kulturna okolja, ki jih je slovenska etnologija ponudila že doslej, so kljub njihovi nesporni kvaliteti (Sulič, Slavec, Cajnko) vendarle rezultat dodiplomskega raziskovanja študentov Oddelka za etnologijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani. So rezultat za knjižno objavo prirejenih diplomskih nalog, ki so nastale na pobudi za raziskovanje znotraj dveletnega seminarja za etnološko raziskovanje slovenskega izseljenstva, ki ga je na fakulteti pred desetletjem vodila mag. Mojca Ravnik.

Knjiga *Med srečo in svobodo* je rezultat nadaljnjih raziskovalnih prizadevanj mag. Brede Čebulj-Sajko, ki se je po diplomu² v Avstralijo še vračala (1984 /85, 1991) in se tam neposredno seznanjala ne le z načinom življenja avstralskih Slovencev v Sydneyju, Canberri, Wollongongu in Melbourneu, ampak se je na Univerzi v Sydneyju in Canberri seznanjala tudi z avstralskimi migracijskimi, etničnimi in interdisciplinarnimi (zgodovinsko- antropološko- sociološkimi) študijami. Veliko raziskovalne energije je posvetila novim metodološkim raziskovalnim možnostim in nam tako ponudila knjigo, ki ni zanimiva le zaradi vsebine, ampak tudi zaradi metodologije. Prav zaradi metodološkega pristopa, nadalje zaradi obsežne bibliografije, ki bo lahko koristila vsakomur, ki se ukvarja s podobno tematiko (obsega tudi zajeten sklop pregledanega periodičnega in časopisnega gradiva, arhivskega gradiva od 18.stoletja do danes pri nas in v Avstraliji), kot tudi zaradi literarne razsežnosti življenjskih zgodb, ki so jih avtorici pripovedovali njeni informatorji, je knjiga že dosegla širši krog bralcev med slovenskimi etnologi in med bralci nasploh. Posebnega pomena pa je knjiga prav gotovo za avstralske Slovence same.

Največjo pozornost pri večini bralcev pritegne gotovo drugi del knjige, ki pod skupnim naslovom Pripovedi brez konca (str. 87-230) prinaša trinajst pripovedi Slovencev, živečih v Avstraliji. Vendar pa ne smemo spregledati prvega dela knjige, ki nas v te pripovedi uvaja s podatki, nujno potrebnimi za celostno razumevanje.

V poglavju Dve stoletji naseljevanja Avstralije (str. 15-34) avtorica navaja pregled prihodov posameznih etničnih skupin na avstralsko celino v dolgem obdobju od 18. do konca 19. stoletja. Ta prikaz temelji na analizi številnih arhivskih virov, statističnih podatkov, raziskovalnih študij, ki jih je avtorica dobila v univerzitetnih knjižnicah in drugih državnih ustanovah v Sydneju in Canberi. Zgodovino naseljevanja na avstralsko celino je avtorica smiselno razdelila na posamezne časovne etape, ki jih metodološko določajo različne politične, gospodarske in kulturne okoliščine.³ Namen prikaza je bralcu predstaviti, kaj sta število priseljencev in njihov etnični izvor pomenila za sprotno spreminjanje in dopolnjevanje etnične in kulturne podobe Avstralije. Tako so v Avstraliji že konec 19. stoletja nastala prva večja etnična naselja, kar je avstralsko družbo sčasoma razdelilo na več etničnih getov.

Poglavje Avstralski multikulturalizem (str.34-39) nakazuje ta problem nadrobneje. Govori o prizadevanju avstralskih oblasti, da bi presegli kulturno-etnične getizacije avstralske družbe in o prizadevanje za iskanje družbene kohezivnosti, kateri podlaga naj bi bili predvsem ekonomski temelji. Multikulturalizem avstralske družbe naj bi omogočal svobodne socialne povezave in enakopravnost v izražanju vseh etničnih identitet. Vendar lahko o uspehih tega projekta govorimo le pogojno, saj se je politična in ekonomska moč v avstralski družbi ohranila v rokah t.i. "white English speaking people", prav tako pa tudi njihovo prvenstvo v kulturi. Nezanje angleškega jezika tako ni samo etnična in kulturna "drugačnost", ampak istočasno tudi ekonomska ovira. "White English speaking people" so svojo prednost prvih priseljencev uspeli ohraniti vse do danes v nacionalnem, političnem, ekonomskem in kulturnem oziru. Etnično in kulturno identiteto drugih priseljencev pa zadržati v glavnem na ravni vsakdanje kulture prehrane, glasbe in sorodstvenih razmerij. Tudi, kadar druge etnične skupine posegajo na raven državnih ustanov (šolstvo, mediji, parlament), je jasno, da ostaja avstralska družba zgolj anglosaksonsko nacionalna.

V poglavju Odhajanja in prihajanja Slovencev v "Daljno deželo" (str.39-50) zvemo, kakšne so bile od 18. stoletja dalje pri nas predstave o Avstraliji, kako so se te predstave spreminjale in kako se je znanje dopolnjevalo. Pregled kaže vpliv posameznikov (predvsem slovenskih pomorščakov) in časopisja (Bleiweisove novice, Slovenski narod) pri odkrivanju "daljne dežele". Izmed strokovnih priročnikov naj za avtorico opozorimo na pomen monografskega dela Avstralija in nje otoki avtorja Ivana Vrhovca. Knjiga je izšla l.1899 pri Mohorjevi družbi in je že temeljila na strokovnih zgodovinskih, geografskih in antropoloških opisih avstralske celine in tamkajšnjega prebivalstva, zato je pomemben vir za slovensko etnologijo sploh.

V drugem delu pričujočega poglavja pa se je avtorica že posvetila sodobnemu času, obravnavanju političnih, ekonomskih in socialnih vzrokov, ali povodov, od konca druge svetovne vojne dalje, za odhod približno 25.000 Slovencev v Avstralijo.

Proces izseljevanja je po drugi svetovni vojni zajel vse ti. "vzhodnoevropske države", izmed drugih pa v večji meri še Italijo, Grčijo in Malto. Zgovoren je podatek, da je v letih 1951 -1970 Evropo zapustilo kar 9,478.6000 ljudi (stran 29). Vzporedno s tem procesom se je etnična podoba avstralske družbe začela hitreje in koreniteje spreminjati prav po drugi svetovni vojni, saj se je večji del izseljencev naselil v Avstraliji. Samo v petdesetih letih je v Avstralijo prispelo prek 500.000 beguncev iz Jugoslavije, Poljske, Litve, Latvije, Albanije, Grčije in Italije. V celoti gledano, se je v tem obdobju v Avstralijo priselilo več kot 100 različnih etničnih skupin.

Avtorica posveča posebno pozornost analizi vzrokov izselitve iz Slovenije. Njene ugotovitve lahko strnemo v naslednjem:

452

- Izseljevanje je bilo najbolj intenzivno v petdesetih letih, bolj ali manj množično pa je potekalo vse do sedemdesetih. Končalo se je nekako sredi sedemdesetih, ko so iz Slovenije v tujino sicer še odhajali predvsem strokovnjaki, vendar "slovenskega bega možganov" v Avstralijo ne zasledimo.

- Glavni vzrok za izseljevanje je bil preplet gospodarskih in političnih razmer:

"Prve skupine povojnih slovenskih beguncev v Avstraliji razlikuje od ostalih, ki so se kasneje izselili za njimi, njihov pretežni politični vzrok izselitve, čeprav jih nekateri avtorji v okviru jugoslovanske emigracije opredeljujejo tudi za ekonomske izseljence. Pri tem ne moremo zanemariti dejstva, da je večina morala zapustiti domovino ne glede na socialni in gospodarski položaj." (stran 56).

K poznejšim političnim dejavnikom je moramo šteti še dejstvo, da je politični sistem v Jugoslaviji določal (neugoden) gospodarski položaj. Zato izseljenci v petdesetih in šestdesetih letih niso bili politični nasprotniki nove družbene ureditve, ampak posamezniki, katerim je politični sistem krojil takšne ekonomske razmere v katerih niso videli perspektive zase. Med povode za odhod pa avtorica šteje družinske razmere in osebne lastnosti posameznikov. Ob tem ne smemo pozabiti, da jih je večina odhajala z mislijo na skorajšnjo vrnitev ("čez dve leti") in da so si predvsem želeli pridobiti v tujini sredstva za poznejše uspešnejše življenje doma.

V Avstralijo so prihajali predvsem samski moški in mladi pari od 18. do 25. leta starosti. Odhajali so ljudje različnih socialnih porekel, izobrazbene in intelektualne ravni, ki pa so se morali ob prihodu v Avstralijo poenotiti na nižji ravni fizičnih delavcev.

("Moral ste reč, da ste delavc, ker če niste bil delavc, te Avstralija ni uzela. Avstralija je hotla imet delovno silo. Gledal so mišice, ker so res hotel imet močne ljudi." -stran 122)

Prehod jugoslovanske državne meje je bil do l.1963 mogoč samo ilegalno, zato so imeli Slovenci ob prihodu v Avstralijo politični in ekonomski status t.i. beguncev, pobeglih, tujcev, taboriščnikov, displaced people, employed workers, two years kontrakt people. Dve leti so preživel na delovnem mestu, ki jim ga je določila avstralska vlada, in tako avstralski družbi odplačevali stroške ladijskega prevoza in začetnega bivanja v begunskih taboriščih. Bil so v prvi vrsti ekonomska in politična kategorija, pri kateri pripadnost tej ali oni etnični skupini sploh ni igrala pomembne vloge. Politični in ekonomski okvir, ki ga je za priseljence določila avstralska družba (avtorica ga v knjigi natančneje opisuje

in analizira), je torej bil za vse enak, ne glede na nacionalno in socialno identiteto priseljenca.⁴

V knjigi *Med srečo in svobodo* je naredila avtorica v metodologiji raziskovanja vsakdanjega načina življenja slovenskih priseljencev v Avstralijo korak naprej k razumevanju in prikazu njegovega bistva. Bistvo vsakdanjega načina življenja se kaže ravno v razmerju med objektivno družbeno (ekonomsko, politično) danostjo in enkratno, originalno in neponovljivo življenjsko zgodbo vsakega posameznika. Enak "objektivni" družbeni okvir se ponavlja vedno znova v enakih, a spet tako različnih si življenjskih zgodbah. O teh pa nam lahko spregovorijo le posamezniki. O svojem metodološkem pristopu pravi avtorica v uvodu takole:

"Glavnino knjige vsekakor predstavljajo do sedaj še neobjavljeni intervjuji z izseljenci, ki so nastali v letih 1981-82. Ker sem se najdlje zadrževala med Slovenci v Sydneyu, je večina s kaset prepisanih pogovorov ravno od tam, več kot polovica pa jih bo moralo na objavo še počakati... Vsak izmed njih je individuuum s svojo enkratno in neponovljivo življenjsko pripovedjo. Zato jih ne kaže posploševati. V knjigi so predstavljene življenjske usode konkretnih ljudi. Med njimi so bili nekateri bolj, drugi manj zgovorni. Nekaterim se je zdelo pomembnejše govoriti o vsakdanjem delu, drugim o družini, tretjim zopet o domotožju..." (stran 9).

"Videti izseljenca skozi njegove občutke in čustva, spoznati njegovo notranjost - izpovedano med vrsticami- mi je postalo nekakšno vodilo v času skupnega bivanja z njimi in še bolj v času nastajanja knjige. To me je odvrnilo od do sedaj uveljavljenih, toda neživljenjskih definicij izseljenca, izseljenstva. *Opredeležanje ljudi ne bi smelo biti podobno razvrščanju predmetov v predale, ki tam ostanejo, dokler jih sami ne premaknemo na drugo mesto.* (Poudarila D.H.). Morda bi se kazalo pri (nepotrebem?) razvrščanju Slovencev na tujem bolj opreti na njihovo razmišljanje o lastnem življenju in manj uporabljati kategorije stalni, začasni; politični, ekonomski itd. "

V poglavju *Pripovedi brez konca* (stran 87-230) se zvrsti torej trinajst pripovedi, ki so zapisane v avtentičnem pogovornem jeziku. Avtorica se je tako odločila, ker meni, da

"prav gotovo obstaja več dejavnikov, ki so in še vplivajo na oblikovanje jezika Slovencev v Avstraliji. Ker je to njihovo najpomembnejše izrazno sredstvo, s katerim se predstavljajo bralcu, sem se z dobrim namenom trudila ohraniti ga v vsej njegovi izvirnosti, sočnosti, preprostosti. Takšen jezik je odraz njih samih." (stran 11).

Trinajst pripovedi avstralskih Slovencev je v socialnem oziru trinajst pripovedi ljudi avstralskega srednjega delavskega sloja, živečega v urbanem središču. Način življenja avstralskih Slovencev, ki pripadajo še drugim socialnim in poklicnim skupinam, pa v tej knjigi ni zajet. Deloma na to opozorja že avtorica sama:

"O tistih naših izseljencih, ki se s svojimi rojaki ob koncu tedna ne srečujejo na slovenskih društvih in v cerkvah; o tistih, katerim so socialne podpore in igre na srečo edini vir preživetja; o vseh, ki jim je iskanje opalov in zlata postalo življenjska avantura; in še o mnogih drugih, raztepenih po avstralski notranjosti, ta knjiga ne piše" (stran 12).

Pomisliti velja ob njih zlasti na intelektualce in študente slovenskega porekla, ki jih informatorji sicer ne omenjajo pogosto, vendar je njihova vloga pomembna:

"Eno mlajših je tut Akademsko društvo tle u Sydneyu. Nastalo je dejansko iz razgovora met ludmi, ki so končal doma univerzo, in pa tistimi, ki so tle začel univerzo delat. In akademiki niso najdl in tud niso mogli najt zveze z našimi normalnimi organizacijami, ker je bila izobrazbena razlika prevelika... Pol so pa enkrat ustanovil Akademsko društvo, ki ima namen samo socialno združevanje: nardit možnost metsebojnega spoznavanja met tistimi, ki študirajo ali so dokončal univerzo.

454

In zdej, ravn prejšn mesc, so imel eno prvo tako zbiranje tut študenti, ki študirajo na univerzi tu. Jih je nekaj čez šesdst takih, ne. To je veliko" (Jože Čuješ, stran 131).

Bolj pester in zaokrožen je krajevni izvor informatorjev, saj so izbrani tako, da zastopajo vse predele slovenskega etničnega ozemlja, ne samo današnjih državnih meja Slovenije, ampak naprimer tudi Tržaško in Koroško, ker sta spadali v cono B. V Avstralijo so se priselili v istem obdobju - v desetletju od začetka do konca petdesetih let, morda tudi kakšno leto prej ali pozneje. Tako so informatorji tudi generacijsko poenoteni, rojeni večinoma v dvajsetih letih tega stoletja.

Prav nemogoče je v tem knjižnem poročilu neokrnjeno prikazati izvirnost jezika in mišljenja vsakega posameznega informatorja. Bogastvo posameznih pripovedi je mogoče doživeti le z lastnim branjem, zato povzemanje zgodb na tem mestu ne bi imelo pravega smisla. Pripovedi je mogoče predstaviti v tistih metodoloških točkah, ki dajejo največ iztočnic za razmišljanje nam samim in hkrati tistih, ki so pričujočo knjigo najbolj določili:

- Posamezne zgodbe informatorjev so predvsem njihovi spomini, saj v večini primerov obsegajo analizo lastne življenjske poti skozi dolgo razdobje od priselitve v petdesetih letih do intervjuja z raziskovalko v začetku osemdesetih. Je zelo strnjena pripoved o tem, kako informator vidi samega sebe, kako razume svoje odnose z drugimi. V tem smislu tudi ne more biti povsem objektivna, saj je marsikaj izpuščeno, celotna življenska zgodba - pripoved informatorja, je strnjena na nekaj straneh) poleg tega pa bi zgodba informatorjevega življenja verjetno zvenela nekoliko drugače, če bi jo pripovedovale "druge oči" (sosedje, sodelavci, sorodniki), saj informator ne more imeti objektivne distance do samega sebe. Pristati moramo torej na to, da posameznik ne more imeti objektivne resnice, ima predvsem svoje izkušnje in resnico svojih spominov. Ta v temelju tudi določa njegov način življenja, njegov odnos z drugimi. Šele podobe vsakdanjega načina življenja mnogih različnih posameznikov, omogočajo raziskovalcu zaslutiti, kakšen je neposrednega načina življenja neke skupnosti kot celote.

- Pristop k individualnemu je avtorici razširil možnosti v raziskovanju načina življenja in narodne identitete avstralskih Slovencev. Le posameznik je namreč tista "kategorija," v kateri so združene in vzporedno sobivajo vse druge kategorije: posameznik je nosilec vseh vlog hkrati - je etnično (nacionalno) določen ima socialno (poklicno-družbeno) vlogo, osebno družinsko funkcijo, vlogo v kulturnem in družabnem življenju, v medsosedskih in še mnogih drugih odnosih. Prav v teh osebnih pripovedih v pričujoči knjigi se izražata medsebojni

preplet vseh vlog in absolutna nerazdružnost teh kategorij (nacionalnih, socialnih, razrednih).

Zgodbe nam pripovedujejo informatorji, ki so v svojem primarnem nacionalnem okolju preživeli vsaj svojo mladost, torej najmanj 17 do 20 let svojega življenja, mnogi pa tudi več. V mladosti so si deloma zavestno, deloma pa nezavedno izoblikovali svojo slovensko narodno identiteto. V tem smislu je tudi raziskovalni predmet pričujoče knjige poenoten in ga podnaslov knjige upravičeno zaokroža z izrazom "avstralski Slovenci". Identifikacijski elementi njihove primarne narodne identitete so se v tridesetih in več letih seveda spreminjali in spremenili. Avtorica se je metodološko odločila za prikaz miselne in čustvene samorefleksije pripovedovalčevega odnosa do svoje slovenske identitete. V ospredju je nacionalna zavest kot mentalna in čustvena kategorija, saj je avtorica opustila lastno analizo običajev, ki jih informatorji še ohranjajo, materialne kulture itd. Vsekakor je zanimivo, da informatorji v svojem odnosu do slovenske narodne identitete ločijo med "domačijskostjo" (kateri sta podlaga predvsem domotožje in močna čustvena navezanost na rojstni kraj in sorodnike) in svojo nacionalno identiteto. Domotožje je lahko njena podlaga, ni pa absolutna nujnost. Nacionalno slovensko so določeni tudi tisti, ki so (iz različnih vzrokov) pretrgali prav vse stike z "domačim" krajem in se nikoli ne vrnejo tja (niti na kratek obisk).

455

Identiteta "avstralskih Slovencev" je bila vseskozi, od prihoda na avstralsko celino dalje, večplastna: na začetku so bili v ekonomskem oziru taboriščniki na dveletnem obveznem delu, v etničnem smislu pa tujci, ki so se nagonsko oklepali svoje etnične in kulturne identitete. Počasi se je njihova identiteta izoblikovala v vmesni prostor med "avstralskim slovenstvom" (etničnim poreklom) in kategorijo Novoavstralcev.⁵ To pomeni, da nobena kategorija ni enkratna in absolutna, temveč da je mogoče le skozi njihov medsebojni preplet zaobjeti širino tako neposrednega načina življenja kot nacionalne identitete.

Knjiga *Med srečo in svobodo* mag. Brede Čebulj-Sajko je vsekakor tako široko in sintetično zasnovana, da znatno razširja bralčevo obzorje poznavanja in znanja o Avstraliji in predvsem o načinu življenja ljudi slovenskega porekla, ki tam živijo.

Hkrati znotraj slovenske etnologije širi metodološke okvire raziskovanja neposrednega načina življenja in raziskovanja identifikacijskih elementov etnične, pa tudi nacionalne identitete. Zgodbe, ki jih pripovedujejo informatorji ponujajo raziskovalcu veliko možnosti za interpretacije, hkrati pa so tudi dobro izhodišče za nadaljnje, predvsem primerjalno raziskovanje.

Če danes govorimo o ekonomski (pa tudi etnični) kategoriji Novoavstralcev in ugotavljamo, kako so si ekonomski in etnični status uredili avstralski Slovenci, nas prav gotovo zanima tudi, kako so se v začetku in pozneje "znašli" pripadniki drugih narodnih ali etničnih skupin. Primerjalna analiza med etničnimi skupinami bi natančneje pokazala tudi slovensko identiteto. Hkrati pa, če je v ekonomskem oziru skupni moto vseh pripovedi v stavkih: "Če se zdaj ozrem nazaj in se spominjam, kako smo se trudili, da smo nekaj uspeli...", ugotovimo, da so z ekonomskim trdom in naporu ustvariti si primerno življenje, šli po svoji življenjski poti tudi vsi Slovenci, ki so ostali doma.

Pomembne bi bile tako metodološko in vsebinsko primerjalne študije prav vseh relacij.

Četudi avtorica še nadaljuje raziskovalno delo (doktorski študij) na temi, ki jo je deloma zaokrožila v pričujoči knjigi, se zdi, da le nemogoče pričakovati, da bi en sam raziskovalec lahko odelal (s še tako intenzivnim delom) tako široko raziskovalno področje. Breda Čebulj- Sajko je raziskovanju načina življenja in kulturne identitete "avstralskih Slovencev" postavila trdne vsebinske in metodološke temelje, zato bi si zdaj želeli več nadaljnega strokovnega sodelovanja in pobud, tako na institucionalni strokovni ravni (visokošolski študijski program etnologije na ljubljanski Univerzi, raziskovalni projekti drugih etnoloških institucij...) kot neformalni, združenih v širšem, skupinskem raziskovalnem projektu.

Daša Hribar

1. Avtorica v knji sicer ne navaja teoretske distinkcije med kategorijam "priseljenci" in "izseljenci", ampak jih preprosto označuje z "Avstralski Slovenci". Gledena zgodbo, ki jo pripoveduje ta knjiga sem se v nadaljevanju tega knjižnega poročila odločila za uporabo oznake slovenski priseljenci (v avstralsko družbo).

2. Na oddelku za etnologijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani je diplomirala l.1985. Ob tem je v Slovenskem etnografskem muzeju pripravila odmevno razstavo s katalogom Ljudje z dvema domovinama.

3. l. 1778 - 859 prebivalcev; l. 1901 - 3,773.801 p.; l. 1945 - 7,430.197 p.; l. 1950/51 8,431.391p.; l.1961 10,508.186p.; l. 1981 14,576.330p. Slovencev se je po drugi vojni v Avstralijo preselilo ok. 25.000. Avtohtono prebivalstvo je istočasno množično izumiralo. Od prvotnega števila 300.000 jih je konec 19.st. živelo le še 95.000.

4. Le da je za nekatere etnične skupine bil morda še bolj restriktiven kot za druge. Tako določilo je veljalo naprimer za Kitajce in sploh za azijske etnične skupine.

5. "Novoavstralec" je pogostejša samooznaka kot Avstralec. Označuje vse tiste, ki ki so se v Avstralijo priselili po drugi svetovni vojni. V etničnem oziru določa njihovo različnost od Anglosaksoncev. Hkrati pa pomeni vse "neanglosaksonce", torej množico različnih etničnih skupin pod skupno oznako Novoavstralci in pomeni hkrati torej tudi ekonomsko kategorijo.

MONOGRAFIJE, PERIODIKA MONOGRAPHS AND PERIODICALS

BIBLIOGRAFIJA B R D A

457

Opomba:

Pričujočo bibliografijo sva sestavili Katja Kogej in Nidžara Žnidarčič. Nastala je priložnostno, zato ne more biti popolna. Samostojnih publikacij o Brdih ni dosti, zlasti ne etnoloških. Članki o Brdih vsebujejo raznovrstno gradivo, od novinarskih reportaž do "zgodovinskih drobtinic", ki pa lahko rabijo kot vir za nadaljnje raziskave.

Zaradi večje preglednosti sva vsaki bibliografski enoti dodali kratek izvleček in ponekod tudi opombe (o avtorju, paginaciji...).

Članki

BAŽATO, Marjan

300 let stara preša / Marjan Bažato. - Primorske novice, letn. 35, št. 81 (9. febr. 1981), str. 5. Ilustr.

- Članek obsega podatke o najstarejši preši v Neblem in fotografijo preše.

BRECELJ, Marijan

Ludvik Zorzut 80-letnik / Marijan Breclj. - Primorske novice, letn. 10, št. 35 (25. avg. 1972), str. 8.

- Članek govori o življenju in delu Ludvika Zorzuta in omenja njegov prispevek k raziskovanju Brd.

CANTARUTTI, Marjan

Mladina prinaša upanje: Brigadirji v Brdicah / Marjan Cantarutti. - Delo, letn. 20, št. 130 (7. jun. 1978), str. 10. Ilustr.

- Avtor govori o odmiranju kožbanskih vasi ter o prizadevanjih za graditev vodovoda in ceste. Navaja demografske podatke in vzroke za odhajanje mladine v mesto. Fotografija.

CUDER, Vojko

Lepotica se prebuja: Obnova vasi Šmartno v Goriških Brdih /

Vojko Cuder. - Rodna gruda / Izdaja Slovenska izseljenska matica, letn. 28, št. 7 (jul. 1981), str. 16-17. Ilustr.

- Članek govori o obnovi vasi Šmartno, o njeni preteklosti in življenju danes. Ilustriran je s fotografijami vasi.

DEBENJAK, Zoran

Kozana, ta briška vas / Zoran Debenjak. - Delo, let. 14, št. 285 (18. okt. 1972), str. 7. Ilustr.

458

- Avtor članka govori o spremembah v Kozani, zlasti o zamiranju kulturnega življenja. Fotografija briškega ognjišča.

DOLENC, Jože

Na tisti njivi, ki le smrt jo orje... / J. Dolenc in L. Zorzut. - Koledar Mohorjeve družbe / [uredil uredniški odbor], (1967), str. 103-107. Ilustr.

- Članek ob smrti Alojza Gradnika, o njegovem življenju in delu, ter o Medani, Gradnikovi rojstni vasi. Ilustriran s fotografijami.

FERJANČIČ, Duša

Vipolže: Vas bivših kolonov / Duša Ferjančič. - Primorske novice, letn. 12, št. 22 (24. maj 1974), str. 16. Ilustr.

- Avtorica govori o življenju kmetov, o spremembah načina življenja v Vipolžah, hkrati pa navaja nekaj zgodovinskih podatkov o vipolškem gradu. Nekaj fotografij vasi.

FERLAT, Ileana

L'insediamento umano e la casa rurale nel Collio / Ileana

Ferlat. - Studi goriziani / [direttore responsabile: Guido Manzini], vol. 27, [n°1] (genn. - giu. 1960), pag. 53-87. Ilustr.

- Razprava govori o naselitvi Brd, položaju, mejah, zgodovinskem razvoju poselitve, prebivalstvu, naselijih, s posebnim poudarkom na stavbarstvu (kmečka hiša). Ilustrirana je s fotografijami in vsebuje demografske tabele rasti prebivalstva. Vsebuje seznam virov in literature.

GRUM, Peter

Kulturni vandalizem v Brdih / Peter Grum. - Primorske novice / [izdaja CZP-Soča], letn. 15, št. 42 (10. okt. 1962), str. 4.

- Govori o gradu Dobrovo, o njegovi zapuščenosti in neprimerni rabi prostorov.

GRUM, Peter

Svet za Kožbano bi rad dohitel ostala Brda / fotografiral in

napisal Peter Grum. - Primorske novice, letn. 30, št. 8 (20. febr. 1976), str. 9. Ilustr.

- Reportaža o Kožbani in Kožbancih v preteklosti in danes. Avtor govori o razvoju (cest in prometnih zvez, kmetijstva in vinogradništva) ter ilustrira članek s fotografijami Kožbane in ljudi.

KOGEJ, Katja

Huda ura prihaja: O vremenskih šegah v Goriških Brdih / Katja

Kogej. - Primorske novice, letn. 39, št. 58-59 (19. jul. 1985), str. 7.

- Članek govori o šegah in navadah v zvezi z vremenom, posebno o obredju v zvezi z varovanjem pred točo. 459

KOGEJ, Katja

Lupljenje češp: stara briška dejavnost / Katja Kogej. - Primorske novice, letn. 37, št. 45 (3. jun. 1983), str. 5.

- Predstavitve razstave Slivarji, odprte na Humu 4.6. 1983, s sodelovanjem Goriškega in Posavskega muzeja. Članek omenja vlogo Brd v predelavi sliv in navaja kratek zgodovinski pregled slivarske dejavnosti nasploh.

KOGEJ, Katja

Znanje o vremenu v Goriških Brdih / Katja Kogej. - Primorska srečanja / [Društvo sociologov in politologov severnoprimorskih občin], letn. 10, št. 60 (mar. 1986), str. 73-75.

- Članek vsebuje etnološki pregled napovedovanja vremena v Brdih, vremenske šege, pregovore ipd.

KOS, Franc

Goriška Brda v srednjem veku / Franc Kos. - Jadranski almanah / [uredil dr. Alojz Res], (1923), str. 10-50. Ilustr.

- Zgodovinski pregled briških krajev v srednjem veku: posebej Podgora, Štmaver, Števerjan, Cerovo, Kojsko, Vipolže, Biljana, Senožeče, Fojana, Dobrovo, Medana, Barbana, Neblo, Hruševje idr. Vsebuje seznam virov in literature.

KO so v Goriških Brdih lupili češplje: Nekaj podrobnosti o tradicionalni domači obrti... / D. - Ljudska pravica, letn. 21, št. 10 (12. jan. 1955), str. 5. Ilustr.

- Avtor ni znan. Članek govori o predelavi sliv v prunele, o ekonomsko-socialnem položaju "češparjev" in kalifornijski konkurenci. Orisuje razvoj te obrti in navaja podatke o špekulacijah goriških trgovcev. V drugem delu piše o najemanju žensk iz Benečije, nabavljanju sliv in načinu njihove predelave. Ilustriran s fotografijo "penčanja" sliv.

LOGAR, Tine

O izgubi nominalnih končnic v nekaterih slovenskih primorskih govoricah: Referat za mednarodni slavistični kongres v Moskvi 1958 / Tine Logar. - Slavistična revija / Slavistično društvo v Ljubljani... [et al.], letn. 11, št. 1-2, str. 109-112.

- Članek o redukciji nepoudarjenih in kratkih vokalov, tudi ob primerih narečja večjega dela Brd.

NEMEC, Rafael

Zaščita kulturnih spomenikov / napisal prof. Rafael Nemec. - Obveščevalec delovne skupnosti tovarne avtoelektričnih izdelkov Nova Gorica, letn. 3, št. 5-6 (30. avg. 1973), str. 12-13.

- Avtor opozarja na stanje fresk v briških cerkvicah: Prilesje, Kojsko, Fojana, Gluho Vrhovlje.

OSEBNE novice / [Uredništvo Glasnika Slovenskega etnografskega društva v Ljubljani]. - Glasnik Slovenskega etnografskega društva, letn. 13, št. 3 (1972), str. 24. Ilustr.

- Zanimivi ilustraciji: risba hiše v Fojani in risba značilnega okna v Imenju.

PERTOLDI, Claudia

Tradizioni popolari nel Cormonese: Fucs di San Zuan / Claudia

Pertoldi; fotografie di Santino Cartolano. - Iniziativa Isontina / Direttore responsabile: Pasquale De Simone, a. 17, n°1/63 (genn. - apr. 1975), pag. 51-58. Ilustr.

- Poglobljena analiza načina praznovanja sv. Ivana v okolici Krmina, fenomena ognja in obredju, ki poteka v Šlovrencu, Moši in Krminu. Ilustrirana s fotografijami vasi.

PERTOLDI, Claudia

Tradizioni popolari nel Cormonese: Natale / Claudia Pertoldi.

- Iniziativa Isontina / Direttore responsabile: Pasquale De Simone, a. 17, n°3/65 (ott. - dic. 1975), pag. 78-84. Ilustr.

- Razprava o praznovanju božiča na Krminskem. Fotografije notranjosti vaških hiš, značilnosti ognjišča oz. kuhinje.

PLANINA, France

Kojsko / France Planina. - Turistični vestnik / [izdaja Turistična zveza Slovenije], letn. 4, št. 11 (nov. 1956), str. 371-372.

- Avtor govori o turistični privlačnosti Brd, posebej o Kojskem.

[POROČILO o delu mladinskega društva na Dobrovem pri Biljani]. - Naš čolnič / Prosvetna društva v Gorici, letn. 5, št. 12 (12. dec. 1927), str. 323. Ilustr.

- Poročilo nima naslova, avtor je neznan.
Nekaj informacij o delovanju društva in fotografija mladinskega društva na Dobrovem pri Biljani.

RATEJ, Olga

Nekoč so bili slivarji... / Olga Ratej. - Delo, letn. 24, št. 296 (22. dec. 1982), str. 7.

- Pod naslovom: Sezonsko delo v Goriških Brdih in Posavju, ki je utonilo v pozabo - o čemer pripoveduje razstava Posavskega muzeja v ljubljanskih Arkadah.

Avtorica govori o izdelovanju prunel in vzrokih za zamiranje te dejavnosti v Brdih.

461

SATTLER, Miran

Izpod cvetočih češenj: Obisk v Goriških Brdih / napisala Miran Sattler in Igor Gruden. - Ljudska pravica, letn. 22, št. 95 (22. apr. 1956), str. 5. Ilustr.

- Reportaža o Brdih, fojanskih kolonih, o briških češnjah in trti, o odvisnosti briškega kmeta od vremena in o streljanju proti toči. Ilustrirana s fotografijami.

SEJMI.

Goriška pratika / Izdala in založila Goriška straža v Gorici, (1926), str. [98-103]. Ilustr.

- Avtor neznan.

Izvod ni paginiran.

Seznam sejmov za leto 1926, med drugim tudi sejmov v Cerovem in Kojskem. Ilustriran s fotografijami.

SIRK, Tatjana

Briška kuhinja / Tatjana Sirk. - Traditiones / SAZU, št. 16 (1987). ISSN 0352-0447, str. 289-329. Ilustr.

- Etnološki članek o briški kuhinji, povzetek avtoričine diplomske naloge. Ilustriran z risbami. Povzetek v italijanščini.

SITAR, Zmago

Kožbanskemu maronu ustrezno ceno / Zmago Sitar. - Primorske novice, letn. 9, št. 41 (8. okt. 1971), str. 6.

- Izvod ima dvojno štetje letnika: 9 in (10).

Članek govori o vrsti kostanja marona in kostanjarstvu na Kožbanskem.

SITAR, Zmago

Morajo biti kožbanske češnje res tako "kisle"? / S.Z. [Sitar Zmago]. - Primorske novice, letn. 8, št. 44 (23. okt. 1970), str. 12. Ilustr.

- Ime avtorja lasten vir.

Članek govori o graditvi krožne ceste v Brdih in vsebuje zgodovinske ter demografske podatke o Kožbani. Ilustriran je s skico krožne ceste.

STRES, Peter

Oris kolonata v slovenskem delu Dežele Goriško-Gradišanske do konca prve svetovne vojne / Peter Stres. - Goriški letnik / Goriški muzej, št. 12-14 (1985-1987). ISSN 0350-29-29, str. 175-203. Ilustr.

462

- Zgodovinska razprava o kolonatu.

STRES, Peter

Oris kolonata na Goriškem od konca I. svetovne vojne do leta 1947 / Peter Stres. - Goriški letnik / Goriški muzej, št. 15-16 (1988-1989). ISSN 0350-29-29, str. 69-106. Ilustr.

- Zgodovinska razprava o kolonatu.

SUHE češplje /[uredništvo Zadružne zveze v Gorici]. - Gospodarski list / Zadružna zveza v Gorici, letn. 4, št. 10 (okt. 1925), str. 199-200.

- Članek govori o prunelah in težavah z njihovo prodajo ter navaja cene za leto 1925.

ŠIBAV, Valter

Praznik češenj v Goriških Brdih / Valter Šibav. - Glas Primorja /[Izdaja delavske svet delovne organizacije Primorje Gorica], letn. 3, št. 4-5 (jul. 1977), str. 10. Ilustr.

- Članek o prazniku češenj in načinu praznovanja. Ilustriran s tremi fotografijami.

ŠPORER, Ivan

Vzor: briški vinogradniki / Ivan Šporer; foto Leon Dolinšek, Miro Kambič. - Slovenija / EPID, št. 1-2 (maj - jun. 1971), str. 26-30. Ilustr.

- Reportaža o Brdih, vinogradništvu in vinarstvu nekdaj in danes. Ilustrirana s fotografijami.

VALLIG, Peter

Sadjarstvo na Goriškem /[dr. P.[Peter] Vallig]. - Gospodarski list / Zadružna zveza v Gorici, letn. 4, št. 1 (jan. 1925), str. 9-10. Ilustr. - Gospodarski list /[Zadružna zveza v Gorici], letn. 4, št. 3 (mar. 1925), str. 50-52. Ilustr.

- Članek je objavljen v dveh nadaljevanjih.

Avtor govori na splošno o sadjarstvu na Goriškem, v drugem nadaljevanju pa o lupljenju in sušenju sliv. Ilustrirano s tabelami pridelkov in izvoza.

"VENDIMA" in veselje v Goriških Brdih: Vinogradniki zadovoljni... / M. D. - Ljudska pravica, letn. 22, št. 241 (13. okt. 1956), str. 4. Ilustr.

- Avtor podpisan z inicialkama.

Članek govori o vinogradništvu in ga primerja s stanjem pred prvo svetovno vojno. Fotografija.

VRIŠER, Igor

Goriška Brda: Gospodarska geografija / Igor Vrišer. - Geografski zbornik / SAZU, (1954), str. 51-114. Ilustr.

- Geografska študija v več poglavjih: o geološko-morfoloških značilnostih Brd, pedogeografskih in klimatskih razmerah, vodovju, rastlinju; Zgodovinski pregled, Prebivalstvo, Oblike naseljenosti in socialne razmere (v sestavkih: Vasi, Kmečki dom, Zemljiška razdelitev, Kolonat, Tuja posest, Socialna struktura), Gospodarstvo (v razdelkih: Tehnologija obdelave, Vinogradništvo, Sadjarstvo, Poljedelstvo, Travnate površine in živinoreja, Gozdne površine, Komercializem in promet). Povzetek v angleščini. Ilustrirano s tabelami. Fotografije.

463

VUK, Marko

Sprehod po Goriških Brdih / M.V. [Marko Vuk]. - Novi list, letn. 30, št. 1302 (18. dec. 1980), str. 10. Ilustr.

- Avtor orisuje umetnostnozgodovinsko podobo Brd in se pomuja ob najpomembnejših znamenitostih. Ilustrirano s fotografijama gradu Dobrovo in portala v Kožbani.

ZORZUT, Ludvik

Sv. Mohor jim je kazal pot / Ludvik Zorzut. - Mohorjev koledar / [Izdala in založila Mohorjeva družba iz Celja], (1973), str. 77-80. Ilustr.

- Avtor opisuje briške kraje na romarski poti v Oglej. Fotografija oglejske bazilike.

ZORZUT, Ludvik

Čeriešnje, čeriešnje / Ludvik Zorzut. - Mohorjev koledar / [Izdala in založila Mohorjeva družba v Celju], (1974), str. 59. Ilustr.

- Pesem o češnjah, napisana v briškem narečju. Avtor hudomušno orisuje razvojne oblike prenašanja in prevažanja češenj od nekdaj do danes. Ilustrirano z risbami.

ZORZUT, Ludvik

Na Vedrem hribu / Ludvik Zorzut. - Mohorjev koledar / [Izdala in založila Mohorjeva družba v Celju], (1974), str. 82-87. Ilustr.

- Kratka zgodba o mentaliteti briškega človeka, tematsko postavljena v vas Vedrijan. Opisuje pretekle dogodke, ki so vplivali na način življenja.

ZORZUT, Ludvik

Češpe smolupile u Brdih / [Ludvik Zorzut]. - Trinkov koledar / [urejuje prof. Rado Bednarik], (1969), str. 43-48. Ilustr.

- Avtor članka podpisan s kratico -ut.
Članek govori o slivarstvu v Brdih in najemanju žensk iz Nadiške doline, ki so prihajale in delale pri podjetnih gospodarjih "češparjih". Ilustriran je s fotografijo.

ZORZUT, Ludvik

Ranjena Brda / Ludvik Zorzut. - Jadranski koledar / Izdalo Založništvo tržaškega tiska v Trstu, (1954), str. 76-80. Ilustr.

464

- Avtor govori o posledicah povojne ureditve za ljudi in naselja (Mirnik, Dolenje, Plešivo, Jazbine, Števerjan, Štmaver). Ilustrirano z dvema fotografijama (posnetek trgatve v Brdih in stare domačije v Jazbinah).

ZORZUT, Ludvik

Brda, Brda... / Ludvik Zorzut ; fot V. Bavdaž, I. Reya. - Planinski vestnik / [Izdaja PZS], št. 8 (1967), str. 358-364. Ilustr. - Planinski vestnik / [Izdaja PZS], št. 10 (1967), str. 436-444. Ilustr. - Planinski vestnik / [Izdaja PZS], št. 11 (1967), str. 491-494. Ilustr.

- Članek je objavljen v nadaljevanjih.
Avtor poetično opisuje Brda, planinske pohode, govori o zgodovini, navadah ljudi v Brdih.

ZORZUT, Ludvik

Slovenski preporod v Brdih: (Ob stoletnici taborov na Goriškem) / Ludvik Zorzut. - Koledar Mohorjeve družbe / [uredil uredniški odbor], (1969), str. 102-104. Ilustr.

- Zgodovinski prikaz prirejanja narodnih taborov (1868-1878) ter naraščanja narodne in politične zavesti Bricev. Ilustriran je s fotografijami narodnih buditeljev.

ZORZUT, Ludvik

Umetnost se je ustavila tudi v Brdih / Ludvik Zorzut. - Koledar Mohorjeve družbe / [uredil uredniški odbor], (1969), str. 102-104. Ilustr.

- Članek o umetnostni podobi Brd. Ilustriran s fotografijami.

ZORZUT, Ludvik

Stara francoska črta: Zanimivosti iz Brd / l.z. [Ludvik Zorzut]. - Soča / [odgovorni urednik Ivo Marinčič], letn. 6, št. 252 (7. jun. 1952), str. 3. Ilustr.

- Govori o stari francoski mejni črti med Beneško republiko in Avstrijo ter navaja podatke o cerkvenem arhivu, iz katerega je razviden potek francoske črte. Ilustrirano s podobo Medane.

ZUPANČIČ, Danica

Etnografski zapiski s proučevanja Brd / [Zupančič Danica]. - Primorske novice / [ureja uredniški odbor], letn. 12, št. 36 (5. sept. 1958), str. 6. - Primorske novice / [ureja uredniški odbor], letn. 12, št. 38 (19. sept. 1958), str. 6.

- Članek je objavljen v dveh nadaljevanjih: v št. 36 in 38. Drugi del je objavljen pod naslovom Etnografski zapiski z raziskovanja Brd. Avtorica piše o terenskem raziskovanju Brd in opisuje materialne, socialne in duhovne sestavine življenja briškega človeka.

ŽIŽEK, Jože

Sončno in senčno iz Goriških Brd / Jože Žižek. - Ljudska pravica, letn. 21, št. 272 (20. nov. 1955), str. 4. Ilustr.

- Avtor piše o toči v juniju 1955, ki je uničila štiri petine pridelka, ter o težavah Bricev zaradi mejne zanke (neugodne poti čez Vrhovlje, zaradi meje trikrat daljše od tiste prek Podsabotina ali Vipolž). Omenja vlogo zadružništva v kmetijstvu Brd. Ilustrirano s fotografijo.

465

Knjige

BAŽATO, Marjan

Trenutki v Goriških Brdih = Momenti nel Collio Goriziano = Moments in the Goriška Brda = Augenblicke in den Goriška Brda / Marjan Bažato. - Dobrovo: [s.n.], 1992 (Nova Gorica: Grafika Soča). - 176 str.: ilustr. ; 34 cm.

- Fotomonografija o Brdih. Uvod z naslovom Brda napisal Marijan Brecelj: v njem sta zgodovinski, umetnostnozgodovinski, geografski in gospodarski oris Brd ter pregled odsevvov Brd v slovenski poeziji in prozi.

BEDNARIK, Rado

Goriška in Tržaška pokrajina v besedi in podobi / Rado Bednarik. - V Gorici: izdala Književna založba "SIGMA", 1932. - 216 str.: ilustr. ; 21 cm.

- V poglavju Gospodarske razmere avtor orisuje kmetijstvo Brd, zlasti sadjarstvo in lupljenje sliv kot posebno briško obrt, v poglavju Selišča pa opredeljuje briški tip hiše; poglavje Med Brice daje pregled značilnosti Brd. Ilustrirano z nekaj fotografijami. Vsebuje seznam virov in literature.

CATTALINI, Antonio

Il Castello di San Floriano / Antonio Cattalini. - [Seconda ed.]. - Gorizia: Editio a cura dell' Agriturist, 1972. - 25 pag., [2] pag. carta geogr.: illustr. ; 25 cm.

- Knjiga o Števerjanu in števerjanskem gradu. Posebno poglavje je posvečeno zgodovini družine Formentini. Ilustrirana z zemljevidom in s fotografijami. Vsebuje seznam virov in literature.

KURET, Niko

Maske slovenskih pokrajin / Niko Kuret. - V Ljubljani: Cankarjeva založba: Znanstveno raziskovalni center SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, 1984. - 540 str.: ilustr.; 24 cm.

- Avtor med drugim piše o številnih briških pustnih likih in navaja razlike v pustovanju, značilne za posamezne briške vasi (str. 365-368).

LAH, Avguštin

Od vipavskih gričev do Goriških Brd / dr. Avguštin Lah; [oprema, foto uvodne in zaključne slike, oblikovanje in tehnična ureditev]: Virgil Dariš; fotografije Joco Čermak... [et al]. - Ljubljana: Mladinska knjiga, 1985. - 175 str.: ilustr.; 30 cm

- Poljudna fotomonografska publikacija, ki v poglavju o Brdih (str. 26-29) govori o geografskem položaju in značilnostih treh krajevnih skupnosti: Dobrovo, Kojško in Medana. Veliko propagandnega gradiva, tudi o Kmetijski zadruzi Goriška Brda.

MAKAROVIČ, Marija

Kmečko gospodarstvo na Slovenskem: [načini, orodja in naprave]/ Marija Makarovič; ilustriral France Golob. - Ljubljana: Mladinska knjiga, 1978. - 296 str.: ilustr.; 23 cm.

- Avtorica pri navajanju opravil, orodij ipd. daje številne primere iz Brd, posebno v poglavjih o vinogradništvu, gojenju in predelovanju oljk ter o lupljenju in sušenju sliv. Besedilo je opremljeno s številnimi risbami.

NOI e il Collio: un libro nato nella scuola per la scuola /

[Ricerche condotte da alunni delle Scuole Medie "L.Perco" e "I. Trinko"]; [sotto la guida dei proff. Fabia Bernes... [et al].]; (traduzioni di Luciana Budal... [et al].) = Mi in Brda: Ustvarjamo v šoli za šolo / [Raziskave dijakov srednjih šol "L. Perco" in "I. Trinko"]; [mentorji: prof. Fabia Bernes... [et al].]; [prevedli so: Lučana Budal... [et al]. - Gorizia: Provincia di Gorizia [etc]. = Goriška pokrajina [etc]., 1990. - 246 pag.: illustr.; 24 cm.

- Celotna knjiga je dvojezična (slovensko in italijansko). Je rezultat skupne raziskave dijakov srednjih šol "L. Perco" in "I. Trinko". Vsebuje zgodovinski pregled, geološke značilnosti; govori o kmečkem stavbarstvu in vinogradništvu ter o nekaterih sestavinah duhovne kulture briških Slovencev v Italiji.

POČKAR, Ivanka

Slivarji / Ivanka Počkar; fotografije Draga Skorič, Miroslav Zdovc; prevod v angleščino Ivanka Počkar. - Brežice: Posavski muzej, 1982 (Krško: Papirkonfekcija). - 68 str.: ilustr.; 21 cm. - (Vodič k razstavi / Posavski muzej; 9)

- Etnološka publikacija o pojavnih oblikah slivarstva na Bizelskem, ki se vsebinsko navezuje tudi na lupljenje sliv v Brdih. Knjižica pomeni katalog k istoimenski razstavi (Brežice, september 1982).

ŠTOLFA, Milko

Med briškimi griči je posijalo sonce / Milko Štolfa. - V Ljubljani : Borec 1963, XV, 148 str.: ilustr. ; 18 cm. - (Dokazi ; 10)

- Zgodovinski pregled narodnoosvobodilnega gibanja v Brdih. Ilustrirano s fotografijami. Priložen je zemljevid Brd.

TERPIN, Marjan

Števerjan: Poskus orisa zgodovine vasi ob stoletnici ustanovitve "Slovenskega katoliškega bralnega društva Št. Ferjan" / Marjan Terpin ; [slike deloma posnel avtor, deloma povzete po drugih virih]. - Števerjan : Izdalo Prosvetno društvo "Frančišek B. Sedej", 1983. - 301 str. : ilustr.; 24 cm.

- Krajevna kronika za čas od prazgodovine do let po drugi svetovni vojni. Ilustrirano z različnim slikovnim in drugim gradivom. Vsebuje seznam literature in virov. Povzetek v italijanščini (dr. Andrej Bratuž) in v nemščini (dr. Albin Sirk).

467

I vini del Collio / E.R.S.A. - Ente Regionale per lo Sviluppo dell'Agricoltura ; [realizzazione: studio M&B - Pordenone] ; [fotografie : Elio Ciol - Casarsa] ; [collaborazione: la Direzione dei Musei Provinciali di Gorizia... [et al]]. - Gorizia: E.R.S.A., 1972. - 1 mappa: illustr.; 28 cm. - (E.R.S.A. - Pubblicazione ; n 9).

- Propagandna mapa o briških vinskih sortah, vinu in vinski kulturi. Ilustrirana z barvnimi fotografijami.

Katja Kogej, Nidžara Žnidarčič

NOVOSTI V KNJIŽNICI SLOVENSKEGA ETNOGRAFSKEGA MUZEJA V LETU 1991/1992

MONOGRAFIJE Z BIBLIOGRAFSKIMI NOTICAMI

SLOVENIJA

ATLAS človeštva / pisci besedil Vladimir Basilov.. et al.; prevod Dušan Voglar; predgovor Zmago Šmitek. -Ljubljana: Mladinska knjiga Koprodukcija, 1991

V uvodnem delu so prikazani v sliki in besedi tisti procesi, ki so izoblikovali svet: od človekovega prilagajanja naravnemu okolju in prvih velikih migracij do sodobne trgovine in geopolitike. Poudarek je tudi na nekaterih izbranih etnoloških poglavjih: od oblik gospodarske in družbene organiziranosti do verstev. Večji del atlasa pa je posvečen podrobnejši obravnavi kulturno-geografskih območij sveta. Sicer pa so avtorji skušali združiti dva načina obravnavanja: demografsko-etnološkega za predstavitev sedanjosti ali bližnje preteklosti in historično- etnološkega, ki prikazuje procese v daljšem časovnem obdobju.

BAŠ, Angelos

Oblačilna kultura na Slovenskem v 17. in 18. stoletju / Angelos Baš. -Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992

Avtor je dodal še en kamenček v mozaik o oblačilni kulturi na Slovenskem. Po obdobju poznega srednjega veka in 16. stoletja (1970) ter obdobju prve polovice 19. stoletja oziroma Prešernovem času (1987) imamo sedaj še obsežno monografijo, ki se nanaša na 17. in 18. stoletje. Uvodnemu poglavju o predmetu obravnave, virih in slovstvu sledijo poglavja o oblačilnih materialih, o oblačilnih obrtnikih, konfekciji, cenah, temeljnem oblačilnem videzu in modnem tisku, šegah in navadah v oblačilnem videzu, gospodarskem, družbenem in političnem izrazu oblačilnega videza, nato pa še poglavje o snagi, lepotilih in kajenju.

ARTIČEK, Daniel

Lepa vrata Tuhinjske doline in Kamnika / ideja in besedilo Daniel Artiček; fotografija Daniel Artiček; nemški prevod Anka Kukovec; angleški prevod Mojca Mencelj. - Kamnik: samozal., 1991

Delo je nekakšen fotoalbum, v katerem so zbrani posnetki vrat, ki krasijo pročelja profanih in nekaterih sakralnih stavb v Tuhinjski dolini ter v Kamniku z okolico. Avtor, ki je po izobrazbi ekonomist, je z vnemo ljubitelja izbral najlepše izdelke mizarjev, rezbarjev ali kovačev. Delo je brez spremnega besedila.

ČEBULJ-Sajko, Breda

Med srečo in svobodo: avstralski Slovenci o sebi / Breda Čebulj-Sajko. -Ljubljana: samozaložba, 1992

Knjiga je plod raziskave o nastanku slovenske izseljenske skupnosti v Avstraliji, o čemer govori prvi del z zgodovinskega, etnološkega in demografskega vidika, drugi del pa tvorijo intervjuji z izseljenci, iz katerih so razvidna subjektivna doživljanja izseljenstva.

469

DELA VSKI muzej (Ravne na Koroškem): Kratek sprehod po zbirkah / (besedilo Miroslav Osojnik; fotografije Tomo Jeseničnik). -Ravne na Koroškem: Delavski muzej, 1992

Ravenski muzej je izdal vodnik po svojih zbirkah po Gradu, katerega zadnji lastniki so bili grofje Thurni. Vsaka zbirka je prikazana s kratkim tekstom in fotografijo, prav tako so prikazane tudi dislocirane enote. Pogrešamo pa obsežnejši historiat muzeja.

ETNO delavnica Markovci 91 / (uredil Borut Brumen). -Ljubljana: ZOTKS - Gibanje Znanost mladini, 1992

Na etnološkem taboru v Markovcih so se etnologi lotili tehle tem: B. Brumen je raziskoval lokalno skupnost zlasti z vidika ugotavljanja socialnih meja, ki določajo identiteto posameznika znotraj skupnosti, M. Hudelja piše o vlogi Judov pri etnološki podobi Prekmurja, N. Vrečar o neenakopravnosti med spoloma, A. Malnič o vinski topografiji, I. Weber o poroki kot obredu prehoda, njeni strukturi in pomenu v sodobni družbi, mag. D. Zaviršek o odnosih med ženskami in moškimi v Markovcih in D. Hribar o instituciji cerkve v Markovcih.

ETNOLOŠKA raziskovalna delavnica (1991: Ljubljana): Zbornik raziskovalnih nalog učencev osnovnih šol v občini Ljubljana-Center / Etnološka raziskovalna delavnica, marec 1991; Uredniški odbor Romana Savnik, Mojca Ramšak, Jožica Pahor. - Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Ljubljana Center, 1991

Študentje etnologije so s pomočjo dr. Janeza Bogataja organizirali na ljubljanskih osnovnih šolah etnološko delavnico, v katero so pritegnili učence sedmih in osmih razredov ter njihove učitelje. Njen namen je bil po eni strani zbuditi zanimanje za raziskovalno delo kot način pridobivanja znanj na drugačen način kot ustaljenem učno-vzgojnem procesu, po drugi strani pa seznaniti učence z etnologijo kot vedo, ki v osnovnih in srednjih šolah ni zastopana. Izbrali so si zanimive teme: Kavarna Nebotičnik nekoč in danes,

Poročne fotografije in poročni običaji v Ljubljani, Skrivnosti odraščanja mladih v Ljubljani, Kletvice v vsakdanjem življenju Ljubljančanov nekoč in danes, Praznični jedilniki v Ljubljani od 1930-1950, Zimske počitnice v Ljubljani 1930-1941, Voščilnice v Ljubljani, Frizure v Ljubljani.

GODINA, Maja

Iz mariborskih predmestij: o življenju in kulturi mariborskih delavcev v letih od 1919 do 1941 / Maja Godina. - Maribor: Obzorja, 1992

V etnološki študiji, ki je dopolnjeno besedilo magistrske naloge, se avtorica ukvarja z mariborskim delavstvom med obema vojnoma. Gre namreč za socialno in poklicno skupino, ki je bila v omenjenem obdobju v primerjavi z drugimi najbolj številna in je zato dala značilen pečat življenju v mariborskih predmestjih.

KOCJANČIČ, Alojz

Ljudi opeval sem, vode in skale: pripovedi o ljudeh Slovenske Istre in Malega Krasa / Alojz Kocjančič: spremna beseda Ines Cergol-Bavčar. -Koper: Lipa, 1992

Alojz Kocjančič je kot duhovnik, pesnik in pisatelj posvetil svoje delovanje Slovenski Istri. Pričujoče delo je razdeljeno na tri dele: v prvem so pripovedi avtobiografske narave, v drugem so zbrana opazovanja o istrsko- malokraških ljudeh in krajih, tretji del pa govori o življenju Istranov pod fašizmom.

KOLOINI, Borut

Križ je bu enkrat mejstu: (življenje nekega kraja) / Borut Koloini; (avtor skic Vladimir Slamič; avtor fotografij Erhard Pečar, Borut Koloini). -Vipavski Križ: samozal., 1992

V pričujoči knjigi se avtor ukvarja z razvojem strukture naselja v času in ob zgledu Vipavskega Križa. Predvsem ga zanima pojem mesta. Svoja zapažanja primerja s pogledi F. Braudela in L. Mumforda.

KUMER, Zmaga

Oj, ta vojaški boben: slovenske ljudske pesmi o vojaščini in vojskovanju / Zmaga Kumer. -Ljubljana: Kres, 1991

Teza avtorice je, da Slovenci pravih vojaških pesmi ne poznamo. Podkrepljuje jo z izborom pesmi, ki govorijo v prvem tematskem sklopu o vojaščini in novačenju, v drugem pa gre za odmev ljudskega izročila na nekatere vojne.

MANOHIN, Vital

Poljedelsko vremenoslovje: agrarna meteorologija / Vital Manohin. -Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1961

Avtor obravnava na poljudno-znanstven način načela in metode poljedelske meteorologije. Seznanja nas, kako morata poljedelstvo in gozdarstvo upoštevati statistične metode, klimatologijo, eksperimentalne in teoretične metode, ki sodijo v ožjo meteorologijo.

MASKA. Zakrijmo si lica, odkrijmo obraz: izziv otroški ustvarjalnosti / (vodja projekta Majda Grah Fridl; avtorji tekstov v katalogu Andrej Brence, Aleš Gačnik, Robert Klančnik, Majda Grah Fridl). -Ptuj: Pokrajinski muzej, 1992

Kustodinja Ptujkega pokrajinskega muzeja je s sodelavci muzeja in likovnimi pedagogi organizirala likovno delavnico, v kateri so se otroci najprej seznanili s tradicionalnimi pustnimi maskami s ptujsko- ormoškega območja kot značilno sestavino etnološke dediščine in sodobnosti. Nato so svoje vtise in znanje o tem prelili v likovno govorico, kar je dalo imenitne rezultate. V publikaciji, ki je nastala ob tem projektu, razmišljajo avtorji o tradicionalnih likih šem s ptujskega območja, o otroškem maskiranju, o izdelavi mask in o samem poteku muzejske likovne delavnice.

MLINŠKOVO berilo: (i)zbrani etnološki in slovstveni zapiski/ (transkript, 471 izbor, klasifikacija, registriranje in redigiranje gradiva, biografska uvodnica o Franu Mlinšku, spremna beseda, preglednice in opombe) Jože Hudales, Ivo Štropnik. -1. natis. -Velenje: Kulturni center Ivana Napotnika, 1991. - (Zbirka Šaleški razgledi; 7)

Ob stoletnici rojstva velenjskega učitelja Frana Mlinška sta se urednika odločila objaviti tisti del rokopisnega gradiva, ki obsega zapise o duhovni dediščini v Velenju in njegovi okolici. Na pobudo Vinka Moederndorferja je to napravil Fran Mlinšek v letih od 1930 do 1955.

ODER, Karla

Mežiška dolina: utrip zadnjih tristo let: vodnik po razstavi / (besedilo Karla Oder, Alojz Krivograd). -Ravne na Koroškem: Delavski muzej, 1992

Kustosi ravenskega muzeja so pripravili razstavo v času, ko je izpod peresa etnologinje in kustodinje muzeja Karle Oder nastajala petnajsta knjiga iz serije Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja - 20. stoletje, občina Ravne na Koroškem. Ob razstavi pa so v muzeju izdali še vodnik, v katerem so na kratko prikazali vsebinske sklope, kot so gospodarski razvoj, materialna in duhovna kultura ter moderne pridobitve v Mežiški dolini.

PODOBE ljubljanskih meščanov / avtor razstave Franc Zalar; uvodna teksta v katalogu Franc Zalar in Irena Žmuc. - Ljubljana: Mestni muzej, 1992

Mestni muzej nadaljuje s tematskimi razstavami slik, katerih motivi so povezani z življenjem v Ljubljani. Po razstavi vedut leta 1988 nas kustos Franc Zalar tokrat seznanja z upodobitvami ljubljanskih meščanov. Z vidika spoznavanja načina življenja pa je pomembno, da je bil tokrat umetnostnozgodovinski vidik presežen in da nam skuša avtor s sodelovanjem zgodovinarke kustodinje Irene Žmuc razširiti vedenje o življenju v preteklosti z obravnavanjem modnih muh in meščanstva nasploh.

POSTREŠČEK, kje si?: Sto let dela in življenja ljubljanskih postreščkov / avtorji Anka Zuljan in učenci iz 7. in 8. razreda OŠ Boris Zihlerl; urednica Vlasta Vičič. - Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1992

Zgovornemu uvodu o zgodah in nezgodah pri iskanju informacij sledijo poglavja, v katerih nas mladi zgodovinarji seznanjajo z začetki, zlato dobo in zatonom poklica postreščka v Ljubljani od srede 19. stoletja do danes. Njihovo organiziranje najprej v društvu nato v zadrugi, organizacijo dela, delovna sredstva, doživljanje njihovega poklica ter pogled drugih nanje in na njihovo delo spoznavamo prek teksta, citatov iz literature in periodike, intervjujev, preglednic in bogatega slikovnega gradiva.

RENČELJ, Stanko

472

Suhe mesnine - narodne posebnosti / Stanko Renčelj; fotografije Stojan Gorup; skice Zvonko Črneka. -1. ponatis. -Ljubljana: Kmečki glas, 1991

Knjiga nas seznaja z dediščino in sodobnostjo vseh oblik, različnosti in podobnosti, lokalnih posebnosti in izkušenj na področju konzerviranja mesa. Odliki knjige sta dosledno upoštevanje regionalizma in skrbno izbrana terminologija.

RENKE-Heinemann, Uta

Katoliška cerkev in spolnost / Uta Renke Heinemann; (prevedel Tomo Virk). -Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992

Avtorica je teologinja, ki se ukvarja z raziskovanjem odnosa katoliške cerkve do spolnosti in žensk. V pričujoči knjigi obravnava razvoj spolne morale v katolicizmu in pri tem s primeri ponazarja različne prakse Cerkve, ki so nesporno dokaz njenega sovraštva do žensk.

RESIA il linguaggio della terra e del pane: Proposte per uno sviluppo socioeconomico e culturale della Resia = Rezija jezik zemlje, jezik kruha: Načrt družbenogospodarskega in kulturnega razvoja Rezije / uredil Renato Quaglia. - Trst: Založništvo Tržaškega tiska, 1988

Skupina avtorjev je napravila analizo območja glede na zemljepisno lego in zgodovinske okoliščine ter antropološko oznako. Temu so dodali gospodarsko analizo. Na tej osnovi so skušali opredeliti logiko celotnega razvoja, ki lahko po njihovem mnenju edini strukturno in funkcionalno obnovi to območje, s posebnim ozirom na čim bolj racionalno uporabo človeških rezerv, kot so zapisali v uvodu.

SANTONINO, Paolo

Popotni dnevniki 1485-1487 / Paolo Santonino; prevedel Primož Simoniti. -Celovec: Mohorjeva založba, 1992

Paolo Santonino je bil v letih 1485 do 1487 spremljevalec škofa Petra Carlija na njegovih vizitacijskih potovanjih po Dravski dolini, Zilji in južni Štajerski. Iz sprotih opisov ni razvidno, da bi se zanimal za socialna, politična ali verska vprašanja. Bolj so ga pritegnile navade pri prehrani, ki so jih gojili na gradovih, pa noša plemičev in tudi koroška glasbena kultura. Tako sodijo ti zapisi med redke vire za način življenja v prostoru med Alpami in Jadranom ob koncu srednjega veka.

VALENČIČ, Vlado

Židje v preteklosti Ljubljane /Vlado Valenčič; (slikovno gradivo so pripevali Zgodovinski arhiv Ljubljana, Filip Fischer ter J. Lombergar in V. Tančič; gradivo za knjigo sta izbrala Marjan Drnovšek in J. Suhadolc). -Ljubljana: Park, 1992

Avtor je na podlagi razmeroma skromne obstoječe literature in virov orisal zgodovino življenja Židov v Ljubljani v obdobjih: od naselitve do izгона (1327-1515), od izгона do začetka 19. stoletja, v času omejene naselitve ob Maksimilijanovem privilegiju (1813-1867), v dobi svobodnega naseljevanja do prisilne izselitve (1867-1941). Temu sledi poglavje o odnosu Slovencev do Židov in židovstva ter o antisemitizmu.

VOZOVI in sledovi / (avtorja razstave Katja Kogej in Boris Blažko; 473
oblikovanje razstave in kataloga Boris Blažko). -Nova Gorica: Goriški muzej, 1992

Katalog je nastal ob razstavi, s katero sta avtorja poskusila nakazati mesto voza v človekovem življenju in samo življenjsko pot voza. Katalog vsebuje razpravo o tem, katalog s podatki o razstavljenih vozovih in risano dokumentacijo sestavnih delov vozov.

V SVETU lutk: poskus otroškega muzeja: (katalog) / vsebinski koncept projekta V svetu lutk - poskus otroškega muzeja Tanja Roženbergar; prev. v angl. Jelena Tomanič. -Celje: Muzej novejšje zgodovine, 1992

V celjskem Muzeju novejšje zgodovine so pripravili projekt Otroškega muzeja z mislijo, da so otroci najostrejši kritiki in najbolj pozorni opazovalci okolja, da pa so jim vrata muzejev kot varuhov kulturne dediščine vse premalo odprta. Če pa si želimo kritičnih bodočih obiskovalcev, jih moramo v tem duhu vzgajati že od predšolske dobe naprej. Eden izmed možnih posrednikov je lahko lutka kot muzealija. O tem projektu govori tudi katalog razstave.

ZGODOVINA Cerkev na Slovenskem / pripravil Inštitut za zgodovino Cerkev pri Teološki fakulteti: uredil Metod Benedik z uredniškim odborom. -Celje: Mohorjeva družba, 1991

V delu, ki je zbornik dvajsetih člankov, pisanih z vidikov različnih strok, so avtorji želeli prikazati pomembne dogodke, dejstva in osebe iz zgodovine Cerkev na Slovenskem. Opozorili so na to, da je "vernost zajela vse pore življenja slovenskega človeka in je tako krščanstvo ves čas prežemalo misel in dejanje slovenske zgodovine".

BELGIJA

REVELARD, Michel

Musée international du Carnaval et du Masque Binche / Michel Revelard.
-Bruxelles: Cultura Nostra, 1991

V obsežnem katalogu je predstavljen belgijski muzej karnevala in mask v mestu Binche na Valonskem. V uvodnem besedilu avtor pojasnjuje tradicijo karnevalov na Valonskem in njihove današnje oblike ter genezo ideje o oblikovanju muzeja, v katerem so predstavljene ne le valonske, temveč tudi posebej evropske in posebej maske z ostalih kontinentov. Zbirke so urejene po deželah in tipološko; o tem govorijo avtorjevo tehtno besedilo in odlične fotografije.

474 ČEŠKA IN SLOVAŠKA

KUNZ, Ludvik

Lidova fajans v Československu / Ludvik Kunz. -Brno: Moravske muzeum,
1974

Leta 1974 je bila v Plovdivu v Bolgariji pregledna razstava češke in slovaške keramike. Ob tej priložnosti je bil izdan katalog, v katerem piše avtor o tradiciji in sodobnosti te kulturne panoge, ki je v bivši Češkoslovaški dosegla velik razmah zlasti na nekaterih območjih Slovaške in Moravske, kar je razvidno iz priložene karte.

TURZOVA, Marta

Belujske hrnčiarstvo / Marta Turzova. -Martin: Narodopisni muzeum, 1990.
- (Fontes)

Etnografski muzej iz Martina je v svoji knjižni seriji Fontes izdal poglobljeno študijo Marte Turzove o lončarstvu v kraju Beluj in njegovi bližnji okolici. Delo je razdeljeno na poglavja o zgodovini kraja, o naravnih pogojih za to dejavnost, o klasifikaciji in morfologiji predmetov, o obrtnikih oz. izdelovalcih lončarskih izdelkov; temu je dodan katalog lončarskih izdelkov iz zbirk slovaških muzejev.

ŽIVOT a kultura lidu na brnenskem Kloboucku: stala expozice narodopisu a archeologie / (spremni tekst Hana Dvorakova in Josef Unger). -Mikulov: Regionalni muzeum, 1991

V regionalnem muzeju Mikulov na Slovaškem imajo stalno razstavo etnoloških in arheoloških predmetov kot prič življenja v teh krajih. Katalog stalne razstave vsebuje kratki besedili o zbirkah in fotografije nekaterih postavitev ter posameznih predmetov.

FRANCIJA

L'ABEILLE, l'homme, le miel et la cire / ur. G. Collomb et al. - Paris: Réunion des Musées nationaux, 1981

V pariškem etnografskem muzeju so s sodelovanjem številnih francoskih muzejev, arhivov, čebelarских društev in posameznikov leta 1981 pripravili obsežno tematsko razstavo, s katero so osvetlili razmerje med človekom in čebelo, prikazali vlogo čebelarstva v življenju človeka v tradicionalni družbi in danes ter prikazali pomen čebeljih proizvodov. Ob tem je izšla publikacija, v kateri je ob vsaki fotografiji razstavljenega predmeta ali dokumenta obsežen komentar.

L'HOMME et son Corps dans la Société traditionnelle / ur. Jean Cuisenier. 475
-Paris: Réunion des Musées nationaux, 1979

Kakšen je pogled etnologa na človekovo telo? Kateri vidiki ga zanimajo pri tem? To sta bili izhodiščni vprašanji, ko so se v pariškem etnografskem muzeju odločili, da bodo naredili razstavo, s katero bodo v jeziku muzeologije vizualizirali svoja razmišljanja. Razdelili so jih na tri glavne sklope: Telo kot osnova socialnega življenja (telo pri delu, telo in veselje, bolno telo in družba), Civilizirano telo (socialna uporaba telesa, telo v procesu izobraževanja, higiena in okras) ter Nevarnosti in zaščita (rojstvo in otroštvo, metode zdravljenja). Imeniten katalog razstave ima enak ustroj poglavij kot razstava in je opremljen z odličnimi fotografijami.

LE MEUBLE régional en France: Musée national des arts et traditions populaires 19. Oct. 1990-25. fevr. 1991 / cet ouvrage a été conçu et réalisé par Denise Glück-Centre d'ethnologie française, C.N.R.S. et M.A.T.P. - Paris: Éditions de la Réunion des Musées nationaux, 1990

Delo je obsežen zbornik člankov in bogato ilustriran katalog predmetov z razstave, na kateri je bilo predstavljeno francosko pohištvo različnih slojev prebivalstva glede na čas in regije. Časovni razpon je segal od konca srednjega veka do začetka 20. stoletja. Avtorji razstave so želeli pokazati razlike zaradi regionalnega porekla, ki se kažejo v oblikah, funkcijah in tehnikah izdelave.

MUSÉE rural des Arts Populaires en Bourgogne (Yonne): "Collection Humbert" / (avtorja teksta Jacqueline et Raymond Humbert. -Auxerre: Studio Y. Yvonneau, 1986

MEMOIRE des Campagnes / (avtor teksta v katalogu Raymond Humbert. -Auxerre: Studio Y. Yvonneau, 1990

La SCULPTURE Populaire / (avtor teksta Vincent Humbert). -Auxerre: Studio Y. Yvonneau, 1988

Les JOUETS Populaires / (avtor teksta Vincent Humbert). -Auxerre: Studio Y. Yvonneau, 1987

V Laduzu, manjšem francoskem mestu v bližini Joignyja in Auxerra, je bil leta 1986 odprt muzej, ki ga je ustanovil velik poznavalec ljudske kulture in življenja na francoskem podeželju Raymond Humbert z ženo Jacqueline in s tremi sinovi. V petindvajsetih letih so zbrali številne predmete kot priče vsakdanjega življenja in jih postavili v obliki zbirke na stalni razstavi. Poleg tega prirejajo občasne razstave, npr. otroških igrarč, ljudske plastike.. Ob razstavah izdajajo kataloge s strokovnimi besedili in odličnimi fotografijami.

RÉPERTOIRE de l'ethnologie de la France / [urednica Christine Langlois].

476 -Paris: Maison des Sciences de l'Homme, 1991. - (Ethnologie de la France)

Leta 1986 so se francoski etnologi sklenili napraviti pregled vseh strokovnjakov in ustanov v Franciji, ki se ukvarjajo z etnologijo ali so kakorkoli povezani z njo. Tak pregled je drugič izšel leta 1991, obsega kar 407 strani in prinaša res izčrpne podatke o 870 raziskovalcih in specialistih ter o 1099 ustanovah, od muzejev, univerz do knjižnic, fonotek in fototek.

HRVATSKA

BAŠTINA hrvatskog sela / Milovan Gavazzi; predgovor Jasna Andrić. -Zagreb: "Otvoreno sveučilište", 1991. - (Biblioteka Običaji)

V tej ediciji so objavljene tri razprave staroste hrvaških etnologov dr. Milovana Gavazzija. Prva, Osnovni elementi baštinjene materijalne kulture i života Hrvata, je pregled kulturnih elementov; druga, Sadržaj kulture i života Hrvata u prošlosti i sadašnjosti, je analitična; v tretji, Sudbina značajnih kulturnih elemenata naslijeđene kulture južnih Slavena, pa avtor razpravlja o nekaterih vprašanih dediščine Južnih Slovanov. Dr. Jasna Andrićeva je k temu napisala še kratek pregled izredno bogatega opusa dr. Gavazzija.

ISTRAŽIVANJE pučke pobožnosti: znanstveni skup 13. i 14. lipnja 1991 / ur. Nerina Eckhel in Dunja Rihtman-Avguštin. -Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, 1991

Hrvatsko etnološko društvo, Institut za etnologijo in folkloristiko ter Etnografski muzej v Zagrebu so organizirali znanstveno srečanje, na katerem so hrvaški etnologi razpravljali o različnih sestavinah ljudske pobožnosti. V pričujoči publikaciji so objavljeni le povzetki razprav.

JATAGANI, noževi i bodeži Etnografskog muzeja u Splitu / (avtor kataloga Silvio Braica). -Split: Etnografski muzej, 1991

V splitskem Etnografskem muzeju imajo bogato zbirko hladnega orožja, ki so ga prvič predstavili na tematski razstavi leta 1980. Po tem se z orožjem niso več načrtno ukvarjali. Leta 1990 je kustos Silvio Braica pregledal zbirko, uredil dokumentacijo (kljub pomanjkljivim podatkom ob inventarizaciji), oblikoval tipologijo in pripravil razstavo.

MUZEJI i galerije Hrvatske / ur. S. Prosperov Novak, Branka Šulc; avtorji teksta M. Fruk, L. Metež, B. Šulc, J. Vinterhalter, V. Zgaga. -Zagreb: Ministrstvo za izobraževanje in kulturo, 1992

Hrvaški muzealci in galeristi so pod pokroviteljstvom Ministrstva za izobraževanje in kulturo izdali obsežen vodnik po muzejskih in galerijskih zbirkah. Urejen je po abecedi krajev, znotraj razdelka pa so prav tako po abecedi razvrščene ustanove. Teksti o najpomembnejših ustanovah so opremljeni s fotografijami stavb in najbolj znanih predmetov. Dodana sta seznam virov in karta z označenimi kraji, uvrščenimi v vodnik.

NARODNA umjetnost u funkciji života 1910-1990 / (tekst v katalogu dr. Vesna Čulinović-Konstatinović). -Split: Etnografski muzej, 1990

Ob osemdesetletnici so kustosi Etnografskega muzeja postavili pregledno razstavo predmetov iz njegovih zbirk. Ob tem je nastal katalog s historiatom muzeja in katalogom razstavljenih predmetov.

SIMBOLI identiteta: (studije, eseji, grada) / urednica Dunja Rihtman Auguštin. - Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, 1991. - 228 str. - (Biblioteka Hrvatskog etnološkog društva)

V zborniku je objavljenih 33 študij in esejev, s katerimi so avtorji sodelovali na 23. kongresu Zveze etnoloških društev Jugoslavije v Zadru l. 1989. V uvodnih besedilih so obdelani teoretični pristopi etnologije in antropologije k simbolom identitete, pogledi Clauda Lévi-Straussa na to kategorijo in sama identiteta etnologije kot znanosti. Sledijo študije o kulturni identiteti ter o razmerju med folkloro in folklorizmom kot resnično in lažno identiteto, analize različnih tipov identitete ter simbolov identitete pri navadah in ljudski umetnosti, analize simbolov regionalne identitete v preteklosti in danes ter etnične identitete.

ITALIJA

MATERIALI di una ricerca per la mostra Intrecciatura Tradizionale Friulana / ur. Novella Cantarutti, Gian Paolo Gri, Tiziana Ribezzi, Piera Rizzolati. -Udine: Museo Friulano delle Arti e Tradizioni Popolari, 1986

V videmski (Udine) cerkvi Sv. Frančiška so sodelavci furlanskega etnografskega muzeja predstavili predmete, dokumentacijo in drugo študijsko gradivo kot rezultat nekajletnih raziskav furlanskega pletarstva. V katalogu so objavili poglobljene tekste o tipologiji, materialih in sploh o vlogi pletarstva ter pletenih izdelkov v življenju Furlanov, predvsem v preteklosti.

MORAVIA: La Cultura popolare di una regione d'Europa / ur. Gian Paolo Gri, Gina Morandini in Daniella Zanella. -Udine: Arti Grafiche Friulane, 1992

V aprilu in maju 1992 je bila v Vidmu (Udine) pregledna razstava o moravski ljudski kulturi, ki so jo pripravili v sodelovanju med videmskimi muzeji in galerijami ter moravskim Regionalnim muzejem iz Brna. V zadnjih letih so namreč furlanski kulturni politiki oblikovali program, s katerim želijo predstaviti Furlanijo kot zgodovinsko deželo, prek katere so držale pomembne selitvene in trgovske poti med zahodno Evropo in Orientom. V ta sklop je sodila razstava o Langobardih (1990). Drug sklop pa pomenijo razstave, ki naj pokažejo

ljudsko kulturo in način življenja s primerjavo med Furlanijo in drugimi evropskimu regijami. Tako je izšel tudi katalog s članki moravskih in furlanskih etnologov, ki pišejo primerjalno o posameznih kulturnih prvinah (npr. noša, pomen velikonočnih jajc itd.). Dodani so tudi povzetki v slovenščini.

ŠEBESTA, Giuseppe

Museo degli Usi e Costumi della Gente Trentina / Giuseppe Šebesta. -S. Michele all'Adige: Museo degli Usi e Costumi della Gente Trentina, 1991

478

Giuseppe Šebesta je dal leta 1968 pobudo za ustanovitev kulturnega centra pokrajine Trento, v katerem bi se strokovno ukvarjali s študijem ljudske kulture tega območja. Ideja je bila formalno uresničena leta 1972: ustanovljen je bil muzej v kraju S. Michele all'Adige. G. Šebesta je na podlagi poznavanja etnološke in muzeološke teorije ter zlasti terena zasnoval postavitev stalne razstave, ki ji sledi tudi pričujoči katalog s teksti in slikovnim gradivom.

VIDEO UOMO: Materiali per una etnografia in immagini / ur. Alberto Antolini. -Santarcangelo di Romagna: Museo degli Usi e Costumi della Gente di Romagna, 1985

V novembru leta 1985 so v mestu Santarcangelo di Romagna na pobudo dr. Maria Turcia, ki vodi tamkajšnji etnografski muzej, organizirali simpozij o vlogi sodobnih vizualnih medijev v etnoloških raziskavah. V katalogu so objavili krajše tekste o tej temi in podatke o videofilmih, ki so bili predvajani ob tej priložnosti.

NEMČIJA

The CORRESPONDENCE between Jan Baudoin de Courtenay (1845-1929) and Vatroslav Oblak (1864-1896) = Korespondenca med Janom Baudoinom de Courtenayem in Vatroslavom Oblakom. The Beginnings of the Scientific Study of Minor Slavic Languages = Viri za zgodovino prvih znanstvenih proučevanj manjših slovanskih jezikov / edited, introduced and commentary by Rado L. Lencek. -Muenchen: Slavica Verlag dr. Anton Kovač, 1992. - (Geschichte, Kultur und Geistwelt der Suedslawen; Neue Serie Bd. 3)

Muenchenski založnik dr. Anton Kovač je založil še eno izjemno zanimivo in pomembno publikacijo s področja "zgodovine, kulture in duhovnega sveta Južnih Slovanov", kot se imenuje serija, v kateri je knjiga izšla. Dr. Rado L. Lencek, profesor na Oddelku za slovanske jezike univerze Columbia, je objavil korespondenco med za Slovence izredno pomembnima lingvistoma Janom Baudoinom de Courtenayem in Vatroslavom Oblakom. Zlasti prvega je na potovanjih po Reziji in Terski dolini poleg slovenščine zanimala tudi ljudska kultura, o čemer je pisal tudi V. Oblaku. V knjigi sta orisana njuna strokovna profila, objavljene so reprodukcije pisem, ki so bila razen izjem pisana v slovenščini, objavljene so transkripcije pisem s komentarji, temu pa je dodana še obširna bibliografija.

DRURY, Elizabeth

Das grosse Antiquitäten Handbuch: Materialien, Stile, Techniken / Elizabeth Drury. - München: Südwest Verlag GmbH, 1986. - 223 str.

Avtorica je študirala na Inštitutu Courtauld univerze v Londonu. Je glavna urednica znane revije *Discovery Antiques*. V tem delu razpravlja o materialih, s katerimi se srečujemo pri starinah, kot so les, steklo, keramika, porcelan in kovine, o njihovi obdelavi in tehnikah restavriranja.

GERMAN Postal Museum Frankfurt/Main / avtorji besedil R. Barnekow, K. Beyrer, B. Brugger, W. Ehrenfried, H. Hahn, H. U. Keller, T. Werner. - Braunschweig: Westermann, 1990

Iz pričujočega kataloga je razvidno, da ima Poštni muzej iz Frankfurta ob Maini zelo zanimiv koncept, temelječ na pojmovanju pošte kot pojavu, ki obsega vse od transporta, potovanj, pisem in paketov, odnosa med pošto službo in tiskom ter denarjem do telegrafije, telefonije, prenosnih sistemov, mednarodne poštne službe, znamk ter vloge pošte v umetnosti (npr. mail art), skratka pošte kot tehnično/tehnološkega in kulturnega pojava. Dokaz, da skušajo avtorji načenjati vprašanja s provokacijo, je naslovnica kataloga s podobo Dalijevega telefona z jastogom.

479

LUDWIG, Günter

Silber: aus der Geschichte eines Edelmetalls / Günter Ludwig; Günter Wermusch. - 2. izd. - Berlin: Verl. Die Wirtschaft, 1988

"Bela kovina" je v zgodovini odigrala prav tako pomembno vlogo kot še bolj dragoceno zlato. Obe kovini nista služili le kot snov za izdelavo nakita ali kot dar bogovom v prazgodovinskih časih in v zgodnjih civilizacijah, ampak že od grških časov tudi kot kovini za izdelavo denarja. S tem ter še z drugimi razsežnostmi srebra in z njegovo kulturnozgodovinsko vlogo nas avtor seznanja v zanimivem besedilu, ki so mu dodane ilustracije.

MASSENEDIUM Strasse: Zur Kulturgeschichte der Demonstration / Bernd Jürgen Warneken (Hg.). - Frankfurt/Main, New York: Campus; Paris: Ed. de la Maison des Sciences de l'Homme, 1991.

Demonstracije so pojav sodobnega političnega življenja. V tem delu je osvetljena zgodovina tega pojava, vendar ne z vidika politične zgodovine ali zgodovine prava, temveč kulturno zgodovinsko. Avtorji prispevkov pišejo o simbolnem sistemu demonstracij in njihovem vmesnem položaju med izjavljanjem mnenja in akcijo, med šego in protestom, med ljudsko in organizirano kulturo. Svoje zanimanje posvečajo tudi zunanjim oblikam kot so emblemi, noša, parole, vzkliki...

MÖBEL aus Franken: Oberflächen und Hintergründe; Gemeinschaftsausstellung des Bayerischen Nationalmuseums München und des Germanischen Nationalmuseums Nürnberg; 22. Juni-15. Sept. 1991 im Germ. Nationalmus. Nürnberg / hrsg. von Gerdi Maierbacher-Legl et alii. - München: Hirmer, 1991.

V obsežni in bogato ilustrirani knjigi so prikazane razvojne linije pohištvenih obrti in nato še industrijske produkcije na Frankovskem v 19. stoletju. Avtorji nam dajejo vpogled v razvoj oblik in poslikav ter tipov posameznih sestavin pohištva, upoštevaje socialno ozadje izdelovalcev in uporabnikov oz. naročnikov v povezavi s tržnimi razmerami in okoliščinami časa, ki so vplivali na to produkcijo.

480 OGNIBENI, Günter

Ausstellungen im Museum und anderswo: Planung, Technik, Präsentation / Günter Ognibeni, Andrea Hölzl. - München: Callwey, 1988

Avtor publikacije vodi oddelek za restavriranje slik in polihromiranih lesenih skulptur v Deželnem muzeju v Braunschweigu. V tem delu pa nam pregledno prikazuje postopek priprave na razstavo, različne variante pri uporabi razstavne tehnike, načine zaščite razstavljenih predmetov, svetuje pri uporabi primerne razsvetljave in zagotavljanju ustreznih klimatskih razmer.

SCHAMANEN: Mittler zwischen Menschen und Geistern. Begleitband zur Ausstellung im Kultur- und Stadthistorischen Museum Duisburg 14. 4. bis 30. 6. 1991 / ur. Gernot Tromnau in Ruth Löffler. -Duisburg: Stadthistorisches Museum, 1991

V sklopu sodelovanja med nemškimi muzeji ter etnografskima muzejema iz Helsinkov in Budimpešte je bila v Duisburgu zelo odmevna razstava o šamanih. V katalogu, ki je hkrati zbornik člankov strokovnjakov za to problematiko, le ti pišejo o šamanizmu kot pojavu iz sveta duhov, o arheoloških najdbah, na podlagi katerih so možne ugotovitve o šamanizmu, o pričevanjih o tem pojavu pri majhnih sibirskih ljudstvih, o šamanski seansi pri Obalnih Čukčih, o eskimski šamanki Kinalik in o znamenjih, ki jih postavljajo šamani.

Die VOLKSKULTUR Südosteuropas in der Moderne = Southeast European Folk Culture in the Modern Era / ur. Klaus Roth. -München: Südosteuropa-Gesellschaft, 1992. - (Südosteuropa-Jahrbuch; Bd. 22)

V oktobru leta 1990 so se v Münchnu zbrali etnologi, sociologi, folkloristi, socialni antropologi, politologi in zgodovinarji, da bi pretresli na novo nastalo politično situacijo v južnoevropskih državah in ugotovili spremembe v načinu življenja kot posledice velikih političnih preobratov. Predvsem pa je bila poudarjena zahteva po redefiniranju predmeta stroke v teh deželah in po spremembi teoretičnih izhodišč. Sedemnajst prispevkov je razdeljenih na te sklope: Vsakdanja kultura, Mestna kultura, Socialne in kulturne spremembe, Ljudska kultura-politika- folklorizem, Vsakdanje pripovedništvo.

WERNER, Paul

Der Bergbauerhof: Bauten, Lebensbedingungen, Landschaft / Paul Werner. -München: Callwey, 1979

V bogato ilustrirani monografiji se avtor ukvarja s kmečkim domom in domovanjem v gorskem, alpskem in predalpskem svetu. Uvodoma orisuje razvoj naseljevanja in naravne razmere, ki vplivajo nanj. Temu pa sledijo poglavja o oblikah naselij, oblikah kmečkih domov in enot znotraj domov, o gradbenih tehnikah, stavbnih delih, okrasnih oblikah in krasilnih tehnikah.

VELIKA BRITANIJA

CONSERVATION Today: Papers presented at the UKIC (The United Kingdom Institute of Conservation) 30th Anniversary Conference 1988 / ur. Victoria Todd. -London: UKIC, 1988

481

Britansko združenje konservatorjev je ob svoji trideseti obletnici pripravilo simpozij, na katerem so obravnavali različne aktualne probleme konservatorstva v Veliki Britaniji. Posvečali so se vprašanju poklica in etike pri delu s predmeti neprecenljive vrednosti, izobraževanju konservatorjev in specialističnim temam, npr. raziskavam na področju konservatorstva tekstila, čiščenju kovinske niti, konserviranju tapet, stekla, preprog, usnja, lesa...

EDWARDS, John

The Jews in Christian Europe 1400-1700 / John Edwards. - London, New York: Routledge, 1991. - (Christianity and Society in the Modern World)

Avtor, ki sicer predava zgodovino Španije na univerzi v Birminghamu, analizira odnose med judovstvom in krščanstvom ter prinaša nove poglede na netoleranco v obdobju protireformacije, ob tem pa raziskuje kompleksnost osebne in skupinske vere in prakse.

JOHNSON, Jeffrey C.

Selecting ethnographic informants / Jeffrey C. Johnson. - London, New York: Sage publications, 1990. - (Qualitative research methods; 22)

Avtor je sodelavec Inštituta za obalne in morske vire ter profesor na Oddelku za sociologijo in antropologijo Univerze East Carolina (ZDA). Osnovno izhodišče te knjižice je, da sodobnemu raziskovalcu ne zadošča le vedenje o tem, kako dobiti informacijo od informatorja, temveč mora poznati tudi informatorjevo strukturno pozicijo v socialni mreži, njegovo funkcionalno vlogo v organizaciji in njegovo kompetentnost na področju znanja. Avtor poudarja dva načina izbire informatorjev: "theory-driven", po katerem se raziskovalec odloči za potencialnega informatorja glede na njegov status in kulturno zmožnost, in "data-driven", po katerem raziskovalec najprej razišče in nato formalno analizira socialne mreže.

LEWIS, I. M.

Religion in context: Cults and Charisma / I. M. Lewis. -Cambridge: University Press, 1986

Avtorjeva glavna teza je, da religioznih pojavov ni mogoče razumeti, če nanje ne gledamo holistično. Ob tem je bistveno njihovo umeščanje v socialni kontekst. Izhajajoč iz tega analizira pojave, kot so obsedenost z duhovi, čarovništvo, kanibalizem in šamanizem, ki jih običajno pripisujemo različnim kultom in kulturam. Avtor pa v nasprotju s tem razkriva zveze med njimi samimi in zveze med njimi in svetovnimi religijami, kot sta islam in krščanstvo.

LEWIS, I. M.

482 Social Anthropology in Perspective: The Relevance of Social Anthropology / I. M. Lewis. -2. izd. -Cambridge: University Press, 1985

Pričujoče delo prikazuje avtorjeve poglede na socialno antropologijo, njen predmet in metode. Doživelo je drugo izpopolnjeno izdajo in njene štiri natisse. Strokovno in laično publiko priteguje zlasti avtorjevo pojmovanje predmeta socialne antropologije, ki obsega "primerjalni študij vseh človeških družb v luči tistih neznanih verovanj in običajev, ki razodevajo naše lastne etnocentrične omejitve in nas postavljajo na svoje mesto na lestvici svetovnih civilizacij". Metodološko sledi pojmovanjem angleškega strukturalnega funkcionalizma upoštevajoč glavne ideje Marxa, Freuda, Lévy-Straussa ter spoznanja zgodovinarjev, politologov in psihologov. V dodatku k drugi izdaji je avtor predstavil smeri v socialni antropologiji, ki so se uveljavile v osemdesetih letih in jih nekateri antropologi označujejo kot poststrukturalizem.

MICHELL, John

The Dimensions of Paradise: The proportions and symbolic numbers of ancient cosmology / John Michell. -London: Thames and Hudson, 1988

Avtor je vodilni britanski strokovnjak za simboliko števil in ezoterične znanosti. V pričujočem delu je strnil spoznanja dvajsetletnega študija, katerega rezultati kažejo, kako so svete strukture vse od predzgodovinskih časov pa do krščanstva določene z istimi tradicionalnimi številčnimi kodami. S primeri Stonehengea, Platonovega idealnega mesta, Novega Jeruzalema sv. Janeza in drugih reliktoev starodavnega sveta nam avtor razkriva načela, po katerih je deloval nekdanji svetovni red.

PAYNE, Sarah

Women, health and poverty: an introduction / Sarah Payne. - Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf, 1991

Avtorica predava socialno politiko na univerzi v Bristolu. V knjigi raziskuje dva vidika iz življenja žensk: žensko izkušnjo revščine in žensko izkušnjo zdravja oziroma to, kako grožnja z revščino vpliva na zdravje žensk.

TAMBIAH, Stanley Jeyaraja

Magic, Science, Religion, and the Scope of Rationality / S. J. Tambiah. -Cambridge: University Press, 1991. - (The Lewis Henry Morgan lectures: 1981)

Mnogo antropologov, ki so poskušali razmejiti in pokazati na razpotja med magijo, znanostjo in religijo kot medkulturnimi kategorijami, je pravzaprav spregledalo bogato in dolgo intelektualno zgodovino zahodne misli, ki je uokvirila njihova lastna specializirana pisanja. V tej knjigi umešča avtor magijo, znanost in religijo znotraj tega okvira, pri čemer razmišlja o vplivih in vlogah židovske vere, zgodnje grške znanosti, renesančne filozofije, protestantske reformacije in evropske znanstvene revolucije v 16. in 17. stoletju. Hkrati pa razmišlja o vplivu teh kategorij na antropološki diskurz. Posebej se ukvarja s pogledi Tylorja, Frazerja, Malinowskega in Lévy-Brühla na razlikovanja med mističnimi in logičnimi mentalitetami.

483

YAMAGUCHI, Kazuo

Event History Analysis / Kazuo Yamaguchi. - London, New Delhi: Sage publications, 1991. - 182 str. - (Applied Social research methods series; 28)

Avtor je profesor sociologije na univerzi v Chicagu. V ameriški sociološki periodiki objavlja članke o socialni mobilnosti, demografiji, drogah... V tem delu sistematično razlaga modele, metode in aplikacije znanstvene tehnike, imenovane analiza zgodovine dogodkov, ki jo označuje kot eno izmed ključnih raziskovalnih tehnik zadnjega obdobja.

ZDA

REGISTRARS on Record: Essays on Museum Collections Management / ur. Mary Case. -Washington D.C.: American Association of Museums, 1988

To delo je namenjeno tako strokovnjakom kot tudi študentom in ljubiteljem. Mary Case kot urednica publikacije in nekateri vodilni ameriški strokovnjaki s področja dokumentacije predmetov, ki jih hranijo in razstavljajo v muzejih, nam prikazujejo poklic in delo dokumentalistov. Soočajo nas z izzivi in perspektivami, ki se jim odpirajo zlasti z uvajanjem računalniške avtomatizacije.

WEAVER, Mary Joe

Introduction to Christianity / Mary Joe Weaver. - 2. izd. - Belmont (Calif.): Wadsworth Publishing Company, 1991

Delo je koncizen uvod v ozadje in hkrati pregled zgodovine ter moderne prakse krščanstva. Poglavja (brez podpoglavij) so: Biblično in zgodovinsko ozadje krščanstva, Historične korenine krščanske različnosti: od Konstantina do sodobnosti, Krščanstvo in sodobni svet: kontekst in ustvarjalnost v 19. in 20. stoletju, Sočasno krščansko življenje. Dodani so še slovar pojmov, izbrane reference in izbrana bibliografija. Avtorica je profesorica religioznih študij na univerzi v Indiani (ZDA).

WITTEBORG, Lothar P.

Good show, a practical guide for temporary exhibitions / Lothar P. Witteborg. -4. natis. - Washington D.C.: Smithsonian Institution, 1986

Smithsonian Institution iz Washingtona D.C. ima oddelek, ki že več kot trideset let skrbi za organiziranje potujočih razstav. Pri tem so si nabrali veliko izkušenj, med katerimi so mnoge postale standard za večino ameriških muzejev in galerij. V tej knjigi je sistematično prikazan potek organiziranja potujoče razstave, analizirani so vsi elementi, ki jih je treba upoštevati: planiranje razstave glede na temo, priprava, izdelava razstavne tehnike, razsvetljava, oprema predmetov z napisi in naslovi, postavitve in varnost. Posebna poglavja so posvečena merjenju uspešnosti razstave in delu s telesno prizadetimi. Dodana je bibliografija publikacij o zgoraj omenjenih temah.

484

PERIODIKA

SLOVENIJA

"ACTA ECCLESIASTICA SLOVENIAE" 13, 1991: IVANKA TADINA, Ignacij Knoblehar 1819-1858.

"ANNALES". Anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin, 1991, 1: I. GAMS, Analiza imen za obalno regijo, s. 7; I. REJEC BRANCELJ, Antropogeno spreminjanje obalne linije v okolici Kopra, s. 13; M. KALIGARIČ, A. ČARNI, Travniki na Krasu in v Istri se zaraščajo, s. 41; D. DAROVEC, Oblike zavarovalstva v severni Istri v obdobju Beneške republike, s. 69; D. MIHELIČ, Mestni vsakdan v obdobju baroka v luči različnih pisanih virov(Piran, 1600-1602), s. 91; D. JURIČIČ, Dvigrad-mesto, ki ga ni več, s. 103; F. BONIN, Vloga vojaških ladij v primorskih mestih v 16. in 17. stoletju, s. 111; D. ŽITKO, Ex voto; votivne podobe pomorcev, s. 121; L. MARIN, Upravna in teritorialna razdelitev Slovenske Istre v zadnjih treh stoletjih, s. 135; M. VERGINELLA, Oporoka-da ali ne? Odnos do življenja in smrti v publicistiki 19. stoletja, s. 161; I. PRESL, Za družino, dom, cesarja, s. 171; N. TERČON, Leto dni med gojenci pomorske letalske šole. Iz dnevnika Pavlina, s. 179; T. HOJAN, Zveza slovanskih učiteljev v Trstu in njeno delo za mladinski list(1921-1926), s. 187; L. ČOK, Italijanski jezik-sredstvo vzgajanja in sobivanja ljudi v Slovenski Istri, s. 193; B. MARUŠIČ, Prispevki k istrski toponomastiki, s. 225; N. MORATO, Preteklost Kort v luči njenih ljudi; legende, zgodovinske pripovedke in spominske pripovedi, s. 245; Z. ŽAGAR, Muzej solinarstva v Sečoveljskih solinah, s. 259.

"ANTHROPOS", XXIII, 1991, 6: S. PERTOT, Narodnostna identiteta pri slovenskih predadolescentih v Trstu, s. 20; A. KOROŠAK, Razlike v osebnostnih lastnostih pri adolescentih glede na demografske in socio-ekonomske dejavnike, s. 77; B. NOVAK, Problem resnice kot aдекватnosti, s. 101; J. ŠTER, Kaj je vrednota, s. 167; V. RUS, Filozofska antropologija in vprašljivost človeka (2. del),

s. 185; M. KERŠEVAN, Ambivalentnost revitalizacije religije v postsocialistični družbi, s. 240; F. PEDICEK, Iz uvoda v pedagoško antropologijo, s. 248; I. ŠUMI, Renesansa v ameriški staroselski literaturi. Poskus sociološkega vrednotenja, s. 279.

, XXIV, 1-2: J. MUHOVIČ, Likovno mišljenje in likovna pojmovnost, s. 32; M. ZUPANČIČ, Moralno presojanje mladih v Sloveniji, s. 223; D. CUBI, B. NORCIO, D. SEDMAK, M. TROVARELLI, Družbeno-kulturni in psihopatološki aspekt medetničnih zakonov: raziskava o Slovenkah-Jugoslovanah, ki so se priselile v Italijo po poroki s Slovenci-Italijani, s. 252.

, XXIV, 3-4: D. KUČAN, Med znanostjo in družbo, s. 50; J. MUSEK, Struktura jaza in samopodobe, s. 59; T. LAMOVEC, Pravila čustvovanja, s. 138; F. PEDICEK, Paradigmatski lom tudi v metodologiji znanstvenega raziskovanja, s. 158; J. ŠTER, Znanost in vrednote, s. 191; M. TRATNIK VOLASKO, Različne interpretacije čarovništva, s. 235.

485

"ARGO", XXXI-XXXII, 1991: V. BUČIČ, Secesijsko pohištvo iz zapuščine ljubljanskega župana Petra Grasselija, s. 3; G. PAJAGIČ BREGAR, Cerkevni tekstil od 16. -18. stoletja, s. 8; M. PERŠIČ, Nekaj predlogov vključitve klasične etnološke premične dediščine v bivalno kulturo na primeru Goč in Nove Gorice, s. 20; M. PERŠIČ, Etnološka premična dediščina v muzeju danes in jutri, s. 22; M. MIKUŽ, Komu naj bi bil potreben slovenski dokumentacijski center?, s. 31; P. BITENC, Dokumentacija v Arheološkem oddelku Narodnega muzeja, s. 32; P. KOS, NUMIZ: Računalniški projekt Numizmatičnega kabineta Narodnega muzeja, s. 34; J. PODPEČNIK, Problematika dokumentacije zbirke znakov, s. 37; B. ROVŠNIK, Informatizacija v Mestnem muzeju Ljubljana, s. 47; R. ČEPLAK, Program prostorskih namembnosti ter potreb v Slovenskem etnografskem muzeju-muzeju neevropskih kultur v Goričanah, s. 50.

"ARHIVI", XIV, 1991, 1-2: F. ŠTUKL, Iz preteklosti Škofje Loke in Loškega gospostva, s. 39; S. SERŠE, Obrtna šola v Ljubljani 1888-1914, s. 39; Ž. ŠTRUMBL, Uskoki na Slovenskem in v Žumberku, s. 42; I. NEMANIČ, Po sledovih misijonarja Friderika Barage v filmu, s. 84.

"BIOLOŠKI VESTNIK", XXXIX, 1991, 4: V. BRODAR, Proučevanje sekularnih procesov pri študentih, s. 1.

"CELJSKI ZBORNIK", 1991: A. HOZJAN: Pretok informacij v Celju v 16. stoletju, s. 13; A. STUDEN, Beseda, dve o nemški hiši, s. 39; B. GOROPEVŠEK, Štajerki Slovenci in državnozborna volilna reforma 1907, s. 53; B. HIMMELREICH, Začetki elektrifikacije mesta Celja, s. 67; B. GOLEC, Pisma slovenskega vojaka Oskarja Dragarja (1918-1944) - pribežnika iz nemške vojske-od 12. 4. do 16. 12. 1943, s. 99; M. MIKOLA, Nacionalizacija zasebnih gospodarskih podjetij na Celjskem, s. 139; A. KOLŠEK, Rekonstrukcija okolice olimskega samostana v Sopotah, s. 185; H. W. GALLE, Iz zgodovine družine Galle, s. 199; V. ŠLIBAR, Obrt in domača obrt v Obsotelju, s. 205; J. CVIRN, Thomas Fuerstbauer: Kronika mesta Celja 1892- 1907(2. del), s. 211.

"ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE", LXIII/nv28/1, 1992: L. ŠULIGOJ, Gospodarske in družbene razmere v Ptujskem okraju med svetovnima vojnama, s. 46.

"FILOZOFSKI VESTNIK", XI, 1990, 1: N. PAGON, E. J. Sieyes ali zgodnji sum v institucijo predstavnštva, s. 145; E. -J. Sieyes, Kaj je tretji stan?, s. 153.

"GEOGRAFSKI OBZORNIK", XXXIX, 1992, 1: J. SENEGAČNIK, Kratek regionalen oris Portugalske, s. 13; V. KLEMENČIČ, Slovenija in obmejna območja, s. 17; P. STRANJ, Regionalizacija slovenskega poselitvenega prostora v Italiji, s. 20.

486 — , XXXIX, 1992, 2: D. KLADNIK, Vzhodna Afrika -od zibelke človeštva do. . . , s. 4; I. DRNOVŠEK: Svalbard, s. 10; J. KUNAVER, Polarni pokrajinski tipi in tundra, s. 16; B. LIPEJ, Slovenija na letalskih posnetkih, s. 21.

, XXXIX, 1992, 4: J. SENEGAČNIK, Mongolija in Mongoli, s. 4; T. ŠIFRER, Mongolija na novi poti, s. 7; J. KUNAVER, Življenske razmere in . . v polarnih krajih, s. 10; F. POBEGAJLO, Potek turističnega prometa v Sloveniji, s. 20.

"GEOGRAFSKI VESTNIK", LXIII, 1991: V. KLEMENČIČ, Tendence spreminjanja slovenskega podeželja, s. 25; M. NATEK, Prebivalstvene značilnosti hribovskih kmetij v zgornjem Pohudnju, s. 51; B. OGORELEC, Analiza morfoloških značilnosti vasi (primer aplikativne geografije), s. 69; M. PAK, Nekateri elementi razvoja prebivalstva Maribora, s. 81; M. CENCEN, Geografski teoretični pristopi k proučevanju nerazvitosti in njena opredelitev, s. 97.

"GLASNIK SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA", XXXI, 1991, 1-2: B. JEZERNIK, O novem vzgojnoizobraževalnem programu, s. 13; Z. ŠMITEK, Kam z antropologijo, s. 16; N. VREČER, Etnologija ali/in kulturna antropologija: to je zdaj vprašanje, s. 20; I. SMERDEL, Nevidni, neslišni Slovenski etnografski muzej, s. 39; M. ŠERCER, Izložba Stari zagrebački obrti, s. 44; I. POČKAR, Obrobnim razstavam ob rob ali o konjih, ki ne dvigujejo prahu, s. 46; A. MALNIČ, Vprašanja ob kozolcu, s. 50.

, XXXI, 1991, 3-4: Pota koroškega narodopisja. Pogovor M. Fister z dr. Pavletom Zablatnikom, s. 105; D. HRIBAR, Simpozij Lokalno -regionalno -nacionalno, s. 118; M. TERSEGLAV, Lokalno -regionalno -nacionalno, s. 122; Z. KOŽELJ, Problematika stanja in varovanja ljudskega stavbarstva v državi Sloveniji, s. 140; V. RUDNEV, A. N. Haruzin, s. 147; M. FISTER, H. Janschitz, s. 149; H. HAAS, M. TAGINI, Je Zilja ponemčena?, s. 149.

"KRONIKA", XXXIX, 1991, 3: S. TORKAR, K zgodovini tolminske vasi Porezen, s. 5; J. CURK, O gradbeni podobi nekdanjega samostana dominikank v Radljah, s. 9; M. KOS, Ljubljanske steklarne in njihovi izdelki v 16. stoletju, s. 13; V. STARE, Pokopališče pri sv. Elizabeti v Špitalski ulici v Ljubljani, s. 17; M. KOŠIR, Čarovniški proces proti Jakobu Krašovcu, s. 28; S. RADOVANOVIČ, Mesto Maribor v luči matičnih knjig 17. stoletja, s. 32; F. GESTRIN, Industrijske rastline (lan, konoplja, murve) na Slovenskem, s. 39; I. VOJE, Domžalsko območje v

gradivu o prostorskih predstavah 18. stoletja, s. 45; S. VRIŠER, Vedute na mariborskih oltarnih podobah, s. 50; M. ŽONTAR, Kulturna in telovadna društva na območju Domžal do prve svetovne vojne, s. 60; A. DULAR, Skupna paša v Sodevcih ob Kolpi v Beli Krajini, s. 71; M. GAŠPIRC, Čevljarska gospodarska zadruga v Trziču, s. 81.

, XL, 1992, 1: J. SINOBAD, Novi stari radovljjski grb, s. 5; J. JARC, Dr. Žiga Bučar (1830-1879), s. 9; S. ŽITKO, Spomeniki 19. stoletja na Slovenskem, s. 23; B. ŠUŠTAR, O začetkih šolstva v Šiški, s. 28; P. VODOPIVEC, Prostožidarska loža Valentin Vodnik v Ljubljani (1940), s. 44.

"LES", XLIV, 1992, 3-4: A. LOGAR, Unikatno in industrijsko oblikovanje pohištva v razmerah nove države Slovenije, s. 92; A. ROBIČ, Glavni mejniki izdelave in oblikovanja smuči, s. 94; V. ROZMAN, Pogledi na slovensko oblikovanje pohištva, s. 115.

487

"LUCAS", I, 1991, 7-8: P. KREČIČ, O obrtni izdelavi in industrijskem oblikovanju, s. 3; M. ČREPINŠEK, Prenova stavbne dediščine in davčna zakonodaja, s. 30.

, II, 1992, 3: R. LIKAR, Slovenski Meksikajnarji, s. 8; M. SLABE, O starih karticah, s. 24.

"M'ARS", III, 2, 3: L. O. LARSSON, Nacionalni stil in nacionalizem v umetnostni zgodovini dvajsetih in tridesetih let, s. 53; L. SARASAN, Kaj je mogoče pričakovati od avtomatiziranih sistemov za muzejske zbirke, s. 108; L. SARASAN, Zakaj računalniški projekti za muzeje ne uspejo, s. 116.

, IV, 1992, 1: Mednarodni dokumentacijski komite ICOM-a (CIDOC), s. 114; Kratek vodič po Podatkovnem standardu MDA za muzejsko dokumentiranje (julij 1991), s. 119; R. M. ALLEN, Privajanje na novo podatkovno strukturo, s. 128.

"OBRTNIK", XXIII, 1992, 6: M. JAREC, Ponesla bo sloves o Slovencih po vsem svetu. Razstava domače in umetne obrti Alpe-Jadran, Slovenj Gradec, s. 46.

"PLANINSKI VESTNIK", XCII, 1992, 5: J. BIZJAK, Krajinski park Logarska dolina, s. 193.

"RODNA GRUDA", XXXIX, 1992, 1: B. VIŠNOVEC, Znamenja ob poti. Ljubljansko barje, s. 17; D. KLADNIK, Vasi Podjelje, s. 19.

, XXXIX, 1992, 2: M. JENŠTERLE, Kako promovirati slovensko kulturo?, s. 5; I. CIMERMAN, Premalo znane pohorske lepote. Slovenske Konjice v industrijskem in kmetijskem sedlu, s. 10; B. POTOČNIK, Iz mozaika pustnih mask slovenskih pokrajin, s. 15; D. PAPLER, Skrivnost Rutarjevih harmonik, s. 17; D. KLADNIK, Kovor, s. 19; D. VUGA, Vogrinova domačija v Mali Ligojni, s. 48; P. ŠEGA, Slovenski kostanjarji na Dunaju, s. 52.

, XXXIX, 1992, 3: T. JURJEVEC, Veseli večeri na preji. Bohinjske predice ohranjajo staro domačo obrt, s. 12; D. KLADNIK, Žerovnica, s. 19; D. VUGA, Kovačeva domačija v Vovšah, s. 48.

, XXXIX, 1992, 6: M. JENŠTERLE, Dopolnitev zgodovinske- ga spomina, s. 7; V. JUGOVIČ, Koliko nas je na Hrvaškem, s. 10; P. ŠEGA, Kres, s. 52.

"SLOVENSKI KOLEDAR 1992": M. JURAK, Izseljenci, domovina in Slovenska izseljenska matica, s. 25; T. TOMAŽIČ, Godec je vedno dobrodošel, s. 90; M. JENŠTERLE, Slovenija ob soočenju z njeno zdomsko kulturo, s. 100; T. BUKOVEC, Oglar je zauber fant, s. 104; R. ŠVENT, Slovenski tisk v zdomstvu po letu 1945, s. 154; R. SUSEL, Poslanstvo in vloga časopisa Ameriška domovina v zgodovini ameriških Slovencev, 1919-1991, s. 177; M. KLEMENČIČ, Slovenske bratske podporne organizacije v Clevelandu, s. 183; M. KODRIČ, A. KALC, Migracije so usodno vplivale na razvoj Beneške Slovenije, s. 191.

488

"SLOVENSKI SVET", 1992, 5: D. HRIBAR, Tematska etnološka številka, s. 3; D. J. OVSEC, Slovenski državni simboli in identifikacija z njimi, s. 6; T. CEVC, Ljudska kultura Slovencev. Vogelni kamen identitete, s. 11; I. SEDEJ, Muzej kot varuh identitete, s. 13; I. KERŠIČ, Etnološka dediščina v muzejih, s. 14; M. K. MUKIČ, Namen in pomen etnološkega raziskovanja v Porabju, s. 16; N. SULIČ, Slovenska etnična identiteta mit ali realnost, s. 18; B. Č. SAJKO, Odkrivanja prvih Slovencev v Avstraliji, s. 19; M. STANONIK, Raztrgane korenine?, s. 23; M. STANONIK, Glasovi. Vseslovenska zbirka folklornih pripovedi, s. 25.

"SODOBNA PEDAGOGIKA", XLIII, 1992, 1-2: S. PAVLIČ, Razstava v Slovenskem šolskem muzeju - 400 let J. A. Komenskega, s. 73; T. HOJAN, Bibliografija Komenskega na Slovenskem, s. 74; N. FABIČ, Pogled v zgodovino izobraževanja odraslih na Slovenskem, s. 79.

"SRCE IN OKO", IV, 1992, 39: J. BOGATAJ, Sto srečanj z dediščino na Slovenskem. Iz Prešernove družbe, s. 324; V. NOVAK, Spomin na Juša Kozaka, s. 366.

"TEORIJA IN PRAKSA", XXIX, 1992, 1-2: S. VLAJ, Ustavna in zakonska ureditev lokalne samouprave, s. 49; F. GRAD, Neposredna demokracija v lokalni samoupravi, s. 60; I. KAUCIČ, Referendum in ljudska pobuda v novi slovenski ustavi, s. 70; P. KLINAR, Slovenska nacionalna zavest v času osamosvajanja, s. 86; B. MARKIČ, Politika in javno mnenje, s. 100; M. HAFNER FINK, Nekateri problemi uporabe različnih klasifikacij pri analizi družbene slojevitosti, s. 135; , XXIX, 1992, 3-4: P. GANTAR, Regionalizem in lokalna samouprava, s. 282; M. ČREPINŠEK, Lastnjinjenje stavbne dediščine in nekateri družbeni vidiki prenove, s. 377.

, XXIX, 1992, 5-6: A. DEBELJAK, Televizijski pridigarji, s. 559.

"TRADITIONES", XX, 1991: Z. KUMER, France Marolt (1891-1951). Ob stoletnici rojstva slovenskega etnomuzikolga, s. 9; P. FISTER, Pogledi na arhitekturo dvojezične Koroške, s. 29; A. BAŠ, Šege in navade v oblačilnem videzu na Slovenskem v 17. in 18. stoletju, s. 53; N. KURET, Domači in tuji delež v obrednih obhodih Slovencev, s. 67; M. STANONIK, Terminološke vzporednice slovstveni

folklori, s. 79; Z. ŠMITEK, Antična tradicija o Indiji v slovenskem ljudskem izročilu, s. 95; R. VRČON, Izrazi ljudske glasbene teorije na Slovenskem, s. 107; M. GOLEŽ, Vloga ljudske pesmi v romanu Jožeta Snoja Fuga v križu, s. 115; M. RAMOVŠ, Otroške igre z odvzemanjem in privzemanjem na Slovenskem, s. 127; N. KRIŽNAR, Izhodišča vizualnih raziskav v etnologiji, s. 143; B. JEZERNIK, O predmetu etnologije, s. 163; I. PRESL, Na poti s cesarsko-kraljevo mornarico, s. 171; J. DAROVEC, L. MILČINSKI, L. ŠKERBINEK, Psihiatrični zavod in njegovi pacienti med vojno, s. 183.

"ZBORNİK ZA ZGODOVINO ŠOLSTVA IN PROSVETE", 1991, 24: M. LIEDTKE, Zgodovina šolstva v sklopu kulturnega razvoja, s. 7; I. PERIČ, Odnosi izmedju roditelja i djece u starom Dubrovniku prema statutu grada Dubrovnika iz 1272. godine, s. 15; F. BAUK, Stalniji oblici poučavanja u Medjimurju od 17. do 2. polovice 19. stoljeća, s. 21; J. CIPERLE, Šolsko spričevalo v Jugoslaviji-zgodovinski razvoj in sedanja problematika, s. 31; T. HOJAN, Šolske kuhinje na slovenskih osnovnih šolah, s. 53; A. GABRIČ, Šolstvo na Slovenskem v letih 1945-1951, s. 67; B. ŠUŠTAR, Razstave v Slov. šolskem muzeju 1990/91, s. 170; M. TANCER, Vzgoja in izobraževanje romskih otrok v predšolskem in osnovnošolskem obdobju, s. 176.

"ZGODOVINSKI ČASOPIS", XLV, 1991, 2: H. WOLFRAM, Karantanija med vzhodom in zahodom, s. 177; B. GRAFENAUER, Problem migracij v zgodovini Slovencev, s. 189; B. GRAFENAUER, Migracije v jugoslovanskih deželah od 15. do 18. stoletja in njihov pomen za nadaljnji narodnostni razvoj, s. 203; O. JANŠA ZORN, Historično društvo za Kranjsko, s. 217; A. STUDEN, Stanovanjska kultura nekaterih ljubljanskih ulic 1910, s. 239; F. KRESAL, Koncentracija delavstva v revirjih in industrijskih centrih v Sloveniji med obema vojnoma, s. 291; J. MALAČIČ, Zunanje migracije Slovenije po drugi svetovni vojni, s. 299; P. VODOPIVEC, Slavko Kremenšek-šestdesetletnik, s. 299.

, XLV, 1991, 4: F. GESTRIN, Radovljica-vas, trg in mesto do 17. stoletja, s. 517; P. ŠTIH, K zgodovini nižjega plemstva na Krasu in v Istri, s. 549; P. MERKU, Krajevno imenoslovje na Tržaškem. Zgodovina in metodološka opažanja, s. 565; O. JANŠA ZORN, Historično društvo za Kranjsko (3. del), s. 581; A. STUDEN, Stanovanjska kultura nekaterih ljubljanskih ulic 1910 (3. del), s. 595; M. KOMAC, Migracijski procesi v Furlaniji-Juljski krajini s posebnim ozirom na Beneško Slovenijo, s. 639.

, XLVI, 1992, 1: M. ŠAŠEL-KOS, Boginja Ekorna v Emoni, s. 5; A. MORITSCH, "Slovenci" in "Nemci" v koroških mestih 1850-1940, s. 13; O. JANŠA-ZORN, Historično društvo za Kranjsko (4. del), s. 41; D. MATIČ, Karantenska postaja za vojne ujetnike na ljubljanskem gradu, s. 71; A. VOVKO, Izseljevanje iz Primorske med obema vojnoma, s. 87; J. STANONIK, Zgodnji angleški potopisi po Sloveniji, s. 112.

, XLVI, 1992, 2: V. PETRAČKOVA, Slovenci na čeških univerzah pred tridesetletno vojno, s. 165; V. MELIK, Nemci in Slovenci(1815-1941), s. 171; J. CVIRN, Nemški tabori na Slovenskem(1869), s. 175; W. DROBESCH, Deutscher Schulverein. Njegova ideologija, notranja struktura in delovanje s posebnim ozirom na Slovenijo, s. 187; A. KALC, M. KODRIČ, Izseljevanje iz Beneške Slovenije v kontekstu furlanske emigracije s posebnim ozirom na obdobje 19. stoletja in do prve svetovne vojne, s. 197; F. ROZMAN, Praznovanje prvega maja 1918 na spodnjem Štajerskem, s. 225.

AVSTRIJA

"BLÄTTER FÜR HEIMATKUNDE", LXV, 1991, 4: F. HUTZ, Die Pest in Friedberg, s. 121; R. H. HÖFER, Die Pfarre Kitzack. Zur Geschichte ihrer Errichtung, s. 125; H. J. KÖSTLER, 100 Jahre Koksroheiserzeugung in Donawitz, s. 148.

"CARINTHIA I", CLXXXI, 1991: O. MOSER, Matthias Lexer und die Anfänge der Volkskunde in Kärnten, s. 157; M. HORNING, Die von Osttirol und Oberkärnten aus besiedelten deutschen Sprachinseln in Kärnten und Krain, s. 157; C. LACKNER, Zur Geschichte der Grafen von Ortenburg in Kärnten und Krain, s. 181; A. GRANITZER, Der Sachsenburger Kalvarienberg, s. 267; H. SCHINNERL, Die Geschichte und Technik der "Venezianer Säge" im ehemaligen Herrschaftsbezirk Hollenburg, s. 279; W. BAUM, Die Rezeption neuer philosophischer Strömungen in Kärnten in der Zeit des Vormärz am Beispiel von U. Jarnik, F. E. Pipitz und V. Rizzi (1810-1848), s. 351; A. WALZL, Reaktionen auf die Aussiedlung von Kärntner Slowenen, s. 453.

"ÖSTERREICHISCHE ZEITSCHRIFT FÜR VOLKSKUNDE", n. s. b. XLV, g. b. 94, 1991, 4: O. MOSER, Hundert Jahre Hausforschung in Österreich, s. 329; R. ŠRAMEK, Zum Problem der Regionalisierung- sprachwissenschaftlich gesehen, s. 351; V. FROLEC, Die mährische Identität: Dimension und Konflikt des historischen Bewusstseins, s. 367.

, n. s. b. XLVI, g. b. 95, 1992, 1: I. SCHNEIDER, Geschichten über AIDS. Zum Verhältnis von Sage und Wirklichkeit, s. 1; B. PÖTTLER, "Wohnkultur aus dem Computer". Die Analyse von Wissenschaftsinventaren mittels datenbankorientierter Verfahren, s. 28; G. VANDELBERGER, Ethnobotanik. Versuch eines Konzepts, s. 60.

, n. s. b. XLVI, g. b. 95, 1992, 2: L. KRETZENBACHER, Zur Dreifaltigkeits-Darstellung im steierischen Paradeisspiel, s. 149; G. OTRUBA, Die Bedeutung "heiliger Längen" im Rahmen der Kulturgeschichte insbesondere des österreichischen Raumes, s. 181.

BOLGARIJA

"BLGARSKA ETNOGRAFIJA", II, 1991, 2: V. VASEVA, Some aspects of post-funerary rites among Bulgarians and Roumanians, s. 9; S. BOGDANOVA, Customary law norms in usage and maintance of water- supply sources, s. 20; S. BIZERANOVA, Elements of traditional etiquette in everyday feeding of bulgarian peasants, s. 33; S. RAJČEVSKI, Ethnographic (regional) groups in Strandža, s. 40; V. STOJANOVA, The influence of the town on village life-the end of 19th-first half of 20 C. (On data from Varna and Varna region), s. 50; E. KOLEVA, The dowry of bulgarian woman in the revival period in the condics of Pleven community, s. 60.

, II, 1991, 3: R. POPOV, Professor doctor Stojan Genčev (1936-1990), s. 3; A. GENČEVA, Publications on ethnographic problems of prof. dr. H. Stojan G. Genčev, s. 9; M. GABROVSKI, The new alphabet of bulgarian ethnographers, s. 15; I. GEORGIEVA, Under the wood-nymphs

flower, s. 24; V. POPOV, The unity of space and time in bulgarian traditional folk culture, s. 32; A. VODENIČAROVA, The birth of man and the traditional ritual idea of eternity, s. 40; E. TSANEVA, The bulgarian ritual of "cuvade"-cultural reality or fiction, s. 51; G. LOZANOVA, The custom of "second burial" among the Bulgarians-contents and functions, s. 57; M. KARAMIHOVA, Monogamy and polygyny in the bulgarian preindustrial society, s. 65; ; L. MIKOV, Sacrifice of antropomorphic objects in the seasonal rituals of european peoples, s. 74.

,II, 1991, 4: S. GANČEV, Confessional variants of folclore culture, s. 3; E. MARUŠIAKOVA, The ethnic characteristics of Gypsies in Bulgaria, s. 12; R. POPOV, The folk cult of St. Atanas among the Bulgarians, s. 23; V. NIKOLOVA, About the semantics of some bulgarian post-wedding customs, s. 32; K. KRASTANOVA, The ritual weaving-an ancient practise among the Bulgarians, s. 46.

491

ČEŠKA IN SLOVAŠKA

"MUZEJNI A VLASTIVEDNA PRACE", XXIX, 1991, 3: J. PERNES, Muzejnictvi v Jihomoravském kraji v letech 1960-1990, s. 129.

XXIX, 1991, 4: I. ČINOVEC, Soudoba dokumentace v muzeích, s. 193; Z. HAZLBAUER, Sbirka historických kachlu v Městském muzeu v Časlavi a její původ, s. 218.

"MUZEUM", XXXVII, 1992, 1: M. JANOVIČKOVA, Barokové hodiny zo zbierky Historického muzea SNM, s. 1; J. BENEŠ, Verejné a soukromé sbírky jako muzeologický problem, s. 5; M. KIRIPOLSKY, Špecifika prezentačných foriem v muzeu v prírode, s. 12; P. MARAKY, Cesty ku komplexnej prezentácii muzejných fondov, s. 15; G. KRALIKOVA, K otázke multidisciplinárneho využitia zbierkových fondov v muzejnej prezentácii, s. 18; I. ZUSKINOVA, Prve skusenosti z expozičnej činnosti v Muzeu líptovskej dediny v Pribyline, s. 18.

"NARODOPIŠNA REVUE", XXIV, 1992, 1: J. J. , Lidová kultura v moderní společnosti, s. 3; K. LANGER, Vyznam tradičních kultur a folkloru, s. 7; A. ŠKALOVA, Lidové umění a scéna, s. 9; J. VALKA, Folklor a lidová kultura, s. 11; S. ŠVECOVA, Společenské hodnoty tradice, s. 11; O. SIROVATKA, Folklorismus v kulturním životě společnosti, s. 11; H. LAUDOVA, Folklorismus a dobové formy prezentace hudebně tanečních projevů lidové tradice, s. 18; M. TURKOVA, Lidové zabavy ve společenském životě města na počátku 20. století, s. 25; R. JERABEK, Památce Milovana Gavazziho, s. 32.

"PAMIATKY A MUZEA", 1991, 1: I. MAČAK, O vyzname detských zvukových hračiek, s. 40; J. PALIČKOVA, Podpolianske kožuchy, s. 28.

,1991, 2: L. MLYNKA, Na brehu Malého Dunaja. Pobrežný kolový mlyn v Tomášikove, s. 27.

"ZBORNIK SLOVENSKEHO NARODNEHO MUZEA", LXXXV, 1991, Historia 31: L. NEMESKUERTHYOVA, Pohľad na život v cechoch na Slovensku v 16. storočí, s. 9; L. LIPTAK, Vlnársky priemysel na Slovensku v rokoch 1918-1945, s. 63.

DANSKA

"FYNSKE MINDER", 1991: T. G. JEPPESEN, City of Odense Museums and tourism, s. 7; E. HEDEGAARD, Funen pig keeping 1700-1880, s. 91.

ESTONIJA

"EESTI RAHVA MUUSEUMI AASTRAAMAT", XXXVIII, 1990: A. VOOLMAA, Material über die Volkstrachten in den Folkloresammlungen von Jakob Hurt, s. 46; J. REIO, Ueber das mit dem Brot verbundene Brauchtum nach den Korrespondentenaufzeichnungen in den folkloristischen Sammlungen von Jakob Hurt, s. 66; M. PIHO, Die Handschrift "Die Feste und andere Bedeutsame Tage der Setukesen" von Jakob Hurt als ethnographische Quelle, s. 84; E. SALU, Das mit der Geburt verbundene Brauchtum in Estland, s. 138; T. VOTI, Über die Hochzeitstraditionen im Gouvernement Samara, s. 153; P. OUNAPUU, Oskar Kallas und das Estnische Nationalmuseum, s. 168; R. PIIRI, Die Beziehungen des Staatlichen Ethnographischen Museums der Estnischen SSR zu wissenschaftlichen Institutionen ausserhalb Estlands im Zeitraum 1909-1987, s. 203; A. LUTS, Die ethnographiebezogenen Studentenarbeiten der Tartuer Universität, s. 223.

FINSKA

"ETHNOLOGIA FENNICA", XIX, 1991: H. SNELLMAN, Floating workers' Dwellings in Finnish Lapland, s. 15; J. PENNANEN, The Problem of Identity at the Saami Museum in Inari, s. 49.

"KANSATIETEELLINEN ARKISTO", 1991, 37: T. KORHONEN, Kuisti=The Porch. An Ethnological Study, 647 s., il.
, 1992, 38: B. LÖNNQVIST, Ting, rum och barn=Things, Space and Children, 432 s., il.

"TERRA", CIII, 1991, 3: K. L. LINTILA, The position of women in the rural areas, s. 250.

, CIII, 1991, 4: M. TIKKANEN, J. WESTERHOLM, Adaptation and change in four rural villages in Japan, s. 271.

, CIV, 1992, 1: M. ROINILA, The Finns of Atlantic Canada, s. 35.

HRVAŠKA

"ETNOLOŠKA TRIBINA", 1991, 14: D. R. AVGUŠTIN, Božićni običaji i pučka pobožnost, s. 9; J. ČAPO, Sveti likovi, svete vodice i zavjeti. O hodočašćima hrvatskog življa u mađarskoj Baranji, s. 17; J. V. PALLUA, Veliki petak u Vrbniku na Krku-prilog poznavanju riječi oplaca, s. 51; A. KOZINA, Trški vrh-Krapina. Tradicionalni običaji uz proštenarsku crkvu Majke Božje Jeruzalemske, s. 57; B. COUSIN, Marijanska pobožnost u 17. i 18. stoljeću u Provansi, s. 67; I. BIŠKUPIC, Dječje igracke Hrvatskog zagorja, s. 85; S. BRAICA, Govor o arhitekturi i govor

arhitekture: dva modela analize, s. 91; M. ČERNELIĆ, Pristup pitanjima svatovske grane u južnih Slavena, s. 103; J. GRBIĆ, Interakcija jezika i društvenog života, s. 115; L. MARKS, Priče iz davnine. Priče i predaje Ukrajinaca iz Hrvatske(Kaniža), s. 125; R. SENJKOVIĆ, "Oko problema krsta s kukama (svastike)"-60 godina kasnije, s. 135; Ž. ŠPANIČEK, Slavonska suvara kao preteča dioničarskog društva, s. 151; T. ZEBEC, Plesni događaji u mesopušnim običajima Punta, s. 169.

"JADRANSKI ZBORNİK", XIV, 1991: J. MILIČEVIĆ, Umiru vode i vodenice, s. 202.

"SOCIOLOGIJA SELA", XXIX, 1991, 111-114: M. ŠTAMBUK, Društvene mijene ruralnog prostora Hrvatske, s. 1; I. NEŠAJMIĆ, Moguća revitalizacija sociodemografski depresivnih(seoskih) prostora Hrvatske, s. 11; M. OLIVEIRA-ROCA, Migracija selo-grad na primjeru Hrvatske i Bosne i Hercegovine, s. 25; M. ŽUPANČIĆ, Neki aspekti modernizacije seoskih gospodarstva, s. 45. 493

"STUDIA ETHNOLOGICA", 1990, 2: S. KREMENŠEK, Področje etnološkoga raziskovanja je gibljivo, s. 7; T. VINŠČAK, Etnologija-ekologija, karika koja nedostaje, s. 11; I. KARAMAN, Društvenopovijesni totalitet i segmentarni socijalitet u znanstvenoj konceptualizaciji društvene(kulturne) antropologije, s. 17; O. PAZ, Dijalektika samoće, s. 23; R. KATIČIĆ, Dalje o rekonstrukciji tekstova jednoga praslavenskog obreda plodnosti, s. 35; V. BELAJ, Hoditi-goniti. Drugi aspekt jednoga praslavenskog obreda za plodnost, s. 49; J. V. PALLUA, Da oprostite, to mi je žena-Prilog poznavanju položaja žene u drugoj polovici 18. i prvoj polovici 19. stoljeća u Dalmaciji i njezinu zaleđu, s. 77; D. ZORIĆ, Bernardo Kohnen-misionar, etnolog i jezišlovac među šilucima, s. 97; N. DUIĆ, Prilog poznavanju etnološkog proučavanja narodnog graditeljstva, s. 125; E. A. HAMMEL, The early decline of fertility in Slavonia, s. 143; R. G. MINNICH, At the interface of the germanic, romance and slavic worlds-Folk culture as an idiom of collective self-images in southeastern Alps, s. 163; M. G. RABINOVICH, Russian cities and national culture, s. 181; M. A. CHLENOV, Three types of social organization in insular southeast Asia, s. 189; C. B. ORTIZ, Aspects of the emergence of the urban context in Adjuntas, a highland town in 19th century Puerto Rico(1814-1877), s. 197; H. ZIMON, Guinea corn harvest rituals among the Konkomba of Northern Ghana, s. 207.

, 1991, 3: J. ČAPO, Hrvatska etnologija, znanost o narodu ili o kulturi? = Croatian Ethnology, The Science of Peoples or the Science of Culture?, s. 7; T. VINŠČAK, Gdje tražiti hrvatski Olimp?, s. 27; R. KATIČIĆ, Dalje o rekonstrukciji tekstova jednoga praslavenskog obreda plodnosti(II), s. 35; J. ANDRIĆ, Slijedom pojava povezanih s običajem pogreba u lijesu od izdubena stabla, s. 43; J. M. HALPERN, Interpreting the Past-Time Perspectives and Social History, s. 85; O. LÖFGREN, The Nationalization of Culture Constructing Swedishness, s. 101; Z. ČIČA, Duhovno iscjeliteljstvo u vjerskoj zajednici Radosna vijest, s. 135; T. VINŠČAK, Tradicijsko ovčarstvo u Baškoj na otoku Krku, s. 137; G. MIKULIĆ, On Understanding Proverbs, s. 159; A. Z. KUNACHOWICZ, Gift as a Symbol of Interhuman Relations, s. 163; M. SVIRAC, The Symbolics of Bread on Special Occasions, s. 173; M. ČERNELIĆ, Role of the

Starješina svatova among the Bunjevci, s. 181; T. PETROVIĆ, Women's Individual Property in South Slavic Zadrugas, S. 193; C. ROBOTYCKI, Memoirs from the Past Peregrinations to the "Slavic South", s. 201; M. MAY, The Symbols of Solidarity in the Period of Martial Law, s. 209; I. PRICA, Dossier "Manduševac": The Ritual Manipulation of Money in Contemporary Zagreb, s. 219.

"ZBORNIK ZA NARODNI ŽIVOT I OBIČAJE", 1989, 51: A. MOHOROVIČIĆ, Narodni život i običaji kao etnička i humana kategorija, s. 7; M. MARKOVIĆ, Kako je došlo do osnutka Odbora za narodni život i običaje, s. 13; M. MARKOVIĆ, Dinara kao sezonska planina stočara sjeverne Dalmacije, s. 19; V. ČULINOVIĆ-KONSTANTINOVIĆ, Život i socijalna kultura stočarskog stanovništva pod Dinarom, s. 109; Z. ŠIMUNOVIĆ-PETRIĆ, Prehrana i narodno graditeljstvo u selima oko Dinare, s. 183.

494

ITALIJA

"ANNALI DI SAN MICHELE", 1988, 1: R. MORELLI, Antropologia visiva e comunità etnico-linguistiche ladina e tedesca, s. 3; U. RAFFAELLI, Indagine preliminare attraverso le fonti scritte e la tradizione orale per uno studio sugli ornamenti popolari trentini, s. 66; R. TOGNI, L'uomo salvatico nelle immagini artistiche e letterarie. Europa e arco alpino (secoli XII-XX), s. 88; R. TONON, La mortalità infantile in una zona rurale del Trentino, s. 155; V. ADORNO, La mortalità infantile nella città di Trento (1847-1857), s. 171.

, 1989, 2: U. RAFFAELLI, Materiali per una storia della gastronomia trentina. Un manoscritto di cucina dell'inizio del secolo XIX, s. 65; R. MORELLI, Carnevali tradizionali trentini, s. 111; E. SILVESTRINI, Affreschi devozionali, pittura votiva e culto dei morti nella media ed alta Valtellina, s. 146.

, 1990-91, 3-4: G. P. GRI, Le orecchie delle mucche. Nota sulla pastorizia nelle Alpi orientali, s. 5; H. MENARDI, Das Tiroler Volkskunstmuseum und seine Trentiner Bestände, s. 47; R. TOGNI, Musei europei per gli anni '90, s. 59; G. GREGOR, La vita quotidiana nel cantone di Salles (Charente, Francia) al tempo della Rivoluzione, s. 104.

"ARCHIVIO PER L'ANTROPOLOGIA E LA ETNOLOGIA", CXXI, 1991: E. PARDINI, S. MAINARDI, Il Museo Psicologico di Paolo Mantegazza, s. 137; S. CIRUZZI, Le collezioni del Museo Psicologico di Paolo Mantegazza a cento anni della sua inaugurazione, s. 185.

"CE FASTU?", LXVII, 1991, 1: G. FRANCESCATO, Il friulano: sociolinguistica, s. 9; M. DORIA, I toponimi del '300 e '400 triestini in un quaderno inedito di Jacopo Cavalli, s. 47.

, LXVII, 1991, 2: F. FUSCO, Alcune denominazioni francesi di uve coltivate in Friuli, s. 173; C. PIGNATO, La retorica del mago. Performatività e analisi antropologica del rituale, s. 221.

, LXVIII, 1992, 1: V. VODUŠEK, La musica popolare slovena in rapporto alle culture musicali vicine, s. 89.

"LARES", LVII, 1991, 2: H. ARENDT, Symbolik des Fensters in der Kunst und Literatur. Vom Opaion zum Blumenfenster, s. 149; W. ZIEHL, Über den Funktionswandel des russischen Volksbilderbogens im Verlauf von ca. 300 Jahren, s. 223.

, LVII, 1991, 3: G. ŠEBESTA, Sulla "Via della lana" a Scanno. Considerazioni e proposte per un museo, s. 343; M. ATZORI, Brocche e stoviglie di terracotta. La tradizione dei figuli in Sardegna, s. 365.

"SOT LA NAPE", XLIII, 1991, 1: T. VENUTI, Problemi di ieri e di oggi: vino, bettole e alcoolismo nel Friuli del '500, s. 49; M. QUARIGNOLO, Cultura "maggioritaria" e cultura "minoritaria", s. 83.

, XLIII, 1991, 2: G. MARCHETTI, Note sull'arte friulana connessa con il culto eucaristico, s. 5.

, XLIII, 1991, 3: D. L. FAIN, Il Museo di documentazione della Civiltà contadina friulana di Farra d'Isonzo, s. 21; F. CIMATTI, La sagra dei osei, s. 57.

, XLIV, 1992, 1-2: S. GREGORAT, Strumenti musicali affrescati nella distrutta cappella del Gonfalone nel Duomo di Venzona, s. 7; V. CARLON, Da 'na passion a 'n'altra: segni di pieta popolare nell'antica Nuvolone, s. 39; P. PELLARINI, Note sulla cucina nelle Valli del Torre, s. 51.

MADŽARSKA

"ACTA ETHNOGRAPHICA", XXXV, 1989, 1-2: I. BALASSA, 100 Jahre Ungarische Gesellschaft für Volkskunde: 1889-1989, s. 3; B. ANDRASZALVY, Die traditionelle Bewirtschaftung der Überschwemmungsgebiete Ungarns, s. 39; J. BARTH, Bäuerliche Wirtschaftshöfe und Wirtschaftsiedlungen in der Region von Kalocsa im 18. und 19. Jahrhundert, s. 89.

NEMČIJA

"BAYERISCHES JAHRBUCH FÜR VOLKSKUNDE", 1992: G. TUSKES, E. KNAPP, Bruderschaften in Ungarn im 17. und 18. Jahrhundert, s. 1; F. MARKMILLER, Jahres- und Lebenslauf im Spannungsfeld von Tradition und Aufklärung. Die Zeitung als Quelle: "Der bayerische Landbote" von 1790, s. 25; G. ZULL, Hyazinth Reiner(1790-1852). Ein Beitrag zum Oberammergauer Schnitzgewerbe in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts, s. 77; K. S. KRAMER, "Neujahr pro familia". Klosterrechnungen aus Benediktbeuern als Quelle für soziale Verhältnisse im Spätmittelalter, s. 113; H. SCHUHLADEN, Die verbotene Wallfahrt von Obermauerbach. Volksreligiosität zwischen kirchlich gelenkter Praxis und ausserkirchlicher Annäherung an das Heilige, s. 153; H. GERNDT, "Theoretische Konzepte der Europäischen Ethnologie". Nachfragen-Einwände-Thesen, s. 183.

"BEITRÄGE ZUR DEUTSCHEN VOLKS- UND ALTERTUMSKUNDE", XXVI(1988/91), 1991: O. OLSEN, Die Hanse und Dänemark. Festvortrag, gehalten zu den Eröffnungsveranstaltungen in Hamburg und Rostock, s. 9; V. HENN, Der Lübecker Hansestag vom Sommer 1418, s. 25; A. K. NEBEL, Die

Sastrow. Familienleben in Greifswald und Stralsund im 16. Jahrhundert, s. 43; G. JAACKS, "Zu Erinnerung an die Weihe". Andenkengraphik und Glückwünsche aus Anlass von Taufe und Konfirmation. Katalog des Bestandes im Museum für Hamburgische Geschichte, s. 63; O. F. A. MEINARDUS, Jerusalemer Pilgerstätten auf Hamburger Jerusalem-Pilgers, 1669, s. 117; M. FLACKE, ". . . Amboss oder Hammer sein". Anmerkungen zum politischen Bildplakat der 20er Jahre am Beispiel Hamburg, s. 129; C. NEUMANN, Selbstgemachte Textilien und "Kaufmannsware". Betrachtungen zur Entwicklung und Verwendung von eigengemachten und maschinell hergestellten Textilien im 19. Jahrhundert, s. 195; N. HANSEN, Kindheiten in der Industriezeit und ihre Darstellung im Museum, s. 207.

496

"HESSISCHE BLÄTTER FÜR VOLKS- UND KULTURFORSCHUNG", N. F. 27, 1991: Mensch und Tier. Kulturwissenschaftliche Aspekte einer Sozialbeziehung. , N. F. 28, 1992: Hessen und Thüringen. Kulturwissenschaftliche Bilanz und Perspektiven.

"JAHRBUCH FÜR OSTDEUTSCHE VOLKSKUNDE", 1991, 34: J. STARK, Heimat und territoriale Identität im Rahmen einer kritischen Theorie des Ethnischen, s. 11; E. WISOTZKI, Die ethnische Identität der russlanddeutschen Mennoniten, s. 35; D. HOOGE, Volksbildung in Südrusslands nieder- und hochdeutschen Sprachinseln Ende des 18. und im 19. Jahrhundert, s. 103; A. TÖNNIES, Julius Lippert. Volksbildner, Kulturhistoriker, Politiker. Aspekte zur Untersuchung seines Werkes und Wirkens, s. 113; H. GEHL, Schutzheilige im donauschwäbischen Volksbrauchtum, s. 197; A. CAMMANN, Arbeitswelt und Lebenswelt deutscher Bauern in Hodschag/Batschka nach Josef Schwendemann, s. 249; J. GRAW, Der Odermann. Erinnerungen eines Oderschiffers, s. 286; T. BRAUN, Ost- und westpreussische Fischer in Schleswig - Holstein - ein Neubeginn, s. 340; J. BARFOD, Das Ostpreussische Landesmuseum-Entstehung und Entwicklung, s. 381; A. ROEDER, Heimatmuseen, Heimatstuben und Sammlungen in Baden- Württemberg - ein Überblick, s. 400; P. S. GIMPEL, Die Kulturidentität der karelischen Umsiedler in Finnland, s. 432.

"KIELER BLÄTTER ZUR VOLKSKUNDE", XXIII, 1991: W. HARTINGER, Karl-S. Kramer 75 Jahre, s. 5; A. PAULSEN, Bibliographie Karl-S. Kramer 1988-1991, s. 9; K. D. SIEVERS, Volkskunde in Forschung und Lehre an der Christian-Albrechts-Universität zu Kiel, s. 11; W. D. KOENENKAMP, Ueber einige frühe "volkskundliche" Zeitschriften, s. 33; S. GOETTSCH, Hexenglauben und Schadenszauber- Zur Disziplinierung leibeigener Untertanen, s. 55; H. P. ZIMMERMANN, Das Heimatrecht im System der Gemeindeangehörigkeit am Beispiel Schleswig-Holsteins 1542 bis 1864. Ein Beitrag zur rechtlichen Volkskunde, s. 67; N. HANSEN, Schleswig - Holsteinische Visitationsberichte des 19. Jahrhunderts als volkskundliche Quellen, s. 103; H. MANNHEIMS, Zu den rechtlichen Hintergründen der Stapelholmer Inventare-eine quellenkritische Betrachtung, s. 113; S. GÖTTSCHE, Leibeigene als Arbeiter in einer holsteinischen Manufaktur-Frondienst und Lohnarbeit 1799, s. 153.

"RHEINISCHES JAHRBUCH FÜR VOLKSKUNDE", XXVIII, 1989/90: H. FISCHER, Die rheinische Volkserzählung, s. 7; H. L. COX, Volkskundliche Kulturraumforschung im Rhein-Maas-Gebiet(1920- 1990), s. 29; A. S. RECTENSTAMM, Die Volkskunde an der Universität Bonn von 1900 bis 1950-Ein Beitrag zur Institutionsgeschichte im Rheinland, s. 69; T. DEKKER, Die Geschichte und Stellung der Volkskunde in den Niederlanden unter besonderer Berücksichtigung der volkskundlichen Abteilung des "P. J. Meerten-Instituut" der K. N. A. W. in Amsterdam, s. 89; J. G. OLIGMÜLLER, Volkskundliche Aspekte der neuen Industriemuseen im Rheinland, s. 107; W. E. SPENGLER, Inventarisierung und EDV-gestützte Dokumentation kulturgeschichtlicher Sachgüter in rheinischen Regionsmuseen, s. 153; W. HERBORN, Die Kölner Pfeifenbäcker - 1. Teil: Die Pfeifenbäcker von Beginn des 17. Jahrhunderts bis 1730, s. 183; S. FRANKIEWITZ, Ein Bauernhof wird gebaut-Zwei Baupläne von 1739 im Stadtarchiv Geldern, s. 203; G. CORNELISSEN, Das Niederländische am Niederrhein-Stationen der sprachgesichtlichen Entwicklung vom 14. bis zum 19. Jahrhundert, s. 219.

497

"RHEINISCH-WESTFÄLISCHE ZEITSCHRIFT FÜR VOLKSKUNDE", XXXVI, 1991: U. MEINERS, Volkskultur und Geschichte. Anmerkungen zur Erforschung kulturhistorischer Prozesse am Beispiel der Trinkgewohnheiten, s. 11; B. K. RICHTER, 'Item gekauft 1 viertell herrings'. Zur Problem von Nahrungsmittelversorgung und -verbrauch in den Rechnungen des münsterischen Dettenkollegs 1623-1644, s. 31; A. RÖRKOHL, 'Viel Suppe gab's und wenig Brot'. Die Erschliessung neuer Nahrungsquellen während der Hungersnot im ersten Weltkrieg in Westfalen, s. 69; W. KRINGS, Die Allmende als wissenschaftliches Untersuchungsobjekt, erläutert mit Beispielen aus dem Rhein-Maas- Gebiet, s. 113; R. LÜCKMANN, Von der Firstpfosten zu freitragenden Dachkonstruktionen. Die Entwicklung der Dachwerke im nordwestlichen Rheinland, s. 151; A. EYENCK, Töpferhandwerk und Töpferhandel im Emsland, s. 201; P. POST, Volkskunde in den Niederlanden. Laufende und geplante Forschungs - und Dokumentationsprojekte in der Abteilung Volkskunde des P. J. Meertens-Instituts in Amsterdam, s. 257.

"SÜDOSTFORSCHUNGEN", XLVIII, 1989: A. HETZER, Der Balkansprachbund als Forschungsproblem, s. 177; W. PUCHNER, Wege der geieschichen Liedforschung. Ein Forschungsbericht, s. 217.

, IL, 1990: N. OIKONOMIDES, Life and Society in eleventh Century Constantinople, s. 1; A. SCHASER, Die Juden in Siebenbürgen vom 16. bis zum 18. Jahrhundert, s. 57.

"ZEITSCHRIFT FÜR KULTURAUSTAUSCH", XLI, 1991, 4: Entwicklung-wohin? Ökonomische, politische, kulturelle und ökologische Aspekte der Zusammenarbeit mit der "Dritten Welt".

, XLII, 1992, 2: H. GLASER, Fluchpunkt 2000-Stadtkultur und europäische Identität, s. 193; R. ERICHSEN, Zur Geschichte der Juden-inbesondere der Sephardim-in der Türkei, s. 202; K. H. M. BRAUN, Die neue Völkerwanderung- Perspektiven für die Bundesrepublik Deutschland, s. 208.

SRBIJA

"ZBORNİK MATICE SRPSKE ZA DRUŠTVENE NAUKE", 1989, 86- 87: A. MILIĆ, Rural women in the formal and informal network, s. 9; A. BARBIĆ, Development of the countryside with citizens' participation, s. 15; M. STOJANOV, The peasantwomen in economic development, s. 29; A. MOLNAR, The rural family and standards of egalitarianism, s. 45; R. PETROVIĆ, Illegitimate birth rate in Vojvodina, s. 67; M. D. ŠEŠIĆ, Rural family at the boundary between traditional and mass culture, 79; D. KOKOVIĆ, Woman's way of life and her obscured labour, s. 89; M. TRIPKOVIĆ, Žena i tradicija, s. 97; M. MARJANOVIĆ, Modernization and rural family, s. 107; P. MARKOVIĆ, The woman in agriculture and rural areas, s. 119; L. LAKI, Gesellschaftliche Umwaelzungen auf dem Lande unter dem Einfluss der Wissenschaftlich-Technischen Entwicklung und Feminisierung der Landwirtschaft, s. 125; M. KORAC, Rural woman in public/social life-a view of her own position, s. 141; G. TODOROVIĆ, Family planning in rural areas in the 1970's, s. 169; M. ŽIVANOVIĆ, Family planning in the contemporary albanian population in Montenegro, s. 177; M. PETROVIĆ, Woman's position in the context of some socialdemographic characteristics of rural settlements, s. 191.

ŠPANIJA

"KOBIE": ANTROPOLOGIA CULTURAL", 1989/90, 4: J. L. TOBIE, Formes d'habitats et d'habitations en pays Basque nord a l'époque protohistorique et durant la romanisation, s. 7; A. A. SORONDO, La elaboracion tradicional de las hostias, s. 191; A. A. SORONDO, La molineria en la literatura y las tradiciones orales, s. 197; M. C. D. MINTEGUI, Continuidad y cambio en el Pirineo Navarro. Analisis desde la perspectiva de las mujeres, s. 273.

ŠVEDSKA

"FATABUREN", Nordiska museets, Och skansens arsbok 1990. Systematisk bibliografi, sakregister, foerfatterregister 1884-1989
, 1991 : S. RENTZHOG, On the Threshold of the Ninetiess, s. 9; E. SCHOEN, The Authors of the -90s and the Influence of folk Culture, s. 19; E. STAVENOV-HIDEMARK, How Swedish was Swedish?, s. 44; J. HULT, The Birth of an Industrial Nation, s. 65; J. RYDEN, Local Culture for the Future, s. 231.

ŠVICA

"GEOGRAPHICA HELVETICA", XLVI, 1991, 4: G. P. TORRICELLI, Agriculture et territorialité en Valteline, s. 173.

"SCHWEIZERISCHES ARCHIV FÜR VOLKSKUNDE", LXXXVII, 1991, 3-4: B. SCHADER, Nationale Festkultur in der Gegenwart, s. 144; G. B. BRONZINI, Sources historiques et litteraires en rapport avec le cycle de vie concernant

perticulièrement l'Italie du Sud, s. 175; G. BERTHOUD, B. CRETATZ, Y. PREISWERK, Races de bétail, modes d'élevage et identités régionales. La vache: corps, symbole et décor, s. 187; C. B. SEEBASS, Spuren weiblicher Volkskunde. Ein Beitrag zur schweizerischen Fachgeschichte des frühen 20. Jahrhunderts, s. 209.

"ZEITSCHRIFT FÜR SCHWEIZERISCHE ARCHÄOLOGIE UND KUNSTGESCHICHTE", XLVIII, 1991, 4: B. KAUFMANN, Anthropologische Bearbeitung der menschlichen Skelette aus dem frühmittelalterlichen Gräberfeld von Berslingen SH, s. 243.

, XLIX, 1992, 1: B. KURMANN-SCHWARZ, Das 10 000 Ritter-Fenster im Berner Münster und seine Auftraggeber. Überlegungen zu den Schrift- und Bildquellen sowie zum Kult der Heiligen in Bern, s. 39; P. -L. BIELER, Les saints de la météorologie et leurs dictons, 90.

499

VELIKA BRITANIJA

"ANTHROPOLOGY TODAY", VII, 1991, 6: J. L. BRAIN, Mortal dogma, s. 3; G. HEUZE, Troubled anthropologists: the controversy over employment quotas in India, s. 5; R. C. ULIN, The current tide in American Europeanist anthropology, s. 8.

, VIII, 1992, 1: P. HARVEY, Discovering Native America, s. 1; E. J. HOBBSAWM ET AL., Ethnicity and nationalism in Europe today, s. 3; A. BETEILLE, Caste and Family in representations of Indian society, s. 13; N. RAPPORT, Bedouin talk in the Western desert and the South Sinai, s. 18.

, VIII, 1992, 3: J. CRUIKSHANK, Oral tradition and material culture: multiplying meanings of 'words' and 'things', s. 5; C. SHORE, A. BLACK, The European communities and construction of Europe, s. 10.

OSTALO

"ETHNOLOGIA SLAVICA", XXI, 1990: Z. JASIEWICZ, Prof. Jozef Burszta-Researcher, Teacher, Academic organizer, s. 9; I. KABAT, Selected Bibliography of prof. J. Burszta, s. 15; A. Z. KUNACHOWICZ, Fonction culturelle du don, s. 29; K. JAKUBIKOVA, System and Function of Wedding Gifts, s. 45; M. MAJ, Le don et le repas dans les ceremonies accompagnant la construction d'une nouvelle habitation et sa prise en possession, s. 65; J. KRUPKOVA, Die Integrationsfunktion der Bräuche und Sitten bei der Geburt des Kindes, s. 75; R. KIRCIV, Reflection of Archaic Ceremonial Rites in Spring Poetry of the Carpathian Ukrainians, s. 91; J. PODOLAK, Traditional Names of Sheep as Part of the Pastoral Culture in the Carpathians, s. 107; M. BERANOVA, Slavic Scythes and Haymaking until the Beginning of the 15th Century, s. 129; V. A. MUTAFOV, Der bulgarische Gartenbau in Europa (Ethnokulturelle Kontakte und gegenseitige Einflüsse), s. 167; J. H. HOŠKO, Ethnic Affiliation of the Settlers of the Ukrainian Carpathians in the 14th-16th Centuries, s. 195; J. LUKAČKA, Die Slawisch-slowachische Siedlungskontinuität im 9. - 11. Jahrhundert (zu den

Voraussetzungen der Ethnogenese der Slowaken), S. 215; J. JERABEK, Formen, Methoden und Ziele des Hochschulstudiums der Volkskunde, s. 227.

, XXII, 1990: S. KREMENŠEK, Anlässlich des 80-jährigen Jubiläums von prof. dr. Vilko Novak's, s. 9; V. NOVAK, My scientific work, s. 15; M. RAČIČ, Ausgewählte Bibliographie von V. NOVAK, s. 23; K. JAKUBIKOVA, To Methodology of the Study of Wedding Customs, s. 33; V. FROLEC, Culturally Spatial Relationship in the Development of Ground Plan of the Village House in the Carpathian-Balkan Region, s. 47; M. PARIKOVA, Die traditionellen Arten des Austretens der Getreide durch Rinder im slowakisch-madjarischen ethnischen Grenzgebiet, s. 69; N. KOLEV, Gefäße und Arten zum Transportieren von Wasser in Bulgarien, s. 87; A. JERABKOVA, R. JERABEK, Über einige brachliegende ikonographische Quellen zur Volkstrachtforschung in Slowenien in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts, s. 119; R. G. MINNICH, The Gift of "Koline" and the Articulation of Identity in Slovene Peasant Society, s. 151; B. ĐAKOVIĆ, Zur Frage von Grabbeigaben der Beisetzung Verstorbener, s. 163; O. N. TRUBAČEV, Die Ethnogenese der Slawen und das indogermanische Problem, s. 171; M. KUČERA, Zur Ethnogenese der Slowaken (Probleme und Ausgangspunkte), s. 191; K. KUČEROVA, Zur Frage der ethnischen und politischen Namengebung der Slowaken, s. 205; I. SLAVEC, Slovenian Ethnology between the Past and the Present, s. 217; V. BELAJ, Zwei Erforscher des slowenischen Lebens aus der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts: Jakob Dolenc und Andrej Dremel, s. 243; J. V. PALLUA, Ethnological Reflections of Petar Nizetić (Pietro Nisiteo), s. 253.

"ETNOLOŠKI PREGLED", 1990, 26: H. BAUSINGER, New Aspects in Empirical Cultural Research, s. 5; M. STANONIK, General Observations on Folklorism, s. 15; P. VLAHOVIĆ, The Role of Folk Culture in Preserving Serbian Ethnic Identity, s. 39; S. NAUMOVIĆ, The Cultural Affirmation Strategy (Identity Symbols and Change of Ritual Practice in South Banat), s. 49; M. P. DVORNIC, At the Crossroads of Europe and the Orient (The Change of Internal City Structure in the XIX Century Belgrade), s. 65; I. SLAVEC GRADIŠNIK, "The Own" and "The Foreign" or On the Interpretation of Cultural-ethnical-national Differences, s. 87; L. B. HADŽIDEDIĆ, Oriental (and Turkish) Influences on the Folk Costumes of Bosnia and Herzegovina, s. 99; B. JEZERNIK, Eyes that would not see, s. 109; Z. KARANOVIC, V. KATIC, Ritual and Poetry in Šajkaška Traditional Weddings, s. 119; D. BUTUROVIĆ, La poesie populaire orale dans les communautés rurales et urbaines contemporaines de Bosnie-Herzégovine, s. 131; J. ČAPO, An Ethnologist's Approach to Studying Households from Quantitative Sources, s. 139; L. SKLEVICKY, Profession Ethnologist: An Analysis of the Indicators of the Professional Status, s. 151.

"ICOM NEWS", XLV, 1992, 1: Profile: Musical Instruments Museums and Collections (CIMCIM), s. 5; ICOM '92, s. 12; Museum 1992: What's New?, s. 13. , XLV, 1992, 2: ICOM is reacting, s. 3; ICOM and Africa, s. 4; Profile: Museum Security (ICMS), s. 10; International Museum Day Focuses on Environment, s. 16.

"LETOPIS", G. B. XXXIX, 1992, 1: H. FASSKE, 40 Jahre Institut für sorbische Volksforschung-Einblicke und Ausblicke, s. 2; H. SCH. ŠEWEC, Zur Problematik

der Entstehung des Niedersorbischen, s. 9; M. Z. SOBECKA, Funkcjonowanie elementow kultury ludowej w serbolużyckiej literaturze dla dzieci, s. 103; F. FÖRSTER, Sorbische Volkskunde als empirische Kulturforschung, s. 113; L. ELLE, Die sorbische Sprache als Komponente der Ethnizität der Sorben, s. 123; L. ŠATAVA, K problematice atributu etnicke identity a uzemni prislušnosti, s. 142.

"MUSEUM", 173, 1992, 1: Y. HERREMAN, Museums in Latin America-other encounters, s. 5; L. ASTUDILLO DE PARRA, Let's shake hands, s. 6; M. ARJONA, Near Havana-a wealth of Afro-Cuban traditions, s. 7; A. MORIMOTO, Japanese immigrants in Peru, s. 9; The Jewish Museum of Buenos Aires, s. 12; T. I. de F. SPINELLI, Germany to southern Brazil, s. 13; L. ASTUDILLO DE PARRA, A 'Museum Viking' in Ecuador, s. 17; P. LUDVIGSEN, Peasant paintings from Nicaragua to Denmark, s. 20; L. R. CANCEL, Self-Portrait: a world-class art museum in a multi-ethnic Community, s. 25; A. CASTILLA, Joan Miro-pre- Columbian inspiration?, s. 28.

, 174, 1992, 2: B. BERCK, Museums : rethinking the boundaries, s. 69; J. PARR, Science museums: facts or ideas?, s. 73; A. DERBIER, Will a mission museum in Lyons become an institute of black civilization?, s. 77; V. B. MARKOV, Holography in museums-why not go 3-D?, s. 83; J. SCHÜSSLER, Audio - visual technology: interpretive aid or roadside attraction?, s. 33; L. GORBUNOVA, Beyond boredom-innovations for and with Russian children, s. 92; C. S. DRAKE, Museums in the community-an educative resource, s. 96.

, 175, 1992: M. JAOU, Ethnographic museums today, s. 128; J. C. DUCLOS, J. Y. VEILLARD, Ethnographic museums and politics, s. 129; H. PRASCH, Regional museum, local museum: what dialogue?, s. 133; L. K. SCHWARTZ, From the colonial museum to the museum of the communities, s. 137; M. O. MARION, The museography of craft techniques: an experiment in Mexico, s. 142; C. ZEUNER, Open-air museums: celebration and perspective, s. 147; E. NORDENSEN, In the beginning. . Skansen, s. 149; A. DE JONG, M. SKUGAARD, Early open-air museums: traditions of museums about traditions, s. 151; T. TOMPKINS, Small beer, large pigs and the Anglo-Dutch War of 1627, s. 158; A. GAILEY, Conflict-resolution in Northern Ireland: the role of a folk museum, s. 165.

Pripravila Bojana Rogelj - Škafar

SODELAVCI TEGA LETNIKA CONTRIBUTORS TO THIS VOLUME

503

- Andreja BAHAR-MURŠIČ, dipl. etnologinja. - Ljubljana, Cesta v Dvor 4.
- Frederick BAKER, dr., častni raziskovalec, Department of Archaeological Sciences, University of Bradford. - 16 Normandy Avenue, Barnet, Herts, EN5 2JA.
- Angelos BAŠ, dr., etnolog, znanstveni svetnik SAZU, redni prof. FF. - Ljubljana, Smoletova 18.
- Hermann BAUSINGER, dr., emeritus profesor, Ludwig-Uhland-Institut für empirische Kulturwissenschaft, Universität Tübingen, Schloss, 7400 Tübingen 1.
- Aleš GAČNIK, dipl. etnolog, kustos, Pokrajinski muzej Ptuj. - Ptuj, Prešernova 10.
- France GOLOB, dr., umetnostni zgodovinar, konservator, Slovenski etnografski muzej. - Ljubljana, Aljaževa 15.
- Daša HRIBAR, dipl. etnologinja, mlada raziskovalka. - Ig (pri Ljubljani), Tomišelj 31 A.
- Božidar JEZERNIK, dr., etnolog, docent, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo FF. - Ljubljana, Metoda Mikuža 18.
- Irena KERŠIČ, dipl. etnologinja, višja kustodinja, Slovenski etnografski muzej. - Ljubljana, V Murglah 211.
- Katja KOGEJ, dipl. etnologinja. - Nova Gorica, Rutarjeva 4.
- Sonja KOGEJ-RUS, dipl. etnologinja, kustodinja, Slovenski etnografski muzej. - Ljubljana, Prešernova 3.
- Gottfried KORFF, dr., profesor kulturoloških študij o sodobnosti, Ludwig-Uhland-Institut für Volkskunde, Universität Tübingen, Schloss, 7400 Tübingen 1.
- Marija KOZAR-MUKIČ, dipl. etnologinja, kustodinja, Savaria Múzeum, Szombathely, Kisfaludy S. utca 9.
- Branko MARUŠIČ, dr., zgodovinar, znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Raziskovalna enota Nova Gorica. - Nova Gorica, Solkan, Pot na Drage 4.

- Pavel MEDVEŠČEK, grafik in slikar, konservator v pokoju (Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Nova Gorica). - Nova Gorica, Solkan, Josipa Makuca 16.
- Inga MIKLAVČIČ-BREZIGAR, dipl. etnologinja, kustodinja, Goriški muzej. - Nova Gorica, Ivana Regenta 2.
- Rajko MURŠIČ, dipl. etnolog. - Ljubljana, Cesta v Dvor 4.
- Vilko NOVAK, dr., univ. prof. v pok. - Ljubljana, Rožna dolina V/31.
- Mira OMERZEL-TERLEP, dipl. etnologinja in muzikologinja. - Ljubljana, Melikova 45.
- Martina OREHOVEC, dipl. etnologinja. - Ljubljana, Reboljeva 13.
- Damjana PEDIČEK, dipl. etnologinja. - Maribor, Gregorčičeva 26.
- Mojca RAVNIK, mag., etnologinja, raziskovalna svétnica, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU. - Ljubljana, Poljanski nasip 26.
- Bojana ROGELJ-ŠKAFAR, dipl. etnologinja, kustodinja, Slovenski etnografski muzej. - Kranj, Ul. Tuga Vidmarja 4.
- Ivan SEDEJ, dr., umetnostni zgodovinar in etnolog, direktor Slovenskega etnografskega muzeja. - Ljubljana, Omejčeva 3.
- Jørgen SKAASTRUP, muzeolog, direktor Grindsted Museum, Borgergade 25-27, 7200 Grindsted.
- Inja SMERDEL, mag., etnologinja, kustodinja, Slovenski etnografski muzej. - Ljubljana, Tugomerjeva 48.
- Barbara SOSIČ, dipl. etnologinja, kustodinja, Slovenski etnografski muzej. - Ljubljana, Glinškova ploščad 2.
- Marija STANONIK, mag., višja raziskovalna sodelavka, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU. - Ljubljana, Bijedičeva 6.
- Peter STRES, dipl. zgodovinar in sociolog, ravnatelj Osnovne šole Dobrovo. - Dobrovo, Zali breg 3.
- Zmago ŠMITEK, dr., etnolog, izr. prof., Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo FF. - Ljubljana, Krojaška 2.
- Tanja TOMAŽIČ, dipl. etnologinja, muzejska svetovalka, Slovenski etnografski muzej. - Ljubljana, Celovška 136.
- Sergij VILFAN, dr. prava, akademik, red. prof., Pravna fakulteta. - Ljubljana, Mirje 23.
- Zdenko VOGRIC, zunanji sodelavec, SLORI, NŠK, 34170 Gorica, Križna ulica 3.
- Janja ŽAGAR, mag., etnologinja, kustodinja, Slovenski etnografski muzej. - Ljubljana, Glinškova ploščad 8.
- Nidžara ŽNIDARČIČ, bibliotekarka. - Nova Gorica, Rutarjeva 10.

ISSN 0354-0316
UDK 39 (497,12)(05)
ETNOLOG 2/2 (LIII), 1992

5
—
Glasnik Slovenskega etnografskega muzeja

S sodelovanjem sourednikov in uredniškega odbora uredila I. Smerdel

Prevodi
Daniela Milotti Bertoni (italijanščina)
Jean McCollister (angleščina)
Franc Smrke (angleščina)

Oblikovanje
Mojca Turk

Zemljevidi
Maruša Rupert

Izdal in založil
Slovenski etnografski muzej, zanj dr. Ivan Sedej

DTP
NOMINA

Natisnila
Tiskarna SET, Ljubljana, februar 1993

Naklada 800 izvodov